ننگرهار طب پوهنځی

عمومي کیمیا

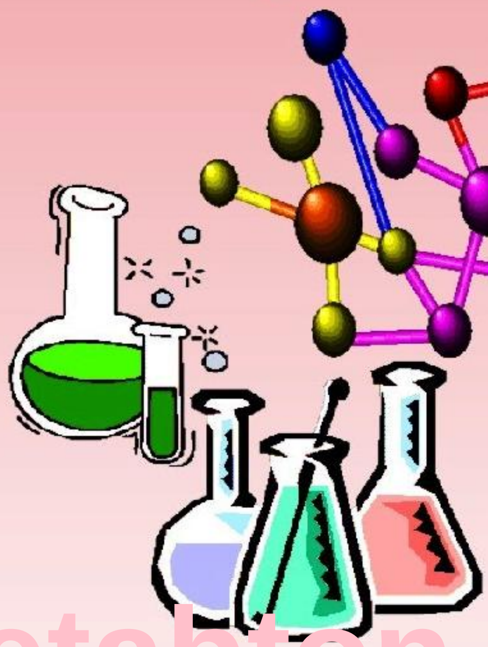

Ketabton.com

پوهاند ډاکتر خیر محمد ماموند

۱۳۹۲

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

ketabton.com - The Digital Library

عمومي کیمیا

پوهاند ډاکتر خیر محمد ماموند

ketabton.com - The Digital Library

د کتاب نوم	عمومي کیمیا
لیکوال	پوهاند ډاکتر خیر محمد ماموند
خپرندوی	ننگرهار طب پوهنځی
ویب پاڼه	www.nu.edu.af
چاپ شمېر	۱۰۰۰
د چاپ کال	۱۳۹۲
ډاونلوډ	www.ecampus-afghanistan.org
چاپ ځای	افغانستان ټایمز مطبعه، کابل

دا کتاب د افغان ماشومانو لپاره د جرمني کمیټې په جرمني کې د Eroes کورنۍ یوې خیریه ټولنې لخوا تمویل شوی دی.
اداري او تخنیکي چارې یې په آلمان کې د افغانیک موسسې لخوا ترسره شوې دي.
د کتاب د محتوا او لیکنې مسؤلیت د کتاب په لیکوال او اړونده پوهنځي پورې اړه لري. مرسته کوونکي او تطبیق کوونکي ټولنې په دې اړه مسؤلیت نه لري.

د تدریسي کتابونو د چاپولو لپاره له موږ سره اړیکه ونیسئ:

ډاکتر یحیی وردک، د لوړو زده کړو وزارت، کابل

تیلیفون: ۰۷۵۶۰۱۴۶۴۰

ایمیل: textbooks@afghanic.org

د چاپ ټول حقوق له مؤلف سره خوندي دي.

ای اس بي ان ۹ – ۰ - ۹۸۷۳۱۷۲ – ۰ – ۹۷۸

ketabton.com - The Digital Library

د لوړو زده کړو وزارت پیغام

د بشر د تاریخ په مختلفو دورو کې کتاب د علم او پوهې په لاسته راوړلو کې ډېر مهم رول لوبولی دی او د درسي نصاب اساسي برخه جوړوي چې د زده کړې د کیفیت په لوړولو کې مهم ارزښت لري. له همدې امله د نړیوالو پېژندل شویو ستندردونو، معیارونو او د ټولنې د اړتیاوو په نظر کې نیولو سره باید نوي درسي مواد او کتابونه د محصلینو لپاره برابر او چاپ شي.

د لوړو زده کړو د مؤسسو د ښاغلو استادانو څخه د زړه له کومي مننه کوم چې ډېر زیار یې ایستلی او د کلونو په اوږدو کې یې په خپلو اړوندو څانګو کې درسی کتابونه تألیف او ژباړلي دي. له نورو ښاغلو استادانو او پوهانو څخه هم په درنښت غوښتنه کوم تر څو په خپلو اړوندو برخو کې نوي درسي کتابونه او نور درسي مواد برابر کړی څو تر چاپ وروسته د ګرانو محصلینو په واک کې ورکړل شي.

د لوړو زده کړو وزارت دا خپله دنده بولي چې د ګرانو محصلینو د علمي سطحې د لوړولو لپاره معیاري او نوي درسی مواد برابر کړي.

په پای کی د افغان ماشومانو لپاره د جرمنی کمیټې او ټولو هغو اړوندو ادارو او کسانو څخه مننه کوم چې د طبي کتابونو د چاپ په برخه کې یې هر اړخیزه همکاري کړې ده.

هیله مند یم چی نوموړې پروسه دوام وکړي او د نورو برخو اړوند کتابونه هم چاپ شي.

په درنښت
پوهاند ډاکتر عبیدالله عبید
د لوړو زده کړو وزیر
کابل، ۱۳۹۲

ketabton.com - The Digital Library

د درسي کتابونو د چاپ پروسه

قدرمنو استادانو او ګرانو محصلينو!

د افغانستان په پوهنتونونو کې د درسي کتابونو کموالی او نشتوالی له لويو ستونزو څخه ګڼل کېږي. يو زيات شمير استادان او محصلين نوي معلوماتو ته لاس رسی نه لري، په زاړه ميتود تدريس کوی او له هغو کتابونو او چپترونو څخه ګټه اخلی چې زاړه دي او په بازار کې په ټيټ کيفيت فوتوکاپي کېږي.

د دې ستونزو د هوارولو لپاره په تېرو دوو کلونو کې مونږ د طب پوهنځيو د درسي کتابونو د چاپ لړۍ پيل او تر اوسه مو ۱۱۶ عنوانه طبي درسي کتابونه چاپ او د افغانستان ټولو طب پوهنځيو ته استولي دي.

دا کړنې په داسی حال کې تر سره کېږي چې د افغانستان د لوړو زده کړو وزارت د (۲۰۱۰ - ۲۰۱۴) کلونو په ملي ستراتيژيک پلان کې راغلي دي چې:

"د لوړو زده کړو او د ښوونې د ښه کيفيت او زده کوونکو ته د نويو، کره او علمي معلوماتو د برابرولو لپاره اړينه ده چې په دري او پښتو ژبو د درسي کتابونو د ليکلو فرصت برابر شي د تعليمی نصاب د ريفورم لپاره له انګريزی ژبې څخه دري او پښتو ژبو ته د کتابونو او درسی موادو ژباړل اړين دي، له دې امکاناتو څخه پرته د پوهنتونونو محصلين او استادان نشي کولای عصري، نويو، تازه او کره معلوماتو ته لاس رسی پيدا کړي".

د افغانستان د طب پوهنځيو محصلين او استادان له ډېرو ستونزو سره مخامخ دي. نويو درسي موادو او معلوماتو ته نه لاس رسی، او له هغو کتابونو او چپترونو څخه کار اخيستل چې په بازار کې په ډېر ټيټ کيفيت پيداکېږي، د دې برخې له ځانګړو ستونزو څخه ګڼل کېږي. له همدې کبله هغه کتابونه چې د استادانو له خوا ليکل شوي دی بايد راټول او چاپ کړل شي. د هيواد د اوسنی حالت په نظر کې نيولو سره مونږ لايقو ډاکترانو ته اړتيا لرو، ترڅو وکولای شي په هيواد کې د طبي زده کړو په ښه والي او پرمختګ کې فعاله ونډه واخلي. له همدې کبله بايد د طب پوهنځيو ته زياته پاملرنه وشي.

تراوسه پوري مونږ د ننګرهار، خوست، کندهار، هرات، بلخ او کاپيسا د طب پوهنځيو او کابل طبی پوهنتون لپاره ۱۱۶عنوانه مختلف طبي تدريسي کتابونه چاپ کړي دي. د ننګرهار طب پوهنځی لپاره د ۲۰ نورو طبي کتابونو د چاپ چارې روانې دي. د يادونې وړ ده چې نوموړي چاپ شوي کتابونه د هيواد ټولو طب پوهنځيو ته په وړيا توګه ويشل شوي دي.

ټول چاپ شوی طبی کتابونه کولای شی د www.ecampus-afghanistan.org ويب پاڼی څخه ډاونلوډ کړی.

کوم کتاب چې ستاسی په لاس کې دی زمونږ د فعاليتونويوه بېلګه ده. مونږ غواړو چې دې پروسې ته دوام ورکړو تر څو وکولای شو د درسي کتابونو په برابرولو سره د هيواد له پوهنتونو سره مرسته وکړو او د چپټر او لکچر نوټ دوران ته د پای ټکی کېږدو. د دې لپاره دا اړينه ده چې د لوړو زده کړود موسساتو لپاره هر کال څه نا څه ۱۰۰ عنوانه درسی کتابونه چاپ کړل شي.

ketabton.com - The Digital Library

د لوړو زده کړو د وزارت، پوهنتونونو، استادانو او محصلینو د غوښتنې په اساس په راتلونکی کی غواړو چې دا پروګرام غیر طبي برخو لکه ساینس، انجنیري، کرهنې، اجتماعی علومو او نورو پوهنځیو ته هم پراخ کړو او د مختلفو پوهنتونونو او پوهنځیو د اړتیا وړ کتابونه چاپ کړو.

له ټولو محترمو استادانو څخه هیله کوو، چې په خپلو مسلکي برخو کې نوي کتابونه ولیکي، وژباړي او یا هم خپل پخواني لیکل شوي کتابونه، لکچر نوټونه او چپټرونه ایډېټ او د چاپ لپاره تیار کړي. زمونږ په واک کې یې راکړي، چې په ښه کیفیت چاپ او وروسته یې د اړوندې پوهنځۍ، استادانو او محصلینو په واک کې ورکړو. همدارنګه د یادو شویو ټکو په اړوند خپل وړاندیزونه او نظریات زمونږ په پته له مونږ سره شریک کړي، تر څو په ګډه پدې برخه کې اغیزمن ګامونه پورته کړو.

له ګرانو محصلینو څخه هم هیله کوو چې په یادو چارو کې له مونږ او ښاغلو استادانو سره مرسته وکړي.

د یادونی وړ ده چی د مولفینو او خپروونکو له خوا پوره زیار ایستل شوی دی، ترڅو د کتابونو محتویات د نړیوالو علمی معیارونو په اساس برابر شی خو بیا هم کیدای شی د کتاب په محتوی کی ځینی تیروتنی او ستونزی وجود ولری، نو له دی امله له درنو لوستونکو څخه هیله مند یو تر څو خپل نظریات او نیوکی د مولف او یا زمونږ په پته په لیکلی بڼه را ولیږی، تر څو په راتلونکی چاپ کی اصلاح شی.

د افغان ماشومانو لپاره د جرمنی کمیټې او دهغې له مشر ډاکټر ایروس څخه ډېره مننه کوو چې ددغه کتاب د چاپ لګښت یې ورکړی دی. دوی په تیرو کلونو کی هم د ننګرهار د طب پوهنځی د ۲۰ عنوانه طبی کتابونو د چاپ لګښت پر غاړه درلود.

په ځانګړي توګه د جی آی زیت (GIZ) له دفتر او CIM (Center for International Migration and Development) یا د نړیوالی پناه غوښتنی او پرمختیا مرکز چې زما لپاره یې په تېرو درېو کلونو کې په افغانستان کې د کار امکانات برابر کړی دي هم مننه کوم.

د لوړو زده کړوله محترم وزیرښاغلي پوهاند ډاکترعبیدالله عبید، علمی معین ښاغلي پوهنوال محمد عثمان بابری، مالي او ادري معین ښاغلی پوهنوال ډاکتر ګل حسن ولیزي، د ننګرهار پوهنتون رییس ښاغلی ډاکتر محمد صابر، د پوهنتونونواو پوهنځیو له ښاغلو رییسانو او استادانو څخه هم مننه کوم چې د کتابونو د چاپ لړۍ یې هڅولی او مرسته یې ورسره کړی ده.

همدارنګه د دفتر له ښاغلو همکارانو څخه هم مننه کوم چې د کتابونو د چاپ په برخه کې یې نه ستړی کیدونکی هلی ځلی کړی دي.

ډاکتر یحیی وردګ، د لوړو زده کړو وزارت
کابل، مارچ ۲۰۱۳
د دفتر ټیلیفون: ۰۷۵۶۰۱۴۶۴۰
ایمیل: textbooks@afghanic.org
wardak@afghanic.org

ketabton.com - The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

لنډيز

د عمومي کيميا دا کتاب د افغانستان د ساينس، انجنيرۍ، طب، فارمسۍ او کرهنې د پوهنځيو د لمړيو ټولګيو دپاره ليکل شويدی.

د کتاب لمړی فصل (د کيميا مهم اصطلاحات او اساسي قوانين) د هرې سوئې شاګردانو او د کيميا مينه والو د پاره په کار راځي. د کتاب دويم فصل (د مادې جوړښت) د نورو شاګردانو په څنګ کې د پوهنتون د شاګردانو دپاره ډير ضرور دی. په دريم فصل کې د موادو درې ګوني فازي حالات (ګازات، مايعات او جامدات) او په هر فازي حالت کې د موادو ځانګړي خصوصيات ليکل شويدي. د ساينس او تکنالوژۍ د هرې څانګې شاګردان بايد د موادو دغه خصوصيات و پيژني. څلورم فصل (کيمياوي ترموديناميک) د انجنيرۍ د شاګردانو دپاره ډير ارزښت لري. د کتاب پنځم فصل (کيمياوی کنتک) کې د کيمياوي تعاملاتو سرعت او هغه عوامل چې د کيمياوي تعاملاتو پر سرعت اثر لري څيړل کيږي. په شپږم فصل کې محلولونه او د محلولونو خواص تشريح کيږي. دا فصل د ساينس او د انجنيرۍ د شاګردانو پر ته د طب، فارمسۍ او کرهنې د شاګردانو لپاره خاص اهميت لري. الکترو کيميا د دې کتاب اوم فصل دی. په دې فصل کې اکسيديشني -احياوي تعاملاتو، د برقي انرژۍ کيمياوي منابعو او الکترو ليز ته ځای ورکړل شويدی. د کيمياوي موادو پيژندنه د دې کتاب اتم فصل دی په دې فصل کې په ډير لنډ ډول د کېمياوي تحليل د کلاسيکو متودونو يادونه شوې او ورپسې د کيمياوي موادو د نوعيت او جوړښت د پيژندنې معاصر متودونه لکه کروماتو ګرافي، ما سپکتروسکوپي او جذبي سپکتروسکوپي ورکړل شويدي. د کتاب د حجم د زياتيدو د مخنيوي په غرض په هره موضوع کې کم شمير مثالونه او تمرينونه حل شويدي. د شاګردانو د ښه پوهيدو لپاره محترم استادان کولای شي په هره موضوع کې نور مثالونه او تمرينونه شاګردانو ته حل او يا کورنۍ وظيفه ورکړي. د دې کتاب پاک ليک، جدولونه او شکلونه د محترم ديپلوم انجنير نوروز اسحق په همت او د تايپ او چاپ کارونه ئې د داکتر ترون جليلي په مټ تر سره شويدي. هيله ده چه د کتاب په چاپولو کې تخنيکي غلطۍ کمې وي تر څو محترم لوستونکي ترې ښه ګټه واخلي.

په درناوي

پوهاند دوکتور خير محمد ماموند

ketabton.com - The Digital Library

اړونده څانګې ته!

د محترم پوهاند داکتر خيرمحمد ماموند د عمومی کيميا ژباړلی اثر مو په غورسره ولوست. دا د کيميا د څانګی غوره علمی اثردی، په هغه پوهنځيو کې چی کيميا لوستل کيږی. محصلين کولای شي چی په خورا اسانی سره د دې ارزښتناکه علمی اثر څخه علمی ګټه ترلاسه کړي.

نو پدې اساس د چاپ او خپريدو وړتيا لری، زه د طب د پوهنځی د کيميا د څانګي د تدريسی غړی په توګه غوښتنه کوم، چی نوموړی اثر دهيواد د ځوانو محصلينو د علمی بداينې او کيمياوی علمي څيړنيزو کړو وړو ته د لاس رسی په خاطر چاپ او خپور شي، تر څو چې په همدغه شان نور علمي اثار وژباړل شی او د وطن د بچيانو د لا علمی سمبالتيا ګټه ترې واخستل شی.

په درناوی

پوهنيار محمدعمران د ننګرهار د طب پوهنځی

د کيميا د څانګی غړی

ketabton.com - The Digital Library

عنوانونه

عنوان	صفحه
لمړی فصل	
- د کيميا مهم اصطلاحات	۱۴-۱
- د کېميا اساسي قوانين	۲۸-۱۴
دوهم فصل	
- د کيمياوي موادو جوړښت	
- د اټوم جوړښت	۵۶-۲۸
- د ماليکول جوړښت	۸۱-۵۶
- د ماليکولو تر منځ قواوي	۸۲-۸۱
- هايدروجني اړيکه	۸۳-۸۲
- کامپلکس مرکبات	۸۸-۸۳
دريم فصل	
- د موادو درې گوني فازي حالات	
- گازات	۱۰۲-۹۰
- مايعات	۱۱۰-۱۰۲
- جامدات	۱۱۶-۱۱۰
څلورم فصل	
- کيمياوي ترموديناميک	۱۳۰-۱۱۷
پنځم فصل	
- کيمياوي کنتک	۱۴۱-۱۳۰
- کيمياوي تعادل	۱۵۰-۱۴۱
- شپږم فصل	
- دسپرشني سيستمونه	۱۵۲-۱۵۱
- محلولونه	۱۵۳-۱۵۲
- د محلول د غلظت افادې	۱۵۶-۱۵۳
- د حل کيدو پر قابليت مؤثر عوامل	۱۵۹-۱۵۶

ketabton.com - The Digital Library

عنوان	صفحه
- د محلول خواص	۱۶۴ - ۱۵۹
- د اوبو د ایونو د ضرب حاصل pH	۱۷۰ - ۱۶۴
- په الکترولیتي محلولو کې کیمیاوي تعاملات	۱۷۱ - ۱۷۰
- د مالگو هایدرولیز	۱۷۵ - ۱۷۱
- اووم فصل	
- اکسیدیشني - احیاوي تعاملات	۱۸۵ - ۱۸۰
- الکترودي پوتانسیل	۱۹۰ - ۱۸۵
- د برقي انرژي کیمیاوي منابع گلواني حجرې	۱۹۳ - ۱۹۰
- د الکترو کیمیاوي حجرې پر محرکه قوه د مختلفو عواملو اثر	۱۹۵ - ۱۹۳
- د فلزاتو تخریب	۲۰۷ - ۲۰۴
- الکترولیز	۲۲۵ - ۲۰۷
- اتم فصل	
- د کیمیاوي موادو پیژندنه	۲۲۹ - ۲۲۶
- کروماتوگرافي	۲۳۴ - ۲۳۰
- ماسپکتروسکوپي	۲۴۶ - ۲۳۴
- جذبي سپکتروسکوپي	۲۵۴ - ۲۴۶
- آزاد سوالونه	۲۵۵ - ۲۵۴
- جدولونه	- ۲۵۵

ketabton.com - The Digital Library

د طبیعت د پدیدو او د هغوئ د خپل مینځي اړیکو د قانونمندی په راز پوهیدل
طبیعت پیژندنه ده. دا چې طبیعت بې نهایت پراخه او دایم په تغیر کې دی نو
طبیعت پیژندنې ته د پای ټکې نه شو ایښودلای.

کیمیا:

کیمیا د طبیعي علومو یوه څانگه ده. پدې علم کې د کیمیاوي عناصرو او د هغوئ څخه د جوړو شویو کیمیاوي مرکباتو د ترکیب، جوړښت او خواصو او همدارنگه د یو ډول کیمیاوي موادو څخه د بل ډول کیمیاوي موادو لاس ته راتلل مطالعه کیږي.

نن ورځ په کیمیا کې ډیرې څانگې لکه غیر عضوی کیمیا، عضوي کیمیا، فزیکي کیمیا، تحلیلي کیمیا، صنعتي کیمیا، حیاتي کیمیا او داسې نورې منځ ته راغلي دي.

لمړی فصل

د کیمیا مهم اصطلاحات، د کیمیا اساسي قوانین.

د کیمیا مهم اصطلاحات:

1 - 1. ماده:

جامدات، مایعات، گازات او پلازما دا ټول شیان مادي بلل کیږي. د شیانو تر منځ د جاذبې ساحه، د مقناطیسي شیانو په شا و خوا کې مقناطیسي ساحه، د شیانو د اتومونو د هستو په منځ کې هستوي ساحه وجود لري. هم شی او هم ساحه دواړه مادې دي. خو شی د مادې هغه ډول دی چې ذاتي کتله (د سکون د حالت کتله) ولري. یعنې هغه ذرات چې د حرکت سرعت یې د رڼا د وړانگو د سرعت څخه لږ وي کتله یې ښکاره احساس او اندازه کیدای شي، مگر ساحه د مادې هغه ډول دی چې د انرژی په شکل څرگندیږي. یعنې که څه هم ساحه کتله هم لري خو هغه مونږ ته د انرژی په شکل راڅرگندیږي، نو ځکه انرژي د ساحې مهمه مشخصه گڼل کیږي

ketabton.com - The Digital Library

1 - 2 اتوم:

د یو عنصر ډېره کوچنۍ ذره چې د دغه عنصر ټول کیمیاوي خواص ولري د هغه عنصر د اتوم په نامه یادیږي.
د اتوم په منځ کې هسته او د هستې چار چاپېره الکترونونه ګرځي.
هسته مثبت چارج لري او تقریباً د اتوم ټوله کتله په هسته کې ځای لري. د هستې لوې والی د اړوند عنصر د کتلوي عدد سره داسې اړیکه لري.

$$r = 1{,}4 \cdot 10^{-13}\sqrt[3]{A} \quad cm \ldots\ldots\ldots (1)$$

دلته r د اتوم د هستې شعاع او A د اړوند عنصر کتلوي عدد ښئي.
د هستې په منځ کې پروتونونه (د سپک هایدروجن په هسته کې یو پروتون) او نیوترونونه ځای لري. پروتونونه او نیوترونونه دواړه د نکلونو په نامه یادیږي. پروتون مثبت چارج او نیوترون چارج نلري. الکترون منفي چارج لري او دایم د هستې چار چاپېره ګرځي.
الکترون، پروتون او نیوترون د اتوم اساسي ذرات ګڼل کیږي چې د هغوئ بعضې مشخصات په لاندې جدول کې ورکړل شویدي:

<u>اول (1-1) جدول : د اتوم د اساسي ذراتو بعضې مشخصات :</u>

ذره	کتله په کیلو ګرام	چارج په کولمب	کتله د اتومي کتلې په واحد amu	منل شوی چارج
الکترون	$9{,}1094 \cdot 10^{-31}$	$-1{,}60218 \cdot 10^{-19}$	0,00055	-1
پروتون	$1{,}6726 \cdot 10^{-27}$	$+1{,}60219 \cdot 10^{-19}$	1,0073	+1
نیوترون	$1{,}67493 \cdot 10^{-27}$	0	1,0087	0

په (1) جدول کې لیدل کیږي چې د پروتون او نیوترون کتلې تقریباً سره مساوي دي. ولی د الکترون کتله د هغوئ په پرتله 1840 کرته لږه ده. له همدې کبله د هستې کتله عملاً د اتوم کتله بللای شو. یعني په هسته کې د پروتونو او نیو ترونو د کتلو مجموعه د اتوم کتله جوړوي.

1 - 3 . اتومي کتله:

د هر عنصر د یوه اتوم کتله په کیلو ګرام د هغه عنصر د مطلقه اتومي کتلې په نامه یادیږي.
د عناصرو مطلقې اتومي کتلې ډېرې کوچنۍ (10^{-25} . 1,67 کیلو ګرامه څخه تر 10^{-27} . 4,27 کیلو ګرام پورې) دي.
نو ځکه په کیمیا کې د عناصرو د مطلقو اتومي کتلو پر ځای نسبي اتومي کتلې استعمالوي. پدې اخرو کلونو کې د کاربن د $^{12}_{6}C$ ایزوتوپ د کتلې 1/12 برخه چې تقریباً 10^{-27} . 1,674 کیلو ګرامه کیږي د نسبي اتومي کتلې واحد قبول شویدی.

$$1\ amu = 1{,}674 \cdot 10^{-27}\ kg$$ د اتومي کتلې واحد

ketabton.com - The Digital Library

د همدی کمیت په نسبت د ټولو عناصرو نسبتي اتومي کتلې محاسبه شویدي. همدغه نسبي اتومي کتلو ته مونږ اتومي کتلې وایو. مثلاً د اکسیجن اتومي کتله 15,9994 ، د هایدروجن اتومي کتله 1,0079 ، د نایتروجن اتومي کتله 14,0067 ده. لکه چې لیدل کیږي د ټولو عناصرو اتومي کتلې چې د عناصرو په دوره ئي جدول کې ورکړل شویدي کسري اعداد دي.

د دې خبرې دلیل دا دی چې ټول کیمیاوي عناصر دوه او یا څو ایزوتوپونه لري. د ایزوتوپونو کتلوي اعداد یا اتومي کتلې سره توپیر لري، هغه عدد چې د عنصر د اتومي کتلې په حیث د عناصرو په دوره ئي جدول کې لیکل کیږي په طبیعت کې د هغه عنصر د ټولو ثابتو ایزوتوپونو په فیصدۍ او د هر ایزوتوپ په اتومي کتلې پورې اړه لري. مثلاً د کلورین اتومي کتله 35,453 ده، دغه عدد د لاندې محاسبې نه په لاس راغلی دی:

کلورین دوه ثابت ایزوتوپونه لري چې یو ئې $^{35}_{17}Cl$ او بل ئې $^{37}_{17}Cl$ دی په طبیعت کې د کلورین په 100 اتومو کې 75 اتومه $^{35}_{17}Cl$ او 25 اتومه د $^{37}_{17}Cl$ وي پس لیکو چې:

$$35\times\frac{75}{100} + 37\times\frac{25}{100} = \frac{35\times75+37\times25}{100} = 35{,}453\,amu$$

که اوس د هر ایزوتوپ اتومي کتلې ته په غور سره ځیر شو نو لیدل کیږي چې د هغه د هستې کتله په دغه هسته کې د پرتونو او نیو ترونو د کتلو د مجموعي څخه همیشه لږه وي. دغه د کتلې فرق ته د کتلې نقصان وائي. مثلاً د هیلیم یو ایزوتوپ (2p, 2n)

په نظر کې نیسو د دې ایزوتوپ د هستې کتله 4,001506 amu حساب شوې ده خو د هغه د هسې دننه د دوه پروتونو او دوه نیوترونو د کتلو مجموعه 4,031882 amu کیږي چې دلته د کتلې نقصان 0,030376 amu راځي. د انشتین د معادلې په اساس د کتلې او انرژۍ معادلیت داسې دی:

$$E = mc^2 \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (2)$$

دلته m کتله، E انرژي او C د رڼا د وړانګو سرعت ($c = 3\cdot10^8\,m\cdot sec^{-1}$) دی. د (2) معادلې پر اساس د 0,030376 amu کتلې نقصان د 28,2 Mev میګا الکترون ولت ($1Mev = 10^6\,ev$) انرژي د آزادیدو سره معادلیت لري. یعني کله چې د هیلیم هسته د دوه پرتونو او دوه نیوترونو څخه جوړیږي پدې وخت کې د هستې یو مقدار ماده چې کتله ئې 0,030376 amu ده د شي د حالت څخه د ساحې حالت ته اوړي (د هستې ساحه جوړوي) چې د دې ساحې انرژي 28,2Mev ده. هغه مقدار انرژي چې د پروتونو او نیوترونو د راټولیدو یعني د هستې د جوړیدو په وخت کې د اتوم د هستې څخه آزادیږي د هستې د جوړیدو د انرژۍ په نامه یادیږي.

هر څومره چې د هستې د جوړیدو انرژي زیاته وي په هم هغه اندول هسته ثابته وي. څکه چې د هستې د جوړیدو انرژي او بیرته د هستې د ماتیدو انرژي کمیتاً سره مساوي دي. څرنګه چې په مالیکول کې د اتومونو تر منځ د کیمیاوي رابطې انرژي (~ 5 ev) د هستې د جوړیدو د انرژۍ (~ 28,2 Mev) څخه لږه ده نو پدې سبب په کیمیاوي تعاملاتو کې یوازې د اتومو الکترونونه برخه اخلي او هستې هیڅ تغیر نه کوي. هغه جریانات چې په هغو کې د اتومو هستې تغیر کوي د هستوي تعاملاتو په نامه یادیږي.

1-4. کتلوي عدد، اتومي نمبر، عنصر، ایزوتوپ، ایزوبار، ایزوتون:

په هسته کې د نکلونو تعداد (د پروتونو او نیوترونو مجموعي) ته کتلوي عدد وائي چې د A په حرف سره ښودل

ketabton.com - The Digital Library

کیږي.

$$A = Z + N \qquad (3)$$

دلته N د نیوترونو تعداد او Z د پروتونو تعداد ښئي.

د عنصر د اتوم په هسته کې د پرتونو تعداد د هغه عنصر د اتومي نمبر په نامه یادیږي. هغه اتومونه چې اتومي نمبر ئې یو شی وي یو عنصر جوړوي. لکه د خالص طلا ټول اتومونه هر یو په خپله هسته کې (79) پروتونه، د خالص سیمابو اتومونه هر یو په خپله هسته کې (80) پروتونه، د خالص هیلیم اتومونه هر یو په خپله هسته کې (2) پروتونه لري. که د یوه عنصر د اتومو په هستو کې د نیوترونو تعداد یعني کتلوي عدد سره فرق ولري داسې مختلف اتومونه د یوه عنصر د ایزوتوپونو په نامه یادیږي. لکه: $^{1}_{1}H$، $^{2}_{1}H$ ، $^{3}_{1}H$ د هایدروجن ایزوتوپونه دي چه د ټولو اتومي نمبر (1) دی. ولې کتلوي اعداد ئې 2,1 او 3 دي. که د څو عناصرو کتلوي اعداد سره یو شی وي داسې عناصر ایزو بار بلل کیږي. که د څو عناصرو د اتومونو په هستو کې د نیو ترونو تعداد یو شی وي داسې عناصر ایزوتون بلل کیږي. په دوهم جدول کې د ایزوتوپو، ایزوبار، او ایزوتونو مثالونه ورکړل شویدي.

دوهم جدول :

ایزوتوپونه	ایزوبارونه	ایزو تونونه
$^{40}_{20}Ca$ (20p, 20n)	$^{40}_{18}Ar$ (18p, 22n)	$^{136}_{54}Xe$ (54p , 82n)
$^{42}_{20}Ca$ (20p,22n)	$^{40}_{19}K$ (19p,21n)	$^{138}_{56}Ba$ (56p, 82n)
$^{43}_{20}Ca$ (20p, 23n)	$^{40}_{20}Ca$ (20p, 2on)	$^{139}_{57}La$ (57p,82n)

د یوه عنصر هغه ایزوتوپونه چه په هسته کې یې د پرتونو او نیوترونو تعداد سره مساوي او یا لږ فرق ولري داسې ایزوتوپونه معمولاً ثابت وي. هغه ایزوتوپونه چې د اتومو په هستو کې ئې د پروتونو او نیوترونو تعداد سره مساوي نه بلکه تفاوت ولري داسې ایزوتوپونه غیر ثابت (رادیو اکتیف) وي. تر نن ورځې پورې تقریباً 300 ثابتې هستې او 1400 څخه زیاتې رادیو اکتیفې هستې پیژندل شویدي.*

همدا ډول تر نن ورځې پورې 109 عنصره پیژندل شوي دي چې د هغې د جملې څخه هغه عناصرچه اتومي نمبر ئې د 93 نه زیات دی رادیو اکتیف دي، عمر ئې د ځمکې د عمر څخه ډیر کم دی نو ځکه په طبیعت کې نشته او یو اځې په لابراتوار کې لاس ته راوړل کیږي.

1-5 . مالیکول:

د ساده او هم د مرکب موادو هغه کوچنۍ ذره چې د هغه موادو اساسي کیمیاوي خواص ولري د هغه موادو

* - (8-3-1) جدول

ketabton.com - The Digital Library

د ماليکول په نامه ياديږي.

که د يوې مادې ماليکولونه د يو ډول اتومونو څخه جوړوي دا مواد ساده يا عناصر بلل کيږي لکه O_2, Cl_2, O_3, H_2, N_2 او نور.

که د يوې مادې ماليکولونه د څو ډوله اتومونو څخه جوړ وي دغه ماده د مرکب په نامه ياديږي لکه NH_3 , CH_4, H_2O, NO_2, او داسې نور.

اتومونه په ماليکول کې د کيمياوي اړيکې په واسطه سره تړل کيږي.

1-6 . ماليکولي کتله:

د ماليکول په ترکيب کې شامل د ټولو اتومونو د اتومي کتلو مجموعه د ماليکولي کتلې په نوم ياديږي.

دا چې اتومي کتلې د کتلې په اتومي واحد (amu) ښودل کيږي پس د ماليکولي کتلې واحد هم د کتلې اتومي واحد (amu) دی.

مثال: د O_2 , CH_4 او د H_2SO_4 ماليکولي کتلې حساب کړئ.

حل :

$$MO_2 = 2 \cdot 16 = 32$$
$$MCH_4 = 1 \quad 12 + 4 \quad 1 = 16$$
$$MH_2SO_4 = 2 \quad 1 + 1 \quad 32 + 4 \quad 16 = 98$$

1-7 . اتوم گرام، ماليکول گرام:

لکه چې مو ولوستل د عناصرو اتومي کتلې او هم د مرکباتو ماليکولي کتلې د کتلې په اتومي واحد (amu) ښودل کيږي. مثلاً د اکسيجن اتومي کتله (16)، د هايدروجن اتومي کتله (1)، د کاربن اتومي کتله (12) او د سلفر اتومي کتله (32) ده. د دې ټولو اعدادو واحد (amu) دی. مگر که د دغه اعدادو واحد گرام وي نو بيا هر يو عدد ته د مربوطه عنصر اتوم گرام وائي.

يعني د اکسيجن 16 gr يو اتوم گرام د اکسيجن، د هايدروجن 1 gr ته يو اتوم گرام د هايدروجن، د کاربن 12gr ته يو اتوم گرام د کاربن، د سلفر 32gr ته يو اتوم گرام د سلفر وائي. پس اتوم گرام داسې تعريف کولای شو: د ساده موادو (عنصر) دومره گرامه کوم چې د هغې عنصر د اتومي کتلې سره عدداً مساوي وي د هغه عنصر اتوم گرام بلل کيږي. همدا ډول د موادو ماليکولي کتلې د کتلې په اتومي واحد (amu) ښودل کيږي مثلاً د O_2 ماليکولي کتله (32)، د CH_4 ماليکولي کتله (16)، د H_2SO_4 ماليکولي کتله (98) ده. مگر که د دغه اعدادو واحد گرام وي نو بيا هر عدد د مربوطه مادې ماليکول گرام ښئي. يعني دا کسيجن 32gr يو ماليکول گرام د اکسيجن، د متان 16gr يو ماليکول گرام د متان، د گوگړو د تيزاب 98gr يو ماليکول گرام د گوگړو د تيزابو کيږي. نو ماليکول گرام داسې تعريف کوو:

د خالصو کيمياوي موادو دومره گرامه کوم چې د هغه موادو د ماليکولي کتلې سره عدداً مساوي وي د هغه موادو ماليکول گرام بلل کيږي.

ketabton.com - The Digital Library

1-8 . داووګدرو عدد، مول :-

تجربو ښودلې ده چې د خالصو ساده موادو (خالصو عناصرو) په یو اتوم ګرام کې د هغه عنصر $6,022 \cdot 10^{23}$ اتومونه او د خالصو کیمیاوي موادو په یو مالیکول ګرام کې د هغه موادو $6,022 \cdot 10^{23}$ مالیکوله وجود لري.

دا عدد ($6,022 \cdot 10^{23}$) په کیمیا کې خورا مهم عدد دی او د او ګدرو د عدد په نامه یادیږي. د بلې خوا د مادي $6,022 \cdot 10^{23}$ ساختماني واحدونو (اتومونو ، مالیکولونو، الکترونونو، ایونونو. . .) ته د هغه ساختماني واحدونو یو مول وائي.

یعنې د یو عنصر $6,022 \cdot 10^{23}$ اتومونو ته د هغه عصر یو مول اتو م د یوې خالصې کیمیاوي مادې $6,022 \cdot 10^{23}$ مالیکولونو ته د هغې کیمیاوي مادې یو مول مالیکول، $6,022 \cdot 10^{23}$ یو ډول ایونونو ته یو مول ایون او $6,022 \cdot 10^{23}$ الکترونونو ته یو مول الکترون وائي.

د مول د تعریف څخه معلومیږي چې اتوم ګرام او مول اتوم همدا ډول مالیکول ګرام او مول مالیکول یو شی دي. په وروستیو کلنو کې د اتوم ګرام او مالیکول ګرام پر ځای مول اتوم او مول مالیکول استعمالیږي. پورتنۍ لیکنه په لاندې جدول کې ساده شویده :

د کاربن یو مول اتوم د کاربن $6,022 \cdot 10^{23}$ اتومه لري او وزن ئې 12,00gr دی.

د اکسیجن یو مول اتوم د اکسیجن $6,022 \cdot 10^{23}$ اتومه لري او وزن ئې 16gr دی.

د اوبو یو مول مالیکول د اوبو $6,022 \cdot 10^{23}$ مالیکوله لري او وزن ئې 18gr دی.

د هایدروکسیل ($\bar{OH}$) یو مول ایون $6,022 \cdot 10^{23}$ ایونه لري او وزن ئې 17gr دی.

یو مول الکترون $6,022 \cdot 10^{23}$ الکترونه لري او وزن ئې تقریباً $6,66 \cdot 10^{-5}$ g دی.

لمړی مثال: 15 ګرامه خالص ګوګړ (S) د ګوګړو څو موله کیږي. او په هغې کې د S څو اتومه وجود لري؟

حل: د ګوګړ اتومي کتله 32,1 ده پس د ګوګړ 32,1 ګرامه د هغه یو مول کیږي، نو لیکو چې:

د S ګرامونه	د S مولونه
32,1	1
15,0	x

X = 0,467 moles

د S اتومونه	د S مولونه
$6,022 \times 10^{23}$	1
X	0,467

$X = 2,81 \times 10^{23}$ atoms

ketabton.com - The Digital Library

دوهم مثال: د مسو $5,60 \cdot 10^{25}$ اتومه څومره وزن لري؟

حل: د مسو اتومي کتله 63,54 ده پس ليکو چي:

د Cu اتومونه	د Cu گرامونه
$6,022 \times 10^{23}$	63,54
$5,60 \times 10^{25}$	X

$$X = 5,60 \cdot 10^{25} \cdot 63,54 / 6,02 \cdot 10^{23}$$

$$X = 5,91kg$$

1-9 . ولانس، اکسيديشني درجه يا اکسيديشني نمبر:

دا چي د يو عنصر يو اتوم په خپل شا و خوا کي د نورو اتومونو سره څو کيمياوی اړيکي (کيمياوي رابطي) جوړولای شي دغه استعداد ته د هغه عنصر ولانس وائي. پدي حساب د يوه اتوم په شا وخوا کي د رابطو شمير د هغه اتوم ولانس ښئي.

مثلاً په H_2S, SO_2, H_2SO_4, Cl_2, HCl, $HClO_4$ ماليکولونو کي د هر عنصر ولانس معلوموو. د دي کار لپاره ښه لاره دا ده چي د هر مرکب د ماليکولونو ساختماني فورمول رسم کړو.

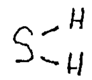

د گوگړو ولانس (2)

د هايدروجن ولانس (1)

O = C = O

د کاربن ولانس (4)

د اکسيجن ولانس (2)

Cl − Cl

د کلورين ولانس (1)

H − Cl

د هايدروجن ولانس (1)

د کلورين ولانس (1)

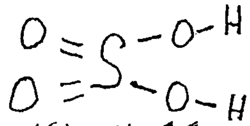

د گوگړ ولانس (6)

د اکسيجن ولانس (2)

د هايدروجن ولانس (1)

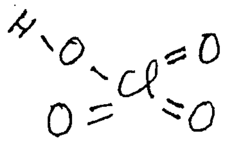

د کلورين ولانس (7)

د اکسيجن ولانس (2)

د هايدروجن ولانس (1)

د پورتنيو مثالونو څخه معلوميږي چي د بعضي عناصرو ولانس په ټولو مرکباتو کي يو شی دی لکه د اکسيجن او هايدروجن ولانسونه.

خو د بعضي نورو عناصرو (لکه گوگړ، کلورين او نورو) ولانس په مختلفو مرکباتو کي سره فرق لري. هغه کيمياوي مرکبات چي په ماليکولو کي ئې د اتومونو تر منځ کوولانسي اړيکي وي د ولانس اصطلاح ډيره استعماليږي او پر ځای کار دی. خو که د ماليکول د اتومو تر منځ ايوني اړيکي وي نو دلته بهتره ده چي د ولانس پر ځای د اکسيديشن نمبر (د اکسيديشن درجه) استعمال شي.

ketabton.com - The Digital Library

اکسیډیشني درجه یا د اکسیډیشن نمبر:

که فلز او غیر فلز سره کیمیاوي تعامل وکړي دلته د فلز اتوم خپل ولانسي الکترونونه د غیر فلز اتوم ته ورکوي چه د دې عمل په نتیجه کې د فلز اتوم په مثبت ایون او د غیر فلز اتوم په منفي ایون بدلیږي یا په بل عبارت د فلز اتوم مثبت اکسیډیشني نمبر او د غیر فلز اتوم منفي اکسیډیشنی نمبر پیدا کوي. مثبت او منفي ایونونه د الکترو ستاتیکي جذب د قوې په واسطه سره نژدې او یو د بل سره کیمیاوي اړیکه پیدا کوي، څرنګه چې دا اړیکه د ایونو تر منځ جوړه شوې ده نو ځکه د ایوني اړیکې په نامه یادیږي.

د کیمیاوي تعامل په نتیجه کې که یو اتوم یو یا دوه یا درې یا څلور ... الکترونونه د لاسه ورکړي د هغه اتوم اکسیډیشني نمبر په ترتیب سره (1+) یا (2+) یا (3+) یا (4+) کیږي. برعکس د کیمیاوي تعامل په نتیجه کې که یو اتوم یو یا دوه یا درې یا څلور الکترونونه د بل اتوم څخه جذب کړي د دې اتوم اکسیډیشني نمبر (1-) یا (2-) یا (3-) یا (4-) کیږي. په کیمیاوي مرکباتو کې د مختلفو عناصرو د اکسیډیشني نمبر د پیدا کولو په وخت کې باید په یاد ولرو چې په دوره ئي جدول کې د IA, IIA او IIIA نیم ګروپونو د عناصرو د اکسیډیشنی نمبر ثابت او په ترتیب سره(1+),(2+) او (3+) دي.

په همدې ډول د اکسیجن اکسیډیشني نمبر ثابت او (2-) دی.

مثال: په لاندې مرکباتو کې د ټولو عناصرو اکسیډیشنی نمبر پیدا کړی.

$$Na_2SO_4\ ,\ K_3PO_4\ ,\ KMnO_4$$

حل: پوهیږو چې د موادو مالیکولونه د چارج له لحاظه خنثی دي یعني د (+) او (-) چارجونو مجموعه ئې صفر وي. دا چې د اکسیجن اکسیډیشني نمبر (2-) او د جدول له مخې د سوډیم اکسیډیشني نمبر (1+)، د پوټاشیم اکسیډیشني نمبر (1+)، د کلسیم اکسیډیشني نمبر (2+) راته معلوم دي، د P, Mn او S اکسیډیشني نمبرې په پورتنیو مرکباتو کې داسې حسابوو:

$$\overset{+1}{Na_2}\overset{X}{S}\overset{-2}{O_4},\ 2\overset{+}{Na} + 1\overset{X}{S} + 4\overset{-2}{O} = 2\,(+1)+1X + 4\,(-2) = 0$$

$$X + 2 - 8 = 0\ ,\ X = 8 - 2 = +6$$

یعني په سوډیم سلفیت کې د ګوګړ (سلفر) اکسیډیشني نمبر 6+ دی.

$$\overset{+1}{K_3}\overset{X}{P}\overset{-2}{O_4},\ 3\overset{+1}{K} + 1X + 4\overset{-2}{O} = 3\,(+1) + 1X + 4\,(-2) = 0$$

$$X + 3 - 8 = 0\ ,\ X = 8 - 3 = +5$$

او په پوټاشیم فاسفیت کې د فاسفور اکسیډیشني نمبر (5+) دی.

$$\overset{+1}{K}\overset{X}{Mn}\overset{-2}{O},\ 1\,(+1) + 1X + 4(-2) = X + 1 - 8 = 0$$

ketabton.com - The Digital Library

$$X = 8 - 1 = +7$$

او همدارنگه په پوتاشيم پرمنگنات کې د منگان اکسيديشني نمبر (+7) دی.

1-10 . کيمياوي فورمول:

کيمياوي فورمول يو کيمياوي مرکب ښئي. د کيمياوي مرکب په يوه ماليکول کې د عناصرو نوعيت او د هر عنصر د اتومونو تعداد که د عناصرو د سمبولونو او د سمبولونو د ضريبونو په واسطه وښودل شي دغه افاده د ماليکولي فورمول په نامه ياديږي.

مثلاً H_2SO_4 د گوگړو د تيزابو ماليکولي فورمول دی. دغه فورمول ښئ چې :

الف- د گوگړو د تيزابو يو ماليکول د دوه اتومه هايدروجن، يو اتوم سلفر (گوگړ) او څلور اتومو اکسيجن څخه جوړ دی.

ب- دغه فورمول يو مول د گوگړو تيزاب ښئي.

ج - يو مول ماليکول سلفوريک اسيد دوه مول اتومه هايدروجن ، يو مول اتوم سلفر او څلور مول اتومه اکسيجن لري.

د گوگړو په تيزابو کې د شاملو عناصرو فيصدي داسې معلوموو:

د گوگړو تيزابو ماليکولي کتله $MH_2SO_4 = 2 \cdot 1 + 1 \cdot 32 + 4 \cdot 16 = 98$

د هايدروجن فيصدي $\frac{2}{98} \cdot 100 = 2{,}02$

د گوگړ (سلفر) فيصدي $\frac{32}{98} \cdot 100 = 32{,}65$

د اکسيجن فيصدي $\frac{64}{98} \cdot 100 = 65{,}31$

1-11 . کيمياوي تحليل او د کيمياوي يا ماليکولي فورمول تعينول:

که د يوې کيمياوي مادې ټول جوړونکي عناصر عملاً تعين شي او يا خو د هر عنصر مقدار هم معلوم شي، دې عمل ته کيمياوي تحليل وائي. که د کيمياوي تحليل په مرسته په يو مرکب کې د عناصرو فيصدي پيدا کړو نو بيا کولای شو چې د هغه مرکب ماليکولي فورمول هم پيدا کړو . د ماليکولي فورمول د پيدا کولو لپاره داسې عمل کوو.

الف - د هر عنصر فيصدي د هغه عنصر په اتومي کتلې تقسيم کوؤ او د عناصرو د مولو نسبت لاس ته راوړو.

ب - د دغه نسبت پر کوچني عدد د نسبت ټول اعداد تقسيموو په نتيجه کې د مرکب په يوه ماليکول کې د اتومونو ساده نسبت لاس ته راځي.

ج - که د اتومي نسبت کوم حد تام عدد نه وي نو هغه تام عدد ته رسوو، (ځکه ماليکول کې د هر عنصر د اتومو تعداد تام عدد وي) او پدې ډول د مرکب امپرک ماليکولي فورمول لاس ته راوړو. نو بيا د دې امپرک ماليکولي فورمول له مخې د دغه مرکب امپرک ماليکولي کتله حسابوو.

د - که د دغه مرکب حقيقي ماليکولي کتله مو د تجربې په واسطه معلومه کړې وي نو که د دې مرکب دغه حساب شوې امپرک ماليکولي کتله او حقيقي ماليکولي کتله سره مساوي وي، نو دغه امپرک ماليکولي فورمول حقيقي

ketabton.com - The Digital Library

ماليکولي فورمول دی. او که دغه امپر ک ماليکولي کتله د حقيقي ماليکولي کتلي نه کمه وه بيا حقيقي ماليکولي کتله پر امپر ک ماليکولي کتلي باندې تقسيموو او د تقسيم د حاصل عدد د امپر ک فورمول د هر عنصر په ضريب کې ضربوو او پدې توګه حقيقي کيمياوي فورمول لاس ته راځي.

مثال : د 0,1802gr گرامه بورې (ګلوکوز يا شکرې) د سوځيدلو څخه 0,2641 gr کاربن دای اکسايد او 0,1081gr اوبه لاس ته راغلي دي. که د ګلوکوز ماليکولي وزن مو هم تجربتاً 180,18 پيدا کړی وي نو حساب کړی:

الف - په ګلوکوز کې د اکسيجن، هايدروجن او کاربن فيصدي.

ب - د ګلوکوز ساده (امپر ک) کيمياوي فورمول.

ج - د ګلوکوز حقيقي کيمياوي فورمول.

حل:

د کاربن فيصدي $\frac{0,2641\ gr\ CO_2}{0,1802\ gr\ \text{ګلوکوز}} \times \frac{12,01\ gr\ C}{44,01\ gr\ CO_2} \times \frac{100}{1} = 39,99\,\%$

د هايدروجن فيصدي $\frac{0,1081\ gr\ H_2O}{0,1802\ gr\ \text{ګلوکوز}} \cdot \frac{2,02\ gr\ H}{18,02\ gr\ H_2O} \times \frac{100}{1} = 6,72\,\%$

د اکسيجن فيصدي $100 - (39,99 + 6,72) = 53,29\,\%$

اوس په ګلوکوز کې د هايدروجن، کاربن او اکسيجن د مولونو نسبت پيدا کوو.

کاربن $\frac{39,99\ gr\ C}{12,01\ gr/mole\ C} = 3,33$

هايدروجن $\frac{6,72\ gr\ H_2}{1,01\ gr/mole\ H_2} = 6,65$

اکسيجن $\frac{53,29\ gr\ O_2}{16,0\ gr/mole\ O_2} = 3,33$

د اکسيجن مولونه : د هايدروجن مولونه : د کاربن مولونه = په ګلوکوز کې د عناصرو د مولونو نسبت

$= 3,33 : 6,65 : 3,33$

په پورتنيو اعدادو کې ډير کوچنی عدد 3,33 دی نو اوس د مولونو نسبت پر 3,33 تقسيموو او په نتيجه کې د ګلوکوز په يو ماليکول کې د اتومونو نسبت لاس ته راځي:

$$C:H:O = \frac{3,33}{3,33} : \frac{6,65}{3,33} : \frac{3,33}{3,33} = 1 : 2 : 1$$

د ګلوکوز ساده يا امپر ک ماليکولي فورمول CH_2O په لاس راغی.

ketabton.com - The Digital Library

لیدل کیږي چې د دې امپر ک مالیکولي فورمول پر اساس د ګلوکوز مالیکولي کتله 30 ده.

$$MCH_2O = 12 + 2 \quad 1 + 16 = 30$$

ولې د ګلوکوز مالیکولي کتله موږ تجربتاً 180,18 پیدا کړې ده، پس دغه امپر ک فورمول د ګلوکوز حقیقي فورمول ندی.

د ګلوکوز حقیقي مالیکولي فورمول داسې پیدا کوو:

$$\frac{180,18}{30} = 6$$

$$6\,(CH_2O) = C_6H_{12}O_6$$

1 - 12 . فزیکي خواص اوفزیکي تغیرات:

د موادو رنګ، بوی، شکل، حجم، کتله، فازي حالت (جامد، مایع، ګاز)، د ویلې کیدو (ذوب) نقطه، د جوش (غلیان) نقطه او داسې نور د فزیکي خواصو په نامه یادیږي. که د موادو فزیکي خواص تغیر وکړي دا تغیرات فزیکي تغیرات بلل کیږي. په فزیکي تغیراتو کې د مادې اصلیت تغیر نکوي. مثلاً که کنګل اوبو ته تودوخه ورکړو هغه په مایع اوبو بدلیږي او که مایع اوبو ته نور هم حرارت ورکړو نو هغه د اوبو په بخار بدلیږي.

کنګل اوبه، مایع اوبه او بخار اوبه دري واړه یو کیمیاوي فورمول H_2O لري او کیمیاوي خواص ئې هم یو شان دي. یعنې د دغه دري فازي حالاتو په تغیر سره د اوبو اصلیت تغیر ندی کړی.

1- 12 - 1 . اتومي شعاع، ایوني شعاع، کوولانسي شعاع:

لکه چې د اتوم په جوړښت کې مو وویل چې اتوم په داخل کې یوه هسته لري او د هستې چار چاپیره الکترونونه په حرکت کې دي. څرنګه چې الکترون د هستې چاپیره د موج په شکل په نظر کې نیول کیږي ،او دا چې د هستې او د الکتروني موج تر منځ فاصله ډیره دقیقه نشي تعینیدای نو پدې اساس اتومي* شعاع هم ډیر دقیق مفهوم نلري او د دې پر ځای ایوني شعاع او کوولانسي شعاع استعمالوي.

ایوني شعاع په ایوني مرکباتو کې د دوه اتومو تر منځ فاصلې له مخې تعینیږي او دا فرض کیږي چې د یو ایون شعاع په مختلفو ایوني مرکباتو کې یو شی دی.

باید ووایو چې د مثبت ایون شعاع د هغه د خنثی اتوم په نسبت کمه او د منفي ایون شعاع د هغه د خنثی اتوم په نسبت زیاته وي. د همجنسو اتومو تر منځ د یوه ئې کوولانسي رابطې نیمائي د هغه عنصر کوولانسي شعاع یادیږي.

د مختلفو فزیکي خواصو د اندازه کولو لپاره مختلف واحدونه استعمالیږي. د واحدونو په بین المللي سیستم (SI) کې د طول د اندازه کولو لپاره متر، د کتلې دپار ه کیلو ګرام، د وخت د اندازه کولو لپاره ثانیه، د بریښنا د جریان لپاره امپیر، د تودوخې د درجې لپاره کالوین او د موادو د مقدار د اندازه کولو د پاره مول استعمالیږي.

الف -متر : هغه فاصله ده چې د رڼا وړانګې یې په خلا کې په 1/299792458 ثانیو کې طی کوي د متر په نامه یادیږي او په m سره ښودل کیږي.

---

* - (2-19) شکل

ketabton.com - The Digital Library

د متر اجزا او اصناف په لاندې جدول کې وګورئ:

دریم (3) جدول : د متر اجزا او اصناف

واحد	سمبول	علامه	د متر سره معادلیت
1.terametre	T	Tm	10^{+12} m
2. gigametre	G	Gm	10^{+9} m
3. megametre	M	Mm	10^{+6} m
4. kilometre	K	Km	10^{+3} m
5. hectometre	h	hm	10^{+2} m
6. decametre	da	dam	10 m
7. metre	-	m	1 m
8. decimetre	d	dm	10^{-1} m
9. centimetre	C	Cm	10^{-2} m
10. millimetre	m	mm	10^{-3} m
11. micrometre	μ	μ m	10^{-6} m
12. nanometre	n	nm	10^{-9} m
13. picometre	p	pm	10^{-12} m
14. femtometre	f	fm	10^{-15} m
15. attometre	a	am	10^{-18} m

ب - حجم: د SI په سیستم کې د حجم واحد (m^3) دی په کیمیا کې (dm^3) او (cm^3), او ملي لیتر هم استعمالیږي.

$1dm = 10^{-1} m$
$1dm^3 = (10^{-1} m)^3 = 10^{-3} m^3$
$1cm = 10^{-2} m$
$1cm^3 = (10^{-2} m)^3 = 10^{-6} m^3$
$1dm^3 = 1L = 1000ml$
$1cm^3 = 1ml$

ج - د کتلې واحد د SI په سیستم کې کیلو ګرام (Kg) دی. ستاندرد کیلو ګرام د پلاتین او ایریدیم د الیاژ څخه جوړ سلندر دی چې په Sevres کې د وزنونو په دفتر کې پروت دی. د کیلو ګرام اجزا او اصناف دا دي:

1Kg = 1000 gr
1gr = 1000 mgr
1000kg = 1ton

ketabton.com - The Digital Library

2 - 12 - 1 . تودوخه او د تودوخې درجه:

د يو شي په داخل کې د اتومو او ماليکولو د عمومي نامنظم حرکت مقدار ته د حرارت مقدار وائي. د حرارت مقدار د انرژۍ په واحدونو لکه کالوري، ژول او نورو اندازه کيږي. د تودوخې درجه د حرارت د مقدار سره مستقيم تناسب لري. که تودوخه د شي په داخل کې د اتومو او ماليکولو د عمومي نامنظم حرکت مقدار ښئي نو د تودوخې درجه د شي په داخل کې د دغه کوچنيو زراتو د نامنظم حرکت سرعت ښئي. د تودوخې د درجې په لوړيدو سره د شي په داخل کې د کوچنيو ذراتو (اتومو، ماليکولو) کنتکي انرژي E_k هم لوړيږي. کنتکي انرژي (E_k) د تودوخې د درجې (T) سره داسې اړيکه لري:

$$Ek = \frac{3}{2} \cdot RT$$

د تودوخې د درجې واحد د SI په سيستم کې کالوين (K) دی. پرته لدې د تودوخې درجه په سانتي گراد (C) او فارنهايت هم اندازه کوي. د دې درې ډوله درجو مقداري ارتباط په لاندې شکل او په لاندې فورمولو کې ښودل شويدي:

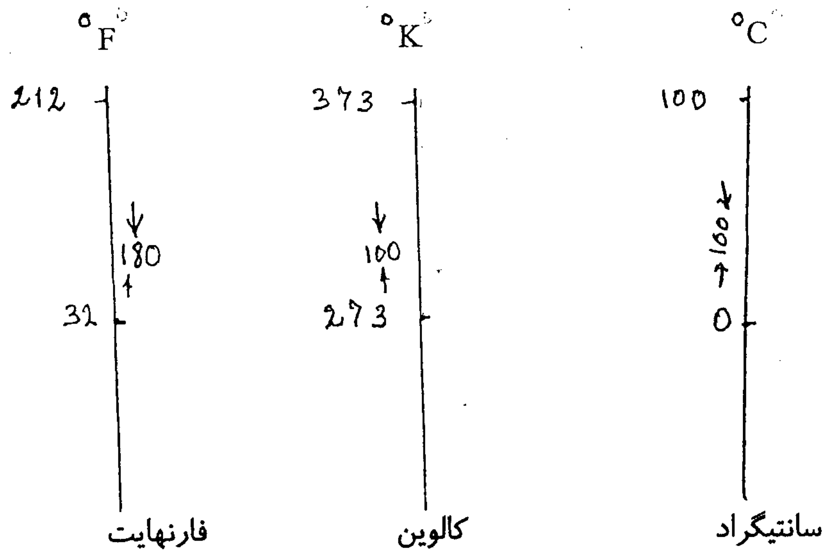

د سانتيگراد او د کالوين پر صفحو د درجو تر منځ فاصله يو شی ده ولې د سانتيگراد صفر د کالوين د 273 سره برابريږي. نو د سانتيگراد او کالوين د درجو تر منځ رابطه داسې ليکو:

$$°K = 273 + °C.$$

د فارنهايت پر صفحې د درجو تر منځ فاصله د سانتيگراد د درجو په نسبت کمه او د بلې خوا د سانتيگراد صفر درجه د فارنهايت د 32 درجو سره سرخوري نو د دې دواړو درجو تر منځ رابطه داسې ده.

ketabton.com - The Digital Library

$$C = \frac{5}{9} \cdot (F - 32) \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (4)$$

$$1^{\circ}C = 1^{\circ}K = 1,8^{\circ}F$$

1 - 13 . کیمیاوي خواص او کیمیاوي فعالیت:

د موادو کیمیاوي فعالیت د هغوئ د کیمیاوي خاصیت په نامه یادیږي. د موادو کیمیاوي فعالیت د هغوئ په الکتروني جوړښت پورې اړه لري. هغه مواد چې الکتروني جوړښت ئې ډیر ثابت وي کیمیاوي فعالیت ئې ډیر لږ او بر عکسی هغه مواد چې الکتروني جوړښت ئې ثابت نه وي کیمیاوي فعالیت ئې زیات و ي. فعال کیمیاوي مواد یو د بل سره ژر د الکترو نو د راکړې ورکړې یا د الکترونو د مشترک کولو په نتیجه کې نوي مواد جوړوي، دې عملې ته کیمیاوي تغیر یا کیمیاوي تعامل وائي.

1 - 14 . کیمیاوي تعامل او کیمیاوي معادله:

د یو ډول موادو څخه بل ډول داسې موادو حاصلیدل چې د لمړنیو موادو څخه ئې ترکیب او خواص فرق ولري د کیمیاوي تعامل په نامه یادیږي. په داسې حال کې چې په هستوي تعاملاتو کې د عناصرو اصلیت تغیر کوي په کیمیاوي تعاملاتو کې د عناصرو اصلیت تغیر نه کوي بلکه د عناصرو اتومونه د یو ډول مالیکول څخه د بل ډول مالیکول په ترکیب کې شاملیږي. کیمیاوي تعامل کیدای شي چې د موادو د کیمیاوي فورمولونو په واسطه وښودل شي. دغه افاده د کیمیاوي معادلې په نوم یادیږي. لاندې د یو تعداد کیمیاوي تعاملاتو کیمیاوي معادلې ښودل شویدي:

$2Cu + O_2 \rightarrow 2CuO$	جمعي تعامل
$2MgO \rightarrow 2Mg + O_2$	تجزیه ئي تعامل
$Fe + CuSO \rightarrow Cu + FeSO_4$	د ځای نیولو تعامل
$NaOH + HCl \rightarrow NaCl + H_2O$	د ځای بدلولو تعامل

ketabton.com - The Digital Library

د کیمیا اساسي قوانین:

1 - 15 . د کتلې د تحفظ قانون او کیمیاوي معادله:

په کیمیاوي تعامل کې د داخل شوؤ او د کیمیاوي تعامل څخه د حاصل شوؤ موادو کتله همیشه سره مساوي وي. پس باید دهر عنصر د اتومونو تعداد په تعامل کې داخل شوؤ او د تعامل څخه حاصل شوؤ موادو کې سره مساوي وي. له همدې کبله په کیمیاوي معادله کې د اتومونو یا مالیکولونو مخ ته ضریب ږدي. په کیمیاوي تعامل کې حتماً انرژي جذب یا آزادیږي. جذب یا آزاده شوې انرژي د انشتین د معادلې (2) په اساس د یو مقدار کتلې سره معادله ده. خو دغه کتله دومره لږه ده چې عملاً ترې صرفنظر کیدای شي. که جذب یا آزاده شوې انرژي هم په کیمیاوي معادله کې ولیکل شي دغسې معادله د ترمو کیمیاوي معادلې په نوم یادیږي. په دغسې معادلو کې په تعامل کې د داخل شوؤ او د تعامل څخه لاس ته راغلیو موادو په منځ کې د ($\rightarrow$) علامې پر ځای د (=) علامه کېښودل کیږي. مثلاً پورتنی کیمیاوي معادلې داسې لیکل کیږي:

$$2Cu + O = 2CuO \pm Q$$

$$2MgO = 2Mg + O_2 \pm Q$$

$$Fe + CuSO_4 = Cu + FeSO_4 \pm Q$$

$$NaOH + HCl = NaCl + H_2O \pm Q$$

په پورتنیو ترمو کیمیاوي معادلو کې (Q) هغه مقدار تودوخه ده چې په تعامل کې جذب یا آزاده شویده.

1 - 16 . د ترکیب د ثبات قانون:

کیمیاوي مرکب همیشه ثابت ترکیب لري، دا فرق نه کوي چې دغه مرکب د کومو موادو څخه او څنګه لاس ته راوړل شویدی.

مثلاً اوبه که د هایدروجن او اکسیجن د مستقیم ترکیب یا د مالګې د تیزاب او سودیم هایدروکساید د تعامل نه په لاس راشي په هر صورت کې د هغې ترکیب H_2O دی. نو څکه د یو مرکب په مالیکول کې د هر اتوم ښي اړخ ته لاندې اعداد وته په خپله خوښه تغیر نشو ورکولای بلکه دغه اعداد ثابت او په مالیکول کې د اتومونو تعداد ښئي.

په کیمیاوي معادله کې د اتومو او مالیکولو مخې (چپ اړخ ته) عدد د مولونو تعداد ښئي.

د کیمیاوي معادلې د بیلانس په وخت کې د اتومو یا مالیکولو مولونو ته تغیر ورکولای شو او د مالیکول په منځ کې د اتومو لاندې ضریبو ته تغیر نشو ورکولای.

ketabton.com - The Digital Library

17 - 1 . د اووګدرو قانون:

اووګدرو د غازاتو په هکله د نورو پوهانو د معلوماتو په رڼا کې د یو لړ تجربو وروسته لاندې واقعیتونه د قانون په شکل بیان کړل .

الف – د تودوخې د عیني درجې او د عیني فشار لاندې د غازاتو په مساوي حجمو کې مساوي مالیکولونه موجود وي.

ب - په ستندرد شرایطو ($P = 1at$, $t = 0°C$) کې د هر ګاز یو مول 22,4L حجم لري. مثلاً :

په STP شرایطو کې د O_2 یو مول 22,4L حجم, 32gr کتله او $6,022 \cdot 10^{23}$ مالیکوله د اکسیجن لري.

په STP شرایطو کې د CO_2 یو مول 22,4L حجم, 44gr کتله او $6,022 \cdot 10^{23}$ مالیکوله د کاربن دای اکساید لري.

دا چې د کیمیاوي تعامل ټول مواد د عیني تودوخې او فشار لاندې وي نو ځکه د غازاتو په کیمیاوي معادله کې د مولونو پر ځای د موادو د حجمونو لیکل یو شی دی.

(۱) $N_2(g) + 3H_2(g) = 2NH_3(g)$

$1V + 3V = 2V$

(۱۱) $2H_2(g) + O_2(g) = 2H_2O\ (g)$

$2V + 1V = 2V$

18 - 1 . د معادل وزنونو قانون:

د مرکباتو د ثابت ترکیب د قانون په اساس د عناصرو معیني کتلې سره یو ځای کیږي او مالیکولونه جوړوي.

مثلاً د اوبو د ترکیب H_2O څخه ښکاري چې د اوبو په ترکیب کې دوه اتومه هایدروجن (مثلاً دو ګرامه هایدروجن) او یو اتوم

اکسیجن (مثلاً 16 ګرامه اکسیجن) شامل دی چې 18 ګرامه اوبه ئې جوړې کړې دي.

اوس که مونږ 20 ګرامه اکسیجن او دوه ګرامه هایدروجن ولرو بیا هم 18 ګرامه اوبه تري لاس ته راتلای شي. یعنې د اکسیجن څلور ګرامه په تعامل کې برخه نه اخلي. او کې 5 ګرامه هایدروجن او 16 ګرامه اکسیجن ولرو بیا هم یواځې 18 ګرامه اوبه تري جوړیدای شي. چې دلته 3 ګرامه هایدروجن په تعامل کې برخه نه اخلي. لدې مثال څخه ښکاري چې که د هایدروجن او اکسیجن کتلې په لاندې نسبت سره یو ځای شي نو هغوئ هر یو مکمل تعامل کوي او مکمل مصرفیږي.

$$H:O = 2:16 = 1:8 = 0,5:4$$

او د کوم عنصر مقدار چې دد غې نسبت په پرتله زیات وي هغه زیات مقدار په تعامل کې خصه نه اخلي.

په پورتني مثال کې یو ګرام هایدروجن د اته ګرامه اکسیجن سره ، یو کیلو ګرام هایدروجن د اته کیلو ګرامه اکسیجن سره ، یو ټن هایدروجن د اته ټنه اکسیجن سره معادل دی. پس معادل وزن (معادله کتله)داسې تعریفوو :

الف – د یوه عنصر هغه وزني حصې (لکه Kg , gr , mg . . . . .) چې د هایدروجن د یوې وزني حصې سره مکمل تعامل کوي او یا د هایدروجن د یوې وزني حصې ځای په یو مرکب کې تعویض کړي د هغه عنصر د معادل

ketabton.com - The Digital Library

وزن په نامه یادیږي.

ب - د یوه عنصر هغه وزني حصې چې د اکسیجن د اته وزني حصو سره تعامل کوي او یا د اکسیجن د اته وزني حصو ځای په یو مرکب کې ونیسي د هغه عنصر معادل وزن بلل کیږي.

د عناصرو معادل وزن د لاندې رابطې په اساس هم پیدا کیږي:

$$Ee = \frac{A}{V} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (5)$$

دلته Ee د عنصر معادل وزن، A د هغه اتومي کتله او V د هغه موثر ولانس ښئي.

د کیمیاوي مرکباتو د معادل وزنونو د پیدا کولو لپاره لاندې رابطې په کار وړي:

د تیزاب معادل وزن $$Ea = \frac{Ma}{mH} \quad \ldots\ldots\ldots (6)$$

دلته Ea د تیزاب معادل وزن، Ma د تیزاب مالیکولي کتله او mH د تیزاب په مالیکول کې د هایدروجن د هغه اتومو تعداد ښئي چې د فلز په اتومو تعویض کیدای شي.

د قلوي معادل وزن $$Eb = \frac{Mb}{m(OH)} \quad \ldots\ldots\ldots (7)$$

دلته Eb د قلوي معادل وزن، Mb د قلوي مالیکولي کتله او $m\ (\bar{OH})$ د قلوي په مالیکول کې د هایدروکسیل گروپو تعداد دی.

د مالگې معادل وزن $$Es = \frac{Ms}{m(Me)\cdot V} \quad \ldots\ldots\ldots (8)$$

دلته Es د مالگې معادل وزن، Ms د مالگې مالیکولي وزن، V د مالگې په مالیکول کې د کتون ولانس، m (Me) د همدغه کتون (د فلز د اتوم) تعداد په یوه مالیکول کې ښئي.

د اکساید معادل وزن $$EoX = Mox/ v.m\ (Me) \quad \ldots\ldots\ldots (9)$$

دلته Eox د اکساید معادل وزن، Mox د اکساید مالیکولي کتله، V د عنصر اکسیدیشني نمبر او m (Me) په مالیکول کې د هغه عنصر د اتومو تعداد ښئي.

د معادلو وزنو قانون:

پورته مو وویل چې مواد د معادلو وزنو په تناسب یو د بل سره تعامل کوي او کیمیاوي مرکبات جوړوي. دغه واقعیت د ریاضي د فورمول په واسطه داسې ښودلای شو:

$$\frac{E_1}{E_2} = \frac{m_1}{m_2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (10)$$

ketabton.com - The Digital Library

دلته E_1 او m_1 د لمړي مادي معادل وزن او کتله ، E_2 د دوهمي مادي معادل وزن او m_2 د دوهمي مادي کتله ښئي.

1 - مثال : د عناصرو په دوره ئي جدول کي سوديم په IA، مگنيزيم په IIA او المونيم په IIIA نيم گروپونو کي ځای لري. د دغه عناصرو معادل وزنونه پيدا کړی. د سوديم اتومي کتله 23، دمگنيزيم اتومي کتله 24 او د المونيم اتومي کتله 27 ده.

حل: پوهيږو چي د IA، IIA او IIIA اصلي نيم گروپونو د عناصرو موثر ولانس د گروپ د نمري سره مساوي دی. پس د (5) رابطي نه ليکو چي :

$$E_{Na} = \frac{23}{1} = 23 , \quad E_{Mg} = \frac{24}{2} = 12 , \quad E_{Al} = \frac{27}{3} = 9$$

دوهم مثال : د گوگړو د تيزابو معادل وزن حساب کړی. د سلفر اتومي کتله 32، د اکسيجن اتومي کتله 16 او د هايدروجن اتومي کتله 1 ده.

حل: د گوگړو د تيزابو کيمياوي فورمول H_2SO_4 دی. پدي تيزاب کي په فلز باندي د تعويض وړ هايدروجنونه (2) دي. پس د (6) رابطي نه ليکو چي:

$$M_{H_2SO_4} = 2 \cdot 1 + 1 \cdot 32 + 4 \cdot 16 = 98 .$$

$$E_{H_2SO_4} = \frac{98}{2} = 49 .$$

دريم مثال:د سرکي د تيزابو کيمياوي فورمول CH_3COOH دی. د دي تيزابو معادل وزن حساب کړی. د هايدروجن، اکسيجن او کاربن اتومي کتله په ترتيب سره 16,1 او 12 راکړل شويدي.

حل: پدي تيزابو کي په فلز د تعويض وړ هايدروجنونه (1) دي. پس د (6) رابطي نه ليکو چي:

$$M_{CH_3COOH} = 1 \cdot 4 + 2 \cdot 16 + 1 \cdot 12 = 48 .$$

$$E_{CH_3COOH} = \frac{48}{1} = 48 .$$

څلورم مثال: دالمونيم هايدروکسايد معادل وزن حساب کړی:

د المونيم، اکسيجن او هايدروجن اتومي کتلي په ترتيب سره 16,27 او 1 راکړل شويدي.

حل: د المونيم هايدروکسايد ماليکولي فورمول $Al(OH)_3$ دی. پس د (7) رابطي نه ليکو چي:

$$M_{Al(OH)_3} = 1 \cdot 27 + 3 \cdot 16 + 3 \cdot 1 = 78$$

$$E_{Al(OH)_3} = \frac{78}{3} = 26 .$$

ketabton.com - The Digital Library

پنځم مثال: د المونیم سلفیت معادل وزن حساب کړی.
د المونیم، سلفر او اکسیجن اتومي کتلې په ترتیب سره 32,27 او 16 راکړل شوي دي.
حل : د المونیم سلفیت کیمیاوي فورمول $Al_2(SO_4)_3$ دی. دلته د المونیم ولانس 3 او د المونیم د اتومو تعداد 2 دی پس د (8) رابطې نه لیکو چې:

$$E_{Al_2(SO_4)_3} = \frac{M_{Al_2(SO_4)_3}}{2 \cdot 3}$$

$$M_{Al_2(SO_4)_3} = 2 \cdot 27 + 3 \cdot 32 + 12 \cdot 16 = 342$$

$$E_{Al_2(SO_4)_3} = \frac{342}{6} = 57$$

شپږم مثال: د سودیم اکساید معادل وزن پیدا کړی. د سودیم او اکسیجن اتومي کتلې په ترتیب سره 23 او 16 دی.
حل : د سودیم اکساید کیمیاوي فورمول Na_2O دی. دلته د فلز ولانس (1) او د فلز د اتومو تعداد (2) دی پس د (9) رابطې نه لیکو چې:

$$E_{ox} = \frac{M_{ox}}{V \cdot m(Me)} = \frac{M_{Na_2O}}{1 \cdot 2}$$

$$M_{Na_2O} = 2 \cdot 23 + 16 = 62$$

$$E_{ox} = \frac{62}{2} = 31 .$$

اووم مثال: د سودیم 4,6 گرامه د اکسیجن د 1,6 گرامه سره تعامل کوي. که د اکسیجن معادل وزن 8 وي نو د سودیم معادل وزن به څو وي.
حل: د (10) رابطې په اساس لیکو چې:

$$\frac{E_{Na}}{E_{O_2}} = \frac{m(Na)}{m(O_2)} , \quad \frac{E_{Na}}{8} = \frac{4,6}{1,6} , \quad E_{Na} = \frac{4,6 \cdot 8}{1,6} = 23 .$$

اتم مثال: د سودیم معادل وزن 23 او د اکسیجن معادل وزن 8 دی. د 3,2 گرامه اکسیجن سره څو گرامه سودیم تعامل کوي.
حل: د (10) رابطې په اساس لیکو چې:

$$\frac{E_{Na}}{E_{(O)}} = \frac{m(Na)}{m(O)} = \frac{23}{8} = \frac{X}{3,2}$$

$$X = \frac{23 \cdot 3,2}{8} = 9,2 \text{ gr } Na .$$

ketabton.com - The Digital Library

19 - 1 . د کیمیاوي معادلو پر اساس محاسبات (ستیکومتري):

په طبیعت کې ټول کیمیاوي مرکبات ثابت ترکیب نلري. هغه مرکبات چې ثابت ترکیب لري د ستیکو متر ک مرکباتو په نامه او یو لږ شمیر نور مرکبات چې متغیر ترکیب لري د غیر ستیکو متر ک مرکباتو په نامه یادیږي. د ستیکو متر ک مرکباتو په کیمیاوي تعامل او کیمیاوي معادلو کې د ثابت ترکیب قانون د معادل وزنو قانون او د کتلې د تحفظ قانون ټول مراعات کیږي او د دغسې کیمیاوي معادلاتو پر اساس د تعامل کونکو او یا د تعامل څخه د حاصل شوي کیمیاوي موادو د مقدار محاسبه کولو ته ستیکو متري وائي.

لمړی مثال: لس گرامه $KClO_3$ د حرارت ورکولو په نتیجه کې تجزیه کیږي. د دغه تعامل څخه څو گرامه اکسیجن حاصلیږي او دد غه اکسیجن حجم به په نارمل شرایطو کې څو لیتره وي.

حل: د دغه تعامل کیمیاوي معادله لیکو او د $KClO_3$ مالیکولي کتله حسابوو.

$$M_{KClO_3} = 39 + 35,5 + 3 \cdot 16 = 122,5 \cdot$$

$$2KClO_3 \rightleftarrows 2KCl + 3O_2$$

$$2 \cdot 122,5gr \qquad 3 \cdot 32gr$$

$$10gr \qquad X$$

$$X = \frac{3 \cdot 32 \cdot 10}{2 \cdot 122,5} = 3,92gr\ (O_2)$$ اکسیجن

اوس ددې کتلې حجم په STP شرایطو کې محاسبه کوو:

د اکسیجن کتله په گرام	د اکسیجن حجم په لیتر
32	22,4
3,92	X

$$X = \frac{22,4 \cdot 3,92}{32} = 2,74L$$

$X = 2,74L\ (O_2)$ اکسیجن

دوهم مثال: که 18 گرامه مگنیزیم په هوا کې مکمل وسوزي څو گرامه اکساید به تري حاصل شي.

ketabton.com - The Digital Library

حل: د مګنيزيم اتومي کتله 24 ده پس ليکو چي:

$$M_{MgO} = 24 + 16 = 40$$

$$2Mg + O_2 \longrightarrow 2MgO$$

$2 . 24gr$ $\quad\quad$ $2 \; 40gr$

$18gr$ $\quad\quad$ X

$$X = \frac{18 \cdot 2 \cdot 40}{2 \cdot 24} = 30gr \text{ (MgO)}$$ مګنيزيم

دريم مثال :يو محلول چي 0,8 موله باريم کلورايد پکي حل دي په هغې کي يو ډير مقدار سوديم سلفيت اچوو. حساب کړي چي څو ګرامه رسوب به لدې محلول څخه جدا شي؟

$M_{BaCl_2} = 137 + 2 \;\; 35,5 = 208$; $\quad$ 1moleBaCl $\quad$ 208gr

$M_{BaSO_4} = 137 + 96 = 233$; $\quad$ 0,8mole $\quad$ X

$X = 166,4gr$

$$BaCl_2 + Na_2SO_4 = BaSO_4\downarrow + 2NaCL$$

$208gr$ $\quad\quad$ $233gr$

$166,4gr$ $\quad\quad$ X $\quad\quad$ $X = \frac{166,4 \cdot 233}{208} = 186,5gr$

څلورم مثال : سوديم کاربونيت د مالګي د تيزابو سره تعامل کړی او يو مقدار کاربن دای اکسايد چي حجم ئي په نارمل شرايطو کي 800 ملي ليتره دی تری حاصل شوی دی. معلوم کړی چي څو ګرامه سوديم کاربونيت به په تعامل کي حصه اخيستي وي.

حل:

$$M_{Na_2CO_3} = 2 \cdot 23 + 12 + 3 \cdot 16 = 106$$

$$Na_2CO_3 + 2HCl = 2NaCl + H_2O + CO_2$$

$106gr$ $\quad\quad$ $22,4L$

X $\quad\quad$ $0,8L$ $\quad$ $X = \frac{106 \cdot 0,8}{22,4} = 3,78gr \; (Na_2CO_3)$

ketabton.com - The Digital Library

پنځم مثال: که د 4,7 موله اکسیجن په واسطه ډیر زیات هایدروجن وسوځول شي نو څو موله اوبه تري لاس ته راتلای شي.

حل:

$$H_2 + \frac{1}{2} O \longrightarrow H_2O$$

0,5mole 1mole

4,7mole Xmole

$$X = \frac{4,7 \cdot 1}{0,5} = 9,4 \text{ mole } (H_2O)$$ اوبه

شپږم مثال: د گوگړو تیزاب او پوتاشیم هایدروکساید په لاندې ډول تعامل کوي. که ډیر مقدار د گوگړو تیزاب د 28 گرامه پوتاشیم هایدروکساید سره تعامل وکړي نو څو گرامه پوتاشیم سلفیت به لاس ته راشي؟

حل:

$$M\ KOH = 39 + 17 = 56$$

$$M\ K_2SO_4 = 2 \cdot 39 + 4 \cdot 16 + 32 = 78 + 64 + 32 = 174$$

$$2KOH + H_2SO_4 = K_2SO_4 + 2H_2O$$

2·56gr 174 gr

28gr X $X = \frac{174 \cdot 28}{2 \cdot 56} =$ [illegible] gr (K_2SO_4)

اووم مثال: د المونیم یوه کوچنۍ ټوټه چې حجم ئې $1,250Cm^3$ دی که د ډیر مقدار هایدروکلوریک اسید سره تعامل وکړي، څو گرامه هایدروجن لدې تعامل څخه آزادیدای شي (دالمونیم کثافت $2,7\ gr/cm^3$ دی.)

حل: د المونیم کتله مساوي کیږي له:

$$m = d \cdot v = 2,7gr/cm^3 \times 1,250Cm^3 = 3,38gr$$

$$2Al + 3HCl \longrightarrow 2AlCl_3 + 3H_2$$

54gr 6gr

3,38gr X , $X = \frac{6 \cdot 3,38}{54} = 0,37$ (gr H_2)

اتم مثال: د هایدروجن گاز د لاندې تعامل څخه په لاس راځي. کم 27% د مالگې تیزاب چې کثافت ئې

ketabton.com - The Digital Library

($1,14\ gr/cm^3$) دی ولرو نو د لس گرامه هایدروجن د استحصال له پاره څوملي لیتره د مالگي د تیزابو 27% محلول پکار دی؟

حل:

$$Mg(s) + \underline{2HCl}(aq) \longrightarrow MgCl_2(aq) + \underline{H_2}(g)$$

$$(36,5 \cdot 2)\ gr \qquad\qquad 2,02\ gr$$

$$X\ gr \qquad\qquad 10\ gr$$

$$X = \frac{73 \cdot 10}{2,02} = \frac{730}{2,02} = 361,4\ gr(HCl)$$

مونږ د لس گرامه هایدروجن لپاره تقریباً 361,4 gr خالص د مالگي تیزاب ضرورت لرو، مگر موږ 27% د مالگي تیزابو محلول لرو د دې محلول څخه باید څومره ملي لیتره واخلو:

گرام د مالگي تیزاب	گرام محلول
27	100
361,4	X

$$X = \frac{361,4 \cdot 100}{27} = 1338,5gr$$

$$V = \frac{m}{d} = \frac{1338,5\ gr}{1,14\ gr \cdot cm^{-3}} = 1174,1Cm^3 \text{ تیزابي محلول}$$

نهم مثال: 120 گرامه د نقرې نایتریت او یو محلول چې 52 gr د خوړلو مالگه لري سره یو ځای کیږي. حساب کړی چې څو گرامه د نقرې کلوراید به ترې حاصل شي؟

حل:

$$M\ AgNO_3 = 170\ gr/mole$$

$$M\ NaCl = 58,5gr/mole$$

$$M\ AgCl = 143,4gr/mole$$

$$AgNO_3 + NaCL \longrightarrow AgCl\downarrow + NaNO_3$$

لمړی باید پیدا کړو چې کوم مواد د معادل مقدار څخه ډیر دي. هغه د معادل مقدار څخه زیات مواد په تعامل کې برخه نه اخلي نو مونږ د هغه موادو د مقدار په اساس محاسبه کوو چې کم وي. په داسې سوالو کې ښه به دا وي چې د موادو مولونه حساب او سره مقایسه شي.

ketabton.com - The Digital Library

د نقرې د نایتریت مولونه $= \frac{120\ gr}{170\ gr \cdot mole^{-1}} = 0,706\ mole$

د سوديم کلوراید مولونه $= \frac{52\ gr}{58,5\ gr \cdot mole^{-1}} = 0,89\ mole$

ښکاري چې د سوديم کلوراید مقدار زيات دی. ځکه د پورتنۍ معادلې په اساس يو مول سوديم کلوراید د يو مول د نقرې نايتريت سره تعامل کوي نو 0,706 موله د نايتريت د 0,706 موله سوديم کلوراید سره تعامل کوي او 0,184 (0,890 - 0,706 = 0,184) موله سوديم کلوراید په تعامل کې برخه نه اخلي. پس د نقرې کلوراید مقدار د پورتنۍ کيمياوي معادلې په اساس مساوي دی.

$$AgNO_3 + NaCl \dashrightarrow AgCl + NaNO$$

1mole 1mole

0,706 mole Xmole

$$X = 0,706\ mole\ AgCl$$

$$0,706 mole \times 143,4\ gr/mole = 101,24\ gr\ (AgCl)$$

لسم مثال: سوديم تيو سلفيت د محلول په لاندې معادلې په اساس حاصليږي.

$$2Na_2S + Na_2CO_3 + 4SO_2(g) \dashrightarrow 3Na_2S_2O_3 + CO_2(g)$$

که چيرې د هر يو تعامل کوونکو موادو کتله 100 گرامه وي نو څو گرامه سوديم تيو سلفيت به په لاس راشي؟
حل : بهتره ده چې بيا د ټولو تعامل کوونکو موادو مولونه حساب او د پورتنۍ معادلې له مخې کم مواد (تعين کوونکي مواد) پيدا کړو.

$M\ Na_2S = 78$; $\frac{100\ gr}{78\ gr \cdot mole^{-1}} = 1,28 mole\ (Na_2S)$

$M\ Na_2CO_3 = 106$; $\frac{100\ gr}{106\ gr \cdot mole^{-1}} = 0,943 mole\ (Na_2CO_3)$

$M\ SO_2 = 64$; $\frac{100\ gr}{64\ gr \cdot mole^{-1}} = 1,56 mole\ (SO\ )$

دلته به د تعامل کوونکو موادو کم مواد يا تعين کوونکي مواد هغه وي چې د هغه د مقدار په اساس تر ټولو کم مقدار $Na_2S_2O_3$ توليد شي، پس ليکو چې:

Na_2S	$Na_2S_2O_3$	
2mole	3mole	
1,28	X	$X = \frac{3\ mole \cdot 1,28\ mole}{2\ mole} = 1,92 mole$

ketabton.com - The Digital Library

Na_2CO_3	$Na_2S_2O_3$	
1mole	3mole	
0,943mole	X	$X = \frac{3 \cdot 0,943}{1} = 2,82mole$

SO_2	$Na_2S_2O_3$	
4mole	3mole	
1,56mole	X	$X = \frac{1,56mole \cdot 3mole}{4mole} = 1,17mole$

د پورتنۍ محاسبې څخه ښکاري چې د SO_2 د مقدار په اساس د سوډيم تيوسلفيت مقدار تر ټولو کم دی پس مونږ د سوډيم تيوسلفيت مقدار داسې محاسبه کوو:

$$Na_2CO_3 + 2Na_2S + 4SO_2 \text{------------} Na_2S_2O_3 + CO_2$$

4,64gr	3,158 gr
100 gr	X

$$X = \frac{3 \cdot 158 \cdot 100}{4 \cdot 64} = \frac{15800}{256} \quad , \qquad X = 185gr\ (Na_2S_2O_3)$$

1 - 20 . د ايونايزيشن انرژي:

هغه مقدار انرژي (ΔH) چې د اتوم څخه د الکترون د جدا کولو لپاره ضرور ده د ايونايزيشنن د انرژۍ په نامه ياديږي.
د ايونايزيشن انرژي (I) په کيلو ژول في مول يا الکترون ولت فی اتوم اندازه کيږي. د يوه عنصر د ايونايزيشن انرژي (ev/atom) د هغه عنصر د ايونايزيشن د پوتانسيل (په ولت V) سره عدداً مساوي وي.
مثلاً:

$$\tfrac{1}{2} H^0 \text{----------}\rightarrow H^+ + \bar{e} \quad ; \quad \Delta H_0^0 = +1312\ KJ/mole$$

$$Mg^0 \text{-----------}\rightarrow Mg^+ + \bar{e} \quad ; \quad \Delta H_0^0 = +738KJ/mole$$

ΔH_0^0 په ستندرد شرايطو ($P = 1at$, $t = 0\ C°$) کې د سيستم د انرژۍ تغير ښيي.

$$Mg^+ \text{-------------}\rightarrow Mg^{+2} + \bar{e} \quad ; \quad \Delta H_0^0 = 1451Kj/mole$$

د ايونايزيشن انرژي په خارجي برقي ساحه کې د چټکو الکترونو په وسيله د امتحاني عنصر د اتومو د بمبارد څخه معلوميدای شي. د برقي ساحې هغه اصغري شدت چې بمبارد کوونکي الکترونونه دومره چټک کړي تر څو د اتوم

ketabton.com - The Digital Library

څخه الکترن جدا کړي د ایونایزیشن د پوتانسیل په نامه یادیږي، چې د الکترون ولت په واسطه اندازه کیږي. نو څکه د یو عنصر د ایونایزیشن انرژي (الکترون ولت فی اتوم) او د هغه ایونایزیشن پوتانسیل (په ولت) عدداً سره مساوي دي.

د مګنیزیم د لمړۍ او د دوهمي مرحلې د ایونایزیشن د انرژۍ I_1 ، I_2 څخه معلومیږي چې د خنثی اتوم څخه الکترون جدا کول اسان دي. او وروسته د مثبت ایون څخه د منفي الکترون جدا کول ډیره انرژي غواړي په همدې ترتیب د دریم الکترون د جدا کولو لپاره ډیره انرژي (I_3) ضرور ده یعني لیکو چې: $I_1 < I_2 < I_3 < I_4$

د یو شمیر عناصرو د ایونایزیشن انرژي په (4) جدول کې ورکړل شویدي.

21 - 1 . د الکترون د جذب کولو انرژي:

هغه مقدار انرژي (E) چې یو خنثی اتوم یا منفي ایون ئې د یو الکترون د جذب په وخت کې مصرفوي (آزادوي) د الکترون د جذب کولو د انرژۍ په نامه یادیږي.

$$A + \bar{e} \rightleftarrows \bar{A} + E$$

لاندې د بعضې عناصرو د الکترون د جذب کولو انرژي ورکړل شوي ده.

عنصر ←	$H \rightarrow \bar{H}$	$Cl \rightarrow \bar{Cl}$	$O \rightarrow \bar{O}$	$\bar{O} \rightarrow \bar{O}^{2}$
E ← کیلو ژول فی ګرام اتوم	+77	+373	+293	-706

پورته معلومیږي چې د لومړي الکترون د جذب کولو انرژي (+) علامه لري یعني خنثی اتوم په ډیره اسانۍ یو الکترون ځانته جذب او ددې کار په وخت یو مقدار انرژي مصرفوي (آزادوي) او خنثی اتوم په منفي ایون بدلیږي. اوس که دامنفي ایون بل الکترون اخلي دا کار په خپله او په اسانۍ نه کیږي دلته باید په زور دغه منفي الکترون پر دغه منفي ایون باندې نصب شي دلته د خارج څخه انرژي په اتوم کې جذبیږي نو پدې لحاظ د دوهم الکترون د جذب انرژي منفي ده (په ترمو دینامیک کې آزاده شوې انرژي منفي $\Delta H < 0$ او جذب شوې انرژي مثبت $\Delta H > 0$ قبوله شوې ده. ولې په ترمو کیمیا کې برعکس ده.)

22 - 1 . برقي منفیت:

د ایونایزیشن او د الکترون د جذب د انرژیو د مجموعي نیمائي د برقي منفیت په نامه یادیږي او په X ښودل کیږي:

$$X = \frac{1}{2}(I + E)$$

باید ووایو چې یوازې د ایونایزیشن د انرژۍ او خاصتاً بواځې د الکترون د جذب کولو د انرژۍ له مخې د عناصرو د کیمیاوي فعالیت او فلزي او غیر فلزي خواصو په هکله قضاوت سم نشي کیدای ولې برقي منفیت د عناصرو د کیمیاوي خواصو په هکله ډیره موثقه مشخصه ده.که د فلورین برقي منفیت (4) قبول کړو نو د یو شمیر عناصرو د برقي منفیت نسبي قیمتونه داسې دي:

عنصر	H	C	N	O	F	Cl	Br	I	Na
X	2,2	2,6	3,0	3,5	4	3,1	2,9	2,6	0,9

هغه عناصر چې برقي منفيت ئې سره ډير توپير لري لکه د IA او VIIA نيم گروپو عناصر د دغسي عناصرو تر منځ ايوني کيمياوي اړيکه جوړيدای شي پدې صورت کې د هغه عنصر اتوم چې برقي منفيت ئې زيات دی د هغه عنصر د اتوم څخه چې برقي منفيت ئې لږ دی الکترون اخلي او پدې ترتيب د دواړو عناصرو اتومونه په مثبت او منفي ايونو بدليږي چې د هغوئ تر منځ ايوني اړيکه منځ ته راځي. کوم عناصر چې برقي منفيت ئې دومره زيات تفاوت نلري د هغوئ تر منځ کوولانسی اړيکه جوړيږی.

څلورم (4) جدول : د عناصرو د لمړي، دوهم ، دريم او څلورم ايونايزيشن (I_1, I_2, I_3, I_4) انرژي په eV .

I_5	I_4	I_3	I_2	I_1	عناصر	Z
–	–	–	–	13,599	H	1
–	–	–	54,418	24,588	He	2
–	–	122,42	75,641	5,392	Li	3
–	217,657	153,85	18,211	9,323	Be	4
340,217	259,298	37,92	25,156	8,298	B	5
392,00	64,48	47,87	24,383	11,260	C	6
97,863	77,450	47,43	29,602	14,534	N	7
113,873	77,394	54,89	35,118	13,618	O	8
114,214	87,23	62,65	34,987	17,423	F	9
126,4	97,16	63,5	41,08	21,565	Ne	10
138,60	98,88	71,65	47,304	5,139	Na	11
141,23	109,29	80,12	15,035	7,646	Mg	12

ketabton.com - The Digital Library

دوهم فصل

د کیمیاوي موادو جوړښت

د اتوم جوړښت:

د 19 پیړۍ راپدیخوا د اتوم د جوړښت په هکله علمي تحقیقات ډیر زیات شوي. د دې علمي تحقیقاتو په لړ کې د اتوم د جوړښت درې بنسټیزې ذرې یعنې پروتون، نیوترون او الکترون کشف او د هغوئ مهم مشخصات وپیژندل شول او په نتیجه کې دغه نظریه چې اتوم د تجزیې وړ نه دی غلطه ثابته شوه. پدې هکله بعضي علمي څیړنې او د هغو نتیجې بیانوو.

1 - 2 . د دس چارج تیوبو تجربې، د الکترون کشف:

لاندې د دس چارج تیوب ساده شکل ښودل شویدی (شکل 1 - 2)

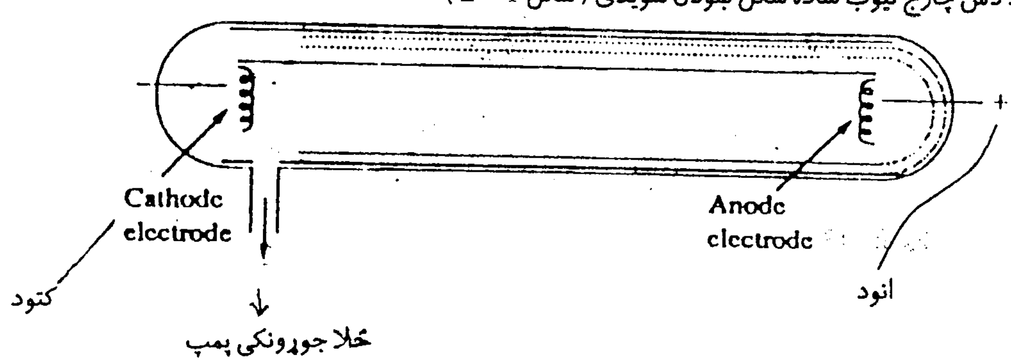

لمړی (1- 2) شکل: د دس چارج تیوب

د نیون تیوب چې د روښنائې دپاره ترې کار اخستل کیږي په هغې کې د نیون گاز د ټیټ فشار (10 torr) لاندې ځای شوی جوړښت یې د دس چارج د تیوب غوندې دی. د دس چارج تیوب په دواړو سرونو کې فلزي الکترودونه اینبودل شوي او د یوې نلکي له لارې د هوا د ایستلو د پمپ سره وصلیږي (شکل 1- 2) د تیوب په داخل کې هوا یا گاز او یا کوم بخار کاریدای شي. ویلیم کروک د خپلو تجربو په ترڅ کې ولیدل کله چې د تیوب په داخل کې گاز د عادي فشار لاندې وي نو که د تیوب الکترودونه د بریښنا د لوړ ولتیج (5000V) سره هم وصل وي د بریښنا جریان د گاز څخه نه تیریږي. نوموړي د پمپ په واسطه د دس چارج تویب څخه پر له پسې د گاز ایستل او ورسره یو ځای ئې د گاز څخه د بریښنا تیریدل څیړل. هغه ولیدل چې د ټیټ فشار لاندې د تیوب گاز ټول رڼ ځلیږي او کله ئې چې د پمپ په وسطه د گاز فشار نور هم تر (0,01torr) کم کړ نو وئې لیدل چې د کتود مقابل ته د تیوب په داخل کې ښیښه باندې د فلوری سنس* رڼا ښکاري. دا هغه وړانگې دي چې د کتود څخه راوتلي او د انود په لوري تللي او هلته ئې پر ښیښه تاثیر ښکاري. دغه وړانگې د کتودي وړانگو په نامه یادې شویدي.

* بعضې مواد په لږ وخت کې جذب کړې انرژي بیرته د داسې وړانگو په شکل چې تودوخه نلري آزادوي دا ډول رڼا د فلوری سنس په نامه یادیږي.

ketabton.com - The Digital Library

که د تیوب په داخل کې ګاز او هم د الکترودو فلزات بدل شي بیا هم همیشه همدغه یو ډول وړانګې تولیدیږي. د کتودي وړانګو بعضي مشخصات په لاندې تجربو کې وپیژاندل شول.

الف - هیتورف په 1869 کې په لاندې ډول دس چارج تیوب کې

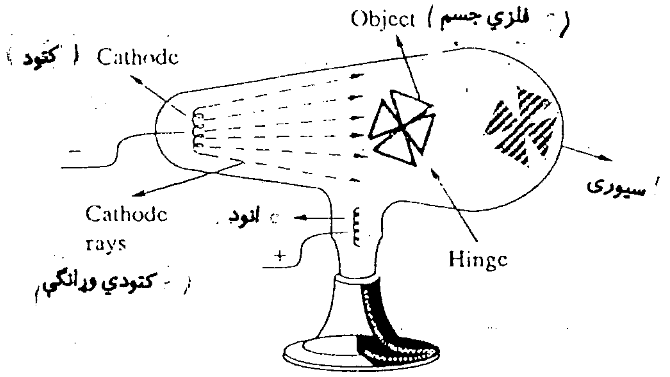

دویم (2 - 2) شکل: د هیتورف تجربه

وښودل چې که د کتودي وړانګو په لار کې کوم جسم کیښودل شي نو د هغه جسم سیوری د کتود مقابل د تیوب په داخل کې پر ښیښه باندې جوړیږي لدې څخه ښکاري چې کتودي وړانګې په مستقیمه کرښه حرکت کوي.

ب - کروک په کال 1870 کې د لاندې تجربې په واسطه وښودل چې کتودي وړانګې سرعت، کتله، انرژي او مومنتم لري. د لاندې شکل په اساس د سنجاقو څخه جوړ یو ډیر سپک څرخ چې په ډیره لږه قوه او په اسانۍ سره حرکت کوي په نظر کې نیسو.

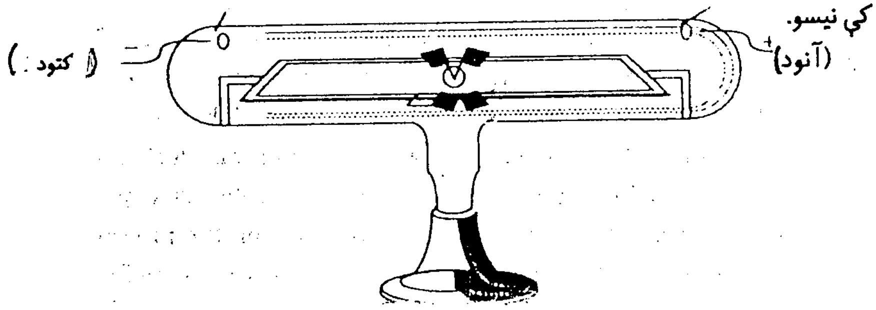

دریم (3 - 2) شکل: د کروک تجربه

کله چې کتودي وړانګې ددغه څرخ په پرو ولګیږي نو څرخ د آنود خوا ته حرکت کوي. که د بریښنا د جریان جهت (کتود او آنود) بدل شي هغه وخت د څرخ د حرکت لوری هم دې بلې خوا ته اوړي. د دې تجربې په اساس کروک استدلال وکړ چې د کتود وړانګې داسې ذرات دي چې مومنتم یعنې کتله، سرعت، او کنتکي انرژي لري.

ketabton.com - The Digital Library

ج- په 1895 کې ج. پیرن داسې تجربه وکړه چې د کتودي وړانګو په لار کې یې برقي ساحه کېښوده (شکل 4- 2). ده و لیدل کله چې برقي ساحه نه وي نو کتودي وړانګې د تیوب په داخل کې د آنود تر شا ښیښه باندې لګیږي او هغه ځای روښ ښکاري. خو کله چې برقي ساحه د کتودي وړانګو په لار کې پیدا شي نو کتودي وړانګې د لارې په سر د فلزي مثبت پلیت تر تاثیر لاندې خپلې لارې څخه منحرفې او اوس دې انود ته نژدې ښیښه باندې لګیږي.

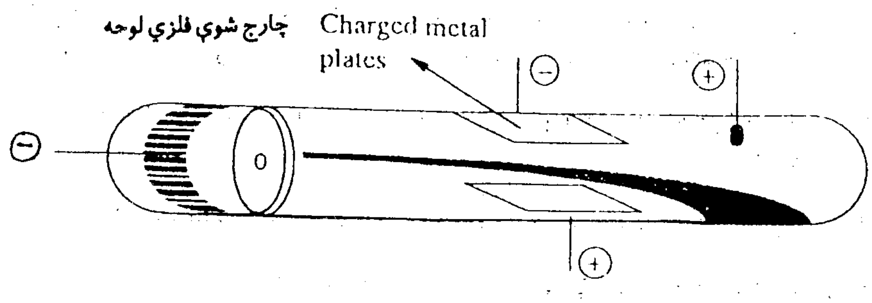

څلورم (4- 2) شکل: د پیرن تجربه

که د کتودي وړانګو په لار کې د برقي ساحې پر ځای مقناطیسي ساحه کېښودل شي (شکل 5 - 2) کتودي وړانګې د مقناطیسي ساحې قطبونو ته نه جذبیږي خو دلته کتودي وړانګې به داسې منحني حرکت کوي کوم چې د ساحې د قطبونو تر منځ مستقیم خط باندې عمود وي. که د کتودي وړانګو په لار کې نازکه فلزي ورقه کېښودل شي هغه ګرمیږي. له پورتنیو تجربو څخه ښکاري چې کتودي وړانګې منفي چارج لرونکي ذرات دي چې په 1891 کال کې ج. ژ ستوي هغه د الکترونو په نامه یاد کړل.

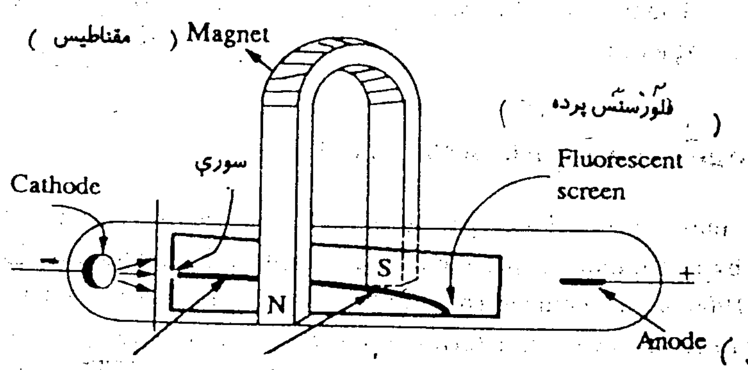

پنځم (5 - 2) شکل :

د کتودي وړانګو مشخصات چې پورته وپیژندل شول:

الف - دا وړانګې پر هغه مستقیم خط حرکت کوي کوم چې د کتود پر سطح باندې عمود وي.

ب - که ددې وړانګو په لار کې کوم جسم کېښودل شي د دې جسم سیوری د تیوب پر ښیښه ښکاري.

ج - کله چې دا وړانګې د تیوب پر ښیښه ولګیږي نو د فلورسینس رڼا جوړوي.

ketabton.com - The Digital Library

د - که د دې وړانګو په لار کې کوم جسم کېښودل شي هغه جسم ګرمېږي.
ه - کې د دې وړانګو په لار کې وړوکی سپک د سنجاقو څرخ کېښودل شي نو هغه هم د وړانګو د حرکت په لوري حرکت کوي. له دې څخه دا معلومیږي چې کتودي وړانګې له ذراتو څخه جوړې دي او دا ذرات مومنتم، کتله، سرعت او کنتکي انرژي لري.
و - په برقي ساحه کې د آنود په خوا د دې وړانګو جذب دا ښئي چې د دې وړانګو ذرات منفي چارج لري.

2 - 2 . د کتودي وړانګو د چارج او کتلې نسبت:

ژ. ژ. تامسن په 1897 کال او ر. ا. ملیکان په 1909 کال کې د الکترون د کتلې (m) او چارج (e) په هکله یو لړ تجربې وکړې. تامسن و نه کړای شول چې د الکترون کتله او یا چارج جدا، جدا پیدا کړي. خو هغه د دغه مهمو کمیتونو نسبت $\frac{e}{m}$ پیدا کړ. ده په خپلو تجربو کې پر کتودي وړانګو د برقي او مقناطیسي ساحو دواړو تاثیر په یو وخت کې مطالعه کړ (شکل 6 - 2). پدې شکل کې ګورئ کله چې خارجي برقي او مقناطیسي ساحې د کتودي وړانګو په لار کې نه وي نو دغه وړانګې په مستقیم خط ځي او د P_1 نقطه کې پر فلورسینسي پرده غورځي. کله چې یوازې برقي ساحه د هغې په لار کې پیدا شي نو کتودي وړانګې د P_2 پر نقطه غورځي خو کله چې د برقي ساحې پر ځای مقناطیسي ساحه کېښودل شي نو کتودي وړانګې بیا د P_3 پر نقطه فلورسینس منځ ته راوړي. اوس که دواړه ساحې یو ځای عمل وکړي او دواړو ساحو ته داسې تغیر ورکړل شي تر څو چې د دواړو ساحو تاثیر بیلانس شي او کتودي وړانګې بیا د P پر نقطه وغورځي له دغه شرایطو څخه تامسن د e/m قیمت $1,75 \cdot 10^{11} \frac{coulomb}{Kg}$ پیدا کړ.

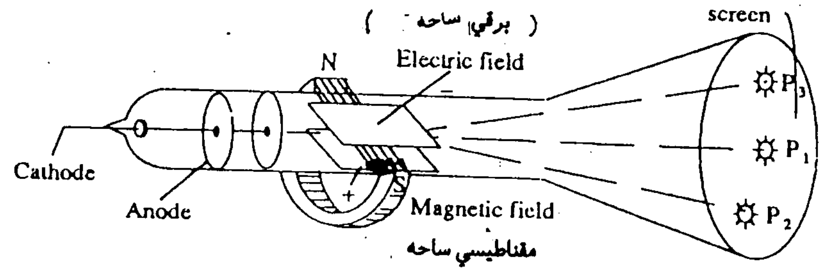

شکل: (2 - 6) د e/m د معلومولو تجربه شېړم

بیا وروسته ملکیان د الکترون چارج د لاندې تجربې په جریان کې وپېژاند. په (2 - 7) شکل کې د ملکیان د تجربې ساده شکل ښودل شویدی.

ketabton.com - The Digital Library

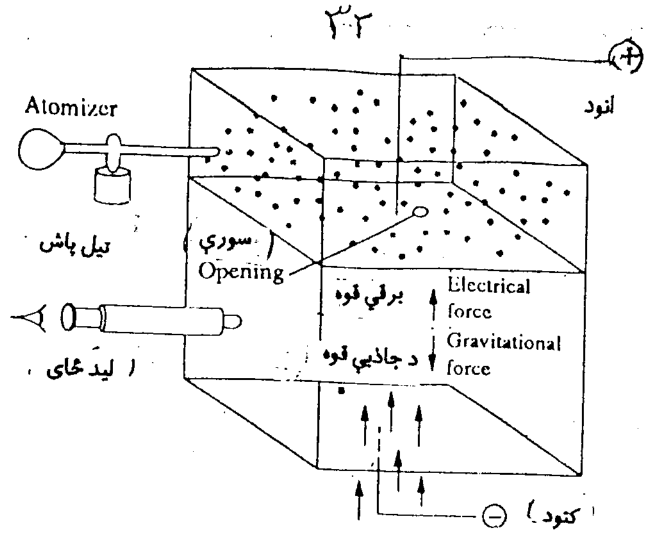

اووم (7 - 2) شکل: د الکترون د چارج معلومولو تجربه.

دا شکل یوه کوچنۍ کوټه ګۍ ښئي چې پاس ئې (+) الکترود او لاندې ئې (-) الکترود نصب دی. د کوټه ګۍ په منځ کې یوه داسې تخته اینښودل شوې چې په منځ کې ئې کوچنۍ سوری دی او ټوله کوټه ګۍ په دوه وړو کوټو ویشي د تیلو قطرې په اتومایزر کې په ډیرو کوچنیو قطرو تبدیلي او هم چارجداره کیږي. دا ډیرې کوچنۍ چارج لرونکي قطرې د کوټې پورتني پوړ ته ورشیندل کیږي چې کیدای شي کومه یوه ئې د تختې د کوچني سوري د لارې د جاذبې د قوې تر تاثیر لاندې د کوټې پر تل پریوزي دلته د قطرې حرکت د کوټې په دیوال کې د اینښودل شوي میکروسکوپ په مرسته کتل کیږي. لمړی د کوټې تل ته د تیلو د قطری د راغورځیدو سرعت یواځې د ځمکې د جاذبې د قوې تر تاثیر لاندې بیا د دغه قطرې بیرته د پورته کیدو او بیا راغورځیدو سرعت د برقي ساحې تر تاثیر لاندې اندازه کیږي. د سرعت د دې قیمتونو، د تیلو د کثافت، په کوټه کې د هوا د کثافت او د برقي ساحې د شدت په پیژندلو سره ملیکان او ملګروئې د تیلو قطرو چارج اندازه کړ او بیا ئې وموندل چې د تیلو د قطرو چارج $1,6022 \times 10^{-19}$ کولومبه او یا د دې عدد ځو جنده دی. ملیکان وویل د تیلو د قطرو دا کوچنی چارج د هغه الکترون چارج دی چې د تیلو قطره ئې د هوا د مالیکول څخه اخلي. پس همدا $1,6022 \times 10^{-19}$ کولومبه ئې د الکترون چارج وباله. بیا نو د $\frac{e}{m}$ د نسبت څخه ئې د الکترون کتله داسې پیدا کړه.

$$\frac{e}{m} = 1,7588 \times 10^{11}\ \text{C/kg}$$

$$e = 1,6022 \cdot 10^{-19}\ C$$

$$\frac{1,6022 \cdot 10^{-19} C}{m} = \frac{1,7588 \cdot 10^{11} C \cdot kg^{-1}}{1}$$

$$m = \frac{1,6022 \cdot 10^{-19}}{1,7588 \cdot 10^{11}}\ \text{kg}$$

$$m = 9,1096 \times 10^{-31}\ \text{kg}$$

2 - 3 . د مثبتي وړانګي او پروتون کشف:

په 1986 کال، ایوګني ګولد شتین په یو خاص ډول دس چارج تیوب کې د یو لړ تجربو وروسته پروتون کشف کړ.

ketabton.com - The Digital Library

دا ډول تیوب په (8 - 2) شکل کې ښودل شوی دی.
پدې تیوب کې (-) الکترود ډېر سوري لري. که کتودي وړانګې د (+) الکترود په لور ځي او هلته د تیوب پر داخلي ښیښنه فلورسینس جوړوي. ګولډشتین ولیدل چې یو بل ډول وړانګې د کتودي وړانګو په مخالف لوري حرکت کوي چې د(-) الکترود د سوریونه د تیریدو وروسته د دغه الکترود شاته د تیوب دننه پر ښیښنه فلورسینس جوړوي. دا چې دا وړانګې د سوریو (کانالونو) څخه وځي نو ځکه په اول کې د کانال د وړانګو په نامه یادې شویدې. او څرنګه چې دا وړانګې منفي الکترود ته ځي نو ګولډ شتین وویل چې کانالي وړانګې (+) چارج لري.

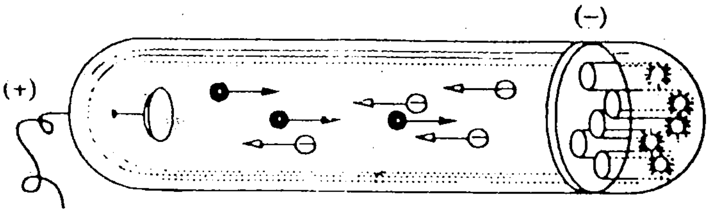

اتم (8 - 2) شکل: د مثبتو وړانګو د لیدلو تجربه

کانالي وړانګې په حقیقت کې هغه مثبت ایونونه دي چې د ګاز د اټومو سره د کتودي وړانګو د ټکر په نتیجه کې جوړیږي. په دې ټکر کې د ګاز د اتومو څخه الکترونونه جدا او هغه هم د کتودي وړانګو په شکل آنود ته ځي باقي پاتې هستې (مثبت ایونونه) دکانالي وړانګو په نامه د (-) الکترود په لوري ځي چې بعضې ئې د (-) الکترود د سوریو څخه وځي او لکه چې په شکل کې ښکاري د تیوب پر ښیښنه فلورسینس جوړوي.

د کانالي وړانګو مشخصات:

الف - کانالي وړانګې په مستقیم خط حرکت کوي او په برقي او مقناطیسي ساحو کې د خپل مسیر څخه انحراف کوي.
ب - د $\frac{e}{m}$ نسبت پدې وړانګو کې د کتودي وړانګو څخه خورا لږ دی. که په کتودي وړانګو کې دغه نسبت په تیوب کې د ګاز په ډول پورې اړه نلري خو په کانالي وړانګو کې د $\frac{e}{m}$ نسبت د تیوب په داخل کې د ګاز په ډول پورې مربوطدی. او کله چې د تیوب ګاز هایدروجن وي دغه نسبت تر ټولو لوی عدد ښئي.
ج - د کانالي وړانګو (ذراتو) کتله هیڅکله د پروتون تر کتلې کمه نه وي. د کانالي وړانګو په تجربو کې کله چې په دس چارج تیوب کې هایدروجن وي تر ټولو سپکې کانالي وړانګې جوړیږي. دا وړانګې اصلاً د هایدروجن ایونونه یعنې د هایدروجن د اتومو هستې دي. د دې مثبتو ذراتو چارج $1,6022 \times 10^{-19}$ کولومبه پیژندل شوی چې دا د الکترون د منفي چارج سره بالکل یو شی دی. د $\frac{e}{m}$ د نسبت څخه د هایدروجن د ایون کتله $1,6726\times10^{-27}$ kg په لاس راځي. دې مثبت ایون ته اوس پروتون وائي. وروسته د رازرفورد تجربو وښودله چې پروتون هم د الکترون په شان د مادې د جوړښت اساسي جز دی.

4-2 . رادیواکتیویتي:

په خپل سر د بې ثباته ایزوتوپو د هستو څخه د هستوي وړانګو شیندل کیدو ته رادیو اکتویتي وائي. کوم عناصر چې دغه خاصیت لري د رادیو اکتیف عناصرو په نامه یادیږي. رادیو اکتیویتي په 1895 کال کې هنري بکرل کشف کړه.

ketabton.com - The Digital Library

(9 - 2) شکل په برقي ساحه کې د راديو اکتيف موادو څخه د شيندل شوو وړانگو خصوصيات ښئي.

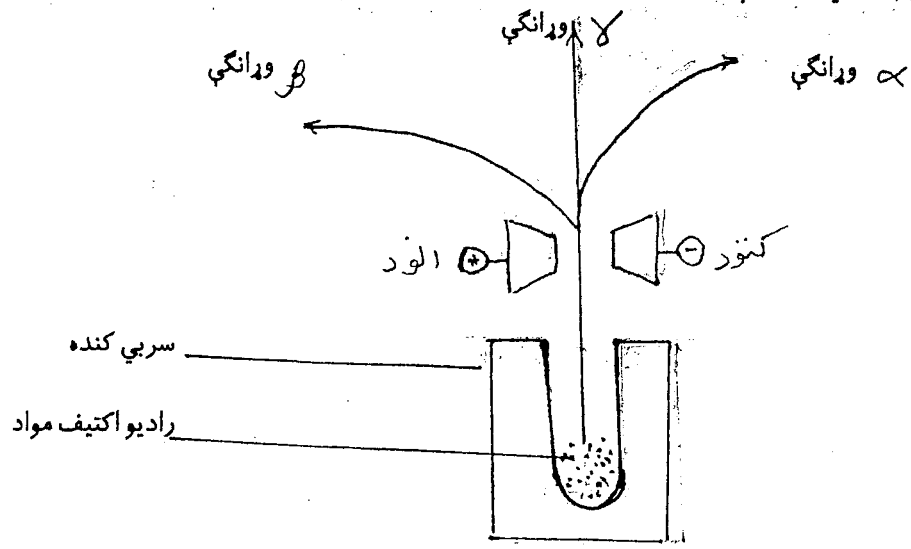

نهم (9 - 2)شکل :په برقي ساحه کې د راديو اکتيف وړانگو خصوصيات

لکه چې ښکاري راديو اکتيف مواد په سربي کنده کې دننه ايښودل شوي دي. راديو اکتيف وړانگې په سربي کنده کې ننوزي او يواځې يو قسمت ئې د سوري د لارې بهر ته راوزي چې د برقي ساحې د منځ څخه د تيريدو وروسته لمړی د β وړانگې د برقي ساحې مثبت قطب ته او د هغې وروسته د α وړانگې د برقي ساحې منفي قطب ته گرځي، مگر پر γ وړانگو برقي ساحه هيڅ تاثير نکوي. لدې څخه معلوميږي چې β وړانگې منفي چارج او لږه کتله لري. د α وړانگې مثبت چارج او لوی مومنتم ($p = mv$) لري. مگر د γ وړانگې برقي چارج نلري. معمولاً هغه عناصر چې په هسته کې ئې د نيوترونو شمير د پروتونو په پرتله ډير زيات وي د هغوئ په هستو کې داسې هستوي تعامل صورت نيسي:

$$n \dashrightarrow p + e$$

د دغه تعامل په نتيجه کې اوليی عنصر په داسې عنصر اوړي چې ترتيبي نمبر ئې د اولني عنصر څخه يو واحد زيات او د عناصرو په جدول کې په اولني عنصر پسې ځای لري. د نيوترون د ړنگيدو وروسته دغه الکترونونه د هستې څخه د β د وړانگو په شکل راوزي. د دې وړانگو سرعت تقريباً د رڼا د وړانگو په اندازه دی چې د α د وړانگو څخه لس کرته زيات دی . دا کوچنی ذرې په ډيرو موادو کې په آسانی نفوذ کوي چې د نفوذ قابليت ئې د α د ذراتو په پرتله سل ځله زيات دی. مگر د α ذرات د β د ذراتو په پرتله گازات ډير ښه ايونايز کوي. د β وړانگې په برقي او مقناطيسي ساحو کې خپل مستقيم الخط مسير څخه انحراف کوي.

د α ذرات ډير درانده او په حقيقت کې د هليم د اتومو هستې دي چې چارج ئې (2+) او کتله ئې 4amu ده. له همدې کبله دا وړانگې داسې He هم ښئي. د α وړانگې په برقي او مقناطيسي ساحو کې د خپل مستقيم مسير

ketabton.com - The Digital Library

ځخه ګرځي. کله چې د يوې هستې ځخه د α وړانګې راوزي نو د دغه عنصر ترتيبي نمبر دوه واحده او کتلوي عدد ئې ځلور واحده کم شي.

د γ وړانګې الکترو مقناطيسي وړانګې دي چې سرعت ئې د رڼا د وړانګو سره يو شی دی. د دې وړانګو نفوذ د α او β تر وړانګو زيات دی. د دې وړانګو د موج طول د يو شمير χ وړانګو د موج د طول په پرتله لنډ دی. دا وړانګې چارج نلري نو ځکه په برقي او مقناطيسي ساحو کې له خپلې لارې نه انحراف نه کوي.

5 - 2 . مصنوعي رادويو اکتيويتي، د نيوترون کشف:

په 1932 کال کې چادويک نيوترون کشف کړ. کله چې چادويک د بريليم عنصر د α د وړانګو په واسطه بمبارد کړ هغه وپوهيده چې بيا د بريليم ځخه يو شمير وړانګې وزي چې د نفوذ قابليت ئې ډير جګ دی. هغه پر دې وړانګو پارافين بمبارد کړل نو ورته معلومه شوه چې د پارافين ځخه په ډير جګ سرعت پروتونونه الوزي.

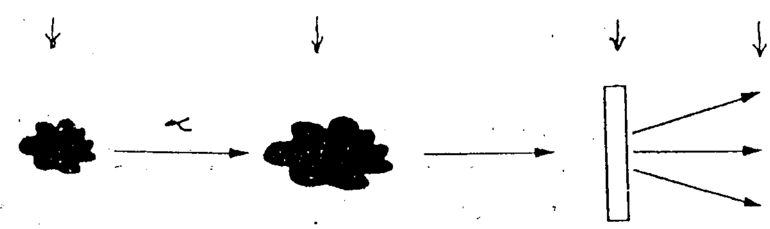

لسم (10 - 2) شکل : د نيوترون د کشف تجربه

چادويک وويل : يوازې خنثی ذرې چې کتله ئې د پروتون سره يو شی وي کولای شي چې د پارافين ځخه پروتونونه وباسي. دغه خنثی ذرې بيا د نيوترون په نامه يادې شوې.

کله چې د چټکو ذرو په واسطه سپکې هستې بمبارد او لدې کبله د سپکو هستو ځخه وړانګې بهر ته شيندل کيږي دې پديدې ته مصنوعي راديو اکتيويتي وائي. لاندې د α ذراتو د بمبارد له امله بعضی هستوي تعاملات ښودل شوي دي:

$$^{9}_{4}Be + ^{4}_{2}He \text{ ----------- } ^{12}_{6}C + ^{1}_{0}n$$

$$^{14}_{7}N + ^{4}_{2}He \text{ ------------ } ^{17}_{8}O + ^{1}_{1}H$$

$$^{27}_{13}Al + ^{4}_{2}H \text{ ------------- } ^{30}_{15}P + ^{1}_{0}n$$

ketabton.com - The Digital Library

$${}^{30}_{15}P \text{ ------------- } {}^{30}_{14}Si + {}_{1}e^{0}$$ (پوزیترون)

په پورتنیو هستوي تعاملاتو کې د Be , N او Al ثابت ایزوتوپونه د α ذرو په واسطه بمبارد شوي دي. د دې بمبارد له کبله د نوموړو ایزوتوپو هستې ماتې او له هغو څخه نوي ایزوتوپونه ، نوې هستې ${}^{12}_{6}C$, ${}^{17}_{8}O$, ${}^{30}_{14}Si$ جوړې شویدي او هم یو شمیر وړانګې آزادیږي. پورتنې مثالونه ښئي چه اتوم د تقسیم وړ ذره ده.

پورته مو د اتوم د درې اساسي ذرو کشف وښود. د دغو ذرو مهم مشخصات په (1 - 1) جدول کې ورکړل شوي دي.

6 - 2 . د X وړانګې او اتومي نمبر:

په کال 1895 کې و . س. رونتګن د χ وړانګې کشف کړې نو څکه دې وړانګو ته د رونتګن وړانګې هم وائي. نوموړې د کتودي وړانګو د څیړنو په وخت کې ولیدل کله چې دا وړانګې (الکترونونه) د انود پر مخ ویشتل کیږي نو د دې ټکر په نتیجه کې یو ډول وړانګې چې د نفوذ قابلیت ئې خورا جګ دی د انود څخه شیندل کیږي. دغه وړانګې رونتګن د χ د وړانګو په نامه یادې کړې دي (شکل 11 – 2). د χ وړانګې د الکترو مقناطیسي وړانګو له ډلې څخه دي چې فریکونسي ئې خورا لوړه ده.

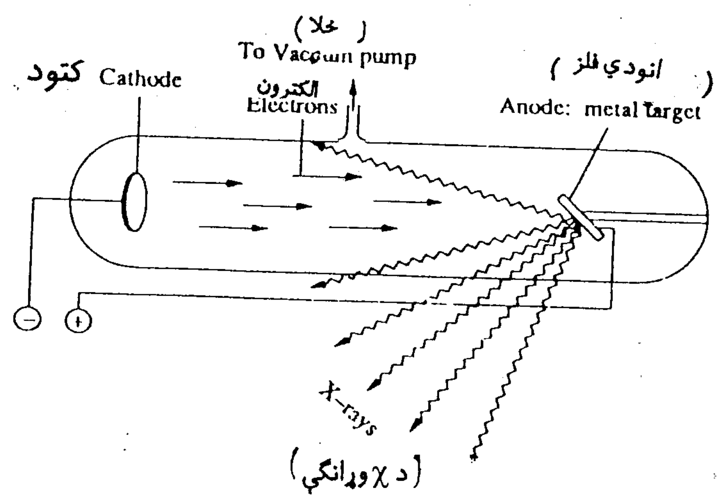

یولسم (11 – 2) شکل : د χ وړانګو د جوړیدو تجربه

د χ وړانګو فریکونسی د انود د فلز په ترتیبی نمبر پورې اړه لري. موزلي په 1913 کال کې وښودل چې د انود د فلز د ترتیبي نمبر په لوړیدو سره د χ د وړانګو فریکونسي هم په ترتیب سره زیاتیږي . د عنصر ترتیبي نمبر د هغه عنصر اتوم په هسته کې د پروتونو شمیر ښئي. د عنصر ترتیبي نمبر ته اتومي نمبر هم وائي او د Z په سمبول سره ئې ښئي.

ketabton.com - The Digital Library

7 – 2 . دهستې کشف:

راذرفورد رادیو اکتیف مواد چې د α ذرات ئې شیندل په یوه داسې کوټه ګۍ کې چې یو کوچنی سوری ئې درلود کېښودې ۇ. کله چې د α وړانګې له دغه سوري ځخه راوتلې نو مخ ته ئې د فلز یوه نازکه صفحه پرته وه د دې صفحې نه په یوه معینه فاصله یو ساده مکروسکوپ چې د فلزي صفحې چاپیره ئې په دایروي مدار ګرځاوه نصب ۇ. مکروسکوپ فقط یوه استوانه وه چې په یوه خوله کې ئې پر Zns پوښل شوې ورقه او په بله خوله کې ئې عدسیه نصب وه. کله چې د Zns پر ورقه د α وړانګې لګیدې نو پر عدسیه کې ئې رڼا ښکاریده او دغه وړانګې شمیرل کیدای شوې.

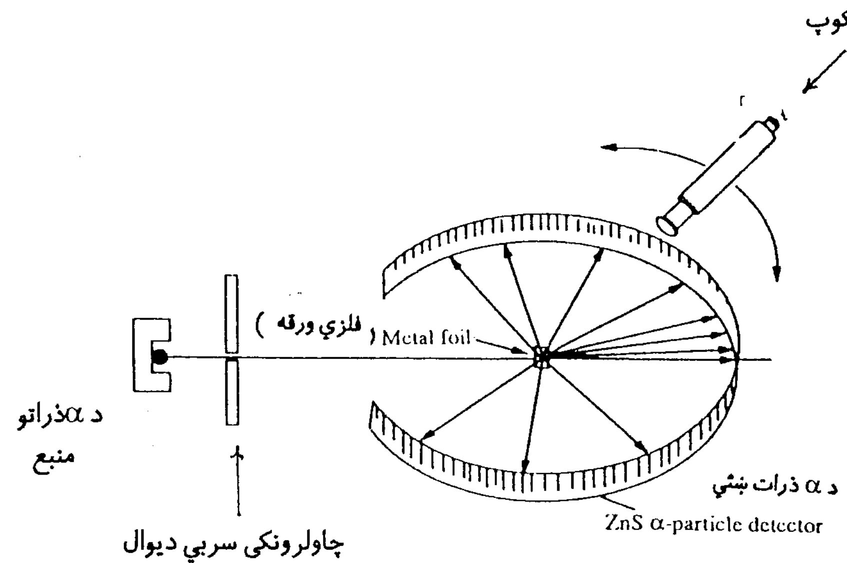

دولسم (12 – 2) شکل : د راذرفورد تجربه

راذفورد د ګرځنده میکروسکوپ په واسطه ولیدل کله چې د α وړانګې پر فلزي صفحې لګیږي ډیر شمیر ئې مستقیماً او لږ شمیر ئې د مستقیم مسیر ځخه د یو څه انحراف سره د فلزي صفحې ځخه تیریږي او یو ډیر لږ شمی ئې د فلزي صفحې ځخه بیرته انعکاس کوي. له دې تجربې ځخه ښکاري چې د اتومو ډیره فضا باید الکتونو نیولې وي ځکه د α وړانګې چې مثبت چارج لري او د الکترونو ځخه ئې کتله 7500 کرته زیاته ده دا وړانګې د الکترونو په وسطه نشي تم کیدای نو ځکه ډیر شمیر د α وړانګې د مثبت چارج لرونکو هستو په څنګ کې د تیریدو له کبله له خپل اولنې مسیر ځخه یو څه انحراف کوي او ډیر لږ شمیر د α وړانګې کله چې د درنو او مثبتو هستو سره ټکر کوي بیرته شاته ګرځي. نو لدې ځخه ښکاري چې دغه درنو او مثبتو هستو باید په اتوم کې ډیر کم ځای نیولی وي.

راذفورد د دغو تجربو له مخې د اتوم جوړښت داسې وښود:

الف – اتوم په داخل کې یوه هسته لري چې د هغې چارج مثبت دی. او تقریباً د اتوم ټوله کتله پکې پرته ده.

ب – د هستې چار چاپیره منفي چارج لرونکي الکترونونه په مختلفو کیفي مدارو کې دایم ګرځي، په اتوم کې د الکترونو او پرتونو شمیر سره مساوي دی.

ketabton.com - The Digital Library

ج - د اتوم جوړښت د شمسي نظام په څیر دی چې د الکترونو او هستې تر منځ د الکترو ستاتیکي جذب قوه د هستې په چار چاپیر د الکترونو د دایمي گرځیدو او هستې ته د هغوئ د جذبیدو سبب گرځي.
د راذفورد مودل بعضی نیمگړتیا وې لري: مثلاً د ماکسویل د نظرئې په اساس کله چې الکترون په یو مدار کې د هستې چار چاپیره گرځي نو هغه باید دایماً انرژي د رڼا په شکل د لاسه ورکړي او پدغه صورت کې به الکترون په مار پیچې حرکت هستې ته رانژدې او بالاخره به پر هسته پریوزي او اتوم به گډوډ شي.

8 - 2 . د بور نظریه:

د راذفورد د مودل په اساس د اتومو خط خط سپکتر نشي تشریح کیدای.
بور په 1913 کال کې د اتوم د جوړښت په هکله داسې لازمه پیشنهاد کړه:
الکترون د هستې چار چاپیره په مستقر دایروي مدارو کې حرکت کوي. او کله چې الکترون په دغسې مدار کې گرځي نو په دغه وخت کې انرژي نه رانیسي او نه ئې آزادوي. یواځې هغه وخت چه الکترون له یو مدار څخه بل مدار ته ټوپ وهي نو دلته انرژي رانیسي او یا ئې آزادوي. د بور اتومي مودل په (13- 2) شکل کې ښودل شویدی. بور د مستقر دایروي مدارو په هکله داسې وایي:
د مستقر دایروي مدار دوراني مومنتم د $\frac{h}{2\pi}$ ضرب n سره مساوي دی.

$$P = n\frac{h}{2\pi} = mvr \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (11)$$

دلته h د پلانک ثابت $(6,6252 \times 10^{-27}\ erg\ .\ sec)$, p دوراني مومنت او n تام عدد دی چې دالکترون د مدار کوانتي عدد په نامه یادیږي. v, m او r په ترتیب سره د الکترون کتله، سرعت او د مدار شعاع ښئي. د n قیمت تام اعداد (لکه .... 1,2,,3,4,5) دي او د هر مدار لپاره فرق کوي.

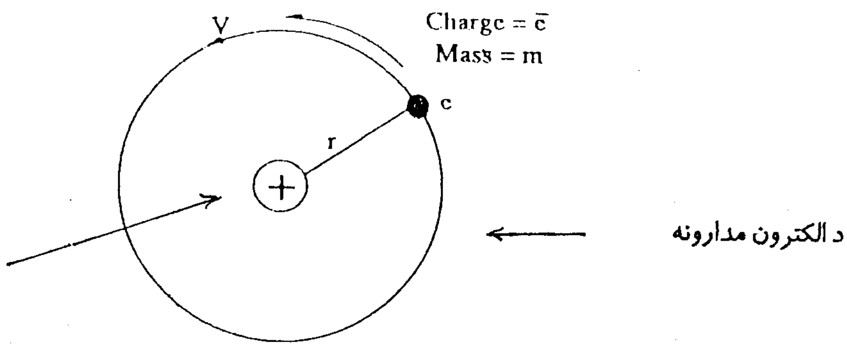

دیارلسم (13 - 2) شکل : د بور اتومي مودل

کله چې الکترون هستې ته نژدې لمړی مدار (n = 1) کې حرکت کوي د داسې مدار شعاع ډیره کوچنۍ ولې دغه مدار ډیر ثابت وي. خو کله چې اتوم د بهر څخه انرژي رانیسي (جذبوی) نو بیا الکترون د n = 1 مدار څخه لوړ (n>1) مدار ته ټوپ وهي. په لوړ مدار کې الکترون زیات وخت نشي پاتې کیدای، هغه بیرته لمړي مدار ته ټوپ وهي او همغه مقدار جذب کړې انرژي د رڼا په شکل بیرته آزادوی.

ketabton.com - The Digital Library

د بور په اساس دایروي الکتروني مدارونه هر یو کوانتي دي. یعني هغوئ یو د بل څخه په معینه فاصله جدا او د انرژي اندازه ئې هم کوانتي یعني انرژي ئې کټه مټه مشخصه او یو د بل نه په معینه اندازه فرق لري پس کومه انرژي چه الکترون ئې د یو مدار څخه و بل مدار ته د ټوپ وهلو په جریان کې جذب یا آزادوي د هغې مقدار هم کوانتي دی.

$$\Delta E = E_1 - E_2 = h\gamma \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (12)$$

دلته E_1 او E_2 د الکترون انرژي په یو اختیاري مدار (1) او (2) کې، h د پلانک ثابت او γ د جذب یا آزادي شوې انرژۍ فریکونسي او $h\gamma$ هغه مقدار انرژي ده چې د (1) مدار څخه (2) مدار ته د ټوپ وهلو په وخت کې الکترون اخیستی او بیا ئې بیرته د رڼا په شکل آزاده کړې ده.

که څه هم د بور نظریه د یو مدار څخه بل مدار ته د الکترون د ټوپ وهلو میخانیکیت نه تشریح کوي ولې د کوانتي مدارونو په مفهوم کې د اتومي سپکتر مخطط شکل او د مستقر مدارونو په مفهوم کې په عادي حال کې د اتوم ثبات بیانوي، او ډیره مهمه خبره خو داده چې هغه نظري محاسبې د بور د اتومي مودل پر اساس کیږي د تجربي ارقامو سره ښه سر خوري.

بور د هایدروجن په اتوم کې د هغه د مثبتې هستې او منفي الکترون تر منځ د جذب د قوې په پام کې نیولو سره د اتوم د جوړښت یو شمیر مشخصات پیدا کړل. الکترون داسې یوه ذره په پام کې نیسو چې کتله ئې m او سرعت ئې v دی او د هستې چار چاپیره منظم دوراني حرکت کوي پدې شرایطو کې هغه د جذب المرکز قوه چې الکترون هستې ته راکاږي یعني د هستې په لور عمل کوي عبارت ده:

$$F = \frac{mv^2}{r} \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (13)$$

مګر دغه د جذب المرکز قوه چې الکترون هستې ته جذبوي دلته د منفي الکترون (e) او مثبتې هستې (Ze) تر منځ د الکتروستاتیکي جذب قوې څخه عبارت ده :

$$F_{col} = \frac{Ze \cdot e}{4\pi \varepsilon_0 r^2} \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (14)$$

$\varepsilon_0 = 8{,}854 \times 10^{-12}\ C^2\ J^{-1} . m^{-1}$ یو ثابت عدد دی چې د خلا عایقت ښئي. د (13) او (14) معادلو په اساس لیکو:

$$\frac{mv^2}{r} = \frac{Ze \cdot e}{4\pi \varepsilon_0 r^2}$$

$$V^2 = \frac{Ze \cdot e}{4\pi \varepsilon_0 rm} \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (15)$$

د (11) رابطې څخه لیکو چې :

$$V = \frac{nh}{2\pi mr}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$v^2 = \frac{n^2h^2}{4\pi^2r^2m^2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (16)$$

د (16) او (15) رابطو په اساس ليکو :

$$\frac{Ze^2}{4\pi\epsilon_0 rm} = \frac{n^2h^2}{4\pi^2r^2m^2}$$

$$r = \frac{\epsilon_0 n^2h^2}{\pi Ze^2m} = \frac{n^2}{Z} \times \frac{\epsilon_0 h^2}{\pi e^2 m} \quad \ldots\ldots\ldots (17)$$

$$r = \frac{n^2}{Z} \times a_0 \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (18)$$

$$a_0 = \frac{\epsilon_0 h^2}{\pi e^2 m} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (19)$$

دلته a_0 د بور د شعاع په نامه ياديږي چې د هغې عددي قيمت $5{,}29 \times 10^{-11}\ m = 0{,}539\ A^\circ$ دی.

مثال : د هايدروجن په اتوم کې د الکترون د $n = 1$ او $n = 2$ اربتالو شعاع حساب کړی.

حل : د هايدروجن اتومي نمبر $Z = 1$ د ی پس د 18 معادلې له مخې ليکو :

$$r_1 = \frac{1^2}{1} \cdot a_0 = 0{,}539\ A^\circ$$

$$r_2 = \frac{2^2}{1} \cdot a_0 = 2{,}12\ A^\circ$$

د الکترون انرژي:

که په الکتروني مدار کې د الکترون انرژي په E وښودل شي نو لرو چې :

$$E = Ep + Ek \ldots\ldots\ldots\ldots (20)$$

دلته Ep د منفي الکترون (-e) او مثبتې هستې (+Ze) تر منځ پوتانسيلي انرژي او Ek د هستې چار چاپير د الکترون د ګرځيدو کنتکي انرژي ده.

$$Ep = -\frac{Ze\,e}{4\pi\epsilon_0 r} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (21)$$

$$Ek = \tfrac{1}{2} mv^2 \quad \ldots\ldots\ldots (22)$$

پس (20) معادله داسې ليکو :

$$E = \tfrac{1}{2} mv^2 + \left(-\frac{Ze\,e}{4\pi\epsilon_0 r}\right)$$

ketabton.com - The Digital Library

$$E = \frac{1}{2} mv^2 - \frac{Ze^2}{4\pi\in_0 r}$$

اوس له (15) معادلې څخه د v^2 قیمت په نظر کې نیسو او لیکو :

$$E = \frac{1}{2} m \times \frac{Ze^2}{4\pi\in_0 rm} - \frac{Ze^2}{4\pi\in_0 r} \quad \ldots$$

$$E = - \frac{Ze^2}{8\pi\in_0 r}$$

که په (17) معادله کې د r قیمت په نظر کې ونیسو نو لیکو:

$$E_n = - \frac{Z^2e^4m}{8\in_0{}^2n^2h^2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (23)$$

دلته En د الکترون ټوله انرژي د n په کوانټي مدار کې ښئي. باید وویل شي چې n د الکترون دټولې انرژۍ مقیاس دی. کله چې الکترون هستې ته نژدې په لمړي مدار کې گرځي (n = 1) اتوم ډیر ثابت او پوتانسیلي انرژي ئې اصغري وي. د n قیمت په زیاتیدو سره د هستې په شا و خوا کې د الکترون پوتانسیلي انرژي تر یو حده زیاتیږي او بالاخره کله چې ($n \longrightarrow \infty$) شي د الکترون پوتانسیلي انرژي صفر ته رسیږي. یعني دا چې ایونایزیشن صورت نیسي او الکترون له اتوم څخه جدا کیږي. که په (20) معادله کې د ε_0 , m, e او h قیمتونه کیښودل شي بیا لرو چې :

$$En = - 2{,}18 \times 10^{-18} j \ \frac{Z^2}{n^2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (24)$$

له (24) رابطې څخه معلومیږي چې د یوه اتوم په مختلفو مدارو کې دالکترون ټوله کوانټي انرژي یواځې د n په قیمت پورې اړه لري نو ځکه n ته عمومي کوانټي نمبر هم وائي.

مثال : د هایدروجن په اتوم کې د الکترون انرژي په n = 3 کوانټي مدار کې څو ده؟

حل :

$$n = 3 \ ; \qquad Z = 1$$

پس د (24) رابطې نه لیکو :

$$E_3 = - (2{,}18 \times 10^{-18} j) \times \frac{1^2}{3^2} = - 2{,}42 \times 10^{-19} j$$

مخکې مو وویل کله چې الکترون د لوړ مدار (2) څخه ټیټ مدار (1) ته راغورځي انرژي د رڼا په شکل (hγ) آزادوي. د دغې انرژي فریکونسي مساوي کیږي :

$$h\gamma = En_2 - En_1 = \left(- \frac{Ze^4.m}{8\,\varepsilon_0^2 n_2^2 h^2}\right) + \left(- \frac{Ze^4.m}{8\,\varepsilon_0^2 n_1^2 h^2}\right)$$

ketabton.com - The Digital Library

$$h\gamma = \frac{Ze^4 \cdot m}{8\varepsilon_0^2 h^2}\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (25)$$

د هایدروجن لپاره $Z = 1$ په نظر کې نیسو او لیکو :

$$h\gamma = \frac{e^4 \cdot m}{8\ \ h^2}\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (26)$$

$$h\gamma = 2{,}18 \cdot 10^{-18}\ j\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (27)$$

$$\gamma = \frac{e^4 \cdot m}{8\varepsilon_0^2 h^3}\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (28)$$

که د رڼا د فریکونسي (γ) او د هغې د موجي عدد ω رابطه ($\omega = \frac{1}{\lambda} = \frac{\gamma}{C}$) په نظر کې ونیول شي نو لیکو چې :

$$\omega = \frac{e^4 \cdot m}{8\varepsilon_0^2 h^3 C}\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (29)$$

$$\omega = R\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right) \quad \ldots\ldots (30)$$

$$R = \frac{e^4 \cdot m}{8\varepsilon_0^2 h^3 \cdot C} = 1{,}0974 \cdot 10^7\ m^{-1}$$

R د رد برگ د ثابت عدد په نامه یادیږي.

په پورتنیو رابطو کې C - د رڼا د وړانگو سرعت ، λ د رڼا د موج اوږدوالی او ω موجي عدد ښئي. په یو سانتي متر فاصله کې د موجو شمیر ته موجي عدد وائي.

2 - 9 . اتومي سپکتر:

لکه چې مخکې وویل شول د رادرفورد د اتومي مودل په چوکات کې د اتومو خط خط سپکترونه نشي تشریح کیدای ولې د بور په نظریه کې مو وویل چې د الکترون مدارونه کوانتي یعنې یو د بل څخه په معینه فاصله جدا ، جدا دي او انرژي ئې هم کوانتي یعنې انرژي ئې کټه مټه مشخصه او یو د بل څخه په معینه اندازه فرق لري . نو څکه کومه انرژي چې د یو مدار څخه بل مدار ته د الکترون د ټوپ وهلو په وخت کې جذب یا آزادیږي هغه هم کوانتي ده . د داسې مفاهیمو په مرسته د اتوم خط خط سپکترونه ښه سم تشریح کیدای شي.

که یو عنصر په بخار تبدیل او دغه بخار په دس چارج تیوب کې یا د چراغ پر شعله باندې او یا د برقي جرقې په اثر روښان (رڼا خپرونکی) شي پدې وخت کې دا بخار داسې رنگه رڼا خپروي چې د نورو عناصرو د رڼا څخه فرق کوي. مثلاً د بنسن د چراغ په شعله کې د سودیم مالگې زیړه طلائي رڼا، او د سترانیم او پتاشیم مالگې سره او بنفشه رڼا خپروي.

د عناصرو د دې خاصیت په مرسته په موادو کې د مختلفو عناصرو موجودیت معلوموي. د لید وړ رڼا اووه رنگونه لري چې په لاندې جدول کې ښودل شویدي:

ketabton.com - The Digital Library

(1 - 2) جدول: په عادي رڼا کې د اووه ډوله وړانګو رنګونه او د موجونو اوږدوالی

رنګ Colour	د موج اوږود والی په نونامتر
سور Red	630 - 750
نارنجي Orange	600 - 630
ژېړ Yellow	580 - 600
شین Green	510 - 580
آبي Blue	460 - 510
Indigo	420 - 460
بنفش Violet	400 - 420

که د لیدو رڼا (عادي رڼا) د منشور څخه تیره شي هغه په اووه رنګه وړانګو تجزیه کیږي چې د کاغذ پر مخ هر یو رنګ د خپل موج د اوږدوالي په اندول په لاندې ترتیب سره لیدل کیږي:

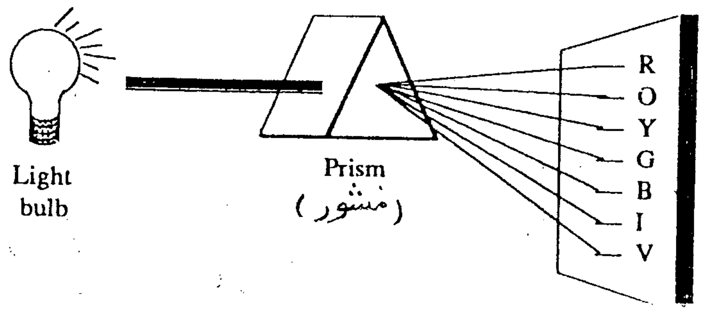

خوارلسم (14 - 2) شکل: د عادي رڼا سپکتر

دغه شکل د عادي رڼا د سپکتر په نامه یادیږي. کله چې عادي رڼا د منشور څخه تیریږي او مخې ته ئې کاغذ ونیسو نو دغه اووه رنګونه د کاغذ پر مخ په خپلو سترګو وینو. که دغه رنګونو ته ښه ځير شو نو وینو چې دوه څنګ په څنګ رنګونه په سرحد کې یو په بل کې سره لږ څه ننوتلي او د جدائي سرحد ئې جوت (واضح) نه ښکاري. د دغه رنګونو د وړانګو اثر د عکاسي پر کاغذ هم د جدا، جدا خطو په ځير نه بلکه یو رنګ صفحه ښکاري دغسې سپکتر د اوار (هموار) یا متمادي سپکتر په نامه یادیږي.

د لمر رڼا، د بریښنا (برق) د ګروپ رڼا او د رڼا خپرونکی جامد جسم څخه خپره شوې رڼا ټول متمادي سپکترونه جوړوي. هغه رڼا چه په دس چارج تیوب کې د روښان ګاز څخه راوزي که دغه هم د منشور څخه تیره شي او له هغې وروسته د عکاسۍ پر صفحه پربوزي نو دلته کومې وړانګې چه د موج اوږدوالي ئې یو شی دی ټولې د عکاسۍ پر صفحه پر یو خط غورځي او پدې ترتیب د عکاسۍ پر صفحه خط، خط سپکتر جوړیږي.

د دوره ئي جدول د هر عنصر څخه خاص ډول خط، خط سپکتر لاس ته راځي چه د دوره اي جدول د نورو عناصرو د سپکترو څخه فرق کوي. د عناصرو د دې خاصیت څخه په کیمیا کې د توصیفي او مقداري تحلیل لپاره کار اخلي. که چیرې یو ګاز مثلاً هایدروجن روښان شي د هغه ټول اتومونه یوه اندازه انرژي نه جذبوي نو ځکه د هغه په

ketabton.com - The Digital Library

مختلفو اتومو کې الکترون مختلفو لوړو مدارو ته ټوپ وهي. که چیرې الکترونونه د مخلفو لوړو مدارو څخه عین ټیټ مدار ته راغورځي دلته چې کومه رڼا آزادیږي یوه سپکټري سلسله جوړوي. دا چې الکترونونه د مختلفو لوړو مدارو څخه عین ټیټ مدار ته راغورځي نو پدې لحاظ د آزادې شوې رڼا د وړانگو د موجونو اوږدوالي په یوه معینه محدوده کې واقع او په خپل منځ کې یو د بل سره توپیر لري. پدې ترتیب د هرې سلسلې سپکټر د موجونو په یوه معینه محدوده کې تشکیلیږي چې د نورو سلسلو سره فرق کوي.

مثلاً د هایدروجن د اتومونو د بالمیر د سلسلې سپکټر د لیدو وړ د رڼا په محدوده کې د لایمن د سلسلې سپکټر د ماورای بنفش او د پاشین د سلسلې سپکټر د ماورای سرخ په محدوده کې تشکیلیږي.

د هایدروجن د اتومو د سپکټر د سلسلو موجې اعداد لاندې ورکړل شوي دي:

د لایمن سلسله $\frac{1}{\lambda} = R_H \left(\frac{1}{1^2} - \frac{1}{n^2}\right)$; $n = 2,3,4,5,6,\ldots\ldots$

د بالمیر سلسله $\frac{1}{\lambda} = R_H \left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{n^2}\right)$; $n = 3,4,5,6,\ldots\ldots$

د پاشین سلسله $\frac{1}{\lambda} = R_H \left(\frac{1}{3^2} - \frac{1}{n^2}\right)$; $n = 4,5,6,\ldots\ldots$

د بریکت سلسله $\frac{1}{\lambda} = R_H \left(\frac{1}{4^2} - \frac{1}{n^2}\right)$; $n = 5,6,\ldots\ldots$

د فوند سلسله $\frac{1}{\lambda} = R_H \left(\frac{1}{5^2} - \frac{1}{n^2}\right)$; $n = 6,\ldots\ldots$

د هایدروجن په اتوم کې د لوړو مدارو څخه ټیټو مدارو ته د الکترون د راغورځیدو او د سپکټري سلسلو تشکیلیدل په لاندې شکلونو کې ښودل شویدي:

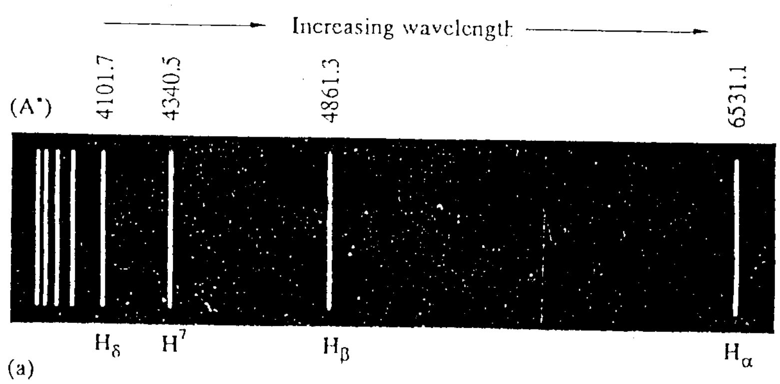

ینځلسم (15 - 2) شکل : د هایدروجن اتومي سپکټر د لیدو وړ رڼا په محدوده کې

ketabton.com - The Digital Library

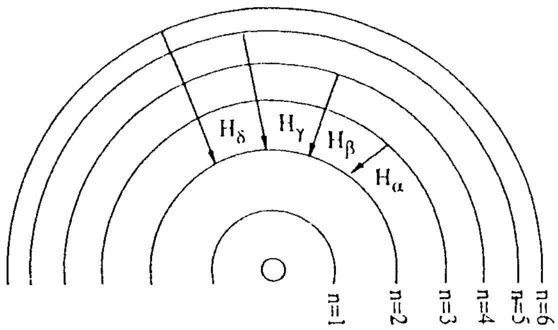

شپاړسم (16 - 2) شکل : د هایدروجن د اتومو د بالمیر د سلسلې سپکتر جوړیدل

په پورته شکل کې د هایدروجن د اتومو د بالمیر د سلسلې سپکتر ښودل شویدی دلته دا شکل دهایدروجن د اتوم د مختلفو لوړو مدارو (n = 3,4,5,6) څخه د n = 2 ټیټ مدار ته د الکترون راغورځیدل ښئي. او د هر الکترون د راغورځیدو په نتیجه کې چې د رڼا کومې وړانګې آزادیږي د هغو د موج اوږدوالی په (15 - 2) سپکتر کې ښودل شویدی. اوس که د بور د فورمولو په اساس د دغه آزادې شوې رڼا د وړانګو د موج اوږدوالی او هم ئې انرژي حسکاب شي نو د (15 - 2) شکل د سپکتر د خطونو سره ښه مطابقت کوي.

مثال : د هایدروجن په اتوم کې الکترون د $n = 4$ څخه $n = 2$ ته راغورځي. د آزادې شوې رڼا د وړانګو فریکونسي، انرژي او د موج اوږدوالی حساب کړی.

حل :

$$h = 6{,}626 \times 10^{-34}\ j\,.\,s \quad , \quad C = 3 \times 10^{8}\ ms$$

د (27) رابطې څخه د آزاد شوي فوتون انرژي مساوي کیږي:

$$h\gamma = \Delta E = 2{,}18 \times 10^{-18}\ j\left(\frac{1}{n_1^2} - \frac{1}{n_2^2}\right)$$

$$h\gamma = \Delta E = 2{,}18 \times 10^{-18}\ j\left(\frac{1}{2^2} - \frac{1}{4^2}\right) = 4{,}0875 \times 10^{-19}\ j$$

$$\gamma = \frac{\Delta E}{h} \quad , \quad \frac{4{,}0875 \cdot 10^{-19}\ j}{6{,}626 \cdot 10^{-34}\ j.sec} = 6{,}169 \times 10^{14}\ s^{-1}$$

$$\lambda = \frac{c}{\nu} = \frac{3 \cdot 10^{8}\ m \cdot sec^{-1}}{6{,}169 \cdot 10^{14}\ sec}$$

$$\lambda = 4{,}86 \times 10^{-7}\ m$$

په (16B - 2) شکل کې د هایدروجن د اتوم . خروجي سپکتر کې د مختلفو سپکتري سلسلو جوړیدل او د هرې سلسلې اړونده انرژي ښودل شوې ده. دلته د پروتون (هستې) څخه د کاملاً جدا شوي الکترون انرژي صفر قبوله شوې نو د دغه حالت په پرتله نوري انرژي منفي قیمتونه لري.

ketabton.com - The Digital Library

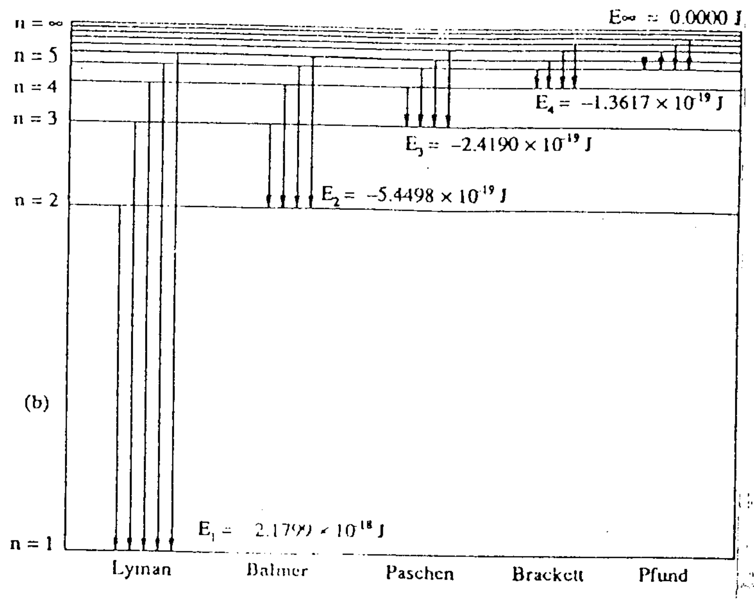

: شکل (2 - 16B)

الف - د جذب او خروج سپکترونه :

د روښنائي (رڼا خپرونکي) مادي اتومونه كه پخوا جذب كړي انرژي د رڼا په شكل بيرته آزاده (خارج) كړي او دغه رڼا د منشور څخه تيره او بيا د عكاسي پر صفحه ولويږي نو د هر ډول وړانگو اثر به پر توره صفحه د جدا، جدا سپينو خطونو په څير ښكاري. دا ډول سپكتر د خروجي سپكتر په نامه يادېږي. په (17 - 2) شكل د (b) سپكتر يو خروجي سپكتر دی. دلته په دس چارج تيوب كي هايروجن روښان (رڼا خپرونكی) كيږي او دغه روښان اتومونه جذب كړي انرژي بيرته د رڼا په شكل آزادوي چي د منشور څخه د تيريدو وروسته د عكاسي پر صفحه پريوزي او خط، خط سپكتر (سپين خطونه پر توره صفحه) جوړوي.
په (17 - 2) شكل كي د (c) سپكتر جذبي سپكتر دی. دلته د رڼا د گروپ څخه وړانگي په ښيښنه ئي تيوب كي د هايدروجن پر گاز پريوزي، د دې رڼا بعضې وړانگي چي انرژي ئي د هايدروجن په اتومو كي د كوانتي مدارونو د انرژی سره مطابقت كوي جذب او باقي پاتي رڼا د ښيښنه ئي تيوب څخه وزي او د منشور څخه د تيريدو وروسته د عكاسي پر صفحه پريوزي چي د عكاسي فلم سپين گرځي او كومي وړانگي چي په هايدروجن كي جذب شويدي د هغو ځاي د عكاسي پر فلم تور ښكاري. د (a) په شكل كي د عادي رڼا (د گروپ د رڼا) متمادي سپكترو ښودل شوی دی. دلته عادي رڼا د منشور څخه تيريږي او بيا د عكاسي پر فلم پريوزي دا چي په دغه رڼا كي ټولي اووه رنگه وړانگي شته نو د عكاسي صفحه ټوله يو رنگ سپينه ښكاري. پدې شكلونو كي ښكاري چي اتومي سپكترونه كه جذبي دي او كه خروجي، ټول خط، خط سپكترونه دي:

ketabton.com - The Digital Library

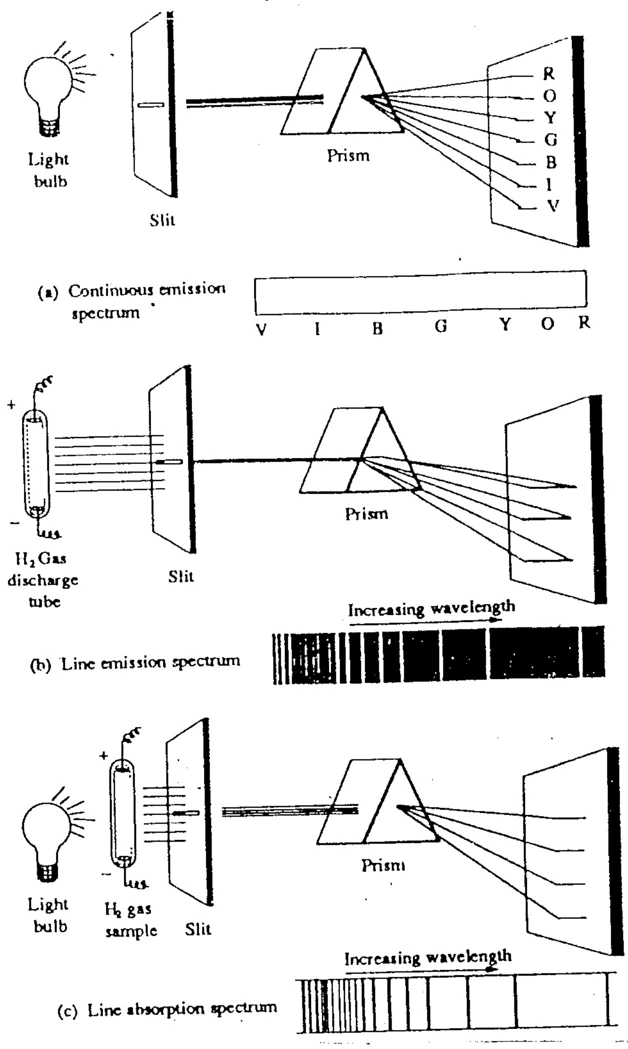

اولسم (17 - 2) شکل.

a - د عادي رڼا آوار خروجي سپکتر :

رڼا د منشور څخه د تیریدو په وخت کې په اووه ډوله وړانګو تجزیه کیږي او د عکاسۍ پر فلم آوار (یو شان سپین) سپکتر جوړوي

b - د هایدروجن اتومي خروجي سپکتر :

په دس چارج تیوب کې د هایدروجن د ګاز د تحریک شویو اتومو څخه رڼا خارجیږي چې د منشور څخه د تیریدو په وخت کې په جدا، جدا وړانګو تجزیه او خط ، خط سپکتر جوړوي.

c - د هایدروجن اتومي جذبي سپکتر :

د هایدروجن ګاز په عادي حالت کې په تیوب کې ځای شوی دی. کله چې د ګروپ رڼا له دغه ګاز څخه تیریږي یو شمیر وړانګې د هایدروجن په اتومو کې د الکترونو د تحریک لپاره جذب او پاتې رڼا د منشور څخه د تیریدو وروسته د عکاسۍ پر فلم غورځې بیا هم خط ، خط سپکتر جوړیږي.

ketabton.com - The Digital Library

ب -د بور د نظرئي نيمگړتياوي :

دا نظر يه د اتوم ثبات، اتومي سپکترونه او د بعضي ايونو ($\overset{+}{H}$, $\overset{+}{Li}$, $\overset{+3}{Be}$) د ايونايزيشن انرژي ډير ښه تشريح کولای شي . خو د لاندي مسلو په حل کي پاتي راځي.

1 - دا نظريه د مختلفو اتومو انرژيکي حالت سم نشي تشريح کولای.

2 - که د هايدروجن سپکتر په مقناطيسي ساحه کي واخستل شي نو د هغه د اتومو په سپکتر کي نور نوي خطونه (د زيمان ايفکت) راپيدا کيږي چي د بور د نظرئي په چوکات کي ئي دليل نشي پيدا کيدای.

3 - د سپکتري وسايلو د عصري کيدو وروسته ډير دقيق اتومي سپکترونه په لاس راوړل شول. په داسي سپکترو کي د اتومي سپکتر په هر خط کي څو نري خطونه ځای دي. لدي څخه داسي معلوميږي چي د اتوم په هر الکتروني مدار کي څو فرعي الکتروني مدارونه بايد موجود وي چي دا مسله د بور په نظريه کي نشي تشريح کيدای. د بور نظريه وروسته زومر فيلد پراخه کړه.

زومر فيلد وويل چي الکترونونه يواځي په دايروي مدارو کي نه بلکه په بيضوي مدارو کي هم گرځي. پدي ترتيب زومرفيلد د عين عمومي کوانتي عدد دننه څو فرعي کوانتي اعداد پيشنهاد کړل او د اتومي سپکتر په يو خط کي ئي د څو نريو خطونو دليل پيدا کړ. مگر دا چي زومر فيلد الکترون يواځي د يوي ذري په شان په نظر کي نيسي نو هغه د بور د اتومي موډل په چوکات کي ډيري مسلي حل نه شوای کړای.

10 - 2 . موجونه او ذري:

په 1905 کال کي انشتين وښودل چي رڼا هم د موج او هم د ذري خواص لري.

په 1924 کي فرانسوي پوه (لونيس دی بروگلي) وويل چي د اتوم ټول ذرات د رڼا په شان هم موجي او هم ذره ئي خواص لري. چي د دغه ذراتو کتله (m) ، سرعت (v) او د موج اوږدوالی (λ) په لاندي ډول سره اړيکي لري:

$$\lambda = \frac{h}{mv} \qquad (31)$$

h دلته د پلانک ثابت دی. په 1927 کال امريکائي پوهانو (داويژن او اگرمو) په تجربي سره وښودله چي الکترون موجي خواص لري. بيا وروسته جرمني پوه (ايروين شرودنگر) وويل چي الکترون په اتوم کي د ثاب موج په څير لکه د گيتار د تار په شان موج جوړوي. د گيتار د تار ثابت موجونه په لاندي شکل کي ښودل شويدي:

يو تار چي دواړه سرونه ئي پر يوه تخته ميخ دي (لکه د گيتار تار) په پام کي نيسو. که د تار اوږدوالی l وي ، کله چي دغه تار په گوته په اهتزاز راولو نو دا لاندي حالات منځ ته راتلای شي.

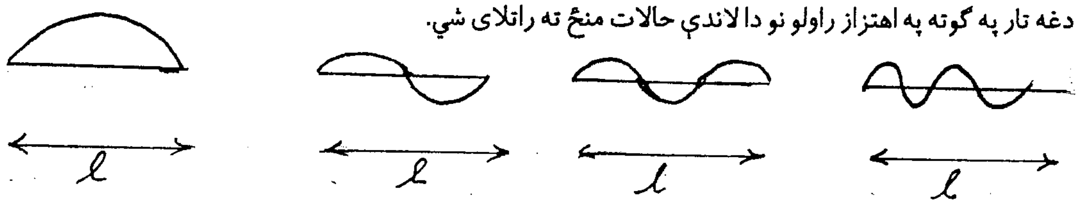

$\lambda_1 = 2l$	$\lambda_2 = l$	$\lambda_3 = \frac{2l}{3}$	$\lambda_4 = \frac{2l}{4}$
$\lambda = \frac{2l}{1}$	$\lambda = \frac{2l}{2}$	$\lambda = \frac{2l}{3}$	$\lambda = \frac{2l}{4}$
نيم موج	يو موج	يو نيم موج	دوه موجه

ketabton.com - The Digital Library

د پورتني شكل په اساس د تار د ثابت موج اوږدوالي داسي افاده كيږي:

$$\lambda = \frac{2\ell}{n} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (32)$$

چې n دلته يواځې د تام اعدادو 1,2,3, 4 , ... قيمتونه اخيستلای شي. يعني دلته n يو كوانټي عدد دی او يواځې په دې شرط چې n = 1,2,3,4 , ... قيمتونه ولري ثابت موج تشكيليدای شي. كه د ګيتار د تار دواړه سرونه په خپل منځ كې سره تړلي فكر وكړو په هغه صورت كې به ثابت دايروي موج تصور كړو. په اتوم كې الكترون د هستې چار چاپيره د يو ثابت دايروي موج په شان تصور كيدای شي، كه د λ قيمت د (31) معادلې څخه په (32) رابطه كې كيږدو نو ليكو چې:

$$\frac{2\ell}{n} = \frac{h}{mv} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (33)$$

$$V = \frac{nh}{2\ell m} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (34)$$

كه د الكترون حركي انرژي په Ek او د V^2 قيمت د (34) معادلې څخه په نظر كې ولرو نو ليكو چې:

$$Ek = \frac{1}{2} mv^2 = \frac{n^2h^2}{8m\ell^2} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (35)$$

وروستی افاده په اتوم كې د الكترون انرژي ښئي. دا چې n يو تام او كوانټي عدد دی پس په اتوم كې د الكترون انرژي هم كوانټي ده.

11 - 2 . د هايزنبرګ د نامعينيت پرنسيپ:

كه وغواړو چې د يو شي موقعيت معلوم كړو بايد هغه وليدلای شو. د يو شي د ليدو لپاره داسي رڼا پكار ده چې د وړانګو د موج اوږدوالی ئې د هغه شي د غټوالي سره برابر او يا ترې كم وي. خو كه د دې بروګلي افادې ته ځير شو $\lambda = \frac{h}{mv}$ په هغه كې د فوتون مومنتم (mv) او د موج د اوږدوالي (λ) سره معكوس تناسب لري. دا چې الكترون ډيره كوچنی ذره ده د هغې د ليدلو لپاره داسي رڼا پكار ده چې د وړانګو د موج اوږدوالی ئې ډير كم وي. او د پورتنی افادې څخه ښكاري چې د ډيرې كوچنی (λ) سره ډيره زياته انرژي يا مومنتم سرخوري. هغه فوتون چې انرژي ئې دومره زياته وي كله چې پر الكترون لګيږي الكترون د ليدو څخه د مخه د خپل ځای څخه بی ځايه كيږي. دغه واقعيت د نامعينيت د پرنسيپ په نامه ياديږي او په رياضي كې داسي ښودل كيږي:

$$\Delta x \,.\, \Delta p \geq \frac{h}{2\pi} \qquad \text{يا} \qquad \Delta x \,.\, \Delta v >> \frac{h}{2\pi m} \quad \ldots\ldots\ldots (36)$$

دلته Δx , Δp او Δv په ترتيب سره د موقعيت ، امپلس او د سرعت نامعينيت ښئي. له دغې افادې څخه معلوميږي چې هر څومره چې د ذرې موقعيت دقيق تعين شي (هر څومره چه Δx لږ وي) په هم هغه اندول د ذرې

ketabton.com - The Digital Library

امپلس او سرعت کم دقیق (Δv , Δp زیات) وي او برعکس .
پدې اساس د بور دا نظریه چې الکترون په اتوم کې په معینو مدارو کې حرکت کوي او یو معین امپلس لري په شک کې لویږي. په کوانتم میخانیک کې د هستې چاپیره فضا کې د الکترون د موقعیت پر ځای د الکترون د موجودیت د احتمال مفهوم استعمالیږي.

12 - 2 . د اتوم کوانتم میخانیکي مودل، د شرودنګر معادله :

په 1926 کال کې جرمني ساینس پوه اروین شرودنګر د اتوم د هستې چار چاپیر (په درې کواردیناتو) کې د الکترون حرکت د موج په څیر په نظر کې ونیو او د الکترون اساسي مشخصات لکه کتله (m) ټوله انرژي (E) پوتانسیلي انرژي (Ep) او موجي تابع ψ ئې سره مرتبط کړل چې دغه معادلې ته د شرودنګر معادله وائي. د شرودنګر دمعادلې عمومي شکل دا دی.

$$\frac{\partial^2\psi}{\partial x^2} + \frac{\partial^2\psi}{\partial y^2} + \frac{\partial^2\psi}{\partial z^2} + \frac{8\pi^2 m}{h^2} (E - Ep)\,\psi = 0 \quad \ldots\ldots\ldots \quad (37)$$

دلته (X,Y,Z) ψ داسې یو کمیت دی چې د هستې چار چاپیره (د X,Y,Z په درې واړو کواردیناتو کې) دالکتروني موج امپلتود یعنې د هستې چارچاپیره د الکتروني وریځې پراخوالی او شکل تعینوي او د موجي تابع په نامه یادیږي.

ځکه د موجي تابع ψ فزیکي مفهوم ډیر مشخص ندی د هغې مربع یعنې ψ^2 د هستې چارچاپیره په یوه معینه نقطه کې د الکترون د موجودیت احتمال او dv د $\psi^2 . dv$ ($dv = dx . dy . dz$) د حجم په هره نقطه کې د الکترون د موجودیت احتمال ښئي.

د الکترون د موجودیت احتمال د هستې د چار چاپیره فضا په هره نقطه کې شته خو هغه ځای کې چې هلته د ψ^2 قیمت ډیر دی د الکترون د موجودیت احتمال هم هلته زیات دی.

دا چې په یوه لحظه کې د الکترون دموجودیت احتمال د هستې چاپیره فضا په هره نقطه کې شته پدې لحاظ دغه فضا ته الکتروني ویځ ویل کیږي او په ګڼو نقطو سره ښودل کیږي. الکتروني وریځ، الکتروني اربتال او د بور د نظرئې په اساس الکتروني مدار یو مفهوم ته اشاره ده او خاصتاً الکتروني اربتال او الکتروني مدار تقریباً یو مفهوم یعنې د هستې چار چاپیره هغه فضا ښئي چې الکترون هلته ډیر ګرځي .

د کوانتم میخانیک په مودل کې د الکتروني وریځو شکل د شرود نګر د معادلې د حل یعنې د موجي تابع (ψ) د کمیت څخه لاس ته راځي.

د شرودنګر د معادلې حل ډیر مشکل دی. د شرودنګر معادله کې بعضې کوانتي اعداد لکه l, n او m چې په خپله معادله کې نشته ولې د معادلې د حل لپاره په هغې کې شاملیږي. د دې کوانتي اعدادو مفهوم لاندې تشریح کیږي:

الف - اساس کوانتي نمبر n :

دا کوانتي عدد د هستې چار چاپیره په یوه انرژیکي سویه (الکتروني قشر) کې د الکترون ټوله انرژي او هم د هستې چار چاپیره د الکتروني وریځې پراختیا یعنې د هستې او الکترون تر منځ اعظمي فاصله ښئي. دا کوانتي عدد تام او مثبت قیمتونه ($n = 1,2,3,\ldots\ldots\ \infty$) اخستلای شي.

ب - فرعي کوانتي نمبر یا ازیمو تال کوانتي عدد l :

دا کوانتي عد دد الکتروني اربتال شکل ښئي او دا قیمتونه اخستلای شي :

$\ell = 0,1,2,3,4, \ldots\ldots\ldots\ldots\, n-1$

په لاندې شکل کې د الکتروني اربتالونو مختلف شکلونه ښودل شوي دي.

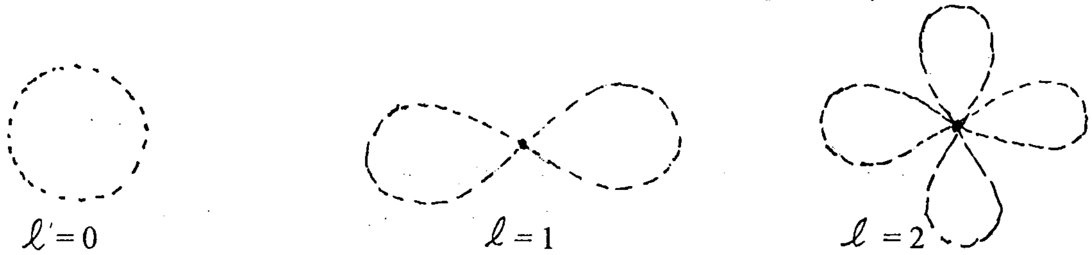

$\ell' = 0$ $\ell = 1$ $\ell = 2$

S P d

یعني کله $\ell = 0$ وی الکتروني اربتال کروي شکل لري او د S په سمبول سره ښودل کيږي. که د ℓ قيمت ($\ell = 1$) وي اربتال د بنل شکل لري او د P په سمبول ښودل کيږي. که $\ell = 2$ وي اربتال د څلور پاڼې شکل لري او د d په سمبول ښودل کيږي. کې $\ell = 3$ وي اربتال مغلق شکل لری او د f په سمبول ښودل کيږي. که $\ell = 4$ وي اربتال د g په سمبول او که $\ell = 5$ وي اربتال د h پ سمبولو ښئي. د g او h اربتالو شکلونه ډير مغلق دي.

په (18 - 2) شکل کې د هستې چاپيره فضا کې د p, s او d اربتالو ممکن حالات يعني د هر ډول اربتال ممکن شکلونه ښودل شويدي.

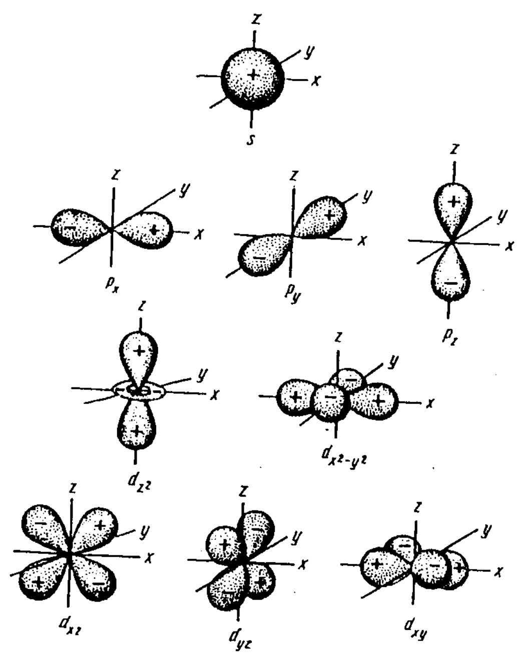

(18 - 2) شکل : د p, s او d اربتالو شکلونه اتلسم

ketabton.com - The Digital Library

د ℓ اعظمي قيمت (n - 1) دی کهر n =1 وي 0 = ℓ دی یعني په لمړي کوانتي سويه کې یواځې د s اربتال وجود لري. په دوهمه عمومي انرژيکي سويه (n=2) کې 0,1=ℓ قيمتونه اخستلای شي یعني په دوهمه انرژيکي سويه کې د s او p اربتالونه وجود لري. په دریمه عمومي انرژيکي سويه (n=3) کې 0,1 ,2 =ℓ کیدای شي نو دلته د p, s او d اربتالونه وجود لري.

ج -مقناطيسي كوانتي نمبر m :

دا کوانتي عدد د الکترون مقناطیسي خواص تشریح کوي او هم د هستې چار چاپیره فضا کې د هر الکتروني اربتال ممکن جهتونه یعني په هره عمومي انرژيکي سويه کې د هر نوع اربتال تعداد ښئي.
مقناطيسي کوانتي عدد(m)لاندې قيمتونه اخيستلای شي:

$$m = 0\ ,\ \pm 1\ ,\pm 2\ ....\pm\ell........\ (2\ell+1)$$

په هره عمومي انرژيکي سويه (n) کې د هر ډول اربتالونو تعداد په لاندې جدول کې ښودل شویدی:

دويم (2 - 2) جدول.

عمومي انرژيکي n	فرعي اربتالونه $\ell = 0,1 \dots n-1$	د فرعي اربتالونو سمبولونه	لوړ اربتال $\ell = n-1$	د لوړ اربتال سمبول	د لوړ اربتال تعداد $m = 2\ell+1$
1	0	s	0	s	1
2	0;1	sp	1	p	3
3	0;1;2	spd	2	d	5
4	0;1;2;3	spdf	3	f	7

د (2 - 2) جدول څخه ښکاري چې په هره عمومي انرژيکي سويه کې د اربتالو د نوعيت تعداد د هغه عمومي انرژيکي سوئې د نمبر سره مساوي دی یعني په n = 1 عمومي سويه کې یو ډول اربتال (s), په n = 2 سويه کې دوه ډوله اربتالونه (s, p) , په n = 3 کې درې ډوله اربتالونه (s, p, d) وجود لري.
دا چې په هره عمومي سويه کې د s اربتالو تعداد (1) د p اربتالو تعداد (3) ، د d اربتالو تعداد (5) او د f اربتالو تعداد (7) دی نو په لمړۍ عمومي انرژيکي سويه (n = 1) کې د اربتالونو عمومي تعداد (1) ، په n = 2 کې د اربتالو عمومي تعداد (4 =1+3) ، په n = 3 کې د اربتالو عمومي تعداد (9 = 1+3+5)، په څلورمه (n = 4) کې د اربتالو عمومي تعداد (16 = 1+3+5+7) دی. او دا چې په هر اربتال کې یواځې دوه الکترونه چې مخالف سپین ولري ځای کیدای شي نو په n = 1 کې د الکترونو اعظمي تعداد (2 = 2×1) په n = 2 کې د الکترونو تعداد (8 = 2×4) په n = 3 کې د الکترونو اعظمي تعداد (18 = 2×9) او په n = 4 کې د الکترونو اعظمي

ketabton.com - The Digital Library

تعداد $(2\times16 = 32)$ کیدای شي.

په دې حساب په یوه عمومي انرژیکي سویه کې د الکترونو عمومي تعداد (W) د لاندې فورمول په مرسته حساب کیدای شي:

$$W = 2n^2 \dots\dots\dots\dots\dots\dots (3.8)$$

دلته W د الکترونو تعداد او n د عمومي انرژیکي سوئې نمبر ښئي.

د - سپین کوانتمي عدد s :

په خپل محور د یو شي څرخیدل د سپین په نامه یادیږي. لکه د چورلندسکي حرکت، د ځمکې وضعي حرکت او داسې نور.

په خپل محور د الکترون څرخیدو ته د هغه سپین کوانتمي نمبر وائي.

الکترون کیدای شي د ساعت د عقربې حرکت په لور او یا د هغې په مخالف لور پر خپل محور وچورلي.

که د الکترون حرکت د عقربې د حرکت په لور 50% ممکن وي نو د عقربې د حرکت په مخالف لور هم د الکترون چورلیدل 50% امکان لري.

چې په دې اساس د الکترون سپین کوانتي نمبر $+\frac{1}{2}$ یا $\frac{1}{2}$ - قیمتونه اخیستلای شي.

13 -2 . په اربتالو کې د الکترونو د ځای پر ځای کیدو اصول :

الف - د پاولي پرنسیپ :

په یوه اتوم کې دوه الکترونه نشي پیدا کیدای چې څلور واړه کوانتي نمبری ئې یو شی وي. په یوه اربتال کې دوه الکترونه هغه وخت ځایئدای شي چې د هغوئ سپینو نه سره مخالف وي. سپین په ↑ علامې ښئي. مخالف سپینونه په (↑↓) او هم جهته سپینو نه په (↑↑) علامو سره ښودل کیږي.

ب - د هوند قاعده :

که یو اتوم زیات الکترونونه او اربتالونه ولري په اربتالو کې د الکترونو د ویش په وخت کې بهتره ده چې لمړی په ټولو اربتالو کې یو یو الکترون ټول په هم جهت سپین سره کیښودل شي او بیا وروسته باقي پاتې الکترونونه په مخالف سپین سره په اربتالو کې ځای شي. په لاندې جدول کې د پاولي د پرنسیپ او د هوند د قاعدې په نظر کې نیولو سره د الکترونو ویش وګورئ:

ketabton.com - The Digital Library

دریم (3 - 2) جدول : د اتوم په اربتالو کې د الکترونو ویش

عنصر	اربتالي الکتروني جوړښت						الکتروني فورمول
H	↑						$1s^1$
He	↑↓						$1s^2$
Li	↑↓	↑					$1s^2 2s^1$
Be	↑↓	↑↓					$1s^2 2s^2$
B	↑↓	↑↓	↑				$1s^2 2s^2 2p_x^1$
C	↑↓	↑↓	↑	↑			$1s^2 2s^2 2p_x^1 2p_y^1$
N	↑↓	↑↓	↑	↑	↑		$1s^2 2s^2 2p_x^1 2p_y^1 2p_z^1$
O	↑↓	↑↓	↑↓	↑	↑		$1s^2 2s^2 2p_x^2 2p_y^1 2p_z^1$
F	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓	↑		$1s^2 2s^2 2p_x^2 2p_y^2 2p_z^1$
Ne	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓		$1s^2 2s^2 2p_x^2 2p_y^2 2p_z^2$
Na	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓	↑↓	↑	$1s^2 2s^2 2p_x^2 2p_y^2 2p_z^2 3s^1$

باید پوه شو چې که یو سړی په زینه باندې د تعمیر سرته خیژي د زینې د پاټکو ، د انرژیکي سویو په اساس هغه مجبور دی چې لمړی قدم په لمړي پاټکي باندې کیږدي او بیا وروسته په ترتیب سره نورو پاټکو ته جګ شي. همدا ډول په اربتالو کې د الکترونو د ویش (تقسیم) په وخت کې الکترون لمړی هغه اربتال کې ځای نیسي چې انرژي ئې کمه وي. د دغه اربتال د پوره کیدو وروسته بیا په ترتیب سره نور اربتالونه ډکیږي. په اربتال کې د الکترونو تعداد داسې ښئي.

$$n\,x^{m}$$

دلته n د عمومي انرژیکي سوئې نمبر، x د اربتال سمبول او m په اربتال کې د الکترونو تعداد ښئي.
مثلاً $1s^2$ دا معنی لري چې په $(n = 1)$ سویه کې د s په اربتال کې دوه الکترونه ځای شوي دي. الکتروني اربتال د مربع په شکل هم ښودل کیږي چې هغې ته الکتروني حجره وائي. په الکتروني حجرو کې د الکترونو تعداد او سپین په (↑) علامه ښودل کیږي. د اربتالو د انرژیکي سویو نسبي ترتیب لاندې ورکړل شویدي.

1s,2s2p, 3s3p, 4s, 3d, 4p, 5s, 4dsp, 6s, 4f, 5d, 6p, 7s5f6d .
$\longrightarrow$

ketabton.com - The Digital Library

په پورتني ترتيب کي د چپ لاس څخه ښي لاس (→) ته د اربتال انرژي زياتيږي.

ج - د اف باو پرنسيپ :

دا پرنسيپ داسي بيانيږي: الکترونونه لمړی د کمي انرژۍ په اربتال او د هغي وروسته د جگي انرژۍ په اربتال کي ځای نيسي. دغه واقعيت پاس ښودل شويدی.

د - د کلچکوفسکي قاعده :

د اربتالو انرژيکي سويه د ($n + \ell$) د قيمت څخه معلوميږي هر څومره چي دا قيمت زيات وي د هغه اربتال انرژيکي سويه هم لوړه ده مثلاً د 4s او 3d په اربتالو کي گورو. د 4s په اربتال کي ($n + \ell = 4+0 = 4$) او د 3d په اربتال کي ($n + \ell = 3+2 = 5$) ده. دلته الکترون لمړی د 4s په اربتال کي ځای نيسي. د کلچکوفسکي د قاعدي په اساس کي چيري د دوه اربتالونو د ($n+\ell$) قيمت يو شی وي نو په هغه صورت کي الکترون په هغه اربتال کي ځای نيسي چي د n قيمت يي کم وي. مثلاً د 3d او 4p اربتالونه په نظر کي نيسو: د 3d لپاره ($n + \ell = 3+2=5$) او د 4p لپاره ($n+\ell = 4+1 = 5$) يوشی دي. دلته الکترون لمړی د 3d په اربتال کي کښيني.

مثال: د عناصرو په دوره ئي جدول کي د 4, 14, 24, 54, نمبر عناصرو الکتروني فورمولونه ليکو:

${}^{9}_{4}Be$	$1S^2\,2S^2$
${}^{28}_{14}Si$	$1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^2\,3P^2$
${}^{52}_{24}Cr$	$1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^2\,3P^6\,4S^1\,3d^5$
${}^{131,30}_{54}Xe$	$1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^2\,3P^6\,4S^2\,3d^{10}\,4P^6\,5S^2\,4d^{10}\,5P^6$

2 - 14 . د عناصرو دوره ئي جدول:

د ای. منداليف په 1869 کي تر هغه وخت پوري کشف شوي عناصر د اتومي کتلي د زياتيدو په اساس په افقي قطارونو کي داسي ځای کړل چي شبه (يو بل ته ورته) عناصر يو د بل لاندي راغلل او په دي ترتيب منداليف د عناصرو داسي يو جدول جوړ کړ چي د اته عمودي گروپونو او اووه افقي قطارونو څخه جوړ ؤ. دا چي په افقي قطارونو کي د اتومي کتلي په زياتيدو سره د عناصرو خواص په دوره ئي توگه تغير کوي نو ځکه دغه جدول د عناصرو د دوره ئي جدول په نامه يادیږي. او د هغه افقي قطارونو ته پريودونه ويل کيږي. د هر پريود د شروع څخه د هغه تر ختميدو پوري په ترتيب سره اتومي شعاع کميږي* نو ځکه د عناصر فلزي خواص د پريود په شروع کي زيات او د پريود د آخر په طرف کميږي.

برعکس غير فلزي خواص په هر پريود کي د اتومي کتلي په زياتيدو سره زياتيږي. پدي ترتيب هر پريود د يو فعال فلز څخه شروع او په يو نجيبه گاز ختميږي. د خواصو دا تدريجي تغير تر دريم پريود پوري کټ مټ پوره ليدل کيږي. خو د څلورم او پنځم پريودونو د d په عناصرو کي دغه د فلزي او غير فلزي خواصو تدريجي تغير ډير جوت (واضح) نه ښکاري. همدا ډول د شپږم او اووم پريود په d او f عناصرو کي هم د خواصو دغه تدريجي تغير پوره نه ليدل کيږي.

د اتومي کتلي د زياتيدو په اساس په دوره ئي جدول کي د عناصرو ځای کول د يو څو عناصرو په اړوند مشکلات

* د عناصرو د اتومي شعاع او د ايونايزيشن د انرژۍ دوره ئي تغير په (19 - 2) او (20 - 2) شکلونو کي وگورئ.

ketabton.com - The Digital Library

پیدا کړل. مثلاً د I اتومي کتله 126,9 او د Te اتومي کتله 127,6 ده که آیودین د تلوریم نه مخکي کینبودل شي نو د ایودین خواص د شپږم گروپ او تیلوریم خواص د اووم گروپ د عناصرو سره مشابهت نلري. په هدي علت وروسته علماؤ د عناصرو دوره ئي جدول د اتومي نمبر په اساس جوړ کړ چي د مندلیف جدول دغه نیمگرتیا هم رفع (پوره) شوه.

په پریود کي د اتومي نمبر په زیاتیدو سره د اتومي شعاع د کمیدو او هم د فلزي خواصو د کمیدو او د غیر فلزي خواصو د زیاتیدو علت دا دی چي د یو پریود ټول عناصر عیني تعداد عمومي انرژیکي سوئي (n) لري د اتومي نمبر په زیاتیدو سره په هسته کي پروټونونه او په اخري مدار کي الکترونونه زیاتیږي د هستي او د اخري مدار تر منځ د جذب قوه هم په ترتیب سره زیاتیږي چي په نتیجه کي د اتومو شعاع کمیږي. اخري مدار او په هغي کي الکترونونه هستي ته رانژدي کیږي. د اتوم څخه د الکترون د جدا کولو لپاره لازمه انرژي (د ایونایزیشن انرژي) زیاتیږي.*

دا چي په d عناصرو کي د اتومي نمبر په زیاتیدو سره نوبتي الکترون په آخري مدار کي نه بلکه د آخري مدار نه یو مدار مخکي د d په اربتال کي ځای نیسي او په f عناصرو کي د اتومي نمبر په زیاتیدو سره نوبتي الکترون د اخري مدار څخه دوه مداره مخکي د f په اربتال کي ځای نیسي. نو د اخري مدار او هستي تر منځ فاصله کي ډیر تغیر نه راځي او په دي اساس په d او f عناصرو کي د فلزي خواصو څخه غیر فلزي خواصو ته تدریجي تغیر نه لیدل کیږي بلکه د d او f عناصر ټول فلزات دي. د ټولو پریودو په s او p عناصرو کي د اتومي نمبر په زیاتیدو سره نوبتي الکترون په اخري مدار په s یا p اربتالو کي ځای نیسي نو ځکه د هر پریود په s او p عناصرو کي د خواصو تدریجي تغیر لکه د لمړیو دریو پریودو په شان صورت نیسي.

د دوره ئي جدول په گروپو کي د پاس څخه لاندي طرف ته په ترتیب سره الکتروني مدارونه زیاتیږي. یعني د پاس نه لاندي طرف ته اتومي شعاع زیاتیږي. پس د پاس نه لاندي طرف ته د اتومو د ایونایزیشن انرژي کمیږي. یعني د پاس څخه لاندي طرف ته فلزي خواص قوي او غیر فلزي خواص ضعیفه کیږي.

15 - 2 . د مالیکول جوړښت:

مخکي مو د اتومو جوړښت مطالعه کړ. باید وویل شي چي د نجیبه گازونو پرته د نورو عناصرو د اتومو الکتروني جوړښت کاملاً ثابت ندی له همدي کبله د عناصرو اتومونه د کیمیاوي اړیکو په واسطه سره یو ځای کیږي او مالیکولونه چي الکتروني جوړښت ئي نسبتاً ثابت دی جوړوي. د کیمیاوي عناصرو له ډلي څخه نجیبه گازات په خپله خوښه د کیمیاوي تعامل او مالیکول جوړولو علاقه نلري.

دلیل ئي دا دی چه د هیلیم څخه پرته د نورو نجیبه گازاتو د اتومو په اخري مدارو کي اته الکترونه دي. هغه آخري مدار چي اته الکترونه ولري تکمیل بلل کیږي. د نورو عناصرو اتومونه په اخري مدار کي اته الکترونونه نلري او کوشش کوي چي په خپل آخري مدار کي اته الکترونه ولري. د دي لپاره هغوئ یا د خپل اخري مدار الکترونونه بل اتوم ته ورکوي یا د بل اتوم څخه الکترونونه اخلي یا د نورو اتومونو سره د خپل اخري مدار الکترونونه شریکوي تر څو چي آخري مدار ئي تکمیل یعني اته الکتروني شي. په دغه حالاتو کي د اتومو تر منځ کیمیاوي اړیکه جوړه او د اتومو څخه مالیکول لاس ته راځي. هغه مواد چي په مالیکولو کي ئي کیمیاوي اړیکي سستي وي دغسي مواد بي ثباته او په آسانی د نورو موادو سره تعامل کوي او که د موادو په مالیکولونو کي کیمیاوي اړیکي ډیري ټینگي** وي نو دغسي مواد ډیر ثابت وي ژر نه خرابیږي او د نورو موادو سره ژر تعامل نکوي.

د یوه مرکب د جوړیدو په وخت کي چي هر څومره ډیره انرژي آزاده شي هغومره دغه مرکب ثابت وي او په هم هغه اندازه انرژي د هغه د تخریب لپاره ضروري ده، او که د یوه مرکب د جوړیدو په وخت هر څومره زیاته انرژي

* شلم (20 - 2) شکل ، ** څلورم (4 - 2) جدول

ketabton.com - The Digital Library

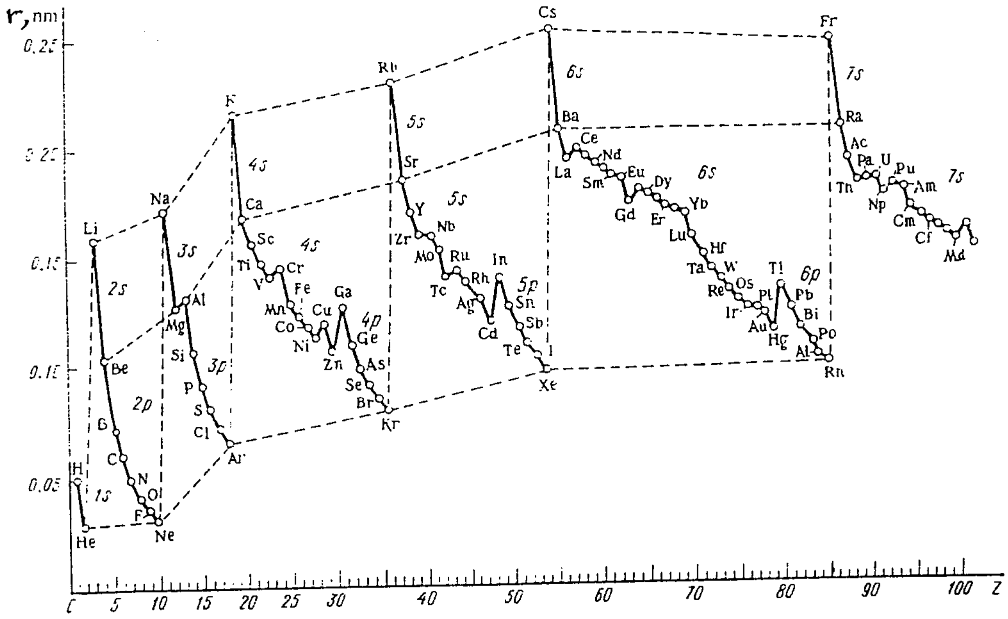

نولسم (۱۹ – ۲) شکل : د اتومي شعاع ارتباط د عناصرو د ترتیبي نمرو سره

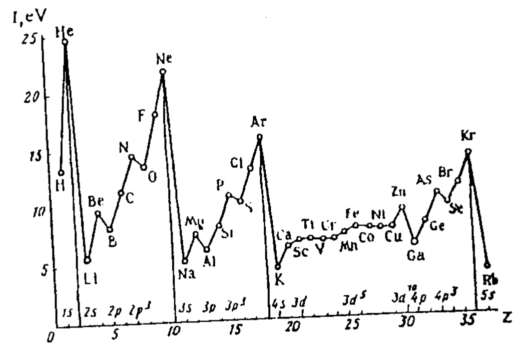

شلم (۳۰ – ۲) شکل : د اتومو د ایونایزیشن د انرژی ارتباط د عناصرو د ترتیبي نمرو سره

ketabton.com - The Digital Library

(2-4) جدول : د بعضي کیمیاوي اړیکو اوږدوالی ضرب 10^{-12} m

in 10^{-12} m

H−H	74	H−F	92	C−O	143
F−F	142	H−Cl	127	C−O (HCOOH)	136
Cl−Cl	199	H−Br	141	C=O (CO_3^{2-})	131
Br−Br	228	H−I	160	C=O ($HCOO^-$)	125
I−I	267	H−O	96	C=O (HCOOH)	122
O−O(H_2O_2)	149	H−S	134	C=O (aldehyd, keton)	122
O=O (O_3)	128	N−H	101	C=O(CO_2)	116
O=O	121	P−H	142	C≡O (CO)	113
N−N(N_2H_4)	147	C−H	108	C−N	147
N≡N	110	Si−H	148	C=N (benzeenamine)	135
C−C	154	C−F	138	C=N	127
C=C (benzeen)	140	C−Cl	177	C≡N	116
C=C	135	C−Br	194	N=O (NO_2)	119
C≡C	121	C−I	214	N=O (NO)	115
				S=O (SO_2)	143

(2 – 5) جدول : د بعضي کیمیاوي اړیکو انرژي په ژول في مول اړیکي (T = 298k)

in 10^5 J mol^{-1} bij T = 298 K; de opgegeven waarden gelden per mol binding

H−H	−4,36	H···O (H-brug)	−0,22 [1]	C−F	−4,4 [1]	C−H (aldehyd)	−3,6 [1]
F−F	−1,53	H−O (H_2O)	−4,635	C−Cl	−3,3 [1]	C−H (overige)	−4,1 [1]
Cl−Cl	−2,43	H−O (alcohol)	−4,5 [1]	C−Br	−2,8 [1]	C−C	−3,5 [1]
Br−Br	−1,93	H−S (H_2S)	−3,44	C−I	−2,4 [1]	C=C	−6,1 [1]
I−I	−1,51	H−Se (H_2Se)	−2,77	C=O (fenol)	−3,7	C≡C	−8,3 [1]
O=O	−4,98	H−Te (H_2Te)	−2,44	C=O (CO_2)	−8,04	C=C (benzeen)	−5,05
O−O (H_2O_2)	−2,13	N−H (NH_3)	−3,91	C=O (overige)	−8,0 [1]	C−Si	−3,0 [1]
S−S	−2,64	N−H (amine)	−3,9 [1]	C−O	−3,5 [1]		
N≡N	−9,45	P−H (PH_3)	−3,22	C−S	−2,6 [1]		
N−N	−0,85	As−H (AsH_3)	−2,45	C−N	−2,8 [1]		
H−F	−5,63	P−Cl (PCl_3)	−3,32	C=N (benzeen-amine)	−4,5		
H−Cl	−4,32	P−Br (PBr_3)	−2,78				
H−Br	−3,66	P−I (PI_3)	−2,14	C=N	−6,2 [1]		
H−I	−2,99			C≡N	−8,9 [1]		

1► متوسط قیمت

ketabton.com - The Digital Library

جذب شوي وي هغومره دغه مرکب بې ثباته وي او ژر تجزيه کيږي. د ماليکول پوتانسيلي انرژي د جدا جدا اتومو د پوتانسيلي انرژۍ څخه لږه وي او د اتومو د پوتانسيلي انرژۍ کميدل د اتومو څخه د ماليکول د جوړيدو مهم شرط گڼل کيږي.

په لاندې شکل کې د دوه اتومو ـ ترمنځ د فاصلې د تغير په ارتباط د سيستم د پوتانسيلي انرژۍ تغير ښودل شويدی.

پدې شکل کې د A او B دواړه منحنيان د دوه اتومو تر منځ د فاصلې د تغير په ارتباط د سيستم د پوتانسيلي انرژۍ تغير ښئي.

د A د منحني د داسې دوه اتومو د پوتانسيلي انرژۍ تغير ښئي چې الکترونونه ئې هم جهته (موازي) سپينونه لري.

او د B منحني د داسې دوه اتوم د پوتانسيلي انرژۍ تغير ښئي چې الکترونونه ئې مخالف الجهته سپينونه لري.

د A منحني ښئي چې د اتومونو تر منځ د فاصلې دکميدو سره د سيستم پوتانسيلي انرژي زياتيږي . يعنې دغه دوه اتومه په زور سره نژدې کيدای شي. نو ځکه د دغه دوه اتومو څخه يو ثابت ماليکول په لاس نه راځي.

د B منحني ښئي چې په ابتدا کې د اتومو تر منځ فاصله پخپله کميږي پدې جريان کې د سيستم پوتانسيلي انرژي د اصغري نقطې پورې کميږي پدې حالت کې چې د اتومو تر منځ فاصله Re ده يو ثابت ماليکول جوړ شويدی چې د دغه دوه اتومو تر منځ د کيمياوي رابطې طول Re دی. لدې فاصلې وروسته دغه اتومونه نور پخپله نه نژدې کيږي ځکه د هغوئ د الکتروني اربتالو او هم د هغوئ د مثبتو هستو تر منځ د دفعي قوه راځرگنديږي. نو پدې حالت کې د هغوئ تر منځ د فاصلې د ډير کم تقليل لپاره بايد ډيره زياته قوه مصرف شي.

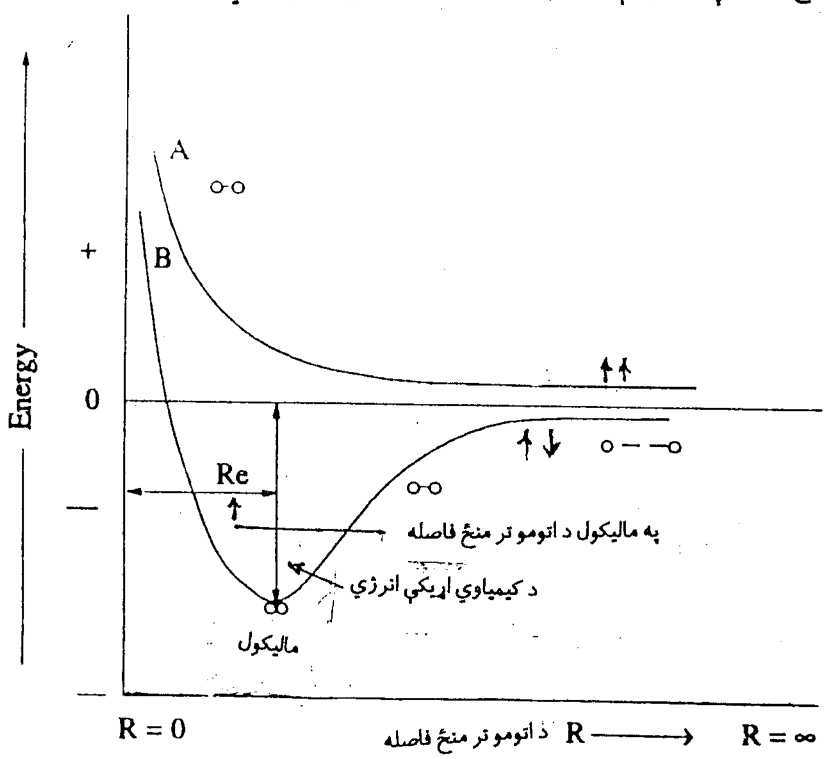

نولسم (21- 2) شکل : د دوه جدا اتومو تر منځ د فاصلې د کميدو په جريان کې د سيستم د انرژۍ تغيرات

2 - 16 . کیمیاوي اړیکې:

د جذب هغه قوه چې دوه اتومه سره یو ځای ټینګ نښلوي د کیمیاوي اړیکي په نامه یادیږي. دوه اتومه که خپل الکترونونه په خپل منځ کې شریک کړي یا یو اتوم هغه بل ته الکترونونه ورکړي یا دا چې د هغوئ ولانسي الکترونونه د دواړو اتومونو د هستو چاپیره یو مالیکولي اربتال جوړ کړي په دغسې حالاتو کې دواړه اتومونه یو د بل سره داسې ټینګ ارتباط یا اړیکه پیدا کوي چې په ډیر زور هم یو د بل څخه نشي جدا کیدای، دغه ارتباط ته کیمیاوي رابطه یا کیمیاوي اړیکه وائي.

2 - 16 - 1 . د کیمیاوي اړیکې ډولونه:

کیمیاوي اړیکې درې ډوله دي. ایوني اړیکه ، کوولانسي اړیکه او دونر – اکسپتر اړیکه .
د عناصرو د برقي منفیت فرق د هغوئ د اتومو تر منځ د کیمیاوي اړیکي نوعیت تعینوي. که د دوه عناصرو د برقي منفیت فرق د 1,7 څخه کم وي د هغوئ د اتومو تر منځ رابطه کوولانسي ده او که د هغوئ د برقي منفیت فرق 1,7 او یا تر دې زیات وي نو د هغوئ د اتومو تر منځ اړیکه ایوني ده.

2 - 16- 2 . ایوني اړیکه:

دوه عنصره چې برقي منفیت ئې ډیر سره فرق لري یعنې که د یوه عنصر د ایونایزیشن انرژي ډیره لږه او د بل عنصر د الکترون د جذب تمایل ډیر شدید وي لکه د IA او IIA اصلي نیم ګروپو فلزات او د VIIA او VIA اصلي نیم ګروپو غیر فلزات. د دغسې عناصرو اتومونه چې سره نژدې شي د فلز اتوم خپل ولانسي الکترون د لاسه ورکوي او د غیر فلز اتوم چې د الکترون د جذ تمایل ئې ډیر شدید دی دغه الکترون جذبوي. په نتیجه کې د فلز اتوم مثبت چارج او د غیر فلز اتوم منفي چارج پیدا کوي. د داسې مثبت او منفي ایونو تر منځ د الکتروستاتیکي جذب قوه د دې سبب ګرځي چې دغه دوه اتومه سره ټینګ یو ځای کړي او په نتیجه کې د هغوئ تر منځ کیمیاوي ایوني اړیکه جوړیږي. دا چې ایونونه کروي چارجداره ذرې دي هر یو ئې له هرې خوانه مختلف العلامه چارجداره ذرې ځانته راجذبوي او په نتیجه کې یوه کرستلي جالې چې په هغې کې د مثبت ایونو چاپیره ګاونډیان منفي ایونونه او د منفي ایونو چاپیره ګاونډیان مثت ایونونه دي جوړیږي.
ایوني اړیکه لرونکي مواد اکثراً جامد او کرستلي جوړښت لري. د دغسې موادو د ذوب او غلیان نقطې لوړې وي. دغسې مواد د الکترولیتونو په نامه یادیږي الکترولیتونه په اوبو کې د حل په وخت کې په ایونو تفکیک کیږي او د مذابې په حالت کې هم آزاد ایونونه لري نو ځکه د الکترولیتو محلولونه او مذابې د بریښنا جریان تیروي. په غیر عضوي مرکباتو لکه مالګې، تیزابونه او قلوي ګانو کې کیمیاوي اړیکې اکثراً ایوني دي. لکه د خوړلو مالګه :

$$_{11}Na\,(g) \quad + \quad _{17}Cl\,(g) \quad \text{-------------}\rightarrow$$
$$1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^1 \qquad 1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^2\,3P^5$$

$$Na\,(g) \quad + \quad Cl\,(g) \quad \text{-------------}\rightarrow \quad \overset{+}{Na}\,.\,\overset{-}{Cl}\,(g)$$
$$1S^2\,2S^2\,2P^6 \qquad 1S^2\,2S^2\,2P^6\,3S^2\,3P^6$$

ketabton.com - The Digital Library

پدي تعامل کي د سوديم اتوم يو الکترون د لاسه ورکوي او په نتيجه کي د هغه الکتروني جوړښت لکه د Ne په شان (کتبتايعني په اخري مدار کي ئي اته (8) الکترونه کيږي. او د کلورين اتوم يو الکترون جذبوي او په نتيجه کي د هغه الکتروني جوړښت لکه د Ar په شان او په اخري مدار کي ئي اته (8) الکترونه ځای نيسي.
که په پورتني کيمياوي تعامل کي د سيستم د انرژی تغيرات په پام کي ونيسو نو ليکو چي:

$$Na^{\circ}(g) \dashrightarrow Na^{+}(g) + e^{-} \;;\; \Delta H_1 = +496\ kj/mol$$

د ايونايزيشن انرژي

$$Cl^{\circ}(g) + e^{-} \dashrightarrow Cl^{-}(g) \;;\; \Delta H_2 = -349\ kj/mol$$

د الکترون د جذب انرژي

$$Na^{+}(g) + Cl^{-}(g) \text{ ----------- } Na^{+}Cl^{-} \;;\; \Delta H_3 = -787\ kj/mol$$

د پوتانسيلي انرژی تغير

$$\Delta H = \Delta H_1 + \Delta H_2 + \Delta H_3 = (+469) + (-349) + (-787) = -640\ kj/mol$$

په پورتني جريان کي ΔH_1 د سوديم د اتوم د ايونايزيشن انرژي يعني هغه انرژي ده چي د سوديم (Na) څخه د يو الکترون د جدا کولو په وخت کي د سوديم اتوم ئي بايد جذب کړي.
ΔH_2 هغه مقدار انرژي ده چي د کلورين اتوم ئي د يو الکترون د جذب لپاره مصرف کوي. که يواځي د دي دوه ډوله انرژی په اساس قضاوت وکړو نو ليدل کيږي. چي:

$$\Delta H_1 + \Delta H_2 = 469\ kj/mol - 349\ kj/mol = +147\ kj/mol$$

يعني د Na° او Cl° تر منځ تعامل صورت نه نيسي ځکه هغه انرژي چي د Cl° اتوم ئي بايد مصرف کړي تر څو وکولای شي د Na° د اتوم څخه يو الکترون جذب کړي دغو مره انرژي د Cl° اتوم نلري. مگر ليدل کيږي کله چي Cl^{-} او Na^{+} يو بل سره جذبوي دلته ډيره زياته انرژي آزاديږي نو که د دري واړو مرحلو انرژي په پام کي ونيسو د جدا جدا اتومو په نسبت د تعامل څخه وروسته د NaCl انرژي ډيره کمه ده چي دغه کار د اتومو څخه د ماليکول د جوړيدو اساسي شرط ګڼل کيږي. پس پورتني تعامل عملاً ممکن دی. بايد وويل شي چي د غير عضوي مالګو مثلاً د خوړلو د مالګي لپاره د ماليکول فورمول NaCl په مالګه کي د سوديم او کلورين د اتومو نسبت ښئي او عملاً د NaCl ماليکول وجود نلري بلکه لکه چه پاس مو وويل د خوړلو د مالګي په کرستل کي د سوديم او کلورين ډير زيات مثبت او منفي ايونونه يو د بل په ګاونډ کي پراته وي.

3 - 16 - 2 . کوولانسي اړيکه:

د همجنسه اتومو او همدارنګه د هغه غير همجنسه اتومو تر منځ کوولانسي رابطه جوړيدای شي د کوموچي برقي منفيت يو د بل نه لږ فرق ولري. لکه $H - H$; $C - C$; $C - S$; $S = O$ او داسي نور.
د ايوني رابطي په خلاف په کوولانسي رابطه کي اتومونه خپل ولانسي الکترونونه سره شريکوي. په کوولانسي رابطه کي د دواړو اتومو هستي د هغوئ تر منځ د شريکو الکترونو ساحي ته راجذب کيږي او پدي ترتيب دوه اتومه سره ټينګ يو ځای کيږي. د دوه همجنسو اتومو تر منځ اړيکه 100% کوولانسي او دغسي کيمياوي اړيکه غير قطبي وي

ketabton.com - The Digital Library

خو د دوه غیر همجنسو اتومو تر منځ کوولانسي اړیکه قطبي وي.
که په یو مالیکول کې ټول اړیکې غیر قطبي وي هغه مالیکول هم غیر قطبي وي. او که په یو مالیکول کې یواځې یوه اړیکه وي او هغه هم قطبي اړیکه وي نو دغسې مالیکول قطبي وي.
د غیر قطبي اړیکو مثالونه لاندې ورکړل شوي دي.

H-+·H --------> H : H   H - H H_2

:O:+:Ö --------> O::O: O = O   O2

:N: + :N:---------> :N:::N: N ≡ N   N2

په پورتنیو مالیکولونو کې د همجنسو اتومو تر منځ مشترک الکترونونه د واړو اتومو د هستو څخه په مساوي فاصله (برې) دي. دلته د اتومو تر منځ کیمیاوي اړیکه جوړیږي خو د هر اتوم اکسیدیشني نمبر صفر دی. مگر په لاندې مثالونو کې وینو چې د اتومو تر منځ مشترک الکترونونه هغه اتوم ته ډیر نژدې دي چې برقي منفیت او د الکترون د جذب تمایل ئې نسبتاً شدید وي.
پدې ترتیب هغه اتوم چې مشترک الکتروني جوړه ورته نژدې ده قسماً منفي چارج او هغه اتوم چې مشترکه الکتروني جوړه تري لیرې (وراندې) ده قسماً مثبت چارج پیدا کوي. نو لدې کبله دلته د دوه اتومو تر منځ قطبي کوولانسي اړیکه جوړیږي. مثلاً :

$$H\cdot + \cdot \ddot{\underset{\cdot\cdot}{Cl}}: \longrightarrow H:\ddot{\underset{\cdot\cdot}{Cl}}: \longrightarrow \overset{+\delta}{H} - \overset{-\delta}{Cl}$$

که په یوه مالیکول کې یوه قطبي کوولانسي اړیکه وي هغه مالیکول قطبي وي لکه د HCl مالیکول. او که په یوه مالیکول کې څو قطبي کوولانسي اړیکې وي نو دلته د مالیکول قطبیت په فضا کې د قطبي اړیکو تر منځ زاویې* پورې اړه لري مثلاً په H_2O او CO_2 دواړو کې دوه دوه قطبي اړیکې دي.
مگر که اوبه او کاربن دای اکساید په برقي ساحه کې کیښودل شي نو لیدل کیږي چې د اوبو د دایپول مومنت 1,840 D او د کاربن دای اکساید د دای پول مومنت صفر دی. دا موضوع داسې تشریح کیدای شي چې د کاربن دای اکساید مالیکول خطي جوړښت لري د دواړو قطبي رابطو د دایپول مومنت کمیتاً سره مساوي دی او د یوه مستقیم خط په امتداد د کاربن د اتوم څخه په مخالفو جهتو عمل کوي. د دایپول مومنت وکتوري کمیت دی.
دوه مساوي وکتورونه چې په یوه نقطه کې د یوه مستقیم خط په امتداد په مخالفو جهتو عمل کوي نو محصله ئې صفر ده. لدې کبله د کاربن دای اکساید مالیکولونه غیر قطبي دي. ولې د اوبو مالیکول کې د قطبي رابطو تر منځ زاویه 104,5° ده. دلته د دوه قطبي رابطو د دای پول مومنتو د وکتورو محصله 1,840 ده او ځکه د اوبو مالیکولونه قطبي دي.

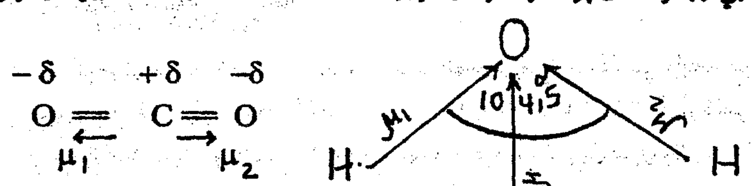

$\mu = \mu_1 + \mu_2 = 0$ $\mu = \mu_1 + \mu_2 = 1,840\,D$**

*-(5 - 2) جدول، **- $D = 3,34 \cdot 10^{-30}$ c. m. دیبای

1 -3 16 - 2 . د کووالانسي اړیکې په هکله نظریات:

د ایوني اړیکې په پرتله د کووالانسي اړیکې طبیعت ډیر مغلق دی.
د کیمیاوي موادو خواص او د هغوئ فضائي جوړښت د کیمیاوي اړیکې په طبیعت او یو د بل په نسبت په فضا کې د هغوئ په موقعیت پورې اړه لري. د کیمیاوي اړیکې په هکله داسې نظریه چې د هغې په واسطه د موادو ټول خواص تشریح او اټکل شي تر اوسه نشته خو یدې هکله څلور نظریې ډیرې غوره ګڼل شویدي.

الف - په ولانسي قشرونو کې د الکتروني جوړو تر منځ د د فع نظریه:

دا نظریه په 1940 کال کې د سد ویک او پاول له خوا د کیمیاوي موادو د مالیکلي جوړښت د تشریح کولو لپاره مینځ ته راغله. د دې نظریې په اساس د مالیکلول فضائي جوړښت د مالیکلول د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کې د ارتباطي او غیر ارتباطي الکتروني جوړو په شمیر پورې اړه لري. د مالیکول د مرکزي اتوم په ولانسي قشر کې د الکترونو د جوړو تر مینځ د دفع قوه د دې سبب ګرځي چې الکتروني جوړې یو د بل څخه په ممکنه اعظمي فاصله (چه د دفع قوه پکې اصغري وي) د مرکزي اتوم چاپیره فضا کې ثابت ځایونه ونیسي او د مرکزي اتوم چاپیره فضا کې د الکتروني جوړو (کیمیاوي اړیکو) ثابت ځایونه د مالیکول د معین فضائي جوړښت سبب ګرځي مثلاً $BeCl_2$ او BCl_3 د مالیکولونو فضائي جوړښتونه په نظر کې نیسو.

Cl --- Be ----- Cl

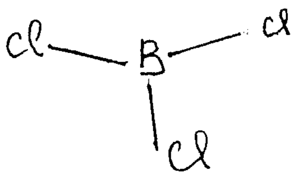

$\widehat{ClBeCl} = 180°$

$Cl\hat{B}Cl = 120°$

د $BeCl_2$ د مالیکلول د مرکزي اتوم (Be) ولانسي قشر کې دوه جوړې ارتباطي الکترونونه ځای لري د دغه دوه ارتباطي الکتروني جوړو تر مینځ د دفع قوه هغه وخت اصغري کیدای شي چې د دغه الکتروني جوړو د اربتالو تر منځ زاویې 180 درجې وي یعنې د $BeCl_2$ مالیکول باید خطي جوړښت ولري. د BCl_3 د مالیکول د مرکزي اتوم (B) په ولانسي الکتروني قشر کې درې جوړې ارتباطي الکترونونه ځای لري او د دغه درې ارتباطي الکتروني جوړو تر منځ د دفع قوه هغه وخت اصغري کیداي شي چې د دغه الکتروني جوړو د اربتالو تر منځ زاویې 120° وي یعنې د BCl_3 مالیکول باید مثلثي جوړښت ولري. د معین هندسي شکل لرونکو مالیکولو په داخل کې د ولانسي زاویو محاسبه ښئې چې د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کې د الکتروني جوړو تر منځ د دفع د قواؤ په شدت کې لاندې ترتیب لیدل کیږي.
(ارتباطي جوړه- ارتباطي جوړه) > (ارتباطي جوړه - غیر ارتباطي جوړه) > (غیر ارتباطي جوړه - غیر ارتباطي جوړه)
د پورتني ترتیب څخه ښکاري چې د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کې د ارتباطي الکتروني جوړو (د مرکزي اتوم چاپیره فضا کې د کیمیاوي اړیکو) تر منځ د دفع د قواؤ د عمل په نتیجه کې کیمیاوي اړیکې د مرکزي اتوم چاپیره یو معین فضائي جوړښت جوړوي. که د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کې د ارتباطي الکتروني جوړو (کیمیاوي اړیکو) تر څنګ غیر ارتباطي (ناپیيلي) الکتروني جوړې هم وي نو دلته دغه ناپیيلي الکتروني

ketabton.com - The Digital Library

جوړې خپل څنګ ته کیمیاوي اړیکې په ډېر شدت دفع کوي چې په نتیجه کې د کیمیاوي اړیکو تر منځ ولانسي زاویه کوچنۍ کیږي. د مثال په توګه د CH_4 , CH_3 او H_2O مالیکولونه او د هغوئ مرکزي اتومونه N , C او O په نظر کې نیسو د C , N او O د اتومو په ولانسي الکتروني قشرونو کې د S او P اربتالونه د sp^3 پیوندي اربتالونه (22 - 2 شکل) جوړوي چې د هغوی تر منځ ټولې زاوئې $109°\ 28'$ دي د متان په مالیکول کې چې د کاربن د اتم څلور واړه sp^3 پیوندي اربتالونه د هایدروجن د څلورو اتومو (د یو s د اربتال) سره څلور کوولانسي اړیکې جوړوي. د دغه اړیکو تر مینځ زاویې هم $109°\ 28'$ دي د NH_3 په مالیکول کې چې د N د اتوم درې sp^3 اربتالونه د هایدروجن سره درې کوولانسي اړیکې جوړوي او د sp^3 یو اربتال ناپییلي پاتې کیږي. دا ناپییلی اربتال خپل څنګ ته کیمیاوي اړیکې دفع کوي چې په نتیجه کې د NH_3 په مالیکول کې د $H\hat{N}H$ زاویې کوچنۍ ($107°.\ 3$) کیږي. د اوبو په مالیکول کې د اکسیجن دوه sp^3 اربتالونه ناپییلي پاتې کیږي. دغه اربتالونه هم په خپل منځ کې او هم خپلو څنګونو ته کیمیاوي اړیکې دفع کوي نو د دفع دغه زیاتې قوې له امله د اوبو په مالیکول کې د $H\hat{O}H$ زاویه ډیره کوچنۍ ($104°.5$) شویده

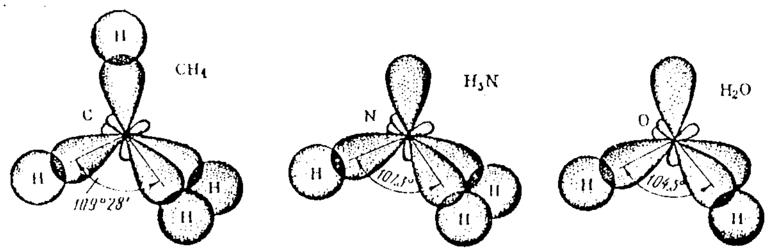

په ولانسي قشرونو کې د الکتروني جوړو تر منځ د دفع د نظریې پر اساس د مالیکول هندسي شکل په مالیکول کې د کیمیاوي اړیکو په شمیر او د کیمیاوي اړیکو تر منځ ولانسي زاویې د ناپییلي الکتروني جوړو په شمیر پورې اړه لري.

په(4 - 2) جدول کې د دې نظرئې په اساس د بعضې مالیکولونو فضائي جوړښتونه ورکړل شویدي. باید زیاته کړو چې که د یوې خوا د مرکزي اتوم په ولانسي قشر کې د ناپییلو الکتروني جوړو شمیر په مالیکول کې د ولانسي زاویو پر لوی والي اثر لري نو د بلې خوا د محیطي ا توم د عنصر طبیعت (برقي منفیت) هم د ولانسي زاویې پر لوی والي اثر اچوي او هر څومره چې د محیطي اتوم د عنصر برقي منفیت زیات وي په همغه اندول په مالیکول کې ولانسي زاویې کوچنۍ وي مثلاً هایدروجن او فلورین په پام کې نیسو. فلورین د هایدروجن په پرتله ډیر قوي برقي منفي عنصر دی. نو ځکه د اکسیجن او نایتروجن سره د فلورین په مرکباتو کې ولانسي زاویې NF_3 ($102°$) او OF_2 ($103°$)د NH_3 ($107°.3$) او H_2O ($.5\ \ 104°$) په پرتله کوچنۍ دي. یعنې د مرکزي اتومو د(N او O) ناپییلي الکتروني جوړو او په مالیکول کې د ارتباطي الکتروني جوړو (کیمیاوي اړیکو) تر منځ د دفع قواوې په NF_3 او OF_2 کې د NH_3 او H_2O په پرتله قوي دي.

ketabton.com - The Digital Library

د π لامحدوده اړيکه : لاندې د بنزين او ايتلين ماليکولونه په پام کې نيسو.

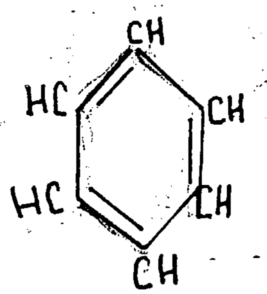

لکه چې ليدل کيږي د دغه دواړو مرکباتو په ماليکولونو کې د π اړيکې شته ولې د دغه مرکباتو کيمياوي خواص يو د بل څخه ډير توپير لري. مثلاً د ايتلين او هلوجنو تر منځ جمعي تعاملات صورت مومي او د π اړيکه ماتيږي. ولې بنزين په جمعي تعاملاتو کې برخه نه اخلي او دلته د π اړيکه نسبتاً ثابته ده. په ايتلين کې د C - C د اړيکې اوږودوالی د دوه ئي اړيکې په اندازه (d = 0,135nm) دی. ولې په بنزين کې د C - C اړيکو اوږودوالی د يوه ئي اړيکې (d = 0,153nm) څخه کم مګر د دوه ئي اړيکې د اوږودوالي څخه زيات يعني 0,139 nm دی.

د پورتنيو مشخصاتو په اساس ويلی شو چې د π اړيکې په ايتلين او بنزين کې يو د بل څخه توپير لري. د ايتلين په ماليکول کې هغه ولانسي الکترونونه چې د π اړيکه جوړوي د کاربن د دوه ګاونډيو اتومو تر منځ ښکيل او د هغوئ څخه جوړه شوې اړيکه د دغه دوه اتومو تر منځ محدوده ده. د بنزين په ماليکول کې د کاربن شپږ اتومه هر يو د دريو پيوندي sp^2 اربيتالو په واسطه (22 - 2 شکل) د σ دريو اړيکې چې د هغوئ تر منځ ولانسي زاويه $120°$ ده جوړوي. دلته د کاربن هر اتوم خپل ښي او کيڼ اړخ ته د کاربن دوه نورو اتومو سره د σ دوه (C - C) اړيکې او د σ دريمه اړيکه (C- H) د هايدروجن د اتوم سره جوړوي.

ketabton.com - The Digital Library

د کاربن د اتوم دغه دري واړه د σ اړيکي د يوې مستوي پر مخ ځای نيسي او د کاربن د اتوم پاتې څلورم Pz اربتال د دغه مستوي پر مخ عمود واقع کيږي. د هر کاربن Pz اربتال کولای شي چې خپل ګېڼ يا ښي اړخ ته د بل کاربن د Pz اربتال سره د π رابطه جوړه کړي. څرنګه چې دلته د π اړيکه د کومو دوه مشخصو اتومو تر منځ محدوده نده نو ځکه په بنزين کې د π اړيکه د π د لامحدودي اړيکي په نامه ياديږي. د بنزين په حلقه کې د π لامحدوده اړيکه د σ د اړيکو د مستوي لاندې باندې د الکتروني وريځو د دوه حلقو په څير ښودل کيږي.

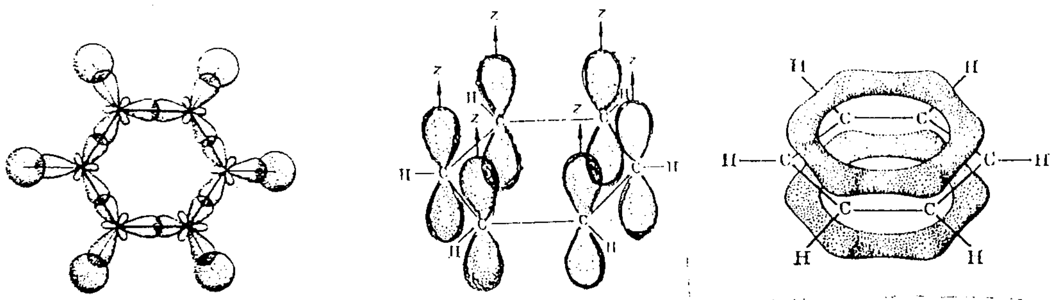

دا چې د π اړيکه د بنزين په حلقه کې لامحدوده ده نو ځکه د بنزين د ماليکول جوړښت په لاندې ډولونو ښودل کيدای شي.

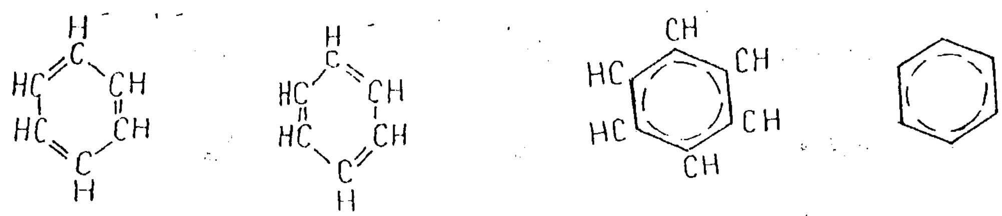

د ماليکول د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کې د الکتروني جوړو تر منځ د دفع د نظريې په اساس د يو شمير ماليکولو هندسي شکلونه په(2-4) جدول کې ورکړل شويدي.

ketabton.com - The Digital Library

(ټ - 2) جدول: د ماليکول د مرکزي اتوم په ولانسي الکتروني قشر کي د الکتروني جوړو شمير او د ماليکول هندسي شکل:

کيمياوي فورمول	د ماليکول هندسي شکل	په ماليکول کي دالکتروني جوړو هندسي شکل	په ماليکول کي د کيمياوي اړيکو شمير	په ماليکول کي د غيرارتباطي الکتروني جوړو شمير	د مرکزي اتوم په ولانسي اربيتال کي د الکتروني جوړو شمير
$BeCl_2, MgCl_2, HgCl_2$	Linear	Linear	2	0	2
SO_2	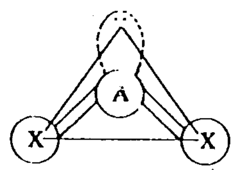 nonlinear or angular	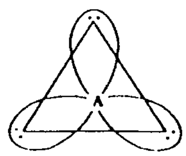 trigonal planar	2	1	3
BF_3, BCl_3	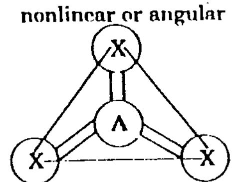 triagonal planar	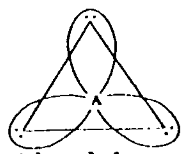 trigonal planar	3	0	3
$H_2\ddot{O}, H_2\ddot{S}$	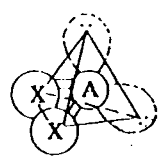 nonlinear or angular	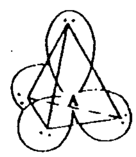 tetrahedral	2	2	4
$\ddot{N}H_3, \ddot{P}H_3, \ddot{As}H_3$	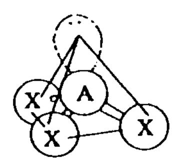 trigonal pyramidal	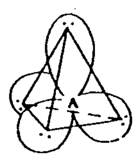 tetrahedral	3	1	4
CH_4, CCl_4, SiH_4	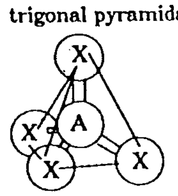 tetrahedral	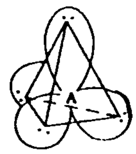 tetrahedral	4	0	4

ketabton.com - The Digital Library

ب - د ولانسي اړيکي یا مشترکو الکتروني جوړو نظریه:

دا نظریه د کوانتم میخانیک پر پرنسیپو ولاړه ده. د دې نظرئې په اساس کوولانسي اړيکه د دوو اتومو تر منځ د الکتروني جوړې څخه لاس ته راځي. فرضاً د هایدروجن دوه اتومه چې هر یو ئې یو، یو طاق الکترون لري په نظر کې نیسو که د دې دوو الکترونو سپینونه مخالف الجهت وي نو د دغه الکترونو اربتالونه یو بل ته رانژدې کیږي او بالاخره د دغو اربتالو یوه برخه یو په بل کې سره ګډیږي. په دغه شریک قسمت کې د الکترونو کثافت نسبتاً ډیر زیاتیږي، بیا نو د دواړو اتومو هستې د منفي چارج دغه د لوړ کثافت قسمت ته جذب او پدې ترتیب د هغوئ تر منځ کوولانسي اړيکه جوړیږي خو که د دوه اتومو طاق الکترونونه هم جهت سپین ولري پدې صورت کې هغوئ یو بل دفع کوي او د هغوئ تر منځ کیمیاوي اړيکه نه جوړیږي.

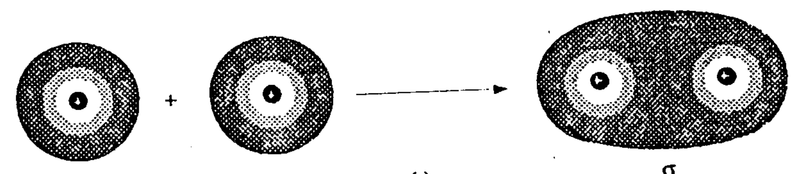

که چیرې د دوه اتومو الکتروني اربتالو نه د هغه فرضي خط په امتداد سره ګډ شي کوم چې د دغه ! لو‌ٌمو هستې سره وصل کوي داسې کوولانسي اړيکه د سګما د اړيکې په نامه یاده او د σ په حرف ښودل کیږي.

د HF او F_2 په مالیکولونو کې د σ رابطې جوړیدل په ... شکل کې ښودل شوي دي.

هر څومره چې د دوه اربتالونو ډیره برخه یو په بل کې سره ننوځي په هم هغه اندازه جوړه شوې کوولانسي اړيکه مضبوطه (قوي) وي. که د دوه اتومو الکتروني اربتالونه د دغه اتومو د هستو تر منځ فرضي خط باندې د عمومي خط په امتداد یو په بل کې سره ګډ شي دلته د π اړيکه جوړیږي. د π اړيکه د σ د اړيکې په نسبت سسته وي څکه چې پدې حالت کې د دواړو اتومو الکتروني اربتالونه ډیر یو په بل کې نشي ننوتلای. د π د رابطې مثالونه په د... ویشتم شکل کې ښودل شویدي.

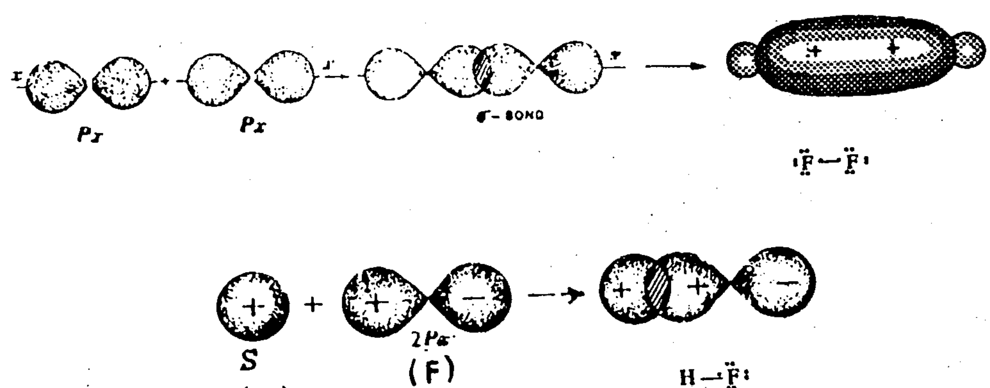

(2 - 22) شکل : د σ اړيکې جوړیدل

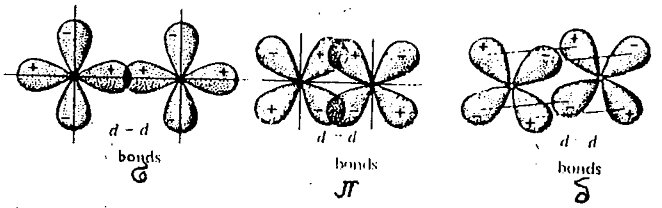

(2 - 23) شکل : د σ ، π او δ اړیکو جوړیدل

باید زیاته کړو چې ټولې یوه ئي کوولانسي اړیکي د σ اړیکي دي او د σ د اړیکي وروسته چې دویمه کوولانسي اړیکه د همغه دوو اتومو تر منځ جوړیږي هغه د π اړیکه وي. پس د هرې دوه ئي اړیکي یوه ئي σ او بله ئي π وي لکه په اتلین کې:

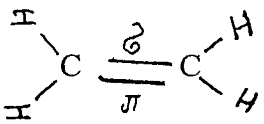

دلته د کاربن د دوه اتومو تر منځ دوه ئي اړیکه ده چې د هغې یوه اړیکه σ او بله ئي π ده . مگر د کاربن او هایدروجن د اتومو تر منځ ټولې اړیکي یوئي او د σ اړیکي دي.

ج - د اربیتالو پیوند یا هایبرد کیدلو نظریه :

په بعضي حالاتو کې ځو الکتروني اربتالونه چې اشکال او انرژي ئي یو د بل نه توپیر لري سره پیوند یا گډیږي چې د هغوئ څخه نوي داسې الکتروني اربتالونه لاس ته راځي چې انرژي او شکل ئي سره یو شي او هم په خپلو مینځو کې یو د بل په نسبت په داسې ډول واقع کیږي چې یو معین فضائي جوړښت منځ ته راوړي.

مثلاً که یو s او یو p اربتال سره پیوند شي د هغې څخه دوه sp اربتالونه چې دواړه د یوه مستقیم خط په اوږدو واقع دي جوړیږي.

که یو s او دوه p اربتالونه سره پیوند شي د هغې څخه درې مخلوط sp^2 اربتالونه چې په یوه سطحه کې واقع او په خپلو منځو کې 120° زاویه جوړوي لاس ته راځي.

که یو s اربتال د 3p اربتالو نه سره پیوند شي د هغې څخه څلور مخلوط sp^3 اربتالونه جوړیږي. دا څلور اربتالونه

ketabton.com - The Digital Library

چې شکل او انرژي ئې سره يو شى دي په خپلو منځ کې داسې يو تترا هدرال جوړوي په کوم کې چې دا څلور واړه اربتالونه د مرکز څخه د تترا هدرال څوکو (راسونو) ته ځي او د هغوئ تر منځ زاويه $109°,28'$ ده. په لاندې شکل کې د s او p پيوندي اربتالونه ښودل شوي دي.

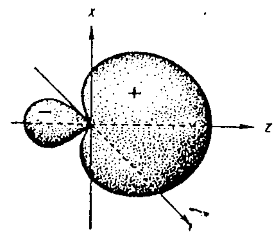

هايبريدي شوى sp اربتال

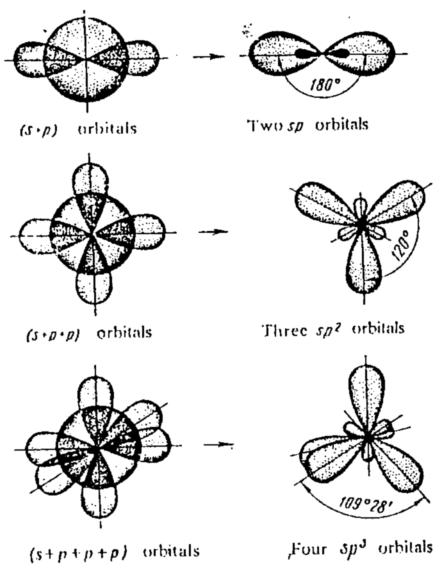

شکل : (2 - 24) د اتومي اربيتالونو پيونديدل

ketabton.com - The Digital Library

باید ووایو چې اربتالي پیوند د هغه الکتروني اربتالو تر منځ صورت مومي دکومو چې انرژیکي سویې سره نژدې وي. یعني که د عیني انرژیکي سویې د S او P اربتالونه یو په بل کې سره ګډیږي دغه اربتالو سره د d هغه اربتالونه هم پیوندیدای شي دکومو انرژیکي سویې چې د نوموړو (S او P) اربتالونو سره نژدې دي. دلته د یو S درې P او یو d اربتالو د پیوند څخه پنځه sp^3d اربتالونه ، د یو s درې p او دوه d اربتالو د ګډیدو څخه شپږ sp^3d^2 مخلوط اربتالونه او د یو s درې p او درې d اربتالو د مخلوط کیدو څخه اوه sp^3d^3 هایبرید اربتالونه منځ ته راځي. که مرکزي اتوم په A او محیطي اتوم په B سره وښودل شي نو د مرکزي اتوم د s او p پیوندي او هم د s ; p او d پیوندي اربتالو او د B د اتوم د ولانسي اربتال څخه د جوړې شویو کیمیاوي اړیکو فضائي جوړښتونه (د مالیکول هندسي شکلونه) په لاندې ډول ښودل کیږي.

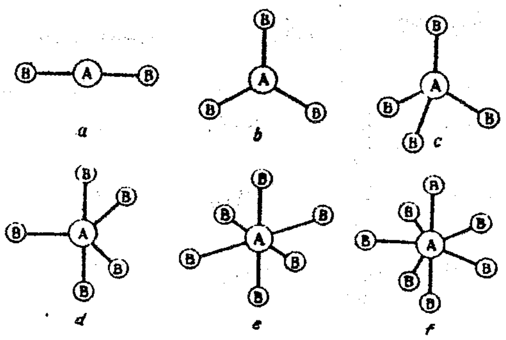

په پورتنیو شکلونو کې a - د AB_2 مالیکول خطي جوړښت ښئي چې د مرکزي اتوم د دوه sp پیوندي اربتالو د فضائي جوړښت (2 - 24 شکل) پر بنسټ منځ ته راغلي دي.

b - د AB_3 مالیکول مثلثي جوړښت (د مرکزي اتوم د درې sp^2 اربتالو)، c - د AB_4 مالیکول څلور مخي جوړښت (دمرکزي اتوم د څلورو sp^3 اربتالو) d - د AB_5 مالیکول مثلثي دوه ئي هرمي جوړښت (د مرکزي اتوم د پنځو sp^3d اربتالو) e - د AB_6 مالیکول اته مخي جوړښت (د مرکزي اتوم د شپږو sp^3d^2 اربتالو) او f د AB_7 د مالیکول پنځه زاویوي دوه ئي هرمي جوړښت چې د مرکزي اتوم د اوه sp^3d^3 هایبرید اربتالو پر بنسټ جوړې شویدي ښئي.

د پورتنیو شکلونو څخه ښکاري چې د مالیکولو او همدارنګه د کامپلکس ایونو فضائي جوړښتونه د مرکزي اتوم د ولانسي اربتالو د پیوند په شکل پورې اړه لري.

ketabton.com - The Digital Library

(2 - 5)جدول د مالیکول هندسي شکل او د دایپول مومنت ([illegible])

مالیکول	دایپول مومنت D	هندسي شکل	
NH_3	1.46	Pyramidal	هرمي
PH_3	0.55	Pyramidal	هرمي
BF_3	0	Trigonal planar	دري کنجي
SO_3	1.86	Trigonal planar	دري کنجي
CH_3Cl	1.86	Tetrahedral څلور مخي	
CH_2Cl_2	1.59	Tetrahedral څلور مخي	
$CHCl_3$	1.03	Tetrahedral څلور مخي	
CCl_4	0	Tetrahedral څلور مخي	
CH_4	0	Tetrahedral څلور مخي	

مالیکول	دایپول مومنت D	هندسي شکل	
HF	1.78	Linear	خطي
HCl	1.03	Linear	خطي
HBr	0.78	Linear	خطي
HI	0.38	Linear	خطي
CO	0.12	Linear	خطي
H_2O	1.84	angular	زاویوي
H_2S	0.95	angular	زاویوي
CO_2	0	Linear	خطي
CS_2	0	Linear	خطي

$$\mu = l \times e$$

e - د الکترون چارج

l - د مالیکول د (+) او (−) قطب تر مینځ فاصله ښيي.

ketabton.com - The Digital Library

مثالونه :

1 - د sp اربتالي پیوند د استلین په مالیکول کي د کاربن په اتومو کي گورو. د کاربن د اتوم په خارجي انرژیکي سویه کي 2s او 2p اربتالونه په عادي حالت کي (I) الکتروني جوړښت لري. کله چي کاربن مرکب جوړوي نو پدي وخت کي د هغه اتوم تحریک کیږي او الکتروني جوړښت ئي (II) حالت ته راځي. بیا د s او p اربتالونه سره پیوند کیږي دوه مخلوطه sp اربتالونه چي د انرژۍ سویه ئي ټيټه ده منځ ته راځي او دوه Py ، Pz د کاربن خالص اربتالونه په لوړه انرژیکي سویه کي په خپل اولي حال پاتي کیږي (III). وروسته د کاربن دغسي دوه اتومه سره نژدي کیږي د یو اتوم sp اربتال د بل اتوم د sp اربتال سره د σ رابطه جوړوي بیا د هر یوه اتوم باقي پاتي sp اربتالونه د هایدروجن د 1s خالص اربتال سره σ رابطي جوړوي او بیا د کاربن د هر یوه اتوم دوه خالص 2Pz او 2Py اربتالونه په خپل منځ کي دوه د π اړیکي جوړوي. دا جریان د انرژۍ په دیاگرام کي په لاندي ډول ښودل شوی دی.

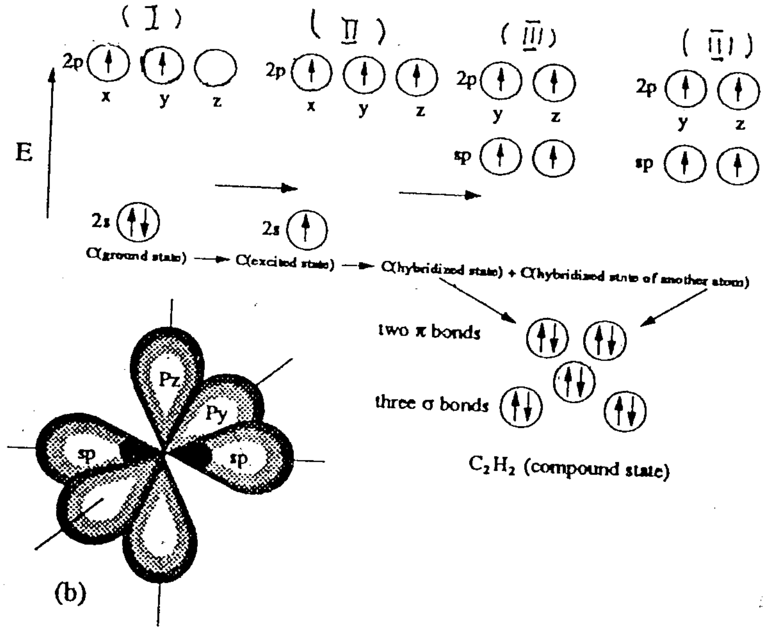

$$2C + 2H \longrightarrow C_2H_2$$

شکل : (2 - 25)

ketabton.com - The Digital Library

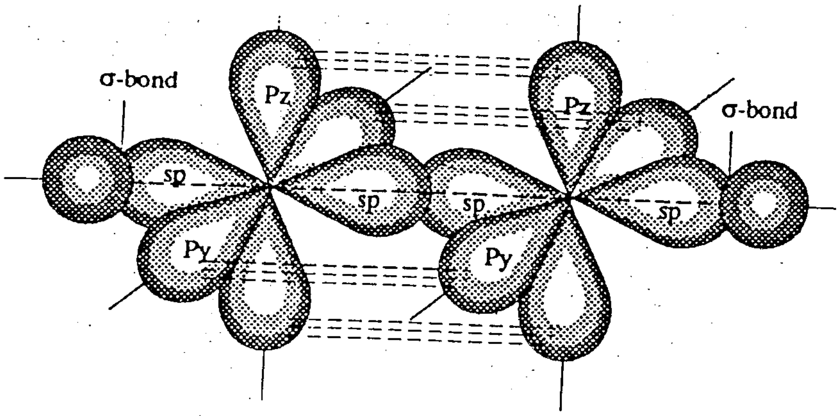

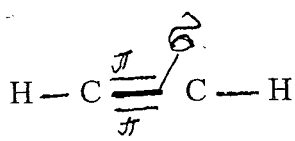

شکل: (2 - 26) : د استلین په مالیکول کې د σ او π رابطو جوړیدل

2 - د SP^2 اربتالي پیوند په اتیلین کې په عیني ترتیب داسې ښودل کیږي

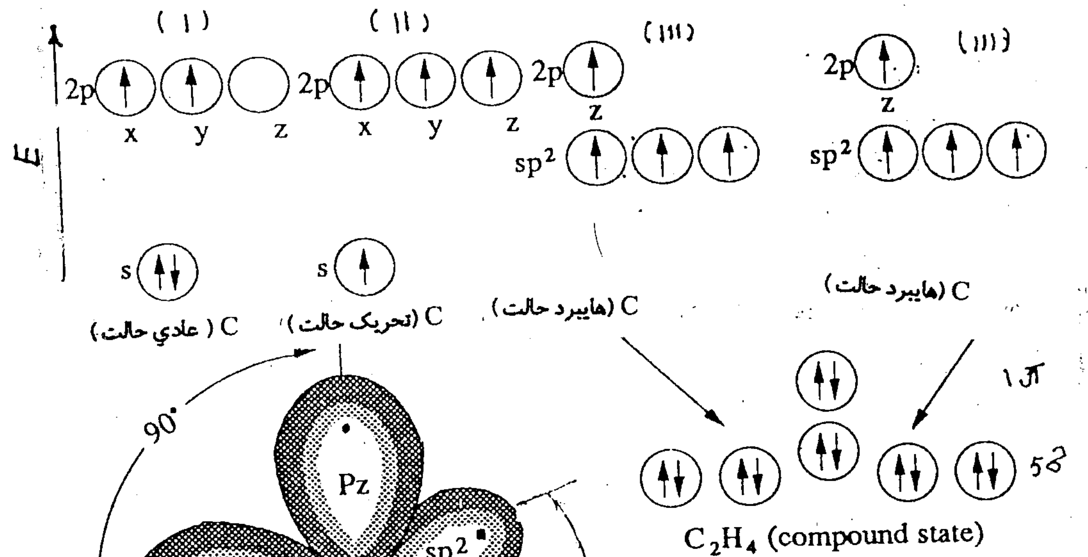

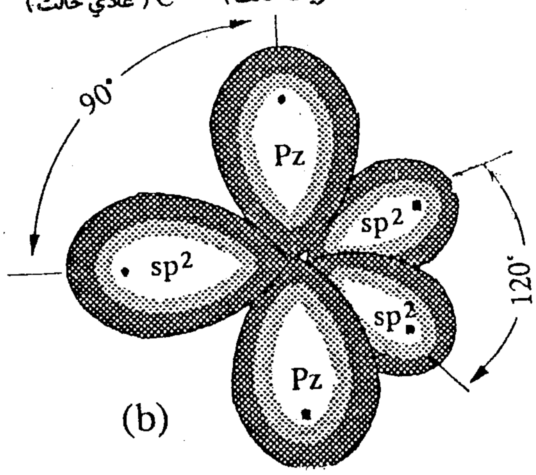

شکل: (2 - 27)

ketabton.com - The Digital Library

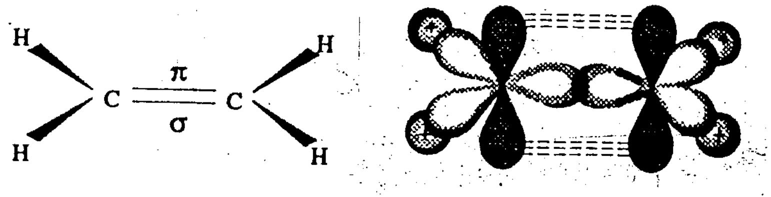

(2 - 28) شکل : C_2H_4

3 ـ sp^3 اربتالي پیوند په میتان کي د لمړیو دوه حالاتو په شان داسي ښودلای شو:

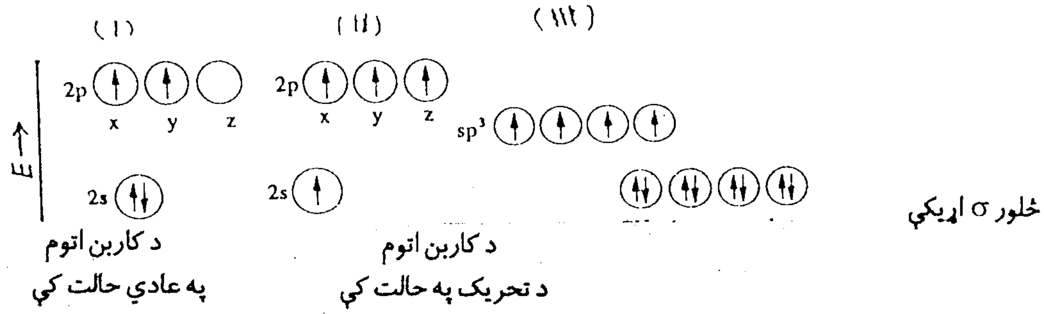

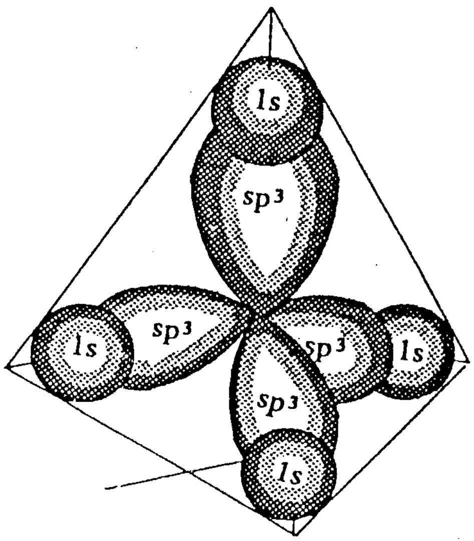

CH_4
(2 - 29) شکل :

ketabton.com - The Digital Library

۲ - د ماليکولي اربيتالو ۱ نظريه:

د دې نظرئي په اساس د اتوم په شان په ماليکول کې هم الکترونونه په معينو ماليکولي اربيتالونو کې ګرځي. فرق ئې دا دی چې اتومي اربتالونه يو مرکزه يعني يواځې د يوې هستې چاپيره وي او ماليکولي اربتالونه څو مرکزه يعني څو هستې احتوا کوي. په ماليکولي اربتالونو کې د اتومي اربتالونو په شان يو الکترون او اعظمي دوه الکترونونه چې سپينونه ئې مخالف الجهته وي ځای نيولای شي.

او هم هغه ټول پرنسيپونه او قواعد (لکه د پوالي پرنسيپ، د هوند قاعده....) چې د اتوم په اربتالو کې د الکترونو د ځای پر ځای کيدو کې مراعات کيدل د ماليکول په اربتالو کې هم مراعات کيږي. که اتومي اربتالونه په s, p, d او f سمبولو ښودل کيده ماليکولي اربتالونه د σ, π, δ, او φ په سمبولو ښئي.

همغسې چې د اتومي اربتالو په تشريح کې د هغوئ د انرژي او شکل تعينول اساسي مسله وه د ماليکولي اربتالو انرژي او شکل پيژاندل هم مهمه مسله ده. د ماليکولي اربتالو د نظرئي په اساس په ماليکول کې ټول الکترونونه د ټولو هستو چاپيره په ماليکولي اربتالو کې تصور کيږي او د ولانسي اړيکي د نظرئي خلاف پدې نظريه کې د اتومو انفراديت په نظر کې نه نيول کيږي. که د ولانسي اړيکي په نظريه کې د کيمياوي اړيکي د جوړيدو دپاره دوه اتومه چې يو، يو الکترون ولري او سپينونه ئې مخالف وي مهم شرط ګڼل کيږي. نو دماليکولي اربتال په نظريه کې دغه شرط مهم ندی او ماليکولي اربتال د يو الکترون څخه هم جوړيږي.

ماليکولي اربتال د اتومي اربتالو د خطي ترکيب (جمع او تفريق) څخه په لاس راځي. د دې نظرئي په اساس که دوه اتومي اربتالونه سره ګډ شي (يو بل کې ننوځي) د هغې څخه دوه ماليکولي اربتالونه او که N اتومي اربتالونه سره ګډ شي د هغو څخه N ماليکولي اربتالونه جوړيږي. دمثال په ډول ډير ساده يو الکتروني ماليکول H_2^+ په نظر کې نيسو. د هايدروجن د اتومو هستې په دې ايون کې په a او b ښودل کيږي. که φa د دې الکترون موجي تابع د a د هستې په ارتباط او φb د b د هستې په ارتباط او ψ ماليکولي اربتال وي دا چې دغه دوه موجي توابع په فضا کې په څه ډول يو بل ته سره نژدې کيږي دوه امکانه موجود دي.

الف - دواړه موجونه د ماليکول د مرکز په نسبت متناظر او هم علامه دي. پدې صورت کې دواړه موجونه يو بل ته داخليږي يو بل تقويه کوي يعنې د دواړو هستو تر منځ فضا کې د الکترون کثافت زياتيږي دلته د دوه اتومي اربتالو د خطي ترکيب (جمع کولو) څخه ماليکولي اربتال ψs لاس ته راځي.

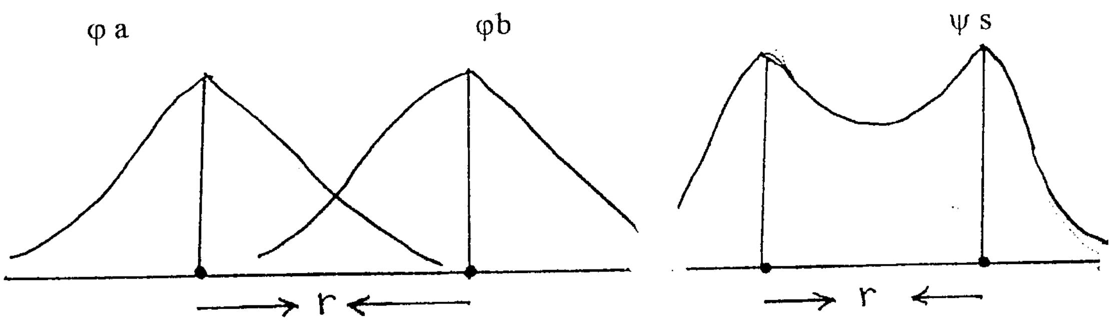

شکل : (2 - 30) په H_2^+ ايون کې ارتباطي ماليکولي اربتال ψs جوړيدل

r - د هايدروجن د اتومو د هستو تر منځ فاصله

ketabton.com - The Digital Library

$$\psi s = Cs\ (\varphi a + \varphi a)$$

په پورتنی افاده کې Cs یو عدد دی ضریب دی.

ب - که د φa او φb اربیتالونه د مالیکول د مرکز په نسبت غیر متناظر یعنې مختلف العلامه وي پدې حالت کې د دواړو توابعو موجونه یو بل سره ضعیفه کوي. دا موجونه یو بل سره نه ګډیږي. پدې حالت کې د اربیتالو خطي ترکیب (تفریق) داسې لیکلای شو:

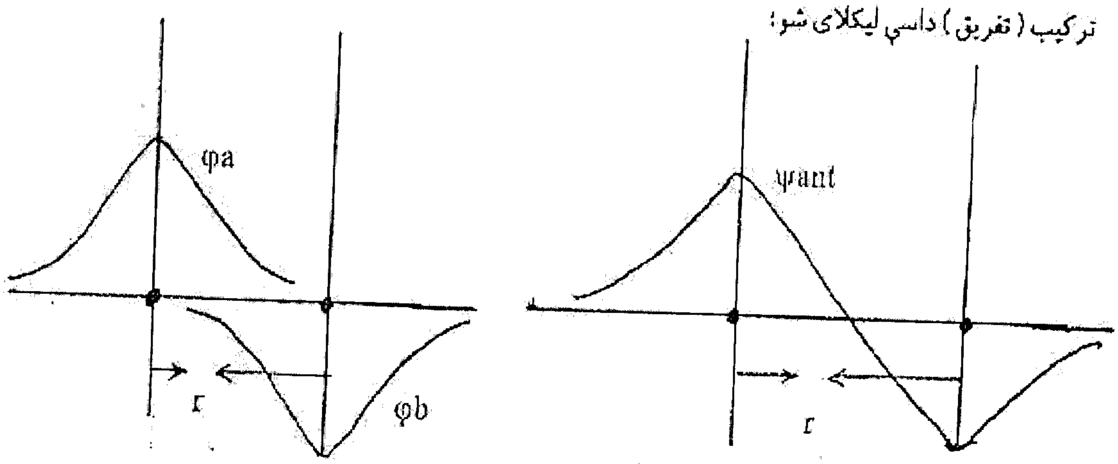

شکل: (2 - 31) په H_2^+ ایون کې ضد ارتباطي مالیکولي اربیتال ψant جوړیدل.
r - د هستو تر منځ فاصله

$$\psi ant\ S = Cant\ S\ (\varphi a - \varphi b)$$

په لمړي حالت کې چې اتومي اربیتالونه یو بل کې سره نښتې یو بل تقویه کوي، داسې مالیکولي اربیتال جوړوي چې د هستو د ارتباط سبب ګرځي پس داسې مالیکولي اربیتال ته ارتباطي مالیکول اربیتال وائي. په دوهم حالت کې چې د اتومي اربیتالونه یو بل ضعیفه کوي یو بل دفع کوي داسې عمومي مالیکولي اربیتال د هستو د ارتباط ضد دی. نو ځکه د ضد ارتباطي مالیکولي اربیتال په نامه یادیږي. د اتومي اربیتالو څخه د مالیکولي اربیتالو جوړیدل په لاندې ډول ښودل شوي دي:

(1)

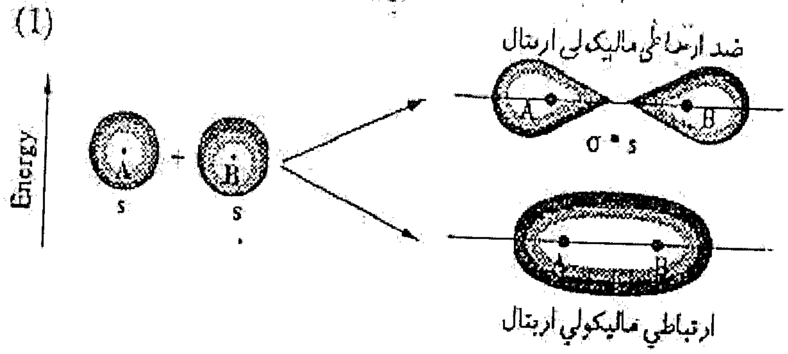

ketabton.com - The Digital Library

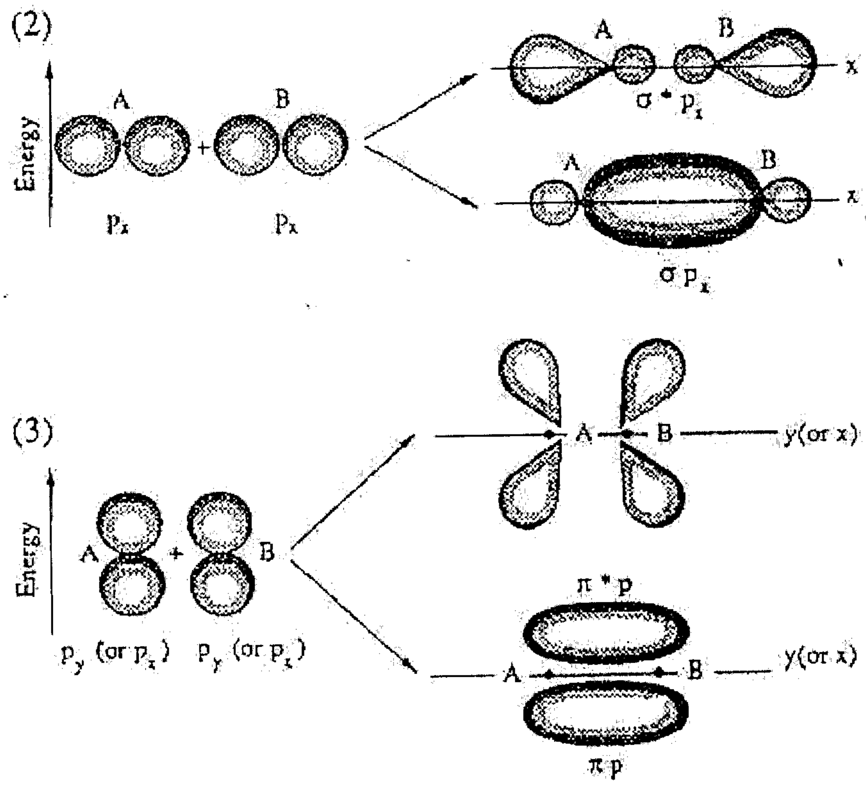

(32 - 2) شکل : ; د اتومي اربتالو څخه ارتباطي او ضد ارتباطي ماليکولي اربتالو جوړيدل.

د ارتباطي ماليکولي اربتال انرژي د جدا جدا اتومي اربتالو څخه کمه او د ضد ارتباطي ماليکولي اربتال انرژي جدا جدا اتومي اربتالو څخه زياته وي. د اتومو څخه د ماليکول د جوړښت په نتيجه کې د سيستم د انرژي تغير په انرژيکي دياګرام کې ښودل کيږي. (33 - 2 شکل)

ketabton.com - The Digital Library

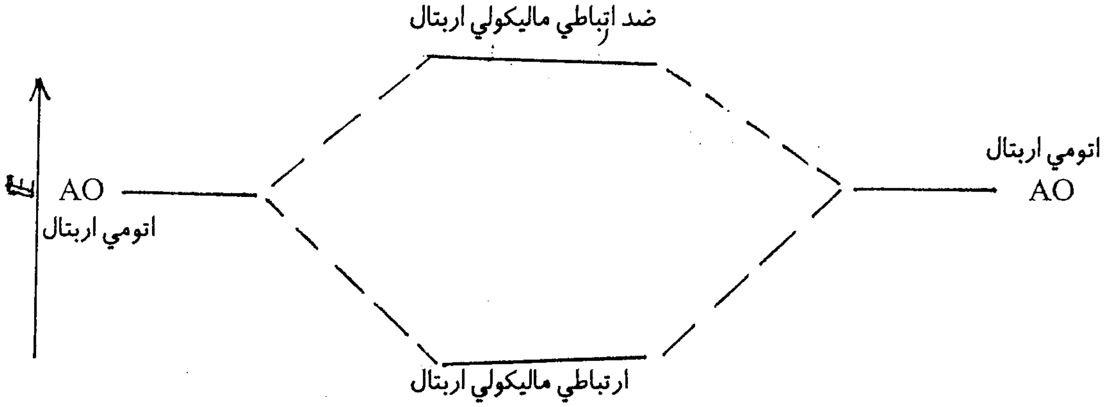

شکل : (2-33) د ماليکول د انرژيکي دياگرام عمومي شکل

دلته هغه الکترونونه چې په ارتباطي ماليکولي اربتال کې وي د ارتباطي الکترونو او کوم چې په ضد ارتباطي اربتال کې وي د ضد ارتباطي الکترونو په نوم یادیږي.
د اتومي اربتالو په شان په ماليکولي اربتالو کې د الکترونو ځای پر ځای کيدل د ماليکولي اربتالو د انرژي د نسبت له مخې په لاندې ترتيب کيږي:

$$\sigma 1s < \sigma^{*} 1s < \sigma 2s < \sigma^{*} 2s < \sigma 2p_x < \pi 2p_y = \pi 2p_z < \pi^{*} 2p_y = \pi^{*} 2p_z < \sigma^{*} 2p_x$$

مثال: د هايدروجن د ماليکول د انرژي دياګرام او په ماليکولي اربتال کې د الکترونو تقسيم او د رابطې ترتيب وليکئ.
حل:

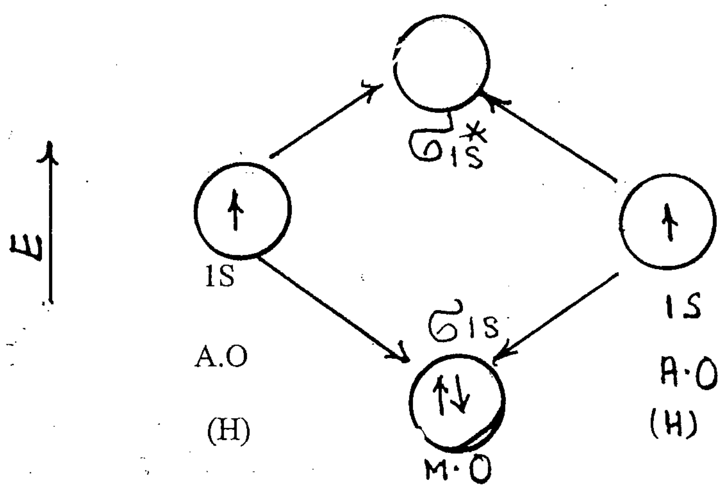

(2-34) شکل: د H_2 انرژيکي دياګرام

ketabton.com - The Digital Library

$$2H\,(1S) \longrightarrow H_2[(\sigma 1S)^2]$$

$$\text{د رابطې ترتيب} = \frac{\text{(د ضد ارتباطي الكترونو تعداد) - (د ارتباطي الكترونو تعداد)}}{2}$$

$$\text{د رابطې ترتيب} = \frac{2 - 0}{2} = 1$$

17 - 2 - دونر اکسپټر اړيکه:

په کوولانسي اړيکه کې دوه اتومه خپل ولانسي الکترونونه سره شريکوي او په نتيجه کې د شراکت يا کوولانسي اړيکه منځ ته راځي. په دونر اکسپټر اړيکه کې يو اتوم يوه جوړه ناپيلي (چې په کيمياوي اړيکه کې ئې شرکت ندی کړی) الکترونونه لري او يو بل اتوم چې خالي الکتروني اربتال لري په نظر کې نيسو. که لمړی اتوم د ناپيلي الکترونو جوړه د دوهم اتوم په اربتال کې د شراکت په ډول کښيږدي دا ډول کيمياوي اړيکه د دونر - اکسپټر په نامه ياديږي. لمړی اتوم چې د شراکت لپاره الکترونونه ورکوي د دونر او دوهم اتوم چې د الکترونو جوړه خپل اربتال ته رانيسي د اکسپټر په نامه ياديږي. د دونر اکسپټر اړيکه په(→) علامه ښودل کيږي چې تير د دونر څخه د اکسپټر په لور کښل کيږي. لاندې د دونر اکسپټر کيمياوي اړيکې څو مثالونه ورکړل شوي دي.

لمړی مثال: که تيزاب په اوبو کې واچول شي نو تيزاب په اوبو کې الکتروليتي انفکاک کوي او بيا (H^+) چې خالي الکتروني اربتال لري د اوبو د ماليکول سره چې په هغې کې آکسيجن د ناپيلي الکترونو جوړې لري تعامل کوي او د هايدرونيم ايون جوړوي.

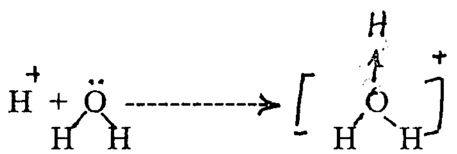

$$H^+ + H_2\ddot{O} \longrightarrow H_3O^+$$

همدا ډول امونيا په يو محلول کې چې هلته د H^+ ايون موجود وي د امونيم ايون جوړوي.

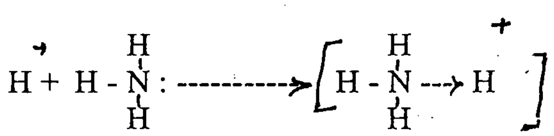

18 - 2 . د کيمياوي اړيکې انرژي:

د انرژي هغه مقدار چې د يو مول کيمياوي اړيکو د ماتولو او د آزادو اتومو د جوړيدو لپاره ضرور ده د کيمياوي

ketabton.com - The Digital Library

اړيکي د انرژۍ په نامه ياديږي.
هر څومره چې د يوې کيمياوي اړيکي انرژي* زياته وي په هم هغه اندول هغه اړيکه قوي او ژر نه ماتيږي. د قطبي کيمياوي اړيکو انرژي د غير قطبي کيمياوي اړيکو څخه زياته وي. همدا شان د هر ډول کيمياوي اړيکي انرژي د واندروالس د قواو د انرژۍ څخه زياته وي.

19 - 2 . د ماليکولو تر منځ قواوې:

دا قواوې د واندروالس قواوو په نامه هم ياديږي. که اتومونه د کيمياوي اړيکو په واسطه سره يو ځاى او ماليکولونه جوړوي نو ماليکولونه د ماليکولو تر منځ قواوو په واسطه سره نژدې کيږي او شيان ترې لاس ته راځي.
د ماليکولو تر منځ قواوې په جامدو شيانو کې ډيرې قوي، په مايع شيانو کې لږ څه کمې او په گازونو کې ډيرې ضعيفه وي. د ماليکولو تر منځ قواوې په لرې فاصله($3 - 5A^\circ$) کې عمل کوي مگر کيمياوي اړيکې د $3A^\circ$ څخه په کمه فاصله کې عمل کوي.
کيمياوي قواوې د ماليکولو تر منځ قواوو په نسبت ډيرې قوي دي. د ماليکولو تر منځ قواوې درې ډوله دي:

الف: دايپول – دايپول قواوې : هغه ماليکولونه چې ذاتاً قطبي دي دغسې ماليکولونه د خپل مينځي متقابل تاثير له کبله د يو بل په نسبت ځانونه داسې جوړوي چې مخالف قطبونه ئې سره نژدې او هم علامه قطبونه ئې يو د بل څخه لرې وي. د ماليکولو د مخالف قطبو تر منځ د جذب الکتروستاتيکي قوې په اثر دغه ماليکولونه سره نږدې کيږي او هم يو څه انرژي آزاديږي. دا چې تودوخه د سيستم په داخل کې د زراتو د بې نظمۍ سبب گرځي نو لدې کبله د دايپول– دايپول قواوې د تودوخې د درجې په لوړيدو سره کميږي. دغه ارتباط لاندې ښودل شوى دى:

$$E = -\frac{2\mu_1^2\ \mu_1^2}{3KTd} \ ....(39)$$

په پورتنۍ رابطه کې E د دايپول - دايپول د متقابل تاثيراتو انرژي، μ د دايپول مومنت، d د دايپول د مرکزو تر منځ فاصله، T د حرارت درجه په کالوين او K د بولځمن ثابت $(K = \frac{R}{N})$ ، R د گازاتو عمومي ثابت، N د اوگدرو عدد دى.
په پورتنۍ رابطه کې منفي علامه د دايپول - دايپول د متقابل تاثيراتو له کبله د سيستم د انرژۍ کميدل ښئي.

ب- د دايپول - اندکشني د دايپول قوه : دا ډول قوه د قطبي او غير قطبي ماليکولو تر منځ عمل کوي. دلته قطبي ماليکولونه په غير قطبي ماليکولو تاثير اچوي او موقتاً ئې قطبي کوي. نو بيا دا په زور قطبي شوي ماليکولونه د قطبي ماليکولو سره دالکتروستاتيکي جذب قوې په واسطه جذبيږي او لوې کتلې جوړوي. دا قوه هم د ماليکولو تر منځ فاصلې سره معکوس ارتباط لري.

$$Eind = -\frac{2\alpha\ \mu^2}{r^6} \ ....(40)$$

دلته α د غير قطبي ماليکولو د قطبي کيدو قابليت او μ د دايپول مومنت او $Eind$ د دايپول - اندکشني دايپول

* - (2-5) جدول

ketabton.com - The Digital Library

تاثیراتو انرژي ښئي. د کاملاً غیر قطبي مالیکولو تر منځ قواوې د پورتني دوه ډوله متقابل تاثیراتو په چوکات کې نشي تشریح کیدای. تجربو ښودلې چې د مالیکولو تر منځ د متقابل تاثیراتو انرژي له دغه دوه ډوله انرژیو د مجموعي څخه (چې په نظري ډول محاسبه شي) ډیره زیاته ده. لوندن په 1930 کال د دغه دوه ډوله متقابل تاثیراتو په څنګ کې یو ډول بل متقابل تاثیر هم پیشنهاد کړ.

ج - **دسپرشني قواوې:** دا ډول قواوې د هر قسم مالیکولو تر منځ عمل کوي. لوندون د کوانتم میخانیک په اساس تشریح کړه چې د هستې چارچاپیره د الکترونو د ګرځیدو له کبله او هم په مالیکولو کې د اتومو د هستو د اهتزازي حرکت له امله لحظوي دایپولونه منځ ته راځي چې د دغسې دایپولونو تر منځ د متقابل جذب قوه د دسپرشني قوې په نامه یادیږي.

د دې ډول متقابل تاثیراتو انرژي داسې حسابیږي:

$$Edisp = \frac{3\alpha^2 \hbar\gamma_0}{4r^6} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (41)$$

په پورتنۍ رابطه کې $\hbar\gamma_0$ د صفري انرژي په نامه یادیږي. دا ډول انرژي هر اتوم او هر مالیکول لري.

په لنډو فاصلو کې د مالیکولو د الکرتوني قشرو تر منځ د دفع قوه هم عمل کوي. د دې ډول متقابل تاثیراتو انرژي په لاندې ډول حسابیږي.

$$Erep = A \cdot r^{-n}$$

دلته r د دوه مالیکولو ترمنځ فاصله، n او A امپرک ثابتونه دي چې د n قیمت اکثراً 12 وي. د مالیکولو تر منځ ټوله انرژي E مساوي کیږي:

$$E = (E + Eind + Edis) - Erep \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (42)$$

20 - 2 . هایدروجني اړیکه:

هایدروجني اړیکه د کیمیاوي اړیکو څخه ضعیفه ولې د مالیکولو تر منځ قواو څخه قوي ده.

مثلاً د کیمیاوي اړیکو انرژي د 30 څخه تر 100 کیلو کالوري في مول ده، د هایدروجني اړیکي انرژي 7 - 5 کیلو کالوري في مول او د مالیکولو تر منځ د قواو انرژي 5 - 0 کیلو کالوري في مول ده. د اړیکه په قطبي مالیکولو کې د هایدروجن له لارې د نورو برقي منفي عناصرو لکه O, Cl, F او N سره جوړیږي نو ځکه ورته هایدروجني اړیکه وائي. دا اړیکه د اکثره خالصو موادو د مالیکولو تر منځ د اسوساتو* د جوړولو سبب ګرځي. هایدروجني اړیکه د

* د خالصې مایع یو ګروپ مالیکولونه چې هرې خواته یو ځای حرکت کوي د اسوسات په نامه یادیږي.

ketabton.com - The Digital Library

هايدروجن د ايون په بعضي مشخصاتو پورې اړه لري. مثلاً د هايدروجن د ايون (پروتون) جسامت ډير کوچنی او الکتروني قشر نلري. نو پدې لحاظ دا ايون په آسانۍ سره او ډير ژر د نورو اتومونو په الکتروني قشرونو کې ننوځي او هايدروجني اړيکه جوړوي.

د هايدروجني اړيکې طبيعت تر اوسه پورې ندی څرگند. بعضي پوهان داسې نظر لري چې گويا هايدروجني اړيکه د دونر اکسپتر د رابطو له ډلې څخه ده. دوئ وائي دا چې د هايدروجن د ايون 1S اربتال خالي دی نو هغه په خپل خالي اربتال کې د نورو برقي منفي عناصرو ناپيلي الکتروني جوړه په ډيره آسانۍ پر خپل خالي اربتال کې رانيسي او دونر-اکسپتر اړيکه جوړوي.

بعضي پوهان پدې نظر دي چې گويا د قطبي ماليکولو د مخالفو قطبو نو تر منځ الکتروستاتيکي جذب قوه د هايدروجن اړيکې اساسي عامل دی.

د هايدروجني اړيکې اوږ والی د کيمياوي اړيکې د اوږد والي څخه ډير دی ولې دسپرشني قواوې تر دې هم په لرې فاصله کې عمل کوي.

هايدروجني اړيکې د تودوخې د درجې په لوړيدو سره ماتيږي. مثلاً په کنگل اوبو کې د اوبو هر يو ماليکول د هايدروجني اړيکو په واسطه د څلورو نورو ماليکولو سره ارتباط لري.

او تترا هدرون کرستلونه چې منځ ئې خالي وي جوړوي. دا جوړښت د اوبو د يو لړ غير عادي خواصو چې د نورو موادو د خواصو څخه فرق لري سبب گرځي. مثلاً د مايع اوبو کثافت دکنگل څخه زيات دی. په داسې حال کې چې د نورو موادو د جامد حالت کثافت د ما يع د حالت د کثافت څخه زيات وي. په مايع HF کې هايدروجني اړيکې داسې ښودل کيږي:

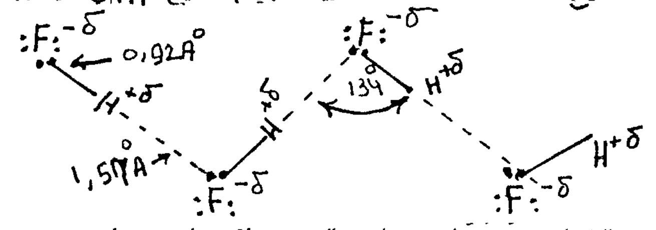

د هايدروجني اړيکې په شمول ټولې د ماليکولو تر منځ قواوې د واندروالس د قواؤ په نامه هم يادېږي.

21 - 2 . کامپلکس مرکبات:

دکامپلکس مرکباتو عام تعريف نشته. د عادي مرکباتو سره د دې مرکباتو ظاهر توپير دا دی چې کامپلکس مرکبات مغلق تر کيب لري او په هغوئ کې د عناصرو ولانس، اکسيديشني لمبر تعينول يو څه سخت ښکاري.

ټول کامپلکس مرکبات يو مرکزي اتوم لري چې د هغې چاپيره څو ايونه او يا خنثی ماليکولونه د کيمياوي اړيکو او يا د الکتروستاتيکي جذب قوې په واسطه نښتلي دي. دغه مرکزي اتوم ته کامپلکس جوړونکی ايون وائي. د کامپلکس مرکباتو مرکزي مثبت ايون اکثراً د دوره ئي جدول د نيم فرعي گروپ عناصر وي ولې دغه د جدول نور عناصر هم د کامپلکس جوړونکي ايون رول لرلای شي. هغه ايونونه او خنثی ماليکولونه چې د کامپلکس جوړونکي ايون چاپيره د هغه سره مستقيماً ټينگ نښتی وي د ليگاندونو په نامه يادېږي. دکامپلکس جوړونکي ايون چاپيره د ليگاندو نو شمير د هغه ايون کوارډينيشني نمبر په نامه يادېږي. ليگاندونه د مرکزي ايون سره اکثراً دومره ټينگ نښتی وي چې د انحلال په وخت کې يو د بل څخه نه جدا کيږي. سويسي ساينس پوه ورنر وائي چې کامپلکس مرکبات له دوه برخو يعني داخلي کرې او خارجي کرې څخه جوړ دي.

ketabton.com - The Digital Library

هغه مرکزي ایون او لیګاندونه چې د مرکزي ایون سره مستقیماً نښتي دي د کامپلکس د داخلي کرې په نامه یاد شوي او په لوی قوس [ ] کې لیکل کیږي او هغه ایونونه چې د کامپلکس په خارجي کره کې شامل وي د لوی قوس څخه بهر لیکل کیږي. دا ایونونه د انحلال په وخت کې د داخلي کرې څخه جدا کیږي او په برقي ساحه کې د مرکزي کرې برعکس بل الکترود ته ځي.

د کامپلکس مرکباتو ډولونه:

د کامپلکسونو د برقي چارج له مخې دغه مرکبات په درې ډلو ویشي.

الف - **کیتوني کامپلکسونه:** مرکزي ایون چاپیره د خنثی مالیکولونو (NH_3 , H_2O) د نښتلو څخه کیتوني کامپلکس لاس ته راځي مثلاً:

$[Al(H_2O)_6].Cl_3$; $[Zn(NH_3)_4]Cl_2$

ترای کلوراید هکذا اکوا المونیم یا ; دای کلوراید ترا امین جست یا

کلوراید هکذا اکوا المونیم(III) ; کلوراید ترا امین جست (II)

دغه کامپلکسونه په اوبو کې دا ډول تفکیک کیږي.

$$[Al(H_2O)_6]Cl_3 \rightleftharpoons [Al(H_2O)_6]^{+3} + 3Cl^-$$

$$[Zn(NH_3)_4]Cl_2 \rightleftharpoons [Zn(NH_3)_4]^{+2} + 2Cl^-$$

ب - **انیوني کامپلکسونه:** په دا ډول کامپلکسونو کې مرکزي ایون مثبت چارج لري او د هغې چاپیره منفي لیګاندونه ټینګ نښتي وي لکه:

$K_2[BeF_4]$; $K[Al(OH)_4]$

ترا فلورو بیریلیت (II) پتاشیم ; ترا هایدروکسو المونیت (III) پتاشیم

دغه کامپلکسونه د اوبو په محلول کې داسې انفکاک کوي:

$$K_2[BeF_4] \rightleftharpoons 2K^+ + [BeF_4]^{-2}$$

$$K[Al(OH)_4] \rightleftharpoons K^+ + [Al(OH)_4]^-$$

ج - **خنثی کامپلکسونه:** دا ډول کامپلکسونه خارجي کره نلري او په محلول کې هم په همدې شکل وجود لري.

ketabton.com - The Digital Library

$[Ni(CO)_4]$ تترا کاربونیل نکل

$[Pt(NH_3)_2Cl_2]$ دای کلور دای امین پلاتین (II)

لکه چې پاس مو ولیدل د کېټوني کامپلکس په کیمیاوي فورمول کې د خارجي کرې انیونونه د داخلي کرې ښي لاس ته لیکل کیږي او په انیوني کامپلکسونو کې د خارجي کرې کیټونونه د داخلي کرې چپ لاس ته لیکل کیږي.

1 - 22 - 2 . د کامپلکس مرکباتو په هکله نظریات:

د کامپلکس مرکباتو د جوړیدو په هکله دوه نظرئې وجود لري.

د لمړی نظرئې په اساس لیګاندونه د مرکزي ایون سره د الکتروستاتیکي جذب د قوې په واسطه نښلي. دا نظریه ډیر طرفداران نلري. د دوهمې نظرئې په اساس لیګاندونه او مرکزي ایون د دونر - اکسپټر کیمیاوي اړیکي په واسطه سره نښلي.

مثال: د $[Zn(NH_3)_4]^{+2}$ ایون په نظر کې نیسو. دلته مرکزي ایون Zn^{+2} دی. د دې ایون الکتروني جوړښت په نظر کې نیسو:

$$Zn^{\circ}\ (1S^2\ 2S^2\ 2P^6\ 3S^2\ 3P^6\ 4S^2\ 3d^{10}) \longrightarrow$$

$$Zn^{+2}\ (1S^2\ 2S^2\ 2P^6\ 3S^2\ 3P^6\ 3d^{10}\ 4S^{\circ}\ 4P^{\circ})$$

لیدل کیږي چې د Zn په ایون کې 4P او 4S اربیتالونه خالي دي. دا اربیتالونه خپل منځ کې سره پیوند کیږي او څلور هایبر د SP^3 اربیتالونه جوړیږي. د بلې خوا د امونیا د مالیکول د جوړښت (NH_3) څخه ښکاري چې هغه یوه جوړه ناپیلي الکترونونه لري. پس څلور مالیکوله د NH_3 د Zn^{+2} په څلورو خالي SP^3 اربیتالونو کې خپل ناپیلي الکترونونه شریک بړدي او په نتیجه کې د تترا امین جست (II) ایون جوړیږي.

$$\underset{\text{اکسپټر}}{Zn^{+2}} + \underset{\text{دونر}}{4\ddot{N}H_3} \longrightarrow \left[\begin{array}{c} NH \\ H\ N\colon Zn\ \colon NH \\ NH \end{array}\right]^{+2}$$ تترا امین جست (II)

په همدې ترتیب د Cr^{+3} او H_2O د مالیکولو تر منځ د دونر-اکسپټر رابطې داسې تشریح کیږي:

د کروم د ایون الکتروني جوړښت داسې دی:

$$Cr^{\circ}\ (1S^2\ 2S^2\ 2P^6\ 3S^2\ 3P^6\ 4S^1\ 3d^5) - 3e^- \longrightarrow$$

$$Cr^{+3}\ (1S^2\ 2S^2\ 2P^6\ 3S^2\ 3P^6\ 3d^3\ 4S^{\circ}\ 4P^{\circ})$$

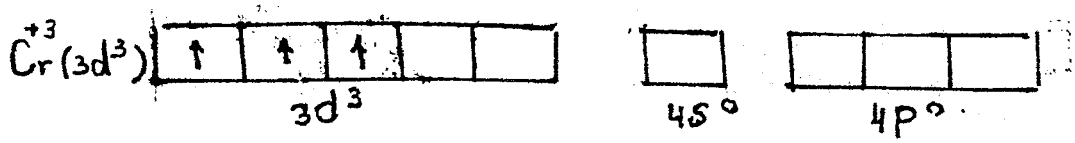

د کروم خالي اربيتالونه سره پيوند کيږي او په نتيجه کي d^2SP^3 هايبرد اربيتالونه جوړوي. اوس د اوبو شپږ ماليکولونه ($H_2\ddot{O}$) د کروم په شپږو خالي d^2SP^3 اربيتالونو کي يوه يوه جوړه ناپيلي الکترونونه شريک ږدي او په نتيجه کي د هکذا اکوا کروم (III) ايون لاس ته راځي.

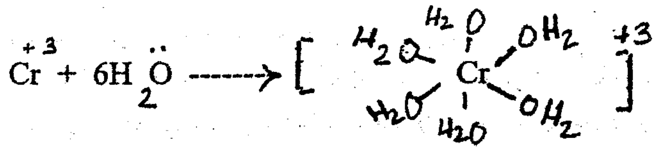

دا چي يو ليگاند د مرکزي ايون چاپيره فضا کي څو ځايونه ډکوي يا په بل عبارت يو ليگاند د څو اتومو په واسطه د مرکزي ايون سره رابطه پيدا کوي پدي اساس ليگاندونه د مونو دينتاتي*، باى دينتاتي او پولي دينتاتي په نومونو يادېږي. مونو دينتاتي ليگاندونه د خپل يوه اتوم په واسطه د مرکزي ايون سره نښلي، باى دينتاتي ليگاندونه د دوه اتومو په واسطه د مرکزي ايون سره اړيکه پيدا کوي. د Cl^- ، F^- ، OH^- ايونونه او NH_3 ، H_2O او CO ماليکولونه مونو دينتاتي ليگاندونه او اتيلين داى امين $NH_2 - CH_2 - CH_2 - NH_2$ باى دينتاتي ليگاند دى. مثلاً:

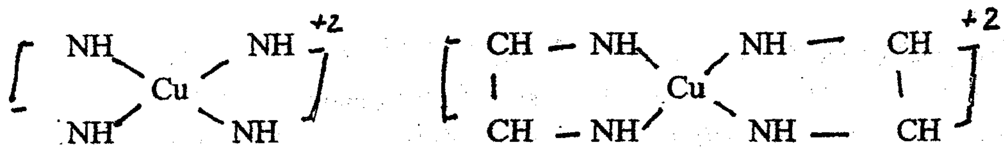

$[Cu(NH_3)_4]^{+2}$ — تترا امين مس (II)

$[Cu(en)_2]$ — داى اتيلين داى امين مس (II)

2 - 22 - 2 . د کامپلکس مرکباتو ثبات:

لکه چي مخکي مو وويل کامپلکس مرکبات په محلول کي د الکتروليتي انفکاک له امله په خارجي او داخلي کرو جدا کيږي.

$$[Ni(NH_3)_6]Cl_2 \rightleftharpoons [Ni(NH_3)_6]^{+2} + 2Cl^-$$

(محلول)   محلول   محلول

دا مغلق ايون په محلول کي کاملاً ثابت نه وي هغه هم په خپل وار سره لږ او يا ډير تجزيه کيږي.

* دينتات يوناني کلمه ده او معنى ئې غاښ دى.

ketabton.com - The Digital Library

$$\underset{\text{محلول}}{[Ni(NH_3)_6]^{+2}} \rightleftarrows \underset{\text{محلول}}{Ni^{+2}} + \underset{\text{محلول}}{6NH_3}$$

د وروستي جريان د تعادل ثابت مساوي کيږي له :

$$Kinst = \frac{[Ni^{+2}]\,[NH_3]^6}{[Ni(NH_3)_6]^{+2}} = 9{,}8 \times 10^{-19}$$

دلته Kinst د کامپلکس د بي ثباتۍ د ثابت په نامه يادېږي او (Kst = 1 /Kinst) د کامپلکس د ثبات د ثابت په نامه يادېږي. د پورتني کامپلکس د ثبات ثابت مساوي کيږي:

$$Kst = \frac{1}{Kinst} = \frac{[Ni(NH_3)_6]^{+2}}{[Ni^{+2}]\,[NH_3]^6} = 1{,}02 \times 10^8$$

هر څومره چې يو کامپلکس مرکب ثابت وي د هغه د Kinst قيمت کم او د Kst قيمت ئې زيات وي.

سوال: کاربن دوه ثابت (C_6^{12} , C_6^{13}) او څلور راديو اکتيف (C_6^{10} , C_6^{11} , C_6^{14} , C_6^{15}) ايزوتوپونه لري چې د هغوئ له جملي څخه C_6^{14} ايزوتوپ په علمي څېړنو که د په نښه شوي کاربن په حيث استعماليږي. مثلاً د شنو بوټو په پاڼو کې د فوتو سنتيز عمليه صورت مومي او قندونه جوړيږي. بوټي د خپلو ريښو په واسطه او به او په اوبو کې منحل کاربونيتونه د ځمکي څخه، اکسيجن او کاربندای اکسايد له هوا څخه رانيسي. د دې لپاره چې وپوهيږو هغه کاربن کوم چې د فوتو سنتيز په تعامل

$$6\,CO_2 + 6H_2O \text{ ----------- } C_6H_{12}O_6$$

کې برخه اخلي بوټي ئې د ځمکي او که د هوا څخه رانيسي نو دلته د C_6^{14} ايزوتوپ څخه کار اخلي. وواياست چې دغه علمي تحقيق څرنګه سرته رسيږي.

جواب : يو ځل د C_6^{14} څخه داسي مرکبات (کاربونيتونه) چې په اوبو کې حل او شين بوټي ئې د خپلو ريښو په واسطه اخستلای شي جوړوو. او د بوټي د ريښو څنګ ته لمده خاوره کې ئې اچوو. د کلوروفيل او د لمر د رڼا په موجوديت کې بوټي لوئيږي او څه موده وروسته د هغه څخه يوه پاڼه اخلو او په ګايګرو کونټر کې ئې ږدو او ګوروچې په پاڼه کې راديو اکتيف مواد شته او که نه.
خو دا ځل به وليدل شي چې د بوټي په پاڼه کې راديو اکتيف مواد نشته.
بل ځل د C_6^{14} څخه کاربندای اکسايد جوړوو او په دغه هوا کې شين بوټي په لمده ځمکه کې د لمر په موجوديت کې د څه وخت لپاره ساتو او بيا د بوټي په پاڼه کې د راديو اکتيف موادو شته والی امتحان کوو. دا ځل به وليدل شي چې په پاڼه کې راديو اکتيف مواد شته . له دې تجربي څخه به معلومه شي چې نباتات اوبه له ځمکي او کاربندای

ketabton.com - The Digital Library

اکساید له هوا څخه اخلي، د لمر او کلوروفیل په موجودیت کې د فوتو سنتیز عملیه صورت نیسي او د شنه بوټي په پاڼو کې قند جوړیږي.

سوال: د تایراید غده داسې هارمونونه افرازوي چې د انسان په وجود کې د موادو د تبادلې او میتالولیزم د نارمل جریان سره مرسته کوي. د دې کار لپاره د تایراید په سالمه غده کې یو معین مقدار ایودین جمع کیږي او په ناروغه غده کې د ایودین مقدار کم وي چې په نتیجه کې انسان په بعضي ناروغیو اخته کیږي.
د تایراید د غدې فعالیت د معلوملو لپاره مریض ته رادیو اکتیف ایودین ورکوي. رادیو اکتیف او غیر رادیو اکتیف ایودین دواړه په کیمیاوي تعاملاتو کې یو شان برخه اخلي فرق ئې دا دی چې رادیو اکتیف ایودین د رادیو اکتیف وړانګې خپروي او غیر رادیو اکتیف ایودین دغسې وړانګې نه خپروي. کله چې د رادیو اکتیف ایودین وړانګې د عکاسۍ پر فلم غورځي نو هغه ځایونه تور ګرځي.

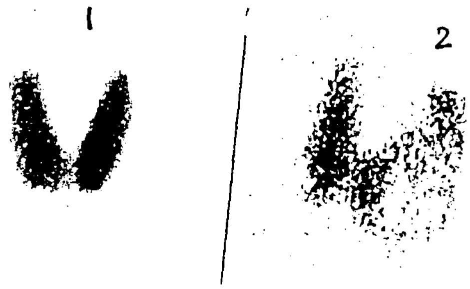

(3 - 2) شکل: د تایراید غدې عکس
1 - سالمه برخه. 2 - ناروغه برخه

د غدې سالمې برخې چې سم فعالیت کوي هلته ډیر ایودین جمع کیږي او د هغه ځایه ډیرې رادیو اکتیف وړانګې فلم ته راځي او دغه برخه د عکاسۍ پر فلم توره ښکاري. د غدې ناروغه برخه چې هلته لږ ایودین جمع کیږي له دغه ځایه لږې وړانګې راځي او دغه قسمت خال خال تور یا سپین ښکاري.

a - ووایاست چې ولې د یو عنصر مختلف ایزوتوپونه په کیمیاوي تعاملاتو کې یو شان عمل کوي.
b - د α ، β او γ وړانګو له جملې څخه کومې وړانګې د نفوذ لوړ قابلیت (د شیانو څخه د تیریدو قابلیت) لري.

جواب: د یوه عنصر د ټولو ایزوتوپونو په هستو کې د پروتونو او په الکتروني قشرونو کې د الکترونو شمیر یو شی وي او د هغوئ خپل مینځي فرق یوازې په هستو کې د نیوترونو په شمیر پورې مربوط وي. دا چې په کیمیاوي تعاملاتو کې یوازې الکترونونه برخه اخلي او د اتومو هستې هیڅ تغیر نه کوي او په کیمیاوي تعامل کې برخه نه اخلي نو لدې کبله د یوه عنصر ټول ایزوتوپونه په هر ډول کیمیاوي تعاملاتو کې یو شان عمل کوي.
b - د α وړانګې درنې دي د هغوئ د حرکت سرعت او د نفوذ قابلیت کم دی. د β وړانګې ډیرې کوچنۍ دي د دې وړانګو سرعت د α د وړانګو لس کرته زیات او د دې وړانګو د نفوذ قابلیت د α د وړانګو په پرتله سل کرته

ketabton.com - The Digital Library

زيات دى. γ الکترومقناطيسي وړانګې دي د دې وړانګو سرعت د رڼا د وړانګو په اندازه او د نفوذ قابليت ئې د α او هم د β د وړانګو څخه زيات دى.

سوال: د عادي رڼا په واسطه عادي عکسونه چې په هغو کې د شيانو ظاهري بڼه اوښنې ښکاري اخستل کيږي. د رونتګن (X) د وړانګو په واسطه د وجود د دننه جوړښت عکس اخستل کيداى شي.

a - ووایاست چې د عادي رڼا د وړانګو او د رونتګن د وړانګو دغه قابليت په څه پورې اړه لري.

b - د (X) وړانګې څه شى دي او هغه څنګه جوړيږي.

جواب:

a - د عادي رڼا وړانګې يوازې د شفاف محيط (رڼو شيانو) څخه تيريداى شي او د غير شفاف محيط څخه نشي تيرايداى. کله چې دغه وړانګې د غير شفاف محيط د مخ څخه بيرته انعکاس کوي نو دغه منعکسه وړانګې د عکاسې پر فلم غورځي او د هغه شي د مخ ټول مشخصات او نښې د عکاسۍ پر فلم راځي. د عادي رڼا د وړانګو په پرتله د X د وړانګو د څپو اوږدوالى (λ) ډير کم دى نو ځکه د X وړانګې د عادي وړانګو په پرتله د نفوذ لوړ قابليت لري. دغه وړانګې په غير شفاف محيط کې هم ژورې ننوتلاى شي او په دې توګه د غير شفاف شيانو د داخلي جوړښت عکس د X په وړانګو اخستل کيداى شي.

b - د X وړانګې د هغو د کاشف رونتګن په نامه هم ياديږي. دا وړانګې په رونتګن تيوبونو(شکل 2 - 36) جوړيږي.

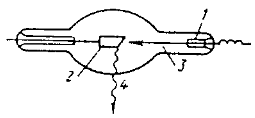

شکل: (2 - 36) رونتګني تيوب

په دې تيوب کې د الکترونو جريان (3) له کتود څخه دانتي کتود (2) په لور په لوړ شدت ځي. کله چې دا الکترونونه د انتي کتود پر فلز غورځي د انتي کتود د اتومونو هستې ته نژدې الکترونونه الوزوي بيا دغه خالي ځايو ته د انتي کتود د اتومو د هستې څخه ليرې الکتروني قشرونو څخه نور الکترونونه راځي چې د دې الکترونو انرژي د X د وړانګو (4) په څير خارجيږي. د X وړانګې لوړه انرژي او کوچنى (λ) لري نو ځکه د هغو د نفوذ قابليت ډير لوړ دى.

ketabton.com - The Digital Library

دریم فصل
د موادو دریګوني فازي حالات

ګازات:

مواد په درې فازي حالاتو (ګازات، مايعات او جامدات) وجود لري. په ګازاتو کې د ماليکولو تر منځ فاصله زياته او د ماليکولو تر منځ قواوې ډيرې ضعيفه دي. نو ځکه د ګازاتو ماليکولونه په آزادانه ډول په هر لورې حرکت کوي.
ګازات معين حجم او شکل نلري يعني يو ليتر ګاز په نيم ليتره ظرف او 20 ليتره ظرف کې که شکل يې هر ډول وي ځايداى شي.
د ګازاتو حجم د خارجي فشار د ټيټيدو او لوړيدو له امله ز يات او کميږي. که د يو ګاز حجم ډير ژر زيات کړاى شي نو د ګاز چاپيريال سړيږي. دا پيښه د ژول - تامسن د افکت په نامه ياديږي. ګازات په خپله يو په بل کې ګډيږي د ګازاتو د مخلوط حجم د مخلوط د اجزاؤ په لمړيو حجمونو پورې اړه نلري. بر عکس ګازات په ځانګړي توګه او په مخلوط کې هم هغه يوه اندازه فشار توليدوي نو ځکه د ګازاتو د مخلوط عمومي فشار د هغه مخلوط د اجزا.د جزئي فشارو د مجموعي څخه عبارت دى. د تودوخي د درجې په لوړيدو سره د ګاز د ماليکولونو کنتکي انرژي زياتيږي د ګاز ماليکولونه يو له بل څخه لري وزي او په نتيجه کې د ګاز حجم زياتيږي. د ګاز ماليکولونه چې کنتکي انرژي ئې زياته ده د ظرف پر ديوالو ډيره قوه واردوي نو ځکه د تودوخې د درجې په لوړيدو سره د ګاز فشار او حجم دواړه زياتيږي.

1 - 3 . په ګازاتو کې د حجم، فشار او تودوخې د درجې اړيکي:

يو درجه دار سلندر چې د رنګه ګاز څخه ډک او په خوله کې يې پستون دى په پام کې نيسو.
که په ډير ځنډ ځنډ پر ګاز فشار زيات کړو (يعني د فشار د زياتو لو په جريان کې د تودوخي درجه ثابته پاتې شي) نو وينو چې د ګاز حجم په تدريج سره کميږي. لدې څخه معلوميږي چې د تودوخې د ثابتې درجې (T= const) لاندې د ګاز حجم د خارجي فشار سره معکوس تناسب لري.

$$V \sim 1/p \qquad (T = Const)$$

اوس که د پستون څخه خارجي فشار لرې کړو (P = Const) او سلندر ته حرارت ورکړو نو ښکاري چې د ګاز حجم د تودوخي د درجې سره مستقيم تناسب لري.

$$V \sim T \qquad (P = Const)$$

ketabton.com - The Digital Library

که د پستون پر ځای د سلندر خوله کلکه بنده کړو (V = Const) او سلندر ته حرارت ورکړو نو په سلندر کې د ګاز فشار زیاتیږي یعني د ګاز فشار هم د تودوخې د درجې سره مستقیم تناسب لري.

$$P \sim T \qquad (V = Const)$$

لدې ځخه معلومیږي چې د ګاز حجم او فشار دواړه د تودوخې د درجې سره مستقیم تناسب لري او په تجربي سره ثابتولای شو چې د تودوخې په یوه معینه درجه (T) کې د ګاز د حجم او فشار د ضرب حاصل یو ثابت عدد دی چې کمیت ئې د ګاز د تودوخې په درجې پورې اړه لري. یعني لیکو چې:

$$P_1V_1 = nRT_1$$

$$P_2V_2 = nRT_2$$

$$PV = nRT \quad .\ .\ .\ . \qquad (43)$$

پورتنۍ افادې ته د خیالي* ګازونو د حالت معادله وائي په دغه رابطه کې R د ګازاتو د ثابت په نامه یادیږي. د R عددي قیمت په ستاندرد حالت کې د یو مول ګاز د حجم، فشار او حرارت د درجې له قیمتونو ځخه په لاس راځي.

$$n = 1mole$$

$$V_0 = 22{,}4dm^3 = 0{,}0224m^{-3}$$

$$t_0 = 0C^\circ \quad , \quad T_0 = 273\ k^\circ$$

$$P_0 = 1atm = 101300\ N.\ m^{-2}$$

$$R = \frac{P_0V_0}{nT_0} = \frac{1\ atm \times 22{,}4\ dm^3}{1mole \times 273\ k^\circ} \qquad (44)$$

$$R = 0{,}08205dm^3 \cdot at \cdot mol^{-1} \cdot k^{-1}$$

---

* هغه ګازات چې د عمومي حجم په نسبت ئې د هر مالیکول د شخصي حجم ځخه صرفنظر او هم د مالیکولونو تر منځ د جذب او دفع د قوې ځخه ئې صرف نظر وکړای شي د خیالي ګاز په نامه یاد شوي دي. هر ګاز چې د ټیټ فشار لاندې واقع او د تودوخې درجه ئې لوړه وي خیالي ګاز حسابیدای شي.

ketabton.com - The Digital Library

$$R = \frac{101300 N.m^{-2} \times 0,0224\ m^3}{1 mole \times 273 k^{\circ}}$$

$$R = 8,3143\ Nm . k^{-1} . mol^{-1}$$

او د بلې خوا لرو چې:

$$1 Cal = 4,18 j$$

$$R = \frac{8,3143}{4,18} = 1,987\ Cal . k^{-1} . mol^{-1}$$

په (44) او (43) معادلو کې که یو مول ګاز (n = 1) په نظر کې ونیسو نو لیکو چې:

$$P_1V_1 = RT_1 \quad ; \quad \frac{P_1V_1}{T_1} = R$$

$$P_2V_2 = RT_2 \quad ; \quad \frac{P_2V_2}{T_2} = R$$

پس لیکلای شو چې:

$$\frac{P_1V_1}{T_1} = \frac{P_2V_2}{T_2} \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (45)$$

(45) افاده د ګازاتو د فشار ،حجم او د تودوخې درجې مقداري ارتباط ښئي که په دې افاده کې د ګاز د تودوخې درجه ثابته ($T_1 = T_2$) په نظر کې ونیول شي نو لیکو چې:

$$P_1V_1 = P_2V_2 \ldots\ldots\ldots\ldots (46)$$

(41) افاده د بایل قانون بیانوي. دغه قانون په 1662 کې بایل داسې بیان کړ چې که د ګاز د تودوخې درجه او کتله ثابته وي نو د هغه حجم او فشار یو د بل سره معکوس تناسب لري.

په (45) افاده کې که فشار ثابت ($P_1 = P_2$) ونیول شي نو دغه افاده لاندې شکل غوره کوي:

$$\frac{V_1}{T_1} = \frac{V_2}{T_2}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$\frac{V_2}{V_1} = \frac{T_2}{T_1} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (47)$$

اخري افاده د چارلس قانون بيانوي. د چارلس قانون داسې تعريف كيږي:
د ثابت فشار لاندې د گاز د يوې معينې كتلې حجم د تودوخې د درجې (T) سره مستقيم تناسب لري.

3 - 1- 1 . مطلق صفر:

د چارلس د قانون بل تعريف داسې دی:
كه دايډيال گاز يوه معينه كتله د ثابت فشار لاندې د سانتيگراد يوه درجه گرمه او يا سړه شي نو د هغه گاز حجم به د هغه د سانتيگراد د صفر درجې د حجم $\frac{1}{273,15}$ حصې زيات يا كم شي. لدې څخه داسې معلوميږي چې كه د گاز د حرارت درجه 273 - ته راټيټه شي نو د هغه حجم به صفر شي. كه د ثابت فشار لاندې د گاز د يوې معينې كتلې د حجم او فشار ارتباط په گراف كې وښودل شي (1 - 3 شكل) نو ليدل كيږي چې دغه ارتباط يو مستقيم خط جوړوي كه دغه مستقيم خط ته ادامه وركړو نو هغه د تودوخې په °273,15 - درجه كې د تودوخې د درجې محور قطع كوي.
دغه نقطې ته مطلق صفر ويل كيږي او د گراف له مخې د تودوخې په دغه درجه كې د گاز حجم بايد صفر وای. خو دا خبره سمه نده كله چې گاز دومره سړيږي نو په مايع يا جامد بدليږي دلته كيدای شي د گاز د ماليكولونو تر منځ فاصله صفر ته رانږدې شي نه دا چې د ټول گاز حجم صفر شي.

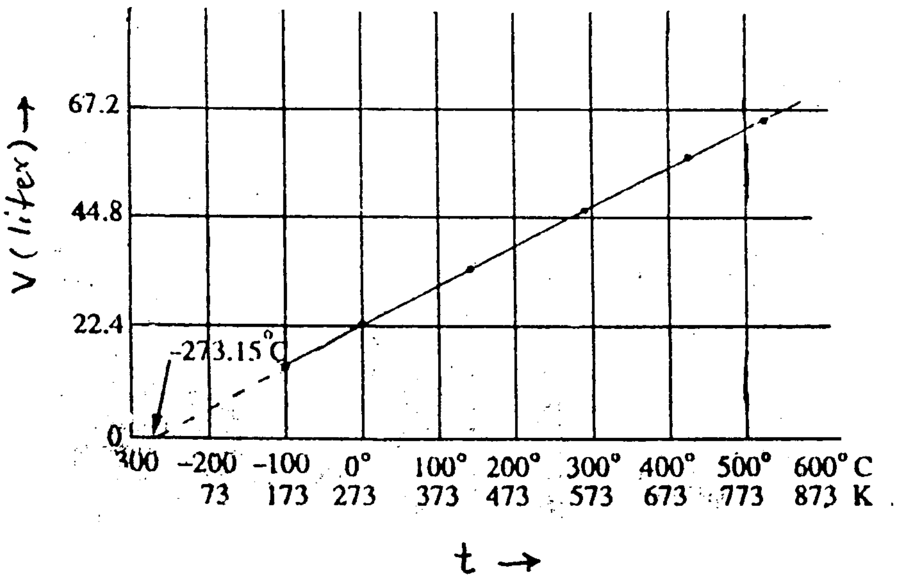

لمړی (1 - 3) شكل : د گازاتو د حجم او د تودوخې د درجې اړيكې.

ketabton.com - The Digital Library

لمړی مثال: یو ګاز په $20\ dm^3$ بالون کې د تودوخې د $0\ C$ او $10\ atm$ فشار لاندې قید دی. که خارجي فشار تر $4\ atm$ راټیټ شي نو د ګاز حجم به څومره شي؟

$$V_1 = 20\ dm^3$$
$$P_1 = 10\ atm$$
$$P_2 = 4\ atm$$
$$P_1 V_1 = P_2 V_2$$
$$10\ atm \times 20\ dm^3 = 4\ atm \times V_2$$
$$V_2 = \frac{10\ atm \times 20\ dm^3}{4\ atm} = 50\ dm^3$$

دوهم مثال: یو ګرام هایدروجن دتودوخې په $0C$ او د $760\ mmHg$ فشار لاندې $12{,}5dm^3$ حجم لري. که د تودوخې درجه ثابته پاتې شي نو د $900mmHg$, $75mmHg$, $600mmHg$ فشارونو لاندې د همدغه مقدار هایدروجن ګاز حجم به څو وي.

(a)

$$P_1 = 760\ mmHg \qquad P = 600mm$$
$$V_1 = 12{,}5\ dm^3 \qquad V_2 = ?$$
$$P_1 V_1 = P_2 V_2$$
$$760mmHg \times 12{,}5\ dm^3 = 600\ mmHg \times V_2$$
$$V_2 = \frac{760mmHg \times 12,\ 5dm^3}{600\ mmHg} = 15{,}83\ dm^3$$

(b)

$$P_3 = 750mmHg$$
$$V_3 = ?$$
$$P_1 V_1 = P_3 V_3$$
$$760\ mmHg \times 12{,}5\ dm^3 = 750mmHg \times V_3$$
$$V_3 = \frac{760\ mmHg \times 12{,}5dm^3}{750mmHg} = 12{,}676\ dm^3$$

(c)

$$P_4 = 900mmHg$$
$$V_4 = ?$$

ketabton.com - The Digital Library

$$P_1 V_1 = P_4 V_4$$

$$760mmHg \times 12,5dm^3 = 900mmHg \times V_4$$

$$V_4 = \frac{760mmHg \times 12,5dm^3}{900mmHg} = 10,56dm^3$$

دريم مثال: يو ربړي بالون د تودوخې په $127^\circ C$ په $4dm^3$ هوا ډک شوی دی که د تودوخې درجه $73^\circ C$ - ته راټيټه شي د گاز حجم به څومره شي.

$$\frac{V_1}{T_1} = \frac{V_2}{T_2}$$

$V_1 = 4dm^3$
$T_1 = 127C$ or $273 + 127 = 400^\circ k$
$T_2 = -73C$ or $273 - 73 = 200^\circ k$

$$V_2 = \frac{V_1 \times T_2}{T_1}$$

$$V_2 = \frac{4dm^3 \times 200^\circ k}{400^\circ k} = 2dm^3$$

څلورم مثال: پنځه ليتره گاز دتودوخې په $273^\circ C$ او $2atm$ فشار لاندې لرو. که د تودوخې درجه $0C$ او فشار $1atm$ شي نو د همدې گاز حجم به څومره شي.

$V_1 = 5dm^3$
$P_1 = 2atm$
$P_2 = 1 atm$
$T_1 = 273 + 273C = 546^\circ k$
$T_2 = 0C + 273 = 273^\circ k$
$V_2 = ?$

$$\frac{P_1 V_1}{T_1} = \frac{P_2 V_2}{T_2} \quad ; \quad V_2 = \frac{P_1 V_1}{T_1} \times \frac{T_2}{P_2}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$V_2 = \frac{2\ atm \times 5\ dm^3}{546k^\circ} \times \frac{273k^\circ}{1atm} = 5dm^3$$

پنځم مثال: د تودوخي په $27C^\circ$ او د 5atm فشار لاندي د کاربندای اکساید حجم $10dm^3$ دی. د همدي مقدار CO_2 کتله به څومره وي.

$P = 5atmosphers$
$V = 10dm^3$
$W = ?$
$T = 27C^\circ + 273 = 300k^\circ$
$R = 0{,}0821dm^3 . atm . k^{-1} . mol^{-1}$
$M = 44g\ mol^{-1}$

$$PV = \frac{W}{M} RT$$

$$5 \times 10 = \frac{W}{44} \times 0{,}0821 \times 300$$

$$\text{Wt. of gas} = W = \frac{5atm \times 10dm^3 \times 44g\ mol^{-1}}{0{,}0821dm^3 . atm . k^{-1} . mol^{-1} \times 300k^\circ} = 89{,}3g$$

شپږم مثال: د تودوخي په $20C^\circ$ او د 750mmHg فشار لاندي د SO_2 کثافت (gr/dm^3) پیدا کړی.

$$P = 750mmHg = \frac{750}{760} atm. = 0{,}98atm$$

$T = 20C + 273 = 293k^\circ$
$M\ SO_2 = 64g\ mol^{-1}$
$R = 0{,}0821dm^3 . atm.\ k^{-1} . mol^{-1}$
$d = ?$

$$d = \frac{MP}{RT}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$d = \frac{64g\ mol^{-1} \times 0,98atm}{0,0821dm^3 \cdot atm.\ k^{-1}mol^{-1} \times 293k^{0}} = 2,60\ g/\ dm^3$$

2 - 3 . د ګازاتو ډيفوژن او ايفيوژن:

دا چې د مختلفو ګازونو ماليکولونه د يو متجانس مخلوط د جوړولو پوري په خپله يو د بل سره ګډيږي دى پيښې ته ډيفيوژن وائي. د ډيفيوژن مشابه بله پيښه ايفيوژن دى.

د يو ډير کوچني سوري څخه (چې قطر ئي تقريباً د ماليکول د قطر په اندازه وي) د ګاز د ماليکولونو يو يو وتلو ته (چې په خپل منځ کې ټکر نکوي) ايفيوژن ويل کيږي.

د ګراهام د قانون په اساس د معين فشار او د تودوخې په معينه درجه کې د دوو ګازو د ډيفيوژن سرعتونه د هغوئ د کثافتونو او هم د هغوئ د ماليکولي کتلو د مربع جذرونو سره معکوس تناسب لري. يعني ليکو چې:

$$\frac{V_1}{V_2} = \sqrt{\frac{d_2}{d_1}} = \sqrt{\frac{M_2}{M_1}} \dots\dots\dots\dots\dots\dots (48)$$

دلته V_1 او V_2 د (1) او (2) ګازونو د ډيفوژن سرعتونه، d_1, d_2 او M_1 , M_2 د هغوئ کثافتونه او ماليکولي کتلي ښئي.

ايفيوژن هم په عين ترتيب سره تعريفيږي او د پورتني فورمول په شان د (1) او (2) ګازونو د ايفيوژن سرعتونه (V_1 او V_2) تعينيږي.

تجربه :

يو شيشه ئي نل چې اوږدوالى ئي 100cm دى په نظر کې نيسو. د نل د دواړو خولو د بندولو لپاره د پنبې دوه واړه غونډاري چې يو ئي د امونيا (NH_3) په محلول او بل يې د (HCl) په محلول کې ککړ شويدى تياروؤ. دواړه غونډاري په يو وخت د نل په دواړو خولو کې ږدو. لږ وخت وروسته د NH_3 د محلول نه په 60cm فاصله او HCl د محلول نه په 40cm فاصله کې د نل په داخل کې د NH_3 او HCl د ګازاتو د تعامل په نتيجه کې د NH_4Cl سپينه حلقه پيدا کيږي (2 - 3 شکل.)

د پورتنيو فاصلو نسبت د نوموړو ګازاتو د سرعت نسبت راکوي يعني ليکو چې:

$$\frac{NH_3 \text{ سرعت}}{NCl \text{ سرعت}} = \frac{NH_3 \text{ فاصله چې ګاز طی کړی}}{HCl \text{ فاصله چې ګاز طی کړی}} = \frac{60}{40} = 1,5$$

که د امونيا او د مالګې د تيزابو کثافتونه په ترتيب سره $d_1 = 1,66gdm^3$, $d_2 = 0,76g\ dm^3$ راکړل شوي وي نو لرو چې:

ketabton.com - The Digital Library

$$\frac{NH_3 \text{ سرعت دیفوژن}}{HCl \text{ سرعت دیفوژن}} = \sqrt{\frac{d\,HCl}{d\,NH_3}} = \sqrt{\frac{1,66}{0,76}} = 1,48$$

لیدل کیږي چي 1,48 او 1,5 سره ډېر نژدي دي.

$NH_3(g) + HCl \dashrightarrow NH\ Cl\,(s)$

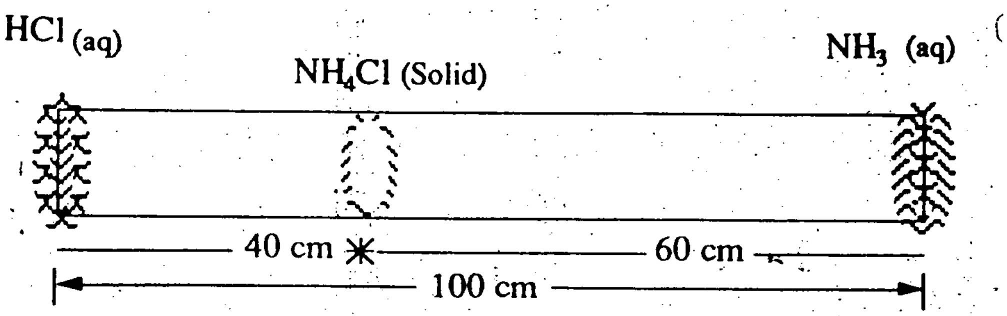

دویم (2 - 3) شکل

اوس که د امونیا او دمالگي د تیزابو ډکتلو په اساس محاسبه وکړو نو لیکو چي :

$$\frac{V\ NH_3}{V\ HCl} = \sqrt{\frac{M\ HCl}{M\ NH_3}} = \sqrt{\frac{36,5}{17}} = 1,465$$

پورتنۍ محاسبې د گراهام د فورمول عملي ارزښت ښئي.

3 - 3 . د دالتون د جزئي فشارونو قانون:

د گازونو دمخلوط فشار د هغه مخلوط د ټولو اجزاؤ د جزئي فشارونو مجموعه ده. مثلاً که د گازونو مخلوط د N_2 ، O_2 ، CO_2 او Ar څخه جوړ وي او د دې گازونو جزئي فشارونه $P\,N_2$ و $P\,O_2$ ، $P\,CO_2$ او $P\,Ar$ وي نو د دې گازونو د مخلوط فشار P مساوي کیږي:

$$P = P\,N_2 + P\,O_2 + P\,CO_2 + P\,Ar \ldots\ldots\ldots\ldots (49)$$

ketabton.com - The Digital Library

باید وویل شي چې د ګازاتو په یوه مخلوط کې د هر ګاز جزئي فشار په مخلوط کې د هغه ګاز غلظت (د مالیکولونو دتعداد)سره مستقیماً متناسب دی.

د دالتون د قانون عملي ارزښت: یو ګاز هغه وخت د (1) محیط څخه (11) محیط ته داخلیږي چې په(1) محیط کې د هغه جزئي فشار زیات وي. دا چې په هوا کې د اکسیجن جزئي فشار $159gr/m^2$ او د انسان په سږو کې د هغه جزئي فشار $116gr/m^2$ دی نو څکه آکسیجن د هوا څخه په خپله د انسان سږو ته ننوځي او بر عکس دا چې د کاربنډای اکساید جزئي فشار په سږو کې د هوا څخه زیات دی نو دا ګاز له سږو څخه په خپله هوا ته خارجیږي.

په الوتکه کې د پیلوټ کابین که د فشار د کنترول وسایل ونلري نو په لوړه ارتفاع کې د فشار د ټیټیدو له کبله په کابین کې د آکسیجن فشار هم راټیټیږي او پیلوټ ته په تنفس کې مشکلات پیښیږي.

د اوبو په تل کې د اوبو د فشار له کبله پر هوا فشار زیاتیږي په دغه شرایطو کې په هوا کې د آکسیجن جزئي فشار ډیر زیاتیږي نو ماڼوګان د اوبو په تل کې د عادي هوا څخه د تنفس لپاره کار نه اخلي بلکه هغوئ د ځان سره د هوا داسې مخلوط ګرځوي چې 69% ئې نایتروجن او 34% ئې آکسیجن وي.

د بعضي ګازونو د استحصال په وخت کې دغه ګازونه د اوبو په سر جمع کوي څرنګه چې د اوبو پر سر د اوبو خپل بخار هم وي پس د حاصل شوي ګاز د فشار په محاسبه کې باید د اوبو د بخار فشار له هغې څخه کم کړي.

$$P_{gas} = P_{total} - P_{H_2O} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (50)$$

3 - 4 . د ګازاتو کنتیکي - مالیکولي نظریه:

د دې نظرئي مهمې فرضئي دا دي:

الف - ګازات د اتومو او مالیکولو څخه جوړ دي چې د دې ذراتو تر منځ فاصله ډیره زیاته ده.

ب - د ګازاتو دمالیکولو تر منځ فاصله دومره زیاته ده چې د ګاز د عمومي حجم په نسبت د هر مالیکول د شخصي حجم څخه صرف نظر کیدای شي.

ج - د ګاز مالیکولونه دایم پر مستقیم خط حرکت کوي. او یواځې هغه وخت چې په خپل منځ کې یا د لوښي پر دیوال ولګیږي د حرکت لوری ئې بدلیږي. د لوښي د دیوال سره د ګاز د مالیکولو د ټکر په نتیجه کې د ګاز فشار منځ ته راځي.

د - د ګازاتو د مالیکولونو ټکرونه کاملاً ایلاستیکي دي یعني پدې ټکرونو کې د انرژۍ راکړه ورکړه نه وي.

ه - د ګاز د مالیکولو د حرکت سرعت او متوسطه کنتیکي انرژي د حرارت د درجې (T) سره مستقیم تناسب لري.

و - د ګاز پر مالیکولو د ځمکې د جاذبې قوه تاثیر نه کوي.

3 - 5 . د ګراهام د دیفیوژن قانون:

د ګراهام د قانون په اساس د حرارت په یوه معینه درجه کې د ټولو ګازونو مالیکولونه یوه اندازه متوسط کنتیکي انرژي لري. که (1) او (2) مالیکولونه په پام کې ونیسو نو لیکو چې:

ketabton.com - The Digital Library

$$\frac{1}{2} m_1 u_1^2 = \frac{1}{2} m_2 u_2^2 \quad \ldots\ldots (51)$$

دلته m_1 او m_2 د ماليکولو کتلې، u_1 او u_2 د (1) او (2) ماليکول متوسط سرعت ښئي. د پورتني معادلې نه ليکو چې:

$$\frac{u_1}{u_2} = \sqrt{\frac{m_2}{m_1}} \quad \ldots\ldots (52)$$

دا چې د گاز د ماليکول د ديفيوژن سرعت $(\vec{V})$ د هغه ماليکول د حرکت د متوسط سرعت سره مستقيماً متناسب دی نو پس ليکلای شو چې:

$$\frac{\vec{V}_1}{\vec{V}_2} = \frac{u_1}{u_2} = \sqrt{\frac{m_2}{m_1}}$$

دا چې د گاز د ماليکول کتله د هغه گاز د ماليکولي کتلې سره عدداً مساوي وي نو ليکو چې:

$$\frac{\vec{V}_1}{\vec{V}_2} = \sqrt{\frac{M_2}{M_1}}$$

دا چې د گاز کثافت د هغه گاز د ماليکولي کتلې سره مستقيم تناسب لري نو ليکلای شو:

$$\frac{\vec{V}_1}{\vec{V}_2} = \sqrt{\frac{d_2}{d_1}}$$

6 - 3 . د براون حرکت:

د يوه جامد جسم ذره د گاز په محيط کې ولاړه (معلق) په پام کې نيسو. که دا ذره لويه وي نو کوم تعداد ټکرونه چې د گاز ماليکولونه ئې له يوې خوا د هغې سره کوي هغو مره ټکرونه ورسره د بلې خوا څخه هم کوي مگر که دا ذره کوچنۍ وي نو هغه تعداد ټکرونه چې د گاز ماليکولونه ئې ورسره د يوې خوا کوي د فضائي مشکلاتو له کبله ممکن هغو مره ټکرونه ورسره د بلې خوا څخه ونشي له همدې کبله دغه ذره دايماً په غير منظم ډول يوې خوا او بلې خوا ته گرځي، د معلقو ذراتو داسې نامنظم حرکت ته د براون حرکت وائي.

ketabton.com - The Digital Library

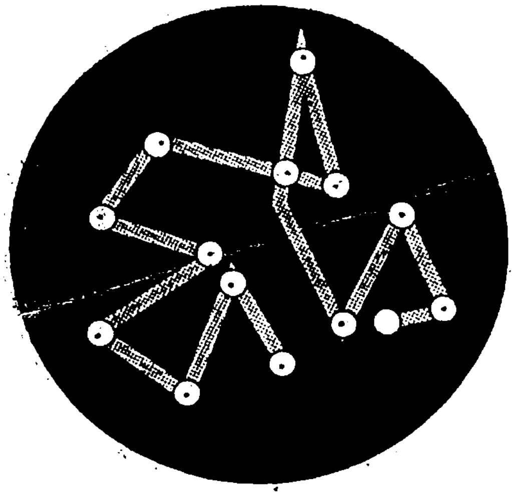

دريم (3 - 3) شكل: د براون حركت

3 - 7 . خيالي او حقيقي گازات:

هغه گازات چې د هغوئ د عمومي حجم په مقايسه د گاز د هر ماليکول د شخصي حجم ځخه او هم د ماليکولو په منځ کې جذب او دفع د قواؤ ځخه صرف نظر کيداى شي د خيالي گازاتو په نامه يادېږي. ټول هغه گازات چې د ټيټ فشار لاندې د تودوخې لوړه درجه ولري د خيالي گازاتو له ډلې ځخه حسابيداى شي. لکه چې مخکې مو ولوستل (39) افادې ته د خيالي گازاتو د حالت معادله وائي يعني لرو چې:

$$PV = nRT$$

له پورتنۍ معادلې ځخه ښکاري چې د (P - V) گراف يو منظم هاى پربول جوړوي. كه د كاربنداى اكسايد د (P -V) ايزوترم ته وگورو دغه گاز د سانتيگراد د 100 درجو پورته يو خيالي گاز بلل كيداى شي ولې د سانتيگراد د 100 درجو ښکته د (P -V) گراف هاى پربول ته ورته ندى يعني د سانتيگراد د 100 درجو ښکته كاربنداى اكسايد يو خيالي گاز نشي حسابيداى.

ketabton.com - The Digital Library

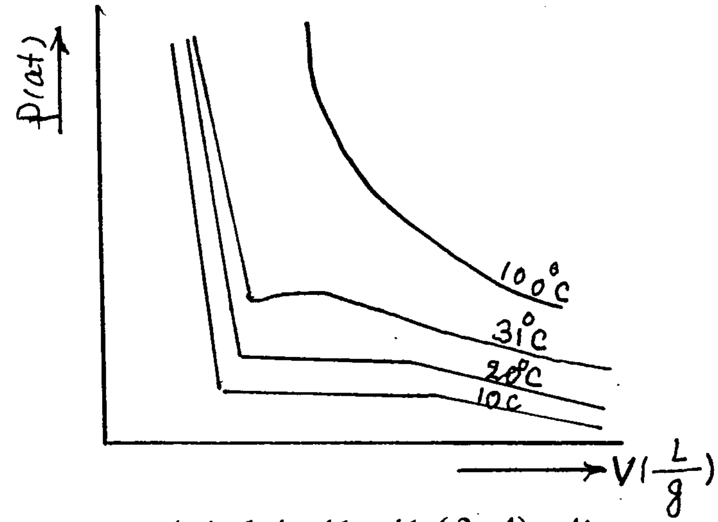

شکل : د کاربندای اکساید ایزوترم (4 - 3) خلورم

بلکه یو حقیقي گاز دی. واندروالس د حقیقي گازاتو د حالت د تعین لپاره یوه داسې معادله پیشنهاد کړه چې په هغې کې د گازاتو د مالیکولو تر منځ د جذب او دفع قوه او هم د مالیکولو شخصي حجم په نظر کې نیول شوی دی.

$$(P + \frac{a}{V^2})(V - b) = RT \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (53)$$

دلته د مالیکول تر منځ متقابل جذب قوه د (a/V^2) په واسطه او د گاز د مالیکولو شخصي حجم او د هغوئ تر منځ د دفع قوه د b د عدد په واسطه ښودل کیږي.

مایعات:

لکه چې پاس مو ویل د گازاتو د مالیکولونو تر منځ د جذب قواوې ډیرې ضعیفه دي نو ځکه د گازاتو مالیکولونه یو د بل څخه ډیر لرې، لرې واقع دي او یو د بل د تاثیر پرته په خپل سر په هر لورې حرکت کوي. که گازات ساړه کړای شي او هم فشار وربانديې زیات شي د هغوئ د مالیکولو تر منځ فاصلې کمیږي بالاخره داسې یو حالت راځي چې د مالیکولو تر منځ فاصلې د فشار په واسطه نورې په آسانۍ نه کمیږي. پدې حالت کې گاز په مایع اوړي. په مایع کې څنگ په څنگ مالیکولونه یو د بل سره د مالیکولو تر منځ قواؤ په واسطه سست نښتلي وي، مگر هغه مالیکولونه چې څنگ په څنگ سره گاونډیان ندي لکه د گاز د مالیکولو په شان د یو بل څخه آزاد دي او په هر لورې حرکت کولای شي. نو همدا سبب دی چې یو لیتر گاز په نیم لیتره بالون او یا شل لیتره بالون کې ځایدای شي او د لوښې په شکل پورې هم دا موضوع مربوطه نده مگر یو لیتر مایع په نیم لیتره لوښي کې نه ځایږي او هم شل لیتره لوښي نشي ډکولای خو مایعات لکه د گازاتو په شان د هر لوښي شکل اخستلای شي. یعنې مایعات معین حجم لري مگر معین شکل نلري.

د مایعاتو فزیکي خواص لکه د غلیان نقطه، د بخار کیدو حرارت د بخار فشار، لزوجیت، سطحي کشش او نور د مایعاتو د مالیکولو په جوړښت او د مایعاتو د مالیکولو تر منځ قواؤ پورې اړه لري.

ketabton.com - The Digital Library

که دا واقعیت په پام کې ونیسو چې د یوې مایع د بخار فشار د اتومو سفیري فشار پر ضد پورته (↑) عمل کوي او کله چې د مایع د بخار فشار د اتوموسفیریفشار سره مساوي شي دغه وخت مایع په غلیان پیل کوي.
غیر قطبي مواد چې د مالیکولو په منځ کې ئې د جذب قواوې ډیرې ضعیفه دي مالیکولونه ئې په لږه انرژۍ په آسانۍ او ژر الوزي او د مایع دپاسه بخار جوړوي د قطبي موادو د مالیکولونو په منځ کې د داپیول- داپیول د جذب قواوې عمل کوي هر څومره چې د موادو د مالیکولو قطبیت زیات وي په هم هغه اندازه د هغوئ د مالیکولونو تر منځ د جذب قواوې شدیدې وي. د داسې مایعاتو مالیکولونه په سختۍ او د ډیرې انرژۍ په مصرف د ګاز (بخار) فاز ته ځي او د مایع د پاسه بخار جوړوي.
پس د تودوخې په عین درجه کې د غیر قطبي مایع د پاسه د بخار فشار د قطبي مایع په پرتله زیات وي نو ځکه د غیر قطبي مایع د غلیان نقطه د قطبي مایع په پرتله ټیټه وي. همدا ډول د غیر قطبي مایعاتو د بخار کیدو حرارت د قطبي مایعاتو په پرتله کم وي.

لمړی (1 - 3) جدول: د قطبي او غیر قطبي مایعاتو بعضي مشخصات

هایدراید Hydride	مولي کتله (مول ګرام) molar Mass (g/mol)	داپیول مومنت Dipole Moment (D)	د ذوب نقطه m.p (°C)	د غلیان نقطه b.p. (°C)	د ذوب حرارت د ذوب په نقطه کې Heat of Fusion at m.p kJ/mole	د تبخیر حرارت د غلیان په نقطه کې Heat of Vaporization at b.p. kJ/ mole
Silane (SiH_4) (non polar)	32.09	0	- 185	-111	0.665	13
Phosphine PH_3 (Polar)	34.00	0.55	-134	-87.8	1.13	14.6
Hydrogen Chloride (HCl) (Polar)	36.46	1.04	-114	- 84.9	1.99	16.1
Hydrogen Sulphide (H_2S) (Polar)	34.08	1.10	- 85.86	- 60.8	2.38	18.7
Water (H O) (Polar)	18.02	1.85	0.00	100	6.02	40.7

ketabton.com - The Digital Library

هایدروجني اړیکه د واندروالس د نورو قواؤ په پرتله ډیره قوي ده. په هغه موادو کې چې د هایدروجني اړیکي ډیرې وي (لکه اوبه) د دغسې موادو د بخار کیدو حرارت او د غلیان نقطه لوړه وي.
مثلاً اوبه او ایتان په پام کې نیسو. د اوبو مالیکولي کتله 18 او د ایتان مالیکولي کتله 30 ده که یواځې د مالیکولي کتلو له مخې قضاوت وکړو نو د تودوخې په عیني درجه کې به اوبه چې مالیکولونه ئې سپک دي بخار او ایتان چې مالیکولونه ئې درانده دي مایع وي. ولې برعکس د کوټې په حرارت کې اوبه مایع او ایتان ګاز دی. د دې دلیل دا دی چې د اوبو د مالیکولونو ترمنځ ډیرې زیاتې د هایدروجني اړیکي دي او د ایتان د مالیکولو تر منځ یواځې دسپرشني ضعیفه قواوې عمل کوي.
د (1 - 3) جدول ځنه ښکاري چې لمړی څلور هایدرایدونه مشابه مالیکولي کتلې لري. SiH_4 یو غیر قطبي مرکب $(\mu = 0)$ دی. د هغه د ذوب نقطه، د غلیان نقطه، د ذوب حرارت او د تبخیر حرارت تر ټولو ټیټ دی. هایدروجن سلفاید چې یو قطبي مرکب دی او د دیپول مومنت یې د PH_3 ځنه دوه کرته زیات دی. د هغه د ذوب نقطه، د غلیان نقطه، د ذوب حرارت او د تبخیر حرارت د درې لمړیو مرکباتو ځنه لوړ دی او د اوبو په مالیکول کې چې د مالیکولو تر منځ قواوې تر ټولو شدیدې (هایدروجني اړیکي) دي سره د دې چې مالیکولي کتله ئې د دغه ټولو موادو ځنه لږه ده مګر د ذوب نقطه، د غلیان نقطه، د ذوب حرارت او د غلیان حرارت ئې تر پورتنیو موادو لوړ دی.

3 - 8 . تبخیر او غلیان:

لکه چې پاس وویل شول د مایع مالیکولونه د مالیکولو تر منځ قواؤ په واسطه سره نښتلي وي. کله چې مایع ته حرارت ورکول کیږي نو د مایع د مالیکولو کنتکي انرژي زیاتیږي د مایع ټول مالیکولونه یوه اندازه کنتکي انرژي نلري. کله چې د مایع بعضې مالیکولونه دومره کنکي انرژي پیدا کړي تر څو د مایع پر مخ د نورو مالیکولو سره خپل اړیکي وشلوي او هوا ته والوزي دې پیښې ته د مایع تبخیر ویل کیږي. د مایع تبخیر د تودوخې په هره درجه کې صورت مومي. کله چې مایع ته حرارت ورکول کیږي نو د دې حرارت یوه برخه د یو کم شمیر مالیکول د تبخیر لپاره مصرفیږي او نور ډیر مقدار ئې د مالیکولو د کنتکي انرژي د زیاتیدو یعني د تودوخې د درجې د لوړیدو لپاره مصرفیږي. پدې ترتیب د تودوخې درجه د یوې معینې نقطې پورې (دا نقطه د هرې خالصې مادې لپاره ثابته او معینه ده) لوړیږي. کله چې د تودوخې درجه د داسې یوې معینې نقطې ته ورسیږي د مایع تقریباً ټول مالیکولونه دومره کنتکي انرژي لري چې د مایع د مخ د مالیکولو ځنه د خپل ارتباط د شکولو او هوا ته دالوتلو دپاره کافي وي دلته د مایع د مخ مالیکولونه په ډیره بیړه خو په منظم ډول سره د مایع د مخ ځنه هوا ته الوزي او جذب کړي تودوخه هم د ځان سره هوا ته وړي چې په نتیجه کې پاتې مایع سړیږي دلته هر څومره زیات حرارت چې مایع ته ورکول کیږي هغو مره زیات مالیکولونه دمایع د مخ ځنه الوزي او دغه مالیکولونه کټ مټ هغومره حرارت د ځان سره هوا ته وړي څومره چې مایع ته د منقل ځنه ورکول کیږي پدې ترتیب د مایع د تودوخې درجه تر هغه وخته ثابته پاتې کیږي تر څو چې ټوله مایع تبخیر شي. د تودوخې دغه ثابته درجه چې په هغه کې د خالصې مادې مالیکولونه په ډیره بیړه او منظم ډول تبخیر کیږي دغلیان د نقطې په نامه یادیږي. او هغه مقدار تودوخه چې د یو مول خالصې کیمیاوي مادې د بخار کیدو لپاره (T= Const) مصرفیږي د تبخیر د تودوخې په نامه یادیږي. باید زیاته کړو کله چې د یوې خالصې مادې یو مول بخار بیرته په مایع بدلیږي نو هم دومره تودوخه د حرارت په همدغه ثابته درجه کې آزادوي. یعني د خالصې کیمیاوي مادې د غلیان نقطه او د تمیع نقطه یو شی او همدارنګه د

ketabton.com - The Digital Library

دغي خالصي مادې د تبخير حرارت او د تميع حرارت عدداً (د علامې په اختلاف) سره مساوي دي.
په همدې ډول د خالصي کيمياوي مادې د ذوب او انجماد نقطه سره يو شی او د ذوب کيدو او جامد کيدو حرارتونه سره عدداً مساوي (د علامې په اختلاف) دي.
په (2 - 3) جدول کې د بعضي موادو د غليان نقطې او د تبخير يدو حرارتونه ښودل شويدي.
بايد وويل شي چې خارجي فشار د غليان په نقطه قاطع تاثير لري. د خارجي فشار په زياتولو د مايع د غليان نقطه لوړيږي او برعکس که پر مايع باندې خارجي فشار کم کړای شي نو هغه وخت مايع د تودوخې په ټيټه درجه کې غليان کوي.
د هسکو غرو په څوکو کې چې خارجي فشار ډير کم دی هلته اوبه ډير ژر جوشيږي او د اوبو بخار مرتباً يو څه حرارت هوا ته د ځان سره وړي. پداسي منطقو کې خواړه ژر نه پخيږي مګر د بحر (درياب) په غاړه چې د اتوموسفير فشار ډير دی دلته اوبه ژر نه جوشيږي. دبخار ديګ څخه بخار نه وځي نو ځکه د بخار ديګ ته چې هر څومره حرارت ورکول کيږي هغه ټول په خوړو کې جذبيږي نو لدې کبله د بخار په ديګ کې خواړه ژر پخيږي.

دويم (2 - 3) جدول: د بعضي موادو د غليان نقطې او د تبخير حرارتونه

مواد	د تبخير کيدو حرارت په کيلو ژول في مول	د غليان نقطه په سانتيګراد
CH_4	9,2	- 161
C_2H_6	14	- 89
F_2	6,52	- 188
Cl_2	20,4	- 34,6
Br_2	30,7	59
Hf	30,2	17
HCl	15,1	- 84
HBr	16,3	- 70
H_2O	40,7	100

9 - 3 . دمايع سطحي کشش:

د مايع ماليکولونه په خپل منځ کې يو بل سره جذبوي د يو ډول ماليکولو تر منځ د جذب قوې ته د کوهيسف قوه وايي. د همجنسه ماليکولو تر منځ د هايدروجن اړيکه او د واندروالس نوري قوې د کوهيسف قواوې دي. کله چې دمايع يو ماليکول د مايع په منځ کې وي نو هغه د هرې خوا څخه د مايع د نورو ماليکولو سره د متقابل جذب عمل ښئي. خو که د دغه مايع يو ماليکول د مايع پر مخ واقع وي نو دا ماليکول پاس خوا ته د مايع د کوم ماليکول سره د متقابل جذب عمل نه ښئي بلکه يواځې لاندې خواته د مايع د ماليکولو له خوا جذب کيږي چې لدې څخه د مايع سطحي کشش راپيدا کيږي. سطحي کشش د دې باعث ګرځي چې د مايع پر سطحه ماليکولونه په خپل منځ کې سره نژدې او هم حجمي ماليکولو ته نژدې شي چې په نتيجه کې د مايع سطحه کمه کړي. دمايع د سطحي د

ketabton.com - The Digital Library

پر اخولو لپاره باید انرژي مصرف شي چې دغه انرژۍ ته دمایع سطحي کشش وائي.

تعریف: هغه مقدار انرژي چې دمایع سطحه د یوه واحد په اندازه زیاتوي د مایع د سطحي کشش په نامه یادېږي او په Nm^{-1} یا Jm^{-2} سره اندازه کیږي.

د اوبو سطحي کشش ډیر لوړ دی دا ځکه چې د اوبو د مالیکولو تر منځ هایدروجني اړیکه وجود لري. د همدې سطحي کشش له کبله د باران څاڅکي گرد دي ځکه د کروي حجم خارجي سطحه ډیره کوچنۍ وي. د اوبو سطحه لکه د کش شوي ربړ په شان ده. که د ړیرې د ماشین پاڼه په احتیاط سره پلنه د اوبو په سر کښېږدو تر ډیره وخته پورې هغه په اوبو کې نه ډوبیږي. چې دلیل ئې همدغه د اوبو لوړ سطحي کشش دی.

د سطحي کشش اندازه کول: د مایعاتو سطحي کشش په څو طریقو اندازه کیږي چې بعضې ئې دا دي:

(i) د تورژیون طریقه

(ii) د تنګ نل طریقه

(iii) د څاڅکو یا ستلاخمو متر طریقه

(iii) طریقه ډیر استعمال لري. ستلاخمو متر د یو شیشه ئي بالون څخه عبارت دی چې د دغه بالون دوه طرفه نلونه دي یو نل ډیر تنګ او بل نل خو له یو څه ارته ده. (5 - 3) شکل

ستلاخمو متر لمړی پاک او وچوی. بیا ئې د کشش په واسطه د X تر نښې پورې د مقطرو اوبو څخه ډکوي او د هغې وروسته ئې پرېږدي چې د اوبه څاڅکي په یو ګیلاس کې وڅاڅي د اوبو د څاڅکو شمیر nw معلوموي. دغه بالون بیا وچوي او د کشش په ذریعه ئې د X تر نښې پورې د امتحاني مایع څخه ډکوي او د پخوا په څیر بیا د څاڅکو شمیر (nl) معلوموي. د اوبو او د مایع کثافتونه dl, dw د تجربې د تودوخې د درجې له مخې د کتاب څخه اخستل کیږي او د لاندې فورمول په اساس د امتحاني مایع سطحي کشش حسابوي.

$$\gamma = \frac{nw.dl}{nl.dw} \times \gamma w \qquad (54)$$

په پورتنۍ رابطه کې γ د امتحاني مایع سطحي کشش او γw د اوبو سطحي کشش دی چې د هغې قیمت هم د تودوخې په هره درجه کې په کتاب کې ورکړل کیږي. د مایعاتو سطحي کشش د تودوخې د درجې په لوړیدو سره کمیږي ځکه چې د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د کوهیسف قواوې کمزورې کیږي.

3 - 10 . کوهیژن او ادهیژن:

د یوې مایع د مالیکولو تر منځ متقابل جذب ته کوهیژن وائي. هغه قوه چې د یوې مایع د مالیکولو تر منځ د متقابل جذب سبب ګرځي د کوهیسف د قوې په نامه یادیږي.

د یوې مایع د مالیکولو او د یو بل جسم د سطحې ... تر منځ متقال جذب ته ادهیژن او هغه قوه چې د اد هیژن باعث ګرځي د ادهیسیف د قوې په نامه یادیږي.

په سلندر کې د مایع سطحه کیدای شي محدب او یا مقعر شکل ولري. که د یوې مایع د کوهیسیف قوه د هغه مایع

ketabton.com - The Digital Library

او د سلندر د دیوال تر منځ د ادهیسیف قوې څخه زیاته وي پدې صورت کې په سلندر کې د مایع سطحه محدبه وي. لکه سیماب په سلندر کې. او کېږد یوې مایع د مالیکولو او د سلندر د دیوال تر منځ د ادهیسیف قوه د هغه مایع د مالیکولو ترمنځ د کوهیسیف قوې څخه زیاته وي (لکه اوبه په سلندر کې) پدې حالت کې په سلندر کې د مایع سطحه مقعر شکل لري.

په همدې اساس په سلندر کې د اوبو حجم د تقعر د اصغري نقطې او د سیمابو حجم د تحدب د اعظمي نقطې نه حسابیږي. که عین مقدار مایع په څو نلونو کې واچول شي نو وبه لیدل شي چې تر ټولو تنګ نل کې مایع تر ټولو لوړه ارتفاع لري.

دې عمل ته د نل د تنګوالي تاثیر واثي.

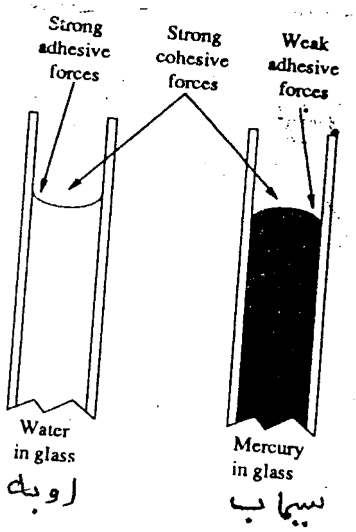

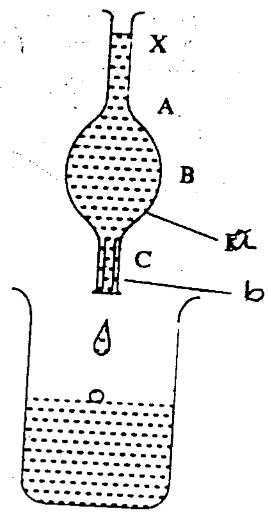

شپږم (6 - 3) شکل:
په نل کې د سیمابو (a) او اوبو (b) د سطحو شکلونه

پنځم (5 - 3) شکل:
ستلاخومتر : a- بالون ، b- تنګ نل

3 - 11 . لزوجیت یا سریښناکي:

د مایع مالیکولونه یو د بل د پاسه ښویږي چې دې پیښې ته د مایع سیلان یا جریان وائي. او د مایع اصطحکاک د خپل جریان پر ضد د لزوجیت په نامه یادیږي.

یا په بل عبارت کله چې د مایع د مالیکولو طبقات یو پر بل ښویږي نو دلته یوه طقه د بلې طبقې د ښویدو په لار کې خنډ ګرځي چې د دې داخلي اصطحکاک له کبله د مایع جریان ورو کیږي شکل (7 - 3).

ketabton.com - The Digital Library

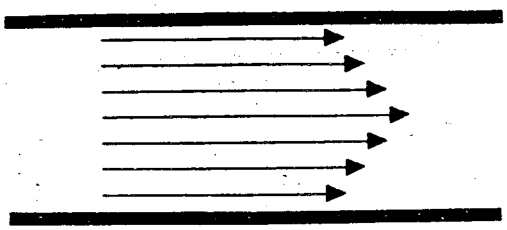

اوم (7 - 3) شکل: په نل کې د مايع د طبقو د جريان ځرنګوالی

که دمايع جريان په يو نل کې په پام کې ونيسو د مايع د ماليکولو هغه طبقات چې د نل د ديوال سره مستقيم تماس لري سيلان نکوي. د دې طبقې تر څنګ د نل د مرکز په لور بله طبقه لږ ورو جريان لري او بالاخره د نل په منځ (مرکز) کې طبقه تر ټولو طبقو تيز جريان کوي.

د مختلفو مايعاتو لزوجيت سره فرق لري مثلاً شات او ګليسرين داوبو او ايتايل الکولو څخه ډير زيات لزيج دي. د مايعاتو لزوجيت په لاندې عواملو پورې اړه لري:

(۱). **د ماليکول لوی والی:** هر څومره چې ماليکولونه لوی او درانده وي هغوئ يو پر بل په مشکل سره ښويږي. نو لدې کبله د موادو د ماليکولو لوی والي د لزوجيت د زياتوالي سب ګرځي.

(۱۱). **هايدروجني اړيکه او نورې د واندروالس قواوې:** دا قواوې د ماليکولو د يو بل سره د نښتلو د مايعاتو د جريان د وروکيدلواو په نتيجه کې د مايع د لزوجيت د زياتيدو سبب ګرځي.

(۱۱۱). هر څومره چې د موادو د ماليکولو شکل ګډوډ او غير منظم وي هغومره هغوئ يو د بل د پاسه په سختۍ ښويږي نو ځکه هغه مواد چې د ماليکولو فضائي جوړښت ئې ځانګې وانګې او ګډوډ وي د هغوئ لزوجت هم زيات وي. بر عکس هغه مواد چې ماليکولونه ئې منظم فضائي جوړښت (لکه کره، هرم ...) لري د هغوئ لزوجيت کم دی.

(۱۷). **کثافت:** هر څومره چې د موادو کثافت لوړ وي هغومره د هغوئ لزوجيت هم زيات وي.

(۷) **د تودوخې درجه:** داچې د تودوخې د درجې په لوړيدو سره د ماليکولو تر منځ جذب ضعيفه کيږي نو پدې اساس د تودوخې د درجې په لوړيدو سره د مايعاتو لزوجيت کميږي.

د لزوجيت اندازه کول:

د لزوجيت مطلق قيمت اندازه کول مشکل کار دی. د دې پر ځای معمولاً د اوبو په نسبت د مايعاتو د لزوجيت

ketabton.com - The Digital Library

نسبي قيمت معلوموي. د دې کار لپاره د اوستوالدوسکو متر څخه کار اخلي. شکل (8 - 3)

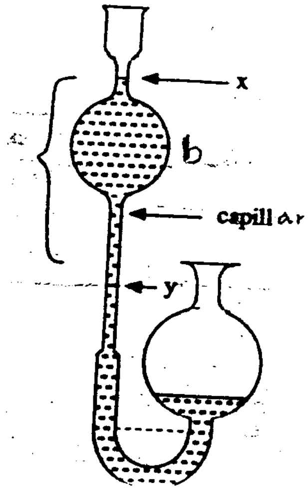

اتم (8 - 3) شکل: وسکومتر

وسکو متر د امتحاني مايع څخه ډکيږي او د X او Y نقاط پر نل نښاني کوي. پس له هغي انتظار باسي چي د مايع سطحه د X د نقطي څخه تر Y نقطي پوري په څومره وخت کي رابښکته کيږي دغه وخت ياد داشت کيږي. بيا وسکو متر په مقطرو اوبو پاک پريمينځل کيږي او د X تر نښاني پوري د مقطرو اوبو څخه ډکيږي او په عين ترتيب د X څخه د Y تر نښاني پوري د اوبو د رابښکته کيدو وخت معلوموي. د مايع د لزوجيت نسبي قيمت د لاندي رابطي څخه حسابيږي:

$$\frac{\eta l}{\eta w} = \frac{dl.tl}{dw.tw} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (55)$$

دلته $tl, dl, \eta l$ په ترتيب سره د امتحاني مايع لزوجيت، کثافت او د X د نقطي څخه د Y تر نقطي پوري د مايع د جريان وخت همدا ډول $tw, dw, \eta w$ د اوبو لزوجيت، کثافت او د X د نقطي نه د Y تر نقطي پوري د اوبو د سطحي د راټيټيدلو وخت ښئي.

د اوبو لزوجيت د تودوخي په 25°C کي يو سانتي پوايز قبول شوی دی.

$$1\text{Poise} = 10^{-1}\ \text{kg}\ \text{m}^{-1}\text{s}^{-1}$$

ketabton.com - The Digital Library

جامدات:

مخکي وويل شول چي د گازاتو ماليکولونه په فضا کي په نا منظم ډول او يو د بل نه په مستقله توگه په هر طرف حرکت کوي. ولي په مايعاتو کي څنگ په څنگ گاونډي ماليکولونه يو د بل سره څه نا څه نښتي، يو د بل څخه لري ماليکولونه يو د بل نه په ستقل ډول حرکت کوي. د جامداتو د جوړښت واحدونه (اتومونه، ماليکولونه او ايونونه) که يو د بل څخه لري دي او که نژدي، په آزاده توگه په هر طرف يو د بل څخه نشي لري کيدای بلکه دغه د جوړښت واحدونه د کرستلي حالي په غوټو کي يواځي د متعادل حالت د موقعيت په شاوخوا اهتزازي حرکت کولای شي، نو پدي لحاظ جامدات معين حجم لري او کرستلي حامدات معين هندسي شكل هم لري.
جامدات په دوه ډوله يعني دامورف او د کرستل په شکل پيدا کيږي.

12 - 3 . کرستلونه:

هغه جامد اجسام چي د جوړښت واحدونه (ماليکولونه، اتومونه او ايونونه) ئي په منظم تکرار په فضا (کرستلي جالي) کي موقعيت ولري د کرستل په نامه يادېږي لکه د مالگي کرستل د بورې کرستل او داسي نور.

د کرستلو مشخصه ئي خواص:

(I). کرستلو نه معين حجم او معين هندسي شكل لري. ولي گازات نه معين حجم او نه معين شكل لري او مايعات که معين حجم لري بيا معين شكل نلري.
(II). که گازات او مايعات ايزوتروپک دي يعني د هغوئ ټول خواص په جهت پوري اړه نلري مگر کرستلونه آن ايزوتروپک دي يعني دا چي د کرستلو د داخلي نظم له امله د هغوئ بعضي فزيکي خواص په جهت پوري اړه لري. مثلاً د کرستلو برقي خواص او هم د هغوئ د انكسار ضريب ممکن له يوه اړخ څخه کم او د بل اړخ څخه زيات وي.
(III). سختي او ايلاستيکيت : کرستلونه په معينه اندازه سختي او ايلاستکيت لري. د کرستل شکل د خارجي قوې تر تاثير لاندي تغير کوي او کله چي قوه تري لري شي نو هغه بيرته لمړنی شکل اخلي.
(IV). کرستل ثابته د ذوب نقطه لري.

الف - **د کرستل نمو:** د خالصي مايع او هم د مشبوع محلول د ورو ورو سړيدو په نتيجه کي کرستلونه جوړيږي.
د کرستل ظاهري شکل پدي پوري اړه لري چي هغه څنگه او د کومو شرايطو لاندي جوړ شوی دی. مثلاً هغه ماده چي عادتاً مکعبي کرستلونه جوړوي د مختلفو شرايطو لاندي د ستني په شان ، د آوار قاب په شان او د مکعبي جسم په شان کرستلونه ئي جوړيږي. شکل (9)

ketabton.com - The Digital Library

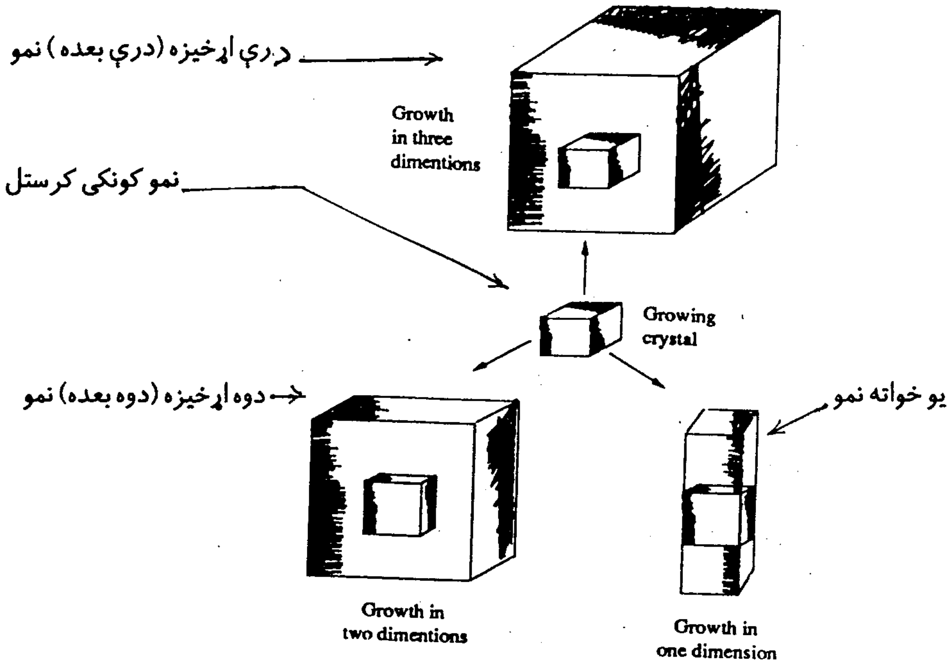

نهم (9 - 3) شکل: د مکعبي کرستلي سيستم دري ډوله نمو.

ب - ايزو مورفيزم او پولي مورفيزم: دوه کيمياوي مواد چې کرستلي جوړښت يې يو شان وي د ايزومورفو په نامه ياديږي.

د ايزومورف موادو فزيکي او کيمياوي خواص سره توپير لري.

ايزومورف	اتومي نسبت	کرستلي جوړښت
Mgo , Naf	1:1	مکعب
K_2SeO_4 , K_2SO_4	2:1:4	ارتورومبک
Ca CO_3 , Na NO_3	1:1:3	رومبو هدرال

د عيني مادې مختلف کرستلي ډولو جوړيدل د پولي مورفيزم په نامه ياديږي. که د عين مادې مايع په مختلفو طريقو او د مختلفو شرايطو لاندې سره شي نو د هغه مادې مختلف کرستلي ډولونه جوړيږي لکه:

کاربن (گرافيت ، الماس)

سلفر (رومبک ، مونو کلينيک)

سلکان (کوارتز، فلادسفار)

د کيمياوي عناصرو پولي مورفونه د الو تروپي شکلونو په نامه هم ياديږي. د تودوخي هغه درجه چې په هغه کې د يوې کيمياوي مادې يو کرستلي شکل په بل کرستلي شکل اوړي د اوښتون د درجې په نامه ياديږي. مثلاً :

ketabton.com - The Digital Library

$$S_8 \xrightarrow{95,5°C} S_8$$

(رومبک)　(مونو کلینک)

$$Sn \xrightarrow{18°C} Sn$$

خړ　سپین

(ارتو رومبک)　(تترا گونال)

$$KNO_3 \xrightarrow{128,5°C} KNO_3$$

رومبو هدرال　(آرتو رومبک)

1-12 - 3. د کرستل لمړنی (واحدي) حجره، کرستلي جالی:

د کرستل د حجم هغه کوچنی واحد چې د کرستل د جوړښت ټول مشخصات پکې وي د کرستل د واحدې حجرې په نوم یادیږي.

د لمړنی حجرې پر بنسټ هم هغسې نورې حجرې جوړیږي او له هغې څخه لوی کرستل لاس ته راځي.

د کرستل په حجم کې د ذراتو (اتومو، مالیکولو یا ایونو) د موقیعتونو نظم د کرسلي جالی په نامه یادیږي. په کرستلي جالی کې د ذراتو ځایونه د کرستلي جالی د غوټو په نامه یادیږي او د کوچنیو دایرو په شکل ښودل کیږي. په لاندې شکل (10 - 3) کې یوه ساده مکعبي کرستلي جالی او مکعبي واحدي حجره ښودل شوې ده.

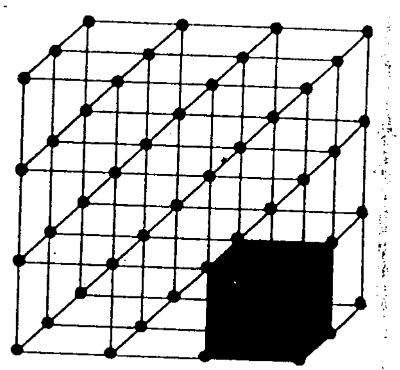

لسم (10 - 3) شکل: ساده مکعبي کرستلي جالی.

ketabton.com - The Digital Library

د کرستلو د جوړښت د تشریح لپاره د کرستالو گرافي دري محوري سیستم څخه استفاده کوي. د وضعیه عادي کمیاتو د سیستم څخه د دې سیستم فرق پدې کې دی چې دا محورونه محدود قطعه خطونه دي او د هغوئ تر منځ زاوئې کیدای شي قایمې او یا مایلې وي. چې پدې حساب اوه ډوله کرستلي سیستمونه یا د کرستل اوه ډوله واحدې حجرې پیژندل شوې دي چې په لاندې شکلونو کې ښودل کیږي.

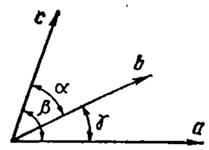

یولسم (11 - 3) شکل: د کرستالو گرافیکي سیستم محورونه
a, b, c د محورو اوږدوالی
α , β, γ د محورو تر منځ زاوئې

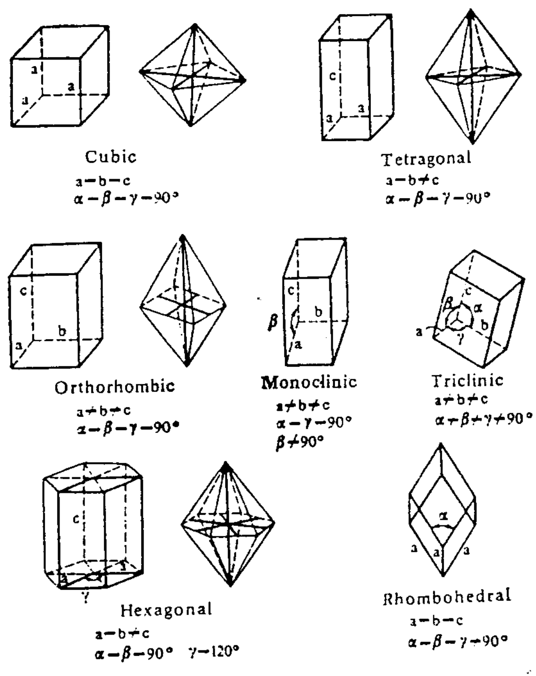

دولسم (12 - 3) شکل: د کرستالو اساسي سیستمونه

ketabton.com - The Digital Library

2 - 12 - 3 . د کرستلي جالی ډولونه:

دا چې د کرستلي جالی په غوټو کې کوم ډول ذرات (اتومونه، مالیکولونه، ایونونه) ځای لري د کرستلي جالیو څلور گروپه پیژاندل شویدي.

الف - **فلزي کرستلونه:** د دې کرستلونو د کرستلي جالیو په غوټو کې د فلزاتو اتومونه ځای شویدي دا اتومونه د فلزي رابطې په واسطه سره تړل شویدي. د فلزاتو ولانسي الکترونونه د اتومو تر منځ خالیگاوو کې د الکتروني گاز په شکل په آزادانه ډول حرکت کوي. په همدې لحاظ فلزي کرستلونه برق او تودوخه ښه تیروي او جلا هم لري.

ب - **ایوني کرستلونه :** د دې ډول کرستلونو د کرستلي جالیو په غوټو کې په منظم تناوب سره مثبت او منفي ایونونه ځای لري او ایونونه د ایوني اړیکي په واسطه سره نښتلي دي. د دې ډول موادو د ذوبان نقطه لوړه وي دا مواد د ذوب او د محلول په حالت کې برق ښه تیروي. ولې په جامد حالت کې برق نه تیروي.

ج - **کوولانسي کرستلونه:** د دې کرستلو نو د کرستلي جالیو په غوټو کې هم اتومونه ځای لري مگر دلته اتومونه د کوولانسي اړیکي په واسطه سره ارتباط لري. دا چې کوولانسي اړیکه ډیره مضبوطه ده نو هغه مواد چې کوولانسي کرستلونه لري ډیر سخت دي لکه الماس، سلیکان، جرمانیم او نور.

د - **مالیکولي کرستلونه:** دلته د کرستلي جالیو په غوټو کې مالیکولونه لکه H_2O, I_2, O_2, N_2, NH_3 او نور ځای لري مالیکولونه دلته د واندروالس د قواؤ په ذریعه سره نښتي وي. دا کرستلونه نرم وي او د ذوبان نقطه ئې ټیټه وي. دا مواد برق او تودوخه نه تیروي.

سوال : الماس او گرافیت دواړه د کاربن د اتومو څخه جوړ دي . مگر الماس ډیر سخت دی او برق نه تیروي، گرافیت نرم دی برق ښه تیروي د دې خبرې دلیل څه دی.

جواب : د الماس او گرافیت کرستلي جوړښتونه فرق لري. په (13 - 3) او (14 - 3) شکلونو کې د الماس او گرافیت کرستلي جالی ښودل شوې دي.

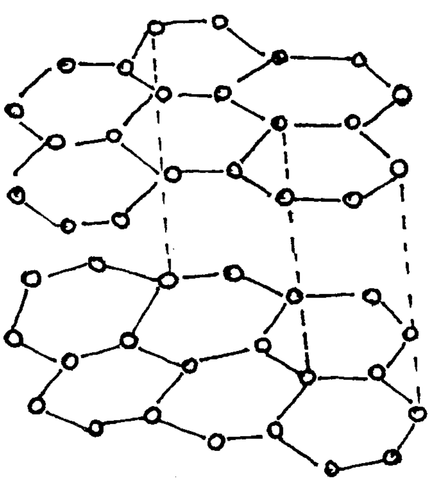

(14 - 3) شکل : د گرافیت کرستلي جالی

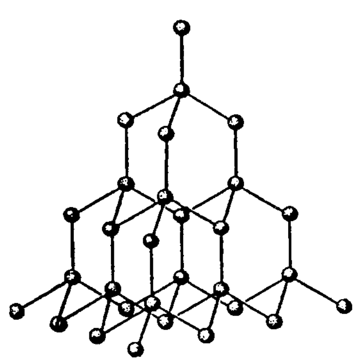

(13 - 3) شکل: د الماس کرستلي جالی

ketabton.com - The Digital Library

د کاربن اتوم څلور SP^3 هایبرد اربتالونه جوړوي. د الماس په کرستلي جالۍ کې د کاربن هر اتوم د څلورو کوولانسي اړیکو په واسطه د کاربن د نورو څلورو اتومونو سره چې د تترا هدرون په څوکو کې ځای لري تړلي وي. په دې ترتیب د الماس په کاڼي کې د کاربن ټول اتومونه د مضبوطو کوولانسي اړیکو په واسطه یو د بل سره تړلي دي چې د دغسې کرستلي جوړښت له کبله الماس تر ټولو سخت کاڼی دی. د گرافیت کرستل طبقه ئي جوړښت لري چې په هره طبقه کې د کاربن هر اتوم د دریو کوولانسي اړیکو په واسطه د کاربن د دريې نورو اتومو سره تړلی وي او د SP^3 څلورم اربتال آزاد پاتې کیږي. د گرافیت د کرستل طبقات د واندروالس ضعیفه قواؤ په واسطه یو د بل سره نښتي وي له همدې کبله گرافیت نرم وي.

د الماس او گرافیت برقي هدایت د کرستلي ساحو د تیورۍ په چوکات کې پوهیدلای شو.

د کرستلي ساحو تیوري:

د کرستلي موادو د برق تیرولو قابلیت د کرستلي ساحې د تیورۍ په اساس داسې تشریح کیږي چې گویا همغسې چې په مالیکولونو کې د اتومي اربتالو څخه مالیکولي اربتالونه جوړیږي په کرستلونو کې د اتومي اربتالو څخه کرستلي ساحې یا د کرستلي ساحې اربتالونه منځ ته راځي. د مالیکولي اربتال په څیر د کرستلي ساحې اربتال د کرستل د ټولو اتومو تر منځ فضا کې (د کرستل د ټولو اتومو په شا وخوا کې) خپور (پخش) وي. کوم قواعد چې په اتومي او مالیکولي اربتالو کې د الکترونو د ویش په هکله دي هغه د کرستلي ساحې په اربتالو کې هم مراعات کیږي چې د هغو له جملې د پاولي د پرنسیپ له مخې په هر اربتال کې اعظمي دوه الکترونه ځای نیولای شي. چې په دې حساب که یو کرستل د N اتومو څخه جوړ وي او د دې N اتومو d, p, s او f اربتالونه متقابلاً یو بل کې تداخل وکړي او د کرستلي ساحې اربتالونه جوړ کړي نو په دې اربتالو کې د الکترونو ممکنه اعظمي شمیر 2N (د s په ساحه کې) 6N (د p په ساحه کې)، 10N (د d په ساحه کې) او 14N (د f په ساحه کې) کیدای شي. کرستلي ساحې د انرژیکي دیاگرام په توگه په (15 - 3) شکل کې ښودل شوي

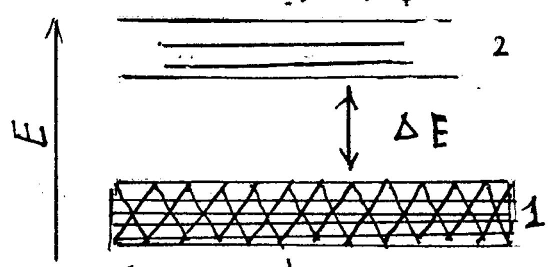

(15 - 3) شکل: کرستلي ساحې انرژیکي دیاگرام کې

1 - ولانسي ساحه

ΔE - ممنوعه ساحه

2 - آزاده یا د هدایت ساحه

ټول هغه الکترونونه چې کیمیاوي اړیکي جوړوي په ولانسي ساحه کې ځای نیسي. کوم الکترونونه چې په برقي هدایت کې برخه اخلي په آزاده یا د هدایت په ساحه کې وي. کله چې کرستل په برقي ساحه کې کیښودل شي نو د هدایت د ساحې الکترونونه د برقي ساحې په لور حرکت کوي او په دې توگه د کرستل څخه برق تیریږي. په

ketabton.com - The Digital Library

حقیقت کې د کرستل ولانسي ساحه د هغه کرستل د اتومو د ولانسي اربتالو څخه جوړه وي او په هغې کې ولانسي الکترونونه ځای لري. که چیرې ولانسي ساحه په الکترونو تکمیله او ډکه وي یعنې په اتومي ولانسي اربتالونو کې دوه دوه الکترونونه وي نو دلته د دغه الکتروني جوړو یو دبل څخه جلا کول او د هدایت ساحې ته ئې پورته کول ډېره انرژي غواړي یعنې په دغسې کرستلو کې د ولانسي ساحې او د هدایت د ساحې تر منځ ممنوعه ساحه وجود لري.
که د ممنوعه ساحې انرژي له 3 ev څخه زیات ($\Delta E \geq 3ev$) وي نو دغسې کرستل د برق عایق دی. مثلاً د الماس په کرستل کې د کاربن د اتوم څلور SP^3 ولانسي اربتالونه په اته ولانسي الکترونو ډک دي نو دلته د ممنوعه ساحې انرژي زیاته ($\Delta E = 5,7$ ev)ده نو ځکه الماس په عادي شرایطو کې کاملاً عایق دی. په ایوني کرستلو کې $\Delta E \simeq 6ev$ وي نو ځکه ایوني کرستلونه هم عایق دي.
که د ممنوعه ساحې انرژي $\Delta E = 1 - 3$ ev وي نو دغسې کرستلونه نیمه هادي بلل کیږي. که د نیمه هادي موادو د تودوخې درجه لوړه شي نو ډیر الکترونونه د ولانسي ساحې څخه د هدایت ساحې ته پورته کیږي او په دې ترتیب د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د نیمه هادي موادو برقي هدایت زیاتیږي. که په ولانسي ساحه کې نیمه ډک یا خالي ولانسي اربتالونه وي یعنې ولانسي الکترونونه د ولانسي اربتالونو د تکمیل لپاره کافي نه وي لکه په گر افیت کې چې یو SP^3 اربتال ئې نیمه ډک او آزاد دی د سودیم او مس په کرستل کې چې د S اربتال نیمه ډک (یو الکترون لري) دی یعنې دلته آزاد اربتالونه شته. په داسې کرستلو کې په ډیره کمه انر ژي الکترون د هدایت ساحې ته ځي یعنې دلته اصلاً ممنوعه ساحه نشته بلکه د هدایت ساحه د ولانسي ساحې د پاسه پرته او گډ سرحد لري. دا ډول کرستلونه په فلزاتو کې لیدل کیږي. دغسې مواد برق ښه تیروي. په کومو فلزاتو کې چې په ولانسي ساحه کې د S په ولانسي اربتال کې دوه الکترونه وي دلته د S اربتال د انرژۍ له لحاظه نژدې P خالي اربتال سره گډیږي او په دې ترتیب د دغه دوه الکترونو دپاره پراخه خالي اربتال (د هدایت ساحه) جوړیږي چې دغه الکترونونه په ډیره اسانۍ د هدایت ساحې ته داخلیږي.

3 - 12 - 3 . د کرستلي جالۍ انرژي*:

هغه انرژي چې د کرستل د ذراتو (اتومو، مالیکولو، ایونو) یو د بل څخه د لایتناهي فاصلې په اندازه لرې کولو لپاره ضروو ده د هغه مادې د کرستلي جالۍ د انرژۍ په نامه یادیږي.

3 - 14 . امورف(بې شکله)جامدات:

د دې جامداتو د جوړښت په فضا کې د ذراتو (اتومو، مالیکولو، ایونو) منظم تناوب نه لیدل کیږي. نو ځکه دا جامدات د ذوب معینه ثابته نقطه او د ذوب ثابت معین حرارت نلري او هم په دوئ کې آن ایزوتوپي نشه عادي ښیښې، جامد پولي میرونه او نور جامدات له دې ډلې څخه دي. د داخلي جوړښت له پلوه دا مواد د کرستلو څخه مایعاتو سره ډیر شباهت لري.

* - ۱ ۹ - ۸) جدول

ketabton.com - The Digital Library

څلورم فصل
کیمیاوي ترمودینامیک

کیمیاوي تعامل د موادو داسي تغیرات ښئي چي په هغې کې د کیمیاوي موادو د مالیکولونو د اتومو تر منځ بعضي کیمیاوي اړیکي شلیږي. د اتومو تر منځ نوی نظم او نوي کیمیاوي اړیکي جوړیږي او په نتیجه کې نوي کیمیاوي مواد چي جوړښت او خواص ئې د لمړنیو موادو څخه فرق لري منځ ته راځي.

د زړو کیمیاوي اړیکو د ړنګیدو او د نوي کیمیاوي اړیکو د جوړیدو په جریان کې د انرژۍ راکړه ورکړه حتمي ده. په بعضي کیمیاوي تعاملاتو کې په تعامل کې د داخل شو یو او د تعامل څخه حاصل شویو موادو د مالیکولونو شمیر فرق لري په داسي تعاملاتو کې (خاصتاً که د تعامل ټول مواد ګازات وي) د سیستم حجم ډیر تغیر کوي او د انرژۍ د راکړې ورکړې سربیره انبساطي کار (p.dv) هم صورت نیسي. په بعضي کیمیاوي تعاملاتو کې دانرژۍ راکړه ورکړه د تودوخې او په بعضي نورو که د رڼا او یا بریښنا په شکل کیږي. او همدا رنګه د کیمیاوي تعامل په نتیجه کې د انبساطي کار پرته برقي کار او د کار نور ډولونه هم صورت نیسي.

د طبیعت د عمومي قانون پر اساس هر سیستم میلان لري چي د لوړې انرژیکي سوئې نه ټیټې انرژیکي سوئې ته واوړي نو د لمړنیو موادو په مالیکولونو کې د کیمیاوي اړیکو د انرژۍ او د تعامل څخه حاصل شویو موادو په مالیکولونو کې د کیمیاوي اړیکو د انرژۍ د توپیر له مخې د کیمیاوي تعامل د میلان لوری او حد هم اټکل کیدای شي. په کیمیاوي سیستم کې د تودوخې د راکړې ورکړې په نتیجه کې د موادو فازي حالات هم تغیر کوي.

هغه علم چي د کیمیاوي تعاملاتو دکار حرارت او د انرژۍ د نورو اشکالو تر منځ د اوښتون قوانین، د کیمیاوي تعاملاتو او بین الفازي تعادلاتو قوانین او همدا رنګه د کیمیاوي تعامل په نتیجه کې د موادو د انرژیکي او جوړښتي تغیراتو له مخې د کیمیاوي تعامل د لورې او میلان اټکل مطالعه کوي د کیمیاوي ترمودینامیک په نامه یادیږي.

لاندې مونږ د ترمودینامیک لمړی او دوهم قانون په ډیر لنډ ډول مطالعه کوو:

1 - 4 . د ترمودینامیک لمړی قانون:

د ترمودینامیک لمړی قانون د انرژۍ د تحفظ د عمومي قانون یو خاص شکل دی. پدې قانون کې د یو سیستم د کار، حرارت او د انرژۍ د نورو ډولو تر منځ معادل اوښتون څیړل کیږي. دا قانون د ریاضي په فورمول داسي ښودل کیږي:

$$Q = \Delta u + A \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (52)$$

پورتنی فورمول ښئي چي که یو سیستم د Q په اندازه تودوخه جذب یا آزاده کړي د هغې په نتیجه کې به د سیستم داخلي انرژي د Δu په اندازه تغیر وکړي او هم ممکن د A په اندازه کار صورت ونیسي. مثلاً هغه کیمیاوي تعامل

ketabton.com - The Digital Library

چې په بطريو کې صورت نيسي د هغې په نتيجه کې د برق جريان منځ ته راځي او هم برقي کار اجرا کيداى شي. يا که د تعامل په نتيجه کې د سيستم حجم (دماليکولونو شمير) تغير وکړي پدې صورت کې د تعامل په نتيجه کې انبساطي کار ($A = p.dv$) اجرا کيږي. داخلي انرژي u يو ډير عام مفهوم دی د موادو په داخل کې دماليکولو د انتقالي او دوراني حرکاتو انرژي دماليکولو په داخل کې د اتومو د اهتزازي حرکاتو انرژي او د اتومو په داخل کې د الکترونو، پروتونو، نيوترونو د حرکاتو انرژي ټول د يوې کيمياوي مادې داخلي انرژي جوړوي.

پس هره کيمياوي ماده په يو معين حالت کې (معين فشار، د تودوخې درجه ... او نور) يوه معينه مقدار داخلي انرژي لري. په کيمياوي تعامل کې د يو ډول موادو څخه بل ډول مواد جوړيږي. د لمړنيو موادو داخلي انرژي د حاصل شويو موادو د داخلي انرژي څخه فرق لري يعني دا چې د کيمياوي تعامل په نتيجه کې د کيمياوي سيستم داخلي انرژي تغير کوي.

لکه چې پاس وويل شول د هرې کيمياوي مادې داخلي انرژي په معين حالت کې معين او ثابت مقدار لري دغه مقدار په سيستم کې د پخوانيو تغيراتو يا هغې لارې پورې اړه نلري چې سيستم تر دغه حالت پورې طی کړې ده. نو پدې اساس په يو معين حالت کې په تعامل کې د داخل شوؤ او د تعامل څخه د حاصل شوؤ موادو د داخلي انرژۍ فرق (Δu) يو معين او ثابت مقدار دی چې د تعامل په مرحلو (لارې) پورې اړه نلري.

اوس مونږ داسې يو کيمياوي تعامل په نظر کې نيسو چې په هغې کې يوازې انبساطي کار ($A = p.dv$) صورت نيسي. مګر دغه تعامل په داسې ظرف کې اجرا کوو چې سر يې تړلی وي ($dv = 0$) دلته سيستم هيڅ ډول کار نه اجرا کوي او د Q حرارت ټول د داخلي انرژۍ په تغير مصرفيږي. يعنې ليکو چې:

$$Q = \Delta u + A \qquad A = p.dv = 0$$

$$Qv = \Delta u \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \text{ي.ـ}(53)$$

دا چې (Δu) يو معين او ثابت مقدار دی پس Qv يعنې هغه حرارت چې د ثابت حجم لاندې په يوه کيمياوي تعامل کې جذب يا آزاديږي هم يو معين مقدار او ثابت عدد دی.

اوس فرض کوو چې تعامل په سر خلاصي ظرف کې يعنې د ثات خارجي فشار لاندې صورت نيسي پدې حالت کې (52) افاده داسې ليکو:

$$Qp = (u_2 - u_1) + p(v_2 - v_1)$$
$$Qp = (u_2 + pv_2) - (u_1 + pv_1)$$
$$u + pv \equiv H$$

$$Qp = H_2 - H_1 = \Delta H \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots \text{ي.ـ}(54)$$

H په پورتنۍ افاده کې د انتالپي په نامه ياديږي. د (54) افادې څخه ښکاري هغه حرارت چې د ثابت فشار لاندې په يو کيمياوي تعامل کې جذب يا آزاديږي (Qp) هغه ټول د کيمياوي سيستم د انتالپي په تغير مصرفيږي. د بلې خوا د $H = u + pv$ څخه ښکاري چې يوه کيمياوي ماده په يو معين حالت کې معين مقدار داخلي انرژي (u) او د

ketabton.com - The Digital Library

معین فشار (p) لاندې معین حجم (v) لري نو پدې اساس د کیمیاوي مادي انتالپي د هغې داخلي انرژي په شان په یو معین حالت کې معین او ثابت مقدار دی پس د هغې تغیر یعنې ΔH هم یو معین مقدار دی دا چې د معینو خارجي شرایطو لاندې د هر کیمیاوي تعامل ΔH یو ثابت او معین عدد دی پس Qp یعني هغه حرارت چې د ثابت فشار لاندې په کیمیاوي تعامل کې جذب یا آزادیږي هم یو ثابت او معین مقدار دی.
که د تعامل څخه لاس ته راغلیو موادو او په تعامل کې شامل شویو موادو د تودوخې درجې یو شی وي یعني د تعامل حاصلات دومره ساړه کړو چې د تودوخې درجه ئې د لمړنیو موادو د تودوخې د درجې سره برابره شي په داسې شرایطو کې Qp او Qv دواړه د یو تعامل دپاره ثابت او معین قیمتونه لري. چې پدې صورت کې Qp د تعامل حرارتي اثر د ثابت فشار لاندې او (Qv) د تعامل حرارتي اثر د ثابت حجم لاندې یادیږي.

$$Qp = Qv + \Delta nRT \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 4\text{-}(55)$$

په اخري افاده کې ΔnRT انبساطي کار ښئي چې دلته Δn د لمړنیو او د تعامل څخه د حاصل شویو موادو د مولونو فرق، R د گازاتو عمومي ثابت او T د تودوخې درجه ښئي.

2 - 4 . د هس قانون:

د کیمیاوي تعامل حرارتي اثر په کیمیاوي تعامل کې د داخل شویو موادو په طبیعت او حالت او دتعامل څخه د حاصل شویو موادو په طبیعب او حالت پورې اړه لري، او د تعامل په مابیني مراحلو پورې اړه نلري. مثلاً د کاربن څخه د کاربندای اکساید استحصال په نظر کې نیسو. دلته دوه امکانه وجود لري، یا خو دا چې کاربن په کافي ډیره هوا کې وسوځول شي او راساً کاربندای اکساید حاصل شي او یا دا چې کاربن په داسې محیط کې وسوځول شي چې آکسیجن پکې کافي نه وي پدې صورت کې لمړی کاربن مونو اکساید لاس ته راځي او کاربن مونو اکساید بیا د آکسیجن سره تعامل کوي او کاربن دای اکساید جوړوي.

$$C + O_2 = CO_2 \qquad \Delta H = -\ 94{,}030 \text{ kkal/mole}$$

$$C + \tfrac{1}{2} O_2 = CO \qquad \Delta H_1 = -\ 26{,}39 \text{ kkal/mole}$$

$$CO + \tfrac{1}{2} O_2 = CO_2 \qquad \Delta H_2 = -\ 67\ 64 \text{ kkal/mole}$$

اوس که د کاربن څخه د کاربن مونو اکساید د استحصال حرارتي اثر ΔH_1 او بیا د کاربن مونو اکساید څخه د کاربندای اکساید د استحصال حرارتي اثر ΔH_2 سره جمع کړو د کاربن څخه راساً د کاربن دای اکساید حرارتي اثر ΔH سره مساوي کیږي.

$$\Delta H = \Delta H_1 + \Delta H_2 = (-\ 26{,}39 \text{ kkal/mole}) + (-\ 67{,}64 \text{ kkal/mole}) = 94{,}03 \text{ kkal/mole}$$

ketabton.com - The Digital Library

له پورتني مثال څخه ښکاري چې د کاربن څخه د کاربندای اکساید استحصال د تعامل په مرحلو (لارو) پورې اړه نلري.

الف - **د کیمیاوي موادو د جوړیدو حرارت :** د ساده موادو څخه د یو مول کیمیاوي مادې د جوړیدو حرارت ته د هغه مادې د جوړیدو حرارت وائي. د کیمیاوي موادو د جوړیدو او د کیمیاوي موادو بیرته د ړنګیدو تودوخه یو شی وي. که د یوې کیمیاوي مادې د جوړیدو په وخت کې هر څومره ډیر حرارت آزاد شي هغومره هغه ماده ثابته او کټ مټ هغومره زیات حرارت د هغې د ړنګیدو لپاره ضرور دی. یعنې د یوې مادې تولیدي حرارت او د هغې مادې تخریبي حرارت عدداً سره ماوي وي ولې علامه ئې اختلاف لري.

$$3/2\,H_2 + ½\,N_2 = NH_3 \qquad \Delta H^\circ_{298}(NH_3)$$
$$C + O_2 = CO_2 \qquad \Delta H^\circ_{298}(CO_2)$$

د کیمیاوي موادو د جوړیدو د حرارت ستندرد قیمتونه په ΔH°_{298} ښودل کیږي.
په ترمودینامیک کې ΔH°_{298} په ستندرد شرایطو ($p = 1at, T = 298\ k^\circ$) کې حرارتي اثر ښئي.
باید وویل شي چې ټول کیمیاوي تعاملات په ستندرد شرایطو کې صورت نه نیسي اما د هغوئ حرارتي اثر د مربوطه فورمول په واسطه ستندرد شرایطو ته رااوړي.
که تعامل کې د ټولو شاملو موادو د جوړیدو حرارتونه وپیژنو نو د کیمیاوي تعامل حرارتي اثر د لاندې فورمول په مرسته حسابیدای شي:

$$\Delta H = \sum_{II} \Delta H\,(i) - \sum_{I} \Delta H(i) \ldots\ldots\ldots\ldots\ 4-(56)$$

دلته $\sum_{I} \Delta H\ (i)$ په تعامل کې د ټولو شامل شویو موادو د جوړیدو د حرارتونو مجموعه $\sum_{II} \Delta H\ (i)$ د تعامل څخه د ټولو حاصل شویو موادو د جوړیدو د حرارتو مجموعه او ΔH د تعامل حرارتي اثر ښئي.
د موادو د جوړیدو حرارت د یوه مول لپاره په جدولونو کې ورکړل کیږي.
مثال: لاندې تعامل راکړل شوی دی.

$$CaO + 3C = CaC_2 + CO$$

په پورتني تعامل کې د شامل شویو کیمیاوي موادو د جوړیدو د حرارتونو ستندرد قیمتونه په جدول کې داسې ورکړل شوي دي.

$$\Delta H^\circ_{298}\ (CaC_2) = -14{,}1\ kkal/mole$$
$$\Delta H^\circ_{298}\ (CaO) = -151{,}7\ kkal/mole$$
$$\Delta H^\circ_{298}\ (CO) = -24{,}42\ kkal/mole$$

د دې کمیتو په مرسته د پورتني تعامل حرارتي اثر په ستندرد شرایطو کې پیدا کړی.

ketabton.com - The Digital Library

لمړی (4 – 1) جدول : د موادو د جوړیدو حرارتونه ΔH^{o}_{298}

in 10^5 J mol^{-1} bij $T = 298$ K en $p = p_0$

AgBr(s)	− 0,995	HBr(g)	− 0,362	NaBr(s)	− 3,60
AgCl(s)	− 1,27	HCl(g)	− 0,923	NaCl(s)	− 4,11
AgF(s)	− 2,03	HF(g)	− 2,69	Na_2CO_3(s)	−11,31
AgI(s)	− 0,624	HI(g)	+ 0,259	NaF(s)	− 5,69
Ag_2O(s)	− 0,306	HNO_3(l)	− 1,73	NaI(s)	− 2,88
$AlCl_3$(s)	− 6,95	H_2O(l)	− 2,86	Na_2O(s)	− 4,16
Al_2O_3(s)	−16,70	H_2O(g)	− 2,42	NaOH(s)	− 4,27
$BaBr_2$(s)	− 7,55	H_2O_2(l)	− 1,88	Na_2SO_4(s)	−13,84
$BaCl_2$(s)	− 8,60	H_2S(g)	− 0,201	NH_3(g)	− 0,462
$BaCO_3$(s)	−12,18	H_2SO_4(l)	− 8,11	NH_4Cl(s)	− 3,15
BaI_2(s)	− 6,02	KBr(s)	− 3,92	NH_4NO_3(s)	− 3,65
BaO(s)	− 5,58	KCl(s)	− 4,36	NO(g)	+ 0,904
$Ba(OH)_2$(s)	− 9,46	$KClO_3$(s)	− 3,91	NO_2(g)	+ 0,339
$BaSO_4$(s)	−14,65	KF(s)	− 5,62	N_2O(g)	+ 0,815
C(s) diamant	+ 0,019	K_2O(s)	− 3,61	N_2O_4(g)	+ 0,0967
$CaBr_2$(s)	− 6,75	KOH(s)	− 4,26	O_3(g)	+ 1,42
$CaCl_2$(s)	− 7,95	KI(s)	− 3,28	P_x(s) rood	− 0,18
$CaCO_3$(s)	−12,07	LiBr(s)	− 3,50	PCl_3(l)	− 3,39
CaI_2(s)	− 5,35	LiCl(s)	− 4,09	PCl_5(s)	− 4,63
CaO(s)	− 6,36	LiF(s)	− 6,12	$PbCl_2$(s)	− 3,59
$Ca(OH)_2$(s)	− 9,87	Li_2O(s)	− 5,96	PbO(s)	− 2,19
$CaSO_4$(s)	−14,23	LiI(s)	− 2,71	PbO_2(s)	− 2,77
CO(g)	− 1,105	$MgBr_2$(s)	− 5,18	SiO_2(s)	− 8,59
CO_2(g)	− 3,935	$MgCl_2$(s)	− 6,42	$SnCl_2$(s)	− 3,50
CS_2(l)	+ 0,879	$MgCO_3$(s)	−11,13	$SnCl_4$(l)	− 5,45
CuO(s)	− 1,55	MgO(s)	− 6,02	SO_2(g)	− 2,97
CuS(s)	− 0,485	MgI_2(s)	− 3,60	SO_3(g)	− 3,95
$CuSO_4$(s)	− 7,70	$MgSO_4$(s)	−12,78	$ZnCl_2$(s)	− 4,16
$CuSO_4 . 5H_2O$(s)	−22,78			ZnO(s)	− 3,48
$FeCl_2$(s)	− 3,41			ZnS(s)	− 2,03
$FeCl_3$(s)	− 4,05				
FeO(s)	− 2,67				
Fe_2O_3(s)	− 8,22				

کاربن د گرافیت، فاسفورس سپین، او سلفر (رمبیک) د اولیه موادو په حیث

ketabton.com - The Digital Library

دویم (2 - 4) جدول : د موادو د سوزیدو حرارتونه ΔH^{o}_{298}

in 10^{5} J mol^{-1} , T = 298k   P = P° H_2O (L)

مرکب	ΔH^{o}_{298}	مرکب	ΔH^{o}_{298}
CH4 (g)	- 8,90	HCHO (g)	- 5,50
C2H6 (g)	- 15,59	CH3 - CHO (g)	- 11,66
C3H8 (g)	- 22,19	CH3O - C2H5 (g)	- 14,53
n - C4H10	- 28,75	C2H5O - C2H5 (l)	- 27,25
Isobutane	- 28,67	HCOOH (l)	- 2,70
C3H6 (g)	- 20,77	CH3COOH(l)	- 8,72
C2H4(g)	- 14,10	C2H5COH(l)	- 15,75
CH3CH : CH2(g)	- 20,75	(COOH)2 (s)	- 2,46
CH3 - CH2 - CH = CH2(g)	- 27,15	CH3CHOHCOOH(s)	- 13,64
		HOOCCH2C(OH)(COOH) CH2 - COOH(s)	- 19,85
CH3 : CH CH : CH2(g)	-25,40	CH3CHNH2 - COOH(s)	- 16,22
C6H6 (l)	- 32,70	C5H10O5	- 23,49
CH3C6H5(l)	- 39,07	C6H12O6 (s)	- 28,16
CH ≡ CH	- 12,99	Galactose C6H12O6 (s)	- 28,06
H - C = C - CH3(g)	- 19,37	Maltose (s)	- 56,49
CH3 - OH(l)	- 7,26	Sacharose(s)	- 56,47
C2H5OH(l)	- 13,66		
CH2 - CH - CH2(l) OH OH OH	- 16,61		

ketabton.com - The Digital Library

حل : د (56) افادې په اساس ليکو چي:

$$\Delta H^{o}_{298} = [\ \Delta H^\circ_{298}\ (CaC_2) + \Delta H^\circ_{298}\ (CO)\ ] - [\ \Delta H^\circ_{298}\ (CaO) + 3\Delta H^\circ_{298}\ (C)\ ]$$

$$\Delta H = (-14{,}1 \text{ kkal. mole} - 24{,}42 \text{ kkal . mole}) - (-151{,}7 \text{ kkal. mole} + 3{,}0)$$

$$\Delta H = \Delta H^\circ_{298} = 113{,}8 \text{kkal}$$

په دا ډول محاسبو کې د ساده موادو د جوړيدو حرارت صفر په پام کې نيول کيږي او په کيمياوي معادله کي د هرې مادې د مولونو تعداد د هغې مادې د جوړيدو په حرارت کې ضرب کيږي. دا چې د تعامل د حرارتي اثر محاسبه په تعامل کې د شاملو ټولو کيمياوي موادو د جوړيدو د حرارتونو د ستندرد قيمتو* په اساس کيږي نو ځکه دلته $H\Delta$ په ستندرد شرايطو کې د تعامل حرارتي اثر (ΔH°_{298}) دی.

ب - د کيمياوي موادو د سوزيدو حرارت : د کيمياوي موادو د سوزيدو حرارت په کالوري متري بمب (په سر پټي لوښي) کې اندازه کوي. هغه مقدار تودوخه چې د يوې کيمياوي مادې د مکمل سوزيدو دپاره ضرور ده د هغې مادې د سوزيدو د حرارت يا د سوزيدو د تودوخې په نامه ياديږي. دمکمل سوزيدو څخه مقصد دا دی چې د کيمياوي مادې د هر عنصر د اعظمي ولانس اکسايد جوړ شي. مثلاً د هايدروکاربن د سوزيدو څخه بايد اوبه او کاربنداى اکسايد جوړ شي. که د هايدرو کاربن د سوزيدو څخه اوبه او کاربن مونو اکسايد جوړ شي نو دا حرارت چې د هايدروکاربن د سوزيدو څخه آزاديږي د هايدروکاربن د سوزيدو حرارت نه دی.
د کيمياوي موادو د سوزيدو د حرارت په مرسته د يو کيمياوي تعامل حرارتي اثر داسې حسابيږي.

$$\Delta H = \sum_{I} \Delta H(b) - \sum_{II} \Delta H(b) \ldots\ldots\ldots\ldots (57)$$

دلته $H\Delta$ دکيمياوي تعامل حرارتي اثر $\sum_{I} \Delta H(b)$ په تعامل کې د داخل شويو موادو د سوځولو حرارت مجموعه $\sum_{II} \Delta H(b)$ له تعامل څخه د حاصل شويو موادو د سوځولو د حرارتونو مجموعه ښئي. د موادو د سوځولو حرارت د يوه مول دپاره په جدولونو** کې ورکړل کيږي.
مثال: د بنزين او استلين د سوزيدو حرارتونه د جدول له مخې داسې دي:

$$C_6H_6 + 15/2\ O_2 = 6CO_2 + 3H_2O\ ;\ \Delta H^\circ_{(b)}(C_6H_6) = -780{,}98 \text{ kkal/mole}$$

$$C_2H_2 + 5/2\ O_2 = 2CO_2 + H_2O\ ;\ \Delta H^\circ\ (C_2H_2) = -310{,}62 \text{ kkal/mole}$$

د دې معلوماتو په مرسته د لاندې کيمياوي تعامل حرارتي اثر حساب کړی:

$$C_6H_6 = 3C_2H_2 \qquad \Delta H_{298}$$

** جدول (2 - 4)

ketabton.com - The Digital Library

حل : د (57) افادې له مخې ليکو چې:

$$\Delta H = \Delta H^{\circ}_{(b)} (C_6H_6) - 3\Delta H^{\circ}_{(b)} (C_2H_2)$$

$$\Delta H = \Delta H^{\circ}_{298} = (-780,98 \text{ kkal/mole}) - 3(-310,62 \text{ kkal/mole})$$

$$\Delta H = \Delta H^{\circ}_{298} = 150,88 \text{ kkal}$$

مثال : د يو کيمياوي تعامل حرارتي اثر په هغه تعامل کې د لمړنيو موادو د ړنګيدو او د حاصل شويو موادو د جوړيدو د حرارتونو د فرق سره مساوي دی. او پوهيږو چې د يوې مادې د جوړيدو او ړنګيدو حرارتونه کمیتاً يو شی ولې مختلف العلامه وي. د موادو د جوړيدو د حرارتونو د جدولونو په مرسته د لاندې کيمياوي تعامل حرارتي اثر حساب کړی.

$$C_2H_5-OH(l) + 3O_2(g) \longrightarrow 2CO_2(g) + 3H_2O(l)$$

$$\Delta H = +2,79 \cdot 10 + 0 \longrightarrow 2\times(-3,935 \cdot 10^5) + 3\times(-2,86 \cdot 10^5)$$

$$\Delta H = +2,79 \cdot 10 - 7,8 \cdot 10^5 - 8,58 \cdot 10^5 = -1,366 \cdot 10^5 \text{ jmol}^{-1}$$

3 - 4 . د ترمودینامیک دوهم قانون:

د ترمودینامیک د دوهم قانون له مخې کولای شو چې د کیمیاوي تعامل د عملي امکان، جهت او حد په هکله قضاوت وکړو. دلته مونږ د کیمیاوي تعامل د امکان ، جهت او حد د تعینولو دپاره د کیمیاوي سیستم درې مهم مشخصه ئي خواص په پام کې نیسو.

الف - انتروپي S : انتروپي د سیستم خاصیت دی. د انتروپي په مفهوم کې د یو سیستم ډیر خواص لکه د سیستم داخلي نظم، د سیستم مالیکولي کتله ، فازي حالت او نور ځای لري. هر څومره چې د سیستم انتروپي زیاته

ketabton.com - The Digital Library

وي په هم هغه اندازه د سيستم په داخل کي بي نظمي هم زياته وي نو ځکه د يو سيستم انتروپي د ګاز په حالت کي د مايع د حالت څخه او د مايع په حالت کي د جامد د حالت څخه زياته وي.
د کرستلي موادو انتروپي د امورف موادو د انتروپي څخه کمه وي مثلاً د الماس انتروپي د ګرافيت د انتروپي نه کمه ده.
د کيمياوي مادې ماليکولي کتله چي هر څومره زياته وي په هم هغه اندازه د هغې مادې انتروپي هم زياته وي.
په لنډ ډول ويلای شو چي د يو سيستم د انتروپي قيمت د هغه سيستم په داخل کي د بي نظمۍ اندازه تعينوي. که يو سيستم ته حرارت ورکړو د هغه سيستم په داخل کي د ذراتو بي نظمه حرکت زياتيږي، سيستم پړسيږي يعني حجم ئې زياتيږي نو ويلای شو چي د تودوخي درجي په لوړيدو سره د سيستم انتروپي زياتيږي $\Delta S > 0$ بر عکس که پر سيستم فشار زيات کړو د هغه سيستم د ذراتو بي نظمه حرکت کميږي د سيستم حجم هم کميږي او پدې ډول د فشار په زياتيدو سره د سيستم انتروپي کميږي ($\Delta S < 0$) .
د يوه سيستم انتروپي د هغه سيستم په داخل کي د ذراتو د احتمالي حالاتو (W) سره داسي اړيکي لري:

$$S = K \log W \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots ٤-(58)$$

په پورتنۍ افاده کي S د سيستم انتروپي، K د بولزمن ثابت او W د يو بل په نسبت د ذراتو احتمالي موقيعتونه او هم د ذراتو احتمالي انرژيکي حالات ښئي. د سيستم د تودوخي د درجي په لوړيدو او هم د سيستم په داخل کي د ذراتو د شمير په زياتيدو سره د W قيمت او د هغې سره متناسب د S قيمت زياتيږي. د انتروپي د تغير له مخي د يو جريان د امکان حد او لوري په هکله هم قضاوت کيدای شي. پدې هکله دوه مثالونه په نظر کي نيسو.
1 - د عطرو ډک بوتل په نظر کي نيسو. په بوتل کي د مايع په حالت کي د عطرو ماليکولونه يو د بل په نسبت په نسبتاً معينو فاصلو کي واقع دي او د ماليکولو انرژي يو د بل څخه دومره زيات تفاوت نلري. کله چي د بوتل سر خلاص کړو نو د عطر ماليکولونه په فضا کي خپريږي د ماليکولو تر منځ فواصل ډير فرق کوي او هم د ماليکولو کنتکي انرژي يو د بل سره ډير توپير پيدا کوي. دلته د عطرو دماليکولو تر منځ بي نظمي زياتيږي او د سيستم انتروپي هم زياتيږي ($\Delta S > 0$) .
2 - د مالګي يو کرستل په پام کي نيسو دلته د مالګي د ايونو تر منځ فواصل او موقيعتونه معين دي او هم د ايونو کنتکي انرژي په خپل منځ دومره زيات توپير نلري. کله چي دغه د مالګي کرستل په اوبو کي واچوو نو مالګه په اوبو کي حل کيږي د مالګي د ايونو تر منځ فاصلي يو د بل نه توپير پيدا کوي او هم د مالګي د ايونو کنتکي انرژي يو د بل نه فرق پيدا کوي دلته هم د مالګي د ايونو تر منځ بي نظمي زياتيږي او د سيستم انتروپي هم زياتيږي ($\Delta S > 0$).
له پورتنيو دوو مثالو څخه ښکاري چي کوم جريان چي په خپله صورت نيسي په هغې کي د سيستم په داخل کي د ذراتو تر منځ بي نظمي زياتيږي او د سيستم انتروپي هم زياتيږي.
مګر د هوا څخه د عطرو د ماليکولونو بيرته راټوليدل او په بوتل کي د هغوئ څخه د عطرو مايع جوړيدل، همدا ډول د محلول څخه د مالګي د ايونو راټوليدل او د هغې څخه بيرته د مالګي کرستل جوړيدل په خپله صورت نه نيسي په دواړو حالاتو کي مجبور يو چي يو څه انرژي مصرف کړو تر څو د ماليکولو تر منځ بيرته يو نظم پيدا شي پدې صورت کي د سيستم انتروپي کميږي ($\Delta S < 0$). له پورتنيو دوو مثالونو څخه معلوميږي کوم جريان چي په خپله صورت نيسي په هغې کي د سيستم انتروپي زياتيږي ($\Delta S > 0$) او کوم جريان چي په خپله صورت نه نيسي نو په هغې کي د سيستم انتروپي کميږي ($\Delta S < 0$). په کيمياوي تعاملاتو کي د ماليکولو تر منځ کيمياوي اړيکي

ketabton.com - The Digital Library

ماتيږي. په ماليکولو که د اتومو ځايونه بدليږي د تعامل څخه حاصل شويو موادو په ماليکولو کي نوى نظم او د اتومو تر منځ نوي کيمياوي اړيکي جوړيږي. پدې لحاظ په تعامل کي د داخل شويو موادو او د تعامل څخه د حاصل شويو موادو د ماليکولو تر منځ نظم توپير پيدا کوي نو ځکه په کيمياوي تعامل کي د سيستم د انتروپي تغير معلومول د کيمياوي تعامل د امکان او لوري د تعينولو دپاره مهم قدم ګڼل کيږي.

په کيمياوي تعامل کي د شاملو موادو د انتروپي مطلق ستندرد قيمتو (S°_{298})* په مرسته د هغه تعامل د انتروپي ستندرد تغير په لاندې ډول حسابيږي. د تعامل عمومي شکل په لاندې ډول په پام کي نيسو:

$$aA + bB = dD + eE$$

د پورتني تعامل په نتيجه کي د سيستم د انتروپي تغير (ΔS°_{298}) داسي حسابيږي :

$$\Delta S^{\circ}_{298} = S^{\circ}_{II} - S^{\circ}_{I} = (dS^{\circ}D + eS^{\circ}E) - (aS^{\circ}A + bS^{\circ}B)$$

په پورتني افاده کي S°_{II} د تعامل څخه د حاصل شويو موادو د انتروپي مجموعه او S°_{I} په تعامل کي د داخل شويو موادو د انتروپي مجموعه ښئي. $S^{\circ}A$, $S^{\circ}B$, $S^{\circ}D$ او $S^{\circ}E$ د A, B, D او E موادو د انتروپي مطلق ستندرد قيمتونه (S°_{298}) د جدول څخه اخيستل کيږي.

بايد زياته کړو چي د کيمياوي تعامل امکان لوری او حد يواځي د انتروپي د تغير له مخي يقيني نشي معلوميدای. د کيمياوي تعامل د امکان، لوري او حد د معلومولو لپاره يو بل کميت چي په هغې کي د تعامل حرارتي اثر ΔH، د انتروپي تغير ΔS او د حرارت درجه T يو ځای په پام کي نيول کيږي ډير مؤثق دليل کيدای شي

ب - د کيمياوي تعامل ايزوبار ايزوترميک پوتانسيل G: په کيمياوي تعامل کي دوه متضاده تمايله يو ځای وجود لري.

(I) - د اتومو، ايونو او راديکالو د يو ځای کيدو تمايل چي د هغې په نيجه کي ماليکولونه جوړيږي د سيستم داخلي انرژي او انتالپي کميږي $\Delta H < 0$, $\Delta u < 0$.

(II) - په تعامل کي د داخل شويو موادو ماليکولونه ړنګيږي آزاد اتومونه، ماليکولونه، ايونونه او راديکالونه منځ ته راځي او په سيستم کي بې نظمي او هم د سيستم انتروپي زياتيږي $\Delta S > 0$. دا دواړه تمايله ځانله، ځانله د تعامل د امکان، حد او لوري په هکله قاطع رول نشي لرلای. مثلاً په اکزوترميک تعاملاتو کي هميشه انرژي آزاديږي ($\Delta H < 0$, $\Delta u < 0$). داسي تعاملات بايد هميشه په خپله اجرا کيدای او اندو ترميک تعاملات چي په هغوئ کي انرژي جذبيږي ($\Delta H > 0$, $\Delta u > 0$) بايد هيڅکله په خپله نه اجرا کيدای. اګر چي دا واقيعت د يو ګڼ شمير کيمياوي تعاملاتو په هکله ځای لري ولي د ټولو کيمياوي تعاملاتو په هکله صدق نکوي. هغه کيمياوي تعاملات چي د هغو په نتيجه کي د سيستم انتروپي زياتيږي $\Delta S > 0$ بايد په خپله اجرا شي ولي داسي تعاملات شته چي د هغوئ په نتيجه کي د سيستم انتروپي کميږي مګر دغه تعاملات په خپله اجرا کيږي. نو ځکه په ځانله، ځانله د ΔH او د ΔS له مخي د کيمياوي تعامل د امکان، حد او لوری نشي تعينيدای بلکه د دغه دوو متضادو عواملو د يو ځای تاثير محصله د تعامل د امکان، حد او لوري په هکله مؤثقه مشخصه ګڼل کيدای شي. که يو کيمياوي تعامل د تودوخي ثابته درجه او دثابت فشار لاندې صورت نيسي نو دلته د ΔH او ΔS همزمان تاثير د ايزوبار

* (3-4) جدول

ketabton.com - The Digital Library

ایزوترمیک په پوتانسیل(G) کې داسې افاده کیږي:

$$\Delta G = \Delta H - T\Delta S \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots (59)$$

که یو کیمیاوي تعامل په ورکړل شویو شرایطو کې عملاً ممکن وي نو د دغه تعامل په جریان کې د سیستم ایزوبار ایزوترمیک پوتانسیل کمیږي ($\Delta G < 0$) او برعکس که د یو تعامل په جریان کې ایزوبار ایزوترمیک پوتانسیل زیاتیږي ($\Delta G > 0$) دغه تعامل په ورکړل شویو شرایطو کې په خپله صورت نه نیسي. کله چې د یو کیمیاوي تعامل $\Delta G = 0$ شي پدغه حالت کې تعامل تعادلي حالت ته رسي.

د (59) افادې څخه ښکاري کله چې $\Delta S > 0$ او $\Delta H < 0$ وي نو د $\Delta G < 0$ کیږي او په دغه شرایطو کې تعامل په خپله اجرا کیږي. که د انتالپي او انتروپي تغیرات دغسې نه وي بیا د تعامل د امکان، حد او لوري په تعین کې د دغه عواملو څخه یو ټې ډیر رول لري. لاندې دوه کیمیاوي تعاملات په نظر کې نیسو:

1 - $2Al(s) + 3/2\,O\,(g) \longrightarrow Al_2O_3\,(s)$

$\Delta H^\circ_{298} = -1675\ kj$

$\Delta S^\circ_{298} = -79\ j/grad$

$\Delta G^\circ_{298} = -1675 - 298\,(-0{,}079) = -1590\ kj$

2 - $C(s) + ½\,O\,(g) \longrightarrow CO_2\,(g)$

$\Delta H^\circ_{1700} = +87\ kj$

$\Delta S^\circ_{1700} = +82\ j/grad$

$\Delta G^\circ_{1700} = 87 - 1700\,(0{,}082) = -52{,}4$

ګورو چې لمړی تعامل اکزوترمیک دی ($\Delta H < 0$) ولې د هغه په جریان کې چې د سیستم حجم کمیږي انتروپي هم کمیږي ($\Delta S < 0$) نو د تعامل امکان څکه شته ($\Delta G < 0$) چې د هغه په جریان کې حرارت آزادیږي($\Delta H < 0$).

په دوهم تعامل کې د سیستم حجم زیاتیږي چې د هغې سره د سیستم انتروپي هم زیاتیږي ($\Delta S > 0$). که څه هم دغه تعامل اندوترمیک ($\Delta H > 0$) دی ولې د هغه امکان څکه شته ($\Delta G < 0$) چې د هغه په جریان کې د سیستم انتروپي زیاتیږي.

ج - د تعامل پر امکان او جهت د تودوخې د درجې اثر: د (59) افادې څخه ښکاري چې د تعامل په امکان او جهت باندې د تودوخې د درجې تاثیر د ΔS په قیمت پورې اړه لري که $\Delta S > 0$ وي نو د T په زیاتیدو د ΔG قیمت کمیږي او د تعامل امکانات نور هم وریسې زیاتیږي. ولې که $\Delta S < 0$ وي نو د T په لوړیدو سره د ΔG قیمت زیاتیږي او د تعامل امکان کمیږي. یعنې دلته د تودوخې په لوړو درجو کې $\Delta G > 0$ او پدې شرایطو کې تعامل معکوس جهت ته یعنې د حاصلاتو د تجزیه کیدو او د تعامل د لمړنیو موادو بیرته تولید کیدو په لوري صورت نیسي.

هغه کیمیاوي تعاملات چې په هغو کې د سیستم انتروپي تغیر نکوي ($\Delta S = 0$) په دغسې تعاملاتو کې د

ketabton.com - The Digital Library

تودوخې د درجې لوړېدل يا ټيټېدل څه اثر نکوي.

په هغه تعاملاتو کې چې د سيستم د ΔS قيمت ډېر کم وي په دغسې تعاملاتو کې د تودوخې د درجې تغير هم ډېر کم اثر لري. هغه تعاملات چې $\Delta S > 0$ او $\Delta H < 0$ وي د دغسې تعاملاتو ايزوبار ايزوترميک پوتانسيل د تودوخې په هره درجه کې منفي قيمت ($\Delta G < 0$) لري او دغسې تعاملات عملاً غير رجعي وي. که د يوه تعامل د ΔH°_{298} او ΔS°_{298} قيمتونه له جدول* څخه وپيژنو نو د هغه تعامل د ايزو بار ايزوترميک پوتانسيل د تغير ستندرد قيمت د (59) معادلې له مخې داسې حسابيداى شي.

$$\Delta G^\circ_{298} = \Delta H^\circ_{298} - 298 \,.\, \Delta S^\circ_{298}$$

د اکثره کيمياوي موادو د جوړيدو د ΔG°_{298} قيمتونه هم په جدولو** کې ورکړل کيږي نو که د يوه تعامل د ټولو موادو د جوړيدو د ايزوبار ايزوترميک پوتانسيل ستندرد قيمتونه وپيژنو د هغې له مخې هم د تعامل ΔG°_{298} حسابيداى شي مثلاً د يو تعامل عمومي شکل په پام کې نيسو.

$$aA + bB \text{ --------------- } dD + eE$$

د دې تعامل ΔG°_{298} په تعامل کې د ټولو موادو د جوړيدو د $\Delta G^\circ_{298}(i)$ په مرسته داسې حسابيږي:

$$\Delta G^\circ_{298} = (\, d\,\Delta G^\circ_{298}(D) \;+\; e\,\Delta G^\circ_{298}(E)\,) - (\, a\,\Delta G^\circ_{298}(A) \;+\; b\,\Delta G^\circ_{298}(B)\,)$$

په پورتنى افاده کې $\Delta G^\circ_{298}(i)$ د ساده موادو څخه د (i) مرکب د جوړيدو د تعامل د ايزوبار ايزوترميک پوتانسيل ستندرد قيمت ښئي.

د بعضې موادو د جوړيدو د ايزوبار ايزوترميک پوتانسيل (د هيپس د انرژى) ستندرد قيمتونه په (4 - 4) جدول کې ورکړل شويدي.

---

* -(3 - 4) جدول ، ** - (4 - 4) جدول

دريم (3 ـ ب 4) جدول: د بعضي موادو د مطلقي انتروپي ستندرډ قيمتونه

S^o_{298}, J/K·mol	ماده	S^o_{298}, J/K·mol	ماده	S^o_{298}, J/K·mol	ماده
72,12	NaCl (c)	27,15	Fe (c)	42,55	Ag (c)
136,4	Na_2CO_3 (c)	60,29	FeS (c)	107,1	AgBr (c)
160,9	O (g)	31,3	Ge (c)	96,11	AgCl (c)
205,04	O_2 (g)	0,00	H^+ (sol)	115,5	AgI (c)
238,8	O_3 (g)	130,52	H_2 (g)	28,35	Al (c)
−10,86	OH^- (sol)	156,6	HNO_3 (l)	69,03	AlSb (c)
41,1	P (white)	192,6	H_3N (g)	112	$BaCO_3$ (c)
22,7	P (red)	188,72	H_2O (g)	126	$BaCl_2$ (c)
64,8	Pb (c)	70,08	H_2O (l)	214	$Ba(NO_3)_2$ (c)
167,7	S (g)	39,33	H_2O (c)	132,0	$BaSO_4$ (c)
228,18	S_2 (g)	156,9	H_2SO_4 (l)	2,368	C (diamond)
377	S_6 (g)	82,56	KCl (c)	5,740	C (graphite)
444,2	S_8 (g)	142,97	$KClO_3$ (c)	197,54	CO (g)
248,1	SO_2 (g)	79,32	KOH (c)	213,68	CO_2 (g)
122,05	SO_3 (l)	65,7	$MgCO_3$ (c)	186,19	CH_4 (g)
45,69	Sb (c)	26,9	MgO (c)	113,6	$CaCl_2$ (c)
18,8	Si (c)	199,9	N_2 (g)	92,9	$CaCO_3$ (c)
42,7	SiO_2 (c)	151,0	NH_4NO_3 (c)	39,7	CaO (c)
46,9	SiO_2 (vit)	210,6	NO (g)	56,54	Cl^- (sol)
51,6	Sn (c)	240,2	NO_2 (g)	222,9	Cl_2 (g)
43,64	ZnO (c)	178,4	N_2O_5 (c)	71,96	CrO_3 (c)
				27,15	Cr_2O_3 (c)

ketabton.com - The Digital Library

خلورم (4 - 4) جدول : د موادو د جوړیدو د هیپس د انرژی ستندر قیمتونه

($\Delta G^{o}_{f,298}$)

ماده	$\Delta G^{o}_{f,298}$, kJ/mol	ماده	$\Delta G^{o}_{f,298}$, kJ/mol
$Al\,(g)$	288,7	$H_2O\,(l)$	−237,24
$Al^{3+}\,(sol)$	−490,5	$H_2SO_4\,(l)$	−814,2
$Al_2O_3\,(c)$	−1582	$K^{+}\,(sol)$	−281,3
$Al_2(SO_4)_3\,(c)$	−3101	$KCl\,(c)$	−408,0
$Ba^{2+}\,(sol)$	−561,1	$KClO_3\,(c)$	−289,9
$BaSO_4\,(c)$	−1353,0	$KNO_3\,(c)$	−393,1
$C\,(diamond)$	2,833	$KOH\,(c)$	−380,2
$CO\,(g)$	−137,14	$MgSO_4\,(c)$	−1158,7
$CO_2\,(g)$	−394,38	$MgSO_4{\cdot}7H_2O\,(c)$	−2868
$CaCl_2\,(c)$	−750,2	$N\,(g)$	455,5
$CaCO_3\,(c)$	−1128,8	$NO\,(g)$	86,58
$CaF_2\,(c)$	−1161,9	$NO_2\,(g)$	51,5
$CaO\,(c)$	−604,2	$NO_3^{-}\,(sol)$	−111,7
$Ca(OH)_2\,(c)$	−896,8	$Na\,(g)$	77,3
$Cl\,(g)$	105,3	$Na^{+}\,(g)$	575,6
$Cl^{-}\,(c)$	−239,9	$NaCl\,(c)$	−384,0
$Cl^{-}\,(sol)$	−131,4	$NaOH\,(c)$	−380,7
$H\,(g)$	203,3	$Na_2SO_4\,(c)$	−1266,8
$H^{+}\,(g)$	1516,99	$O\,(g)$	231,8
$H^{+}\,(sol)$	0	$O_3\,(g)$	162,7
$HBr\,(g)$	−53,2	$OH^{-}\,(sol)$	−157,4
$HCl\,(g)$	−94,79	$S\,(monoclinic)$	0,188
$HF\,(g)$	−272,8	$SO_2\,(g)$	−300,2
$HI\,(g)$	1,78	$SO_3\,(g)$	−370,0
$H_3N\,(g)$	−16,71	$SO_3\,(l)$	−368,04
$HNO_3\,(l)$	−80,3	$SO_4^{2-}\,(sol)$	−744,93
$H_2O\,(g)$	−228,61	$ZnO\,(c)$	−320,7

ketabton.com - The Digital Library

پنځم فصل

کیمیاوي کنتیک

په کیمیاوي کنتیک کې د کیمیاوي تعاملاتو سرعت او د کیمیاوي تعاملاتو پر سرعت د مختلفو عواملو تاثیر څېړل کیږي.

5 - 1 . د کیمیاوي تعامل سرعت:

په کیمیاوي تعامل کې د شاملو موادو د جملې څخه د یوې مادې د غلظت فې واحد وخت تغیر ته د کیمیاوي تعامل سرعت وائي. د کیمیاوي تعامل سرعت مثبت قبول شوی او کمترین قیمت ئې صفر دی. د کیمیاوي تعامل د سرعت ریاضي افاده داسې ده:

$$V = \pm \frac{dc}{dt} \qquad \ldots\ldots\ldots\ldots\ 5 - (60)$$

$$\bar{V} = \frac{\Delta c}{\Delta t} = \pm \frac{c_2 - c_1}{t_2 - t_1} \qquad \ldots\ldots\ldots\ldots\ 5 - (60)$$

په پورتنی افاده کې dc د dt په ډېر کم وخت کې د غلظت ډېر کم تغیر او V د تعامل حقیقي سرعت ښئي. $\bar{V}$ د تعامل د سرعت متوسط قیمت، c_1 د نظر وړ مادې لمړنی غلظت د t_1 په زمان کې او c_2 د همغې مادې دوهم غلظت د t_2 په زمان کې ښئي. د $\pm$ علامه پدې خاطر لیکل کیږي چې د کیمیاوي تعامل سرعت مثبت قبول شوی دی. نو که مد نظر ماده د تعامل د لمړنیو موادو له جملې څخه وي نو د زماني په تیریدو $(dt > 0)$ هغه مصرفیږي او غلظت ئې کمیږي $(dc < 0)$ پدې صورت کې د تعامل د سرعت افاده dc/dt منفي شکل اخلي نو باید د هغې مخې ته منفي علامه کیښودل شي.

$$V = - \frac{dc}{dt}$$

او که چیرې مد نظر ماده د تعامل د حاصلاتو له جملې څخه وي پدې صورت کې د زماني په تیریدو $(dt > 0)$ د دغې مادې غلظت زیاتیږي $(dc > 0)$ پدې حالت کې باید د سرعت افاده داسې ولیکل شي:

ketabton.com - The Digital Library

$$V = + \frac{dc}{dt}$$

2 - 5 . د کیمیاوي تعامل پر سرعت د مختلفو عواملو اثر:

1 - 2 - 5 . د تعامل کونکو موادو طبیعت:

د کیمیاوي تعامل سرعت تر ډېرو لمړی د تعامل کونکو موادو په طبیعت پورې اړه لري. د قطبي او ایوني موادو تر منځ کیمیاوي تعامل ډیر چټک وي او د غیر قطبي موادو په منځ کې د کیمیاوي تعامل چټکتیا لږه وي. د مثال په ډول د غیر عضوي تیزابو او قلویاتو ترمنځ د کیمیاوي تعامل سرعت د الکولو او عضوي تیزابو تر منځ د کیمیاوي تعامل د سرعت څخه ډیر زیات وي. پدې هکله د تعامل کونکو موادو د مالیکولو د اتومو په منځ کې د کیمیاوي اړیکو مضبوط والی او د مالیکولو تر منځ د قواؤ شدت اساسي رول لري.
د عضوي او نورو غیر قطبي موادو په مالیکولو کې د اتومو ترمنځ کیمیاوي اړیکې دومره مضبوطې دي چې د غیر قطبي مالیکولو تر منځ د بین المالیکولي کشش له امله نه شلیږي. نو ځکه د غیر قطبي مالیکولو تر منځ کیمیاوي تعامل چټک نه وي. مګر د قطبي او ایوني مالیکولو تر منځ بین المالیکولي کشش شدیدوي او پدې لحاظ د ایوني او قطبي موادو تر منځ کیمیاوي تعامل چټک وي.

2 - 2 - 5 . د تعامل کونکو موادو حالت:

پوهیږو چې د موادو تر منځ هغه وخت تعامل صورت نیسي چې د دغه موادو ذرات یو د بل سره ټکر وکړي او سره نژدې شي. مګر د ذراتو تر منځ هر ټکر د هغوئ د تعامل سبب نشي کیدای بلکه هغه ټکرونه چې په دغه لحظه کې هره ذره د تعامل دپاره کافي انرژي ولري د کیمیاوي تعامل سبب کیدای شي. دغسې ذرات د فعاله ذراتو په نامه او د دغسې فعاله ذراتو تر منځ ټکرونه د فعاله ټکرونو په نامه او دغه انرژي چې د ذراتو د دومره فعال کیدو دپاره لازمه ده د کیمیاوي تعامل د فعال کیدو د انرژۍ په نامه یادیږي.
له پورتني بیان څخه معلومیږي چې د کیمیاوي تعامل سرعت د تعامل کونکو موادو په لاندې حالاتو پورې اړه لري:
1 - د موادو اګریګاتي حالت او د تعامل کونکو ذراتو د کوچني والي درجه: که د جوار دانه په اور کې واچوو هغه په تدریجي ډول سوځي او سکور تر ې جوړیږي. مګر که همدغه د جوار دانه میده وړه شي او په هوا کې وشندل شي او بیا د اور شغله ورته نژدې شي دلته دغه وړه دومره ژر سوځي چې انفلاق منځ ته راوړي. همدارنګه که یو مقدار بنزین په امتحاني تیوب کې واچول شي او د تیوب خولې ته د اور شغله ورنژدې کړو د تیوب په خوله کې د بنزین پر سر بخار اور اخلي او په تدریجي ډول سوځي ولې که دغه بنزین ټول بخار شي او د هوا سره ګډ شي او بیا د اور شغله ورنژدې شي ټول بخار یو ځل اور اخلي او انفلاق منځ ته راوړي. د دې دوو مثالو څخه معلومیږي هر څومره چې د تعامل کونکو موادو ذرات کوچني وي په همغه اندازه د هغوئ د ذراتو تر منځ د تماس سطحه زیاته او د هغوئ تر منځ کیمیاوي تعامل چټک وي. په مایع او جامد حالت کې لمړی هغه مالیکولونه تعامل ته داخلیږي چې د مایع یا جامد جسم پر سطح واقع وي.

ketabton.com - The Digital Library

کله چې دتعامل حاصلات د بين الفازي سطحې څخه لرې شي نو بيا د مايع او يا جامد نور ماليکولونه تعامل کوي نو ځکه د ګاز سره د مايع او جامد موادو تعامل ډير چټک نه وي. همدا ډول د جامد او مايع موادو تر منځ تعامل هم په بين الفازي سطحه کې صورت نيسي او دغسې تعاملات هم ډير چټک نه وي.

2 - د تعامل کونکو موادو انرژيکي حالت:

د پورتني مثالو څخه ښکاري تر څو چې تعامل کونکو موادو ته د اور شغله ورنږدې نشي د هغوئ تعامل نه شروع کيږي. لدې څخه ښکاري چې د تعامل کونکو موادو د ذراتو تر منځ هر يو ټکر د تعامل سبب نشي کيدای . د اور شغله د تعامل کونکو موادو ذراتو ته دومره انرژي ورکوي چې د هغوئ تر منځ ټکر د کيمياوي تعامل سبب ګرځي. دغسې ذرات چې د کيمياوي تعامل د پاره ئې انرژي کافي وي د فعال ذراتو په نامه ياديږي. د تعامل دپاره فعال ذرات په لاندې طريقو لاس ته راځي:

الف - **حرارت ورکول** :د تودوخې د درجې په لوړيدو سره د ذراتو کنتيکي انرژي دومره زياتيدای شي چې تعامل کونکي ذرات د ټکر په وخت کې په کافي اندازه سره نژدې شي او د هغوئ الکتروني قشرو تر منځ کيمياوي اړيکي جوړې شي.

ب - **د ماليکولو تحريک کول** : دالکترو مقناطيسي امواجو او هم د نورو انرژيو تر تاثير لاندې د ماليکولو په داخل کې د اتومو اهتزازي حرکات تحريک کيږي او همدا ډول د نومړو انرژيو تر تاثير لاندې د اتومو الکترونونه د ټيټو انرژيکي سويو څخه لوړو انرژيکي سويو ته انتقال کوي چې په نتيجه کې اتومونه فعال او کيمياوي تعامل ته تياريږي.

ج - آزاد اتومونه او راديکالونه ډير ژر تعامل کوي. د لوړې انرژی، تشعشعات او هم حرارتي انفکاک کولای شي چې مواد په آزادو اتومو او يا راديکالو واړوي.

د - **آزاد ايونونه** : آزاد ايونونه په اسانۍ او ډير ژر تعامل کوي. مثلاً د تيزابو او قلوياتو د محلولو تر منځ تعامل ډير ژر صورت نيسي. الکتروليتونه چې په اوبو کې حل شي د هغوئ آزاد ايونونه جوړيږي همدا ډول کيمياوي مواد د قوي تشعشع تر اثر لاندې په آزادو ايونو اوړي.

ه - بعضې کيمياوي مواد د شديد جذب قدرت لري. کله چې د دغسې موادو پر سطح تعامل کونکي مواد جذب شي نو د جاذب موادو د سطحې تر اثر لاندې د تعامل کونکو موادو په ماليکولو کې د اتومو تر منځ اړيکي سستې شي او تعامل کونکي مواد په خپل منځ کې تعامل ته تيار شي.

3 - 2 - 5 - د تعامل پر سرعت د تعامل کونکو موادو د غلظت اثر:

کله چې د تعامل کونکو موادو ذرات زيات شي دغه وخت د هغوئ د ذراتو تر منځ ټکرونه زياتيږي او په نتيجه کې د تعامل سرعت هم زياتيږي. د کتلې د اثر د قانون په اساس د تودوخې په معينه درجه کې د کيمياوي تعامل سرعت ددغه موادو د کتلو (غلظت) د حاصل ضرب سره مستقيم تناسب لري. مثلاً يو کيمياوي تعامل په لاندې شکل په پام کې نيسو.

$$aA + bB = rR + dD$$

ketabton.com - The Digital Library

د پورتني تعامل سرعت (V) د کتلي د اثر د قانون په اساس داسي ښودل کيږي:

$$V = K\,C_A^{a}\ .\ C_B^{b} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ 5-(61)$$

په پورتني افاده کې C_A او C_B د A او B موادو غلظت، a او b په کيمياوي معادله کې د A او B موادو د مولونو تعداد او K د کيمياوي تعامل د سرعت ثابت دی. که چيرې ($C_A = C_B = 1$) وي نو ليدل کيږي چې په دغسې شرايطو کې ($V = K$) کيږي. يعني K د کيمياوي تعامل مخصوص سرعت دی. د K قيمت د تودوخي په معينه درجه کې د هر تعامل دپاره ثابت دی. دا چې د وخت په تيريدو سره د تعامل کونکو موادو غلظت کميږي نو د تعامل سرعت هم د وخت په تيريدو سره په تدريجي ډول کميږي. په رجعي تعاملاتو کې د تعامل کونکو موادو غلظت کميږي او د تعامل څخه د حاصل شويو موادو غلظت زياتيږي. د تودوخي په معينه درجه کې بالاخره داسي موقع رسيږي چې هم د تعامل کونکو موادو غلظت او هم د تعامل څخه د حاصل شويو موادو غلظت نور تغير نکوي په داسي لحظه کې د مسقيم او معکوس تعامل سرعتونه سره مساوي کيږي $(V_1 = V_2)$ او کيمياوي تعامل د تعادل حالت ته رسيږي په لاندې شکل کې د وخت سره د تعامل کونکو موادو او د تعامل څخه د حاصل شويو موادو د غلظت ارتباط او همدارنگه د وخت سره د مستقيم او معکوس تعاملاتو د سرعت ارتباط ښودل شوی دی.

$$N_2O_4 \underset{V_2}{\overset{V_1}{\rightleftharpoons}} 2NO_2$$

$$V_1 = K_1\,C^{1}_{(N_2O_4)}$$

$$V_2 = K_2\,C^{2}_{(NO_2)}$$

ketabton.com - The Digital Library

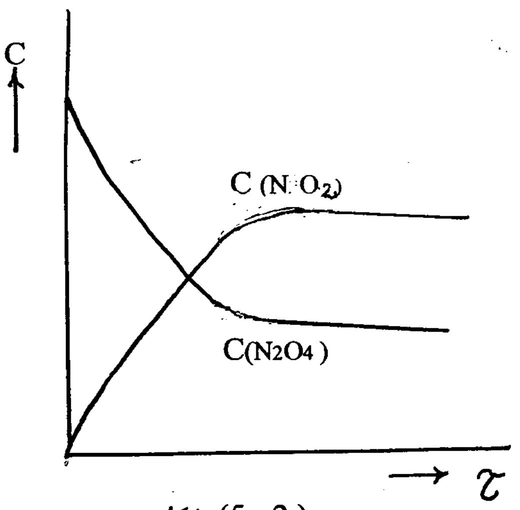

دویم (2 - 5) شکل

د تعامل د موادو د غلظت (c)او وخت ارتباط

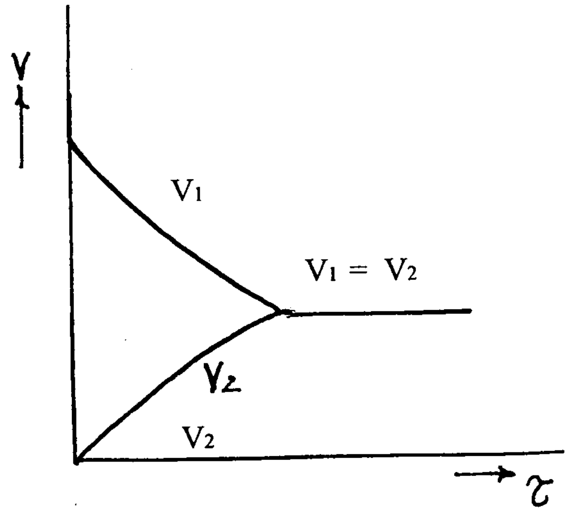

لمړی (1 - 5) شکل

د تعامل د سرعت(V)او وخت ارتباط

باید زیاته کړو چې (61) معادله دمتجانسو تعاملاتو دپاره د تطبیق وړ ده. که چیرې تعامل کونکي مواد مختلف فازي حالت ولري مثلاً که یوه ماده گاز یا مایع او بله ماده جامد وي په داسې حالاتو کې (61) معادله د تطبیق وړ نده، ځکه که جامد شی په پام کې ونیسو د مایع یا گاز سره د جامد شي تعامل یواځې په بین الفازي سطحه کې صورت نیسي یعني دلته د جامد شي یواځې هغه مالیکولونه چې د جامد شي پر سطحه واقع دی تعامل کوي او هغه مالیکولونه چې د هغه دننه واقع دي په تعامل کې حصه نه اخلي. دا چې د جامد شي پر سطحه د مالیکولو شمیر د وخت په تیریدو سره تقریباً ثابت پاتي کیږي نو د تعامل سرعت یواځې د گاز یا مایع محلول په غلظت پورې اړه پیدا کوي او په (61) معادله کې د جامد شي غلظت په پام کې نه نیول کیږي. مثلاً لاندي تعامل په پام کې نیسو:

$$S\,(جامد) + O_2\,(گاز) \rightleftharpoons SO_{2\,(g)}$$

په پورتني تعامل کې سلفر یو جامد جسم دی د هغه غلظت د سرعت په معادله کې نه لیکل کیږي نو د پورتني تعامل سرعت یواځې د آکسیجن په غلظت پورې اړه لري او لیکو چې:

$$V = KC\,(O_2)$$

4 - 2 - 5. د تعامل پر سرعت د تودوخې اثر:

په متجانسو تعاملاتو کې اکثراً د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د تعامل سرعت هم زیاتیږي د بعضي تعاملاتو پر سرعت د تودوخې د درجې لوړیدل لږ اثر کوي او فقط د یو شو تعاملاتو سرعت د تودوخې د درجې په لوړیدو سره کمیږي.

تجربو ښودلې ده چې په اکثره کیمیاوي تعاملاتو کې که د تودوخې درجه د سانتیگراد لس درجې لوړه شي نو د

ketabton.com - The Digital Library

تعامل سرعت (4) کرته پورې زیاتیږي. دلته د تودوخې د درجې سره د تعامل د سرعت د ارتباط داسې ښودل کیږي.

$$V_{t_2} = V_{t_1} \cdot \gamma^{\frac{t_2 - t_1}{10}} \quad \cdots \quad 5-(62)$$

په پورتنۍ افاده کې V_{t_2} د تعامل سرعت د تودوخې په t_2 درجه V_{t_1} د تعامل سرعت د تودوخې په t_1 درجه کې ښئي او γ د حرارتي ضریب په نامه یادیږي. د γ قیمت د اکثره متجانسو تعاملاتو دپاره 4 - 2 دی. په یو لږ شمیر تعاملاتو کې د γ قیمت د 4 څخه زیات دی. مثلاً د بعضي انزایمي تعاملاتو دپاره $(\gamma = 7)$ دی.
د میتایل اسیتیت د هایدرولیز دپاره $(\gamma = 1,82)$ دی. او لاندې تعامل دپاره $2NO + O_2 = 2NO_2$ د γ قیمت منفي $(\gamma < 0)$ دی. یعنې پدې تعامل کې د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د تعامل سرعت کمیږي. د دې دلیل د تعامل په خاص میخانیکیت پورې مربوط ګڼل کیږي.
د (62) افادې څخه ښکاري هر څومره چې د γ قیمت لوړ وي د تعامل سرعت (V) هم ډیر وي. د تعامل د سرعت ثابت k یواځې د تودوخې په درجه پورې اړه لري او دغه ارتباط د ارینوس په معادله کې داسې ښودل کیږي:

$$K = Ze^{-\frac{E^*}{RT}} \cdots\cdots\cdots\cdots 5-(63)$$

په پورتنۍ افاده کې K د تعامل د سرعت ثابت، e د طبیعي لوګارتم قاعده R د ګازاتو عمومي ثابت، E^* د تعامل د فعال کیدلو انرژي ښئي.
د تعامل د فعال کیدلو انرژي هغه انرژي ده چې تعامل کونکې مواد باید دغومره انرژي ولري تر څو د هغوئ تر منځ تعامل صورت ونیسي. یا په بل عبارت د تعامل د فعال کیدلو انرژي د تعامل کونکو موادو د ذراتو د عادي حالت دانرژي د متوسط مقدار نه اضافه هغه مقدار انرژي ده چې د مالیکولو تر منځ د تعامل د شروع کیدو دپاره ضرور ده.
Z د تعامل کونکو ذراتو تر منځ عمومي تصادمات یاد تعامل هغه اعظمي سرعت ښئي کوم چې د تعامل کونکو موادو د ذراتو تر منځ هر ټکر د تعامل سبب ګرځي.
د ارینوس معامله کیدای شي په لاندې شکل ولیکل شي:

$$\ln K = -\frac{E^*}{RT} + C \cdots\cdots\cdots\cdots 5-(64)$$

د آخري افادې څخه ښکاري چې د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د K قیمت او متناسباً د تعامل سرعت زیاتیږي. همدارنګه د آخري افادې څخه ښکاري هر څومره چې د یو تعامل د فعال کیدلو انرژي E^* ډیره وي هغومره د هغه تعامل سرعت دتودوخې د درجې په لوړیدو سره ډیر زیاتیږي.

ketabton.com - The Digital Library

د تعامل د فعال کولو د انرژۍ فزیکي مفهوم:

د لاندې تعامل د انرژۍ تغیر په (3 - 5) شکل کې په پام کې نیسو:

$$N_2 + 3H_2 \underset{2}{\overset{1}{\rightleftharpoons}} 2NH_3$$

دلته د NH_3 د تولید تعامل اکزوترمیک او د هغه معکوس تعامل یعني د NH_3 څخه بیرته د N_2 او H_2 گازاتو د جوړیدو تعامل اندوترمیک دی. د اکزوترمیک تعامل (1) حاصلات ثابت او داخلي انرژي ئې لږه ده مگر د اندوترمیک تعامل (2) حاصلات کم ثات او داخلي انرژي ئې ډیره ده. که په عادي حالت کې د لمړنیو موادو داخلي انرژي U_1 او د تعامل څخه د حاصل شویو موادو داخلي انرژي U_2 وي نو ($U_2 - U_1 = \Delta U = Qv$) د پورتني تعامل حرارتي اثر ښئي. په شکل کې لیدل کیږي چې مستقیم او معکوس تعاملات دواړه د انرژیکي مانع K څخه تیریږي. یعني دواړه تعامله په عادي حرارت کې صورت نه نیسي.

د (1) تعامل د شروع کیدو دپاره باید د N_2 او H_2 گازات د E_1* په اندازه انرژي جذب او د (2) تعامل د شروع کیدو دپاره باید د NH_3 گاز د E_2* په اندازه انرژي جذب کړي چې E_1* د (1) تعامل او E_2* د (2) تعامل د فعال کولو د انرژۍ په نامه یادیږي.

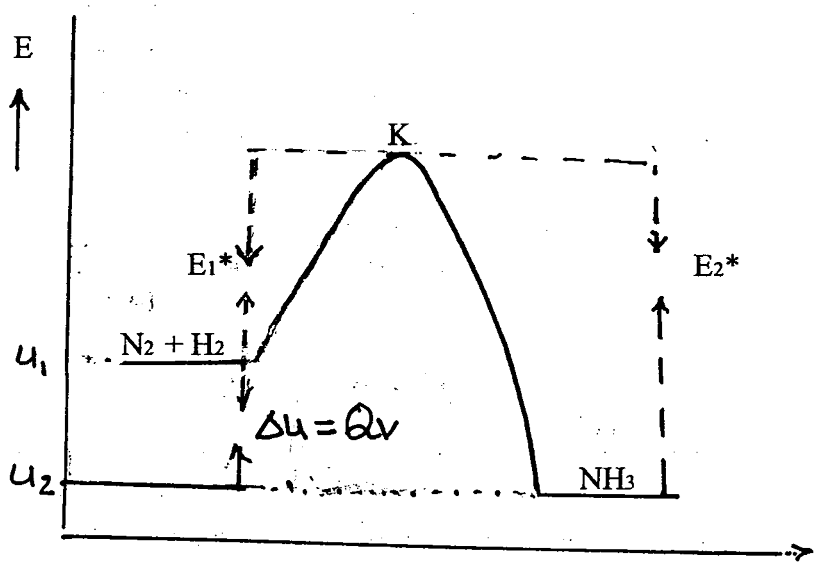

د تعامل جریان

دریم (3 - 5) شکل: د کیمیاوي تعامل د فعال کولو د انرژۍ فزیکي مفهوم

په شکل کې ښکاري چې د اندوترمیک تعامل د فعال کولو انرژي E_2* د اکزوترمیک تعامل د فعال کولو د انرژۍ E_1* څخه زیاته ده.

ketabton.com - The Digital Library

د تودوخې د درجې په لوړېدو سره د ماليکولو کنتکي انرژي زياتيږي.
د بولزمن د قانون له مخې د انرژۍ په اساس د ماليکولو شمير په لاندې شکل کې ښودل شويدی.

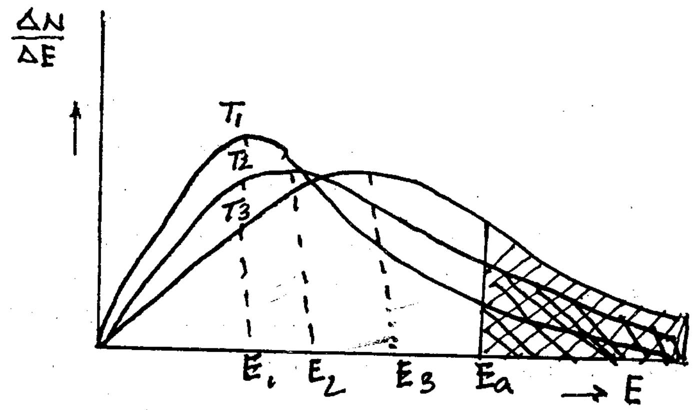

څلورم (4 - 5) شکل: د تودوخې په مختلفو درجو کې د ماليکولو تعداد د انرژۍ له مخې

پدې شکل کې E دماليکول کنتکي انرژي $\frac{\Delta N}{\Delta E}$ د انرژۍ په اساس د ماليکولو شمير او Ea د تعامل د فعال کولو انرژي ښئي. د هر منحني لاندې کرښې، کرښې ساحې فراخې (مساحت) د تودوخې په مربوطه درجه کې د هغه ماليکولو شمير ښئي چې انرژي ئې د Ea څخه زياته ده.
د شکل څخه ښکاري هغه ماليکولونه چې کنتکي انرژي ئې د Ea څخه زياته ده د تودوخې د درجې په لوړېدو سره (T3> T2 > T1) د هغو شمير هم زياتيږي چې په نتيجه کې تودوخې د درجې په لوړېدو سره د تعامل سرعت هم متناسباً لوړيږي.
بايد زياته شي چې کتلست يوازې د تعامل سرعت ته تغير ورکوي او هغه د کيمياوي تعامل ترموديناميکي تعادلي حالت ($K = \frac{K_1}{K_2}$) ته تغير نشي ورکولای. يعنې کوم تعامل چې ممکن ندی د کتلست په واسطه نشي اجرا کيدای.

5 - 2 - 5 . د تعامل پر سرعت د کتلست اثر:

هغه کيمياوي مواد چې د کيمياوي تعامل سرعت ته تغير ورکوي او د تعامل په آخر کې د کيمياوي تغير پرته په هم هغه اولي مقدار پاتې کيږي د کتلست په نامه ياديږي.
بعضې کتلستونه د کيمياوي تعامل سرعت زياتوي داسې مواد د مثبت کتلستونو په نامه ياديږي. بعضې کتلستونه د کيمياوي تعامل سرعت کموي داسې مواد د منفي کتلستو يا انهيبيتورونو په نامه ياديږي.
کتلستي تعاملات په دوه گروپو ويشلای شو:

1 - **متجانس کتلستي تعاملات:** پدې تعاملاتو کې کتلست او تعامل کونکي مواد عيني فازي حالت لري. مثلاً لاندې تعامل چې کتلست او تعامل کونکي مواد ټول د گاز حالت لري.

$$2SO_{2(g)} + O_{2(g)} \xrightarrow{NO_{(g)}} 2SO_{3(g)}$$

2 - **غیر متجانس کتلستي تعاملات :** په داسي تعاملاتو کي د کتلست او تعامل کونکو موادو فازي حالت فرق لري. مثلاً په لاندې تعامل کي مایع هایدروجن پر اکساید د جامد پلاتین پر سطح تجزیه کیږي.

$$2H_2O_{2(L)} \xrightarrow{pt_{(s)}} 2H_2O_{(L)} + O_{2(g)}$$

6 - 2 - 5 . د کتلستي تعاملاتو بعضي خصوصیات:

(I) د کتلست ډیر کم مقدار د تعامل سرعت ته ډیر زیات تغیر ورکوي او دا تغیر د کتلست د غلظت سره مستقیم تناسب لري.

(II) د کتلست عمل انتخابي دی یعنې هر کیمیاوي تعامل ځانته مخصوص کتلست لري، د دې خاصیت له مخې د مختلفو کتلستو په استعمال سره د عین اولیه موادو څخه مختلف حاصلات لاس ته راوړل کیږي. مثلاً :

$$CO + 3H_2 \xrightarrow[\text{Ni ، فلزي}]{240 - 260\ °C} CH_4 + H_2O \text{ ،} \quad CO + 2H_2 \xrightarrow[Cu]{\text{لوړفشار}} CH_3OH$$

(III) په غیر مجانس کتلستي تعاملاتو کي یو یا څو تعامل کونکي مواد د کتلست سره منځنی غیر ثابت مرکب جوړوي چي داسې مرکب ډیر ژر تجزیه کیږي او د هغې څخه فعال ذرات لاس ته راځي کوم چې ډیر ژر تعامل کوي او دتعامل اصلي حاصلات جوړوي. مثلاً د هایدروجنیشن او دیهایدروجنیشن کتلستونه لکه Cu , Pt او Ni د هایدروجن سره Cu- H , Pt-H او Ni-H غیر ثابت منځني مرکبات جوړوي. همدارنگه د اکسیدیشن کتلست Pd د آکسیجن سره $Pd<^{O}_{O}$ منځنی مرکب جوړوي.

(IV) د تعامل په محیط کي بعضي اجنبي مواد د کتلست تاثیر زیاتولای شي. داسې مواد دپرموتور په نامه یادیږي.

(V) بعضي وخت اجنبي مواد دکتلست پر سطح جذب کیږي او د کتلست پر سطح د جذب فعال مرکزونه مصروفوي چي په نتیجه کي د کتلست فعالیت کمیږي. دې پیښې ته د کتلست زهري کیدل او هغه مواد چې د کتلست د زهري کیدو سبب کیږي د کتلست د زهرو په نامه یادیږي. مثلاً هایدروجن سلفاید، کابن دای سلفاید، هلوجنونه او نور مواد دپلاتیني او نیکلي کتلستونو زهر دي.

7 - 2 - 5 . د کتلست په واسطه د کیمیاوي تعامل د سرعت د تغیر میخانیکیت:

د کیمیاوي تعاملاتو د میخانیکیت په هکله یوه نظریه دا ده چي هر کیمیاوي تعامل د یوې انتقالي مرحلې څخه تیریږي. په انتقالي مرحله کي د تعامل کونکو موادو تر منځ یو فعال کامپلکس مرکب جوړیږي. د دې کامپلکس مرکب د جوړیدو انرژي د تعامل د فعال کولو د انرژۍ سره مساوي ده.

ketabton.com - The Digital Library

کامپلکس مرکب بیا وروسته تجزیه کیږي او د تعامل اصلي حاصلات جوړوي. مثلاً د A او B مواد و د تعامل څخه په انتقالي مرحله کي (AB*) فعال کامپلکس مرکب جوړیږي او له دغه مرکب نه وروسته د تعامل اصلي حاصلات AB لاس ته راځي. (5 - 5) شکل.

A + B AB* --------------- AB

د کتلستي تعاملاتو په انتقالي مرحله کي کامپلکس د کتلست (K) په شمول د تعامل کونکو موادو څخه جوړیږي.

A + B + K ABK* --------------- AB + K

په مثبت کتلستونو کي د (ABK*) کامپلکس په ډیره لږه انرژي جوړیږي. یعني دلته کتلست د تعامل د فعال کولو انرژي راکموي شکل (6 - 5) . چي پدي ترتیب د هغه مالیکولونو شمیر چي د تعامل کولو انرژي لري زیاتیږي او په نتیجه کي د تعامل سرعت هم زیاتیږي.
د (5 - 5) او (6 - 5) شکلونو د مقایسي څخه ښکاري چي د ABK* کامپلکس د AB* د کامپلکس په پرتله په لږه انرژي جوړیږي یعني کتلستي تعامل د فعال کولو انرژي د غیر کتلستي تعامل د فعال کولو د انرژي په پرتله کمه ده. نو ځکه ، مثبت کتلست په استعمال سره تعامل په لږه انرژي او ژر صورت نیسي.
د غیر متجانس کتلستي تعاملاتو په هکله تر اوسه واحده نظریه نشته. د جامدو کتلستو په هکله یوه داسي نظریه موجوده ده چي گویا تعامل کوونکي مواد د کتلست پر ټوله سطحه نه بلکه د دغي سطحي پر مشخصو نقطو چي فعاله مرکزونو په نامه یادیږي جذب او د فعاله مرکزونو د اتومو سره مابیني غیر ثابت کامپلکسو نه جوړوي. دغه غیر ثابت کامپلکسونه ډیر ژر تخریب او د تعامل کوونکو موادو فعال ذرات چي ډیر ژر تعامل کوي منځ ته راځي. دلته د کتلست پر مخ د فعاله مرکز هندسي شکل او د تعال کوونکو ذراتو د فضائي جوړښت مطابقت همدا ډول د فعاله مرکز د اتومونو تر منځ د کیمیاوي اړیکو اوږودوالي او د تعامل کوونکو ذراتو د اتومو تر منځ د کیمیاوي اړیکو د اوږدوالي مطابقت ضرور گڼل کیږي چي د کتلست انتخابي عمل د دي شرایطو رامنځ ته کیږي. د کتلست په الکتروني نظریه کي داسي ویل کیږي چي گویا د کتلستي موادو پر سطحه آزاد یا ژر تحریک کیدونکي الکترونونه موجود دي دا الکترونونه ژر او په آسانی د کتلست او د تعامل کوونکو ذراتو تر منځ د کامپلکس د جوړیدو سبب کرځي. مثلاً د d انتقالي عناصرو کتلستي فعالیت د دغه عناصرو د d اربتالو د الکترونو په ژر تحریک کیدو پوري مربوط گڼي.

ketabton.com - The Digital Library

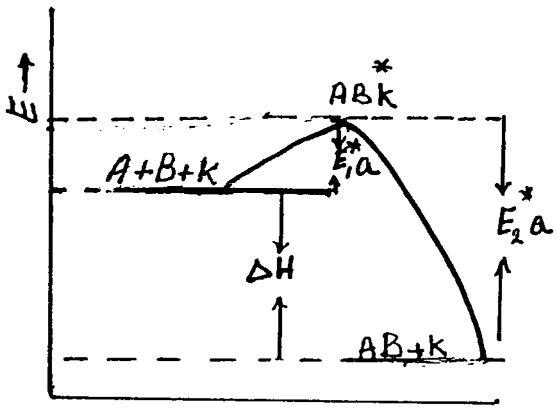

د تعامل لوری (جهت)
شپږم (6 - 5) شکل: کتلستي تعامل
E1*a - د اکزوترمیک تعامل (1)
د فعال کولو انرژي.
E2*a - د اندو ترمیک تعامل (2) د
فعال کولو انرژي.
ΔH – د تعامل حرارتي اثر

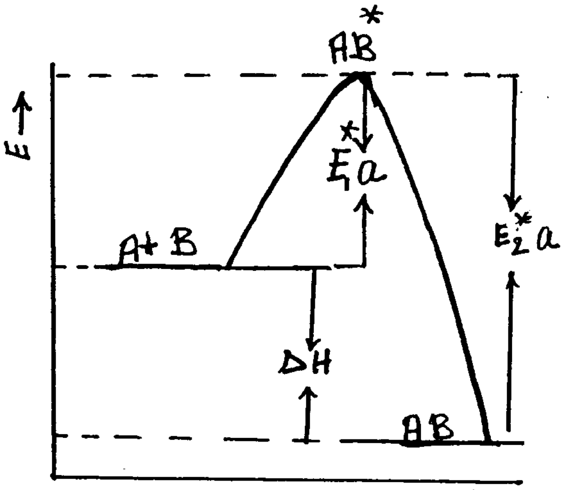

د تعامل لوری (جهت)
پنځم (5 - 5) شکل غیر کتلستي تعامل.
E1*a - د اکزو ترمیک تعامل (1)
د فعال کولو انرژي.
E2*a - د اندو ترمیک تعامل (2)
د فعال کولو انرژي.
ΔH – د تعامل حرارتي اثر.

3 – 5 . کیمیاوي تعادل:

ټول کیمیاوي تعاملات لږ یا ډیر رجعن وي. د بعضي کیمیاوي تعاملاتو حاصلات ډیر ثابت وي او ډیر لږ مقدار ئې بیر ته تجزیه کیږي او لمړني مواد جوړوي، داسې تعاملات غیر رجعي بلل کیږي.
مگر رجعي تعاملات د معینو شرایطو لاندې مستقیم او معکوس دواړو طرفو ته صورت نیسي او بالاخره داسې موقع رارسي چې د مستقیم او معکوس تعاملاتو سرعتونه سره مساوي کیږي، د تعامل دغه حالت ته کیمیاوي تعادل ویل کیږي.

ketabton.com - The Digital Library

مثلاً لاندې لاندې تعامل په پام کې نیسو: که د مستقیم تعامل سرعت V_1 او د معکوس تعامل سرعت V_2 وي نو د (61) افادې له مخې لیکو:

$$aA + bB \underset{V_2}{\overset{V_1}{\rightleftharpoons}} dD + rR$$

$$V_1 = K_1 C_A^a \cdot C_B^b$$

$$V_2 = K_2 C_D^d \cdot C_R^r$$

د تعادل په حالت کې لرو چې:

$$V_1 = V_2$$

$$K_1 C_A^a \cdot C_B^b = K_2 C_D^d \cdot C_R^r$$

$$K_c = \frac{K_1}{K_2} = \frac{C_D^d \cdot C_R^r}{C_A^a \cdot C_B^b} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 5—(65)$$

په پورتنیو افادو کې C د هرې مادې د تعادلي حالت مولري غلظت او Kc د تعامل د تعادل ثابت ښئي. همغه شان چې K_1 او K_2 یواځې د تودوخې په درجې پورې اړه لري د Kc قیمت هم یواځې د تودوخې د درجې پورې مربوط دی او د تعامل د موادو په غلظت پورې ارتباط نلري. د دې خبرې معنی دا ده چې فرضاً که د تعامل کونکو موادو د غلظتونو حاصل ضرب تغیر وکړي نو د تعامل څخه د حاصل شویو موادو د غلظتو حاصل ضرب په همغه تناسب تغیر کوي او د هغوئ نسبت (Kc) تغیر نکوي.

که د تعامل مواد ټول گازات وي دا چې د گازاتو په مخلوط کې د هر گاز غلظت په هغه مخلوط کې د هغه گاز د جزئي فشار سره مستقیم تناسب لري نو پدې صورت کې(66) معادله داسې لیکو:

$$K_p = \frac{P_D^d \cdot P_R^r}{P_A^a \cdot P_B^b} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 5—(66)$$

دلته P د تعامل په تعادلي حالت کې د هر گاز جزئي فشار او Kp د تعامل د تعادل ثات ښئي. د Kp قیمت هم د Kc په شان یواځې د تودوخې په درجې پورې اړه لري، او په تعامل کې د شاملو موادو د جزئي فشارونو په قیمت پورې اړه نلري. د مثال په ډول دا لاندې تعامل په پام کې نیسو:

$$N_{2(g)} + 3H_{2(g)} \rightleftharpoons 2NH_{3(g)}$$

ketabton.com - The Digital Library

د تودوخې په 300°C کې دغه تعامل د تعادل حالت ته رسي چې د سیستم د تعادلي حالت غلظتونه په لاندې ډول دي:

$$C_{N_2} = 0{,}25M$$
$$C_{H_2} = 0{,}15\ M$$
$$C_{NH_3} = 0{,}090\ M$$

د دغه تعامل Kc په 300°C کې پیدا کړی.
حل: د (65) معادلې له مخې لیکو چې:

$$Kc = \frac{C^2_{NH_3}}{C_{N_2} \cdot C^3_{H_2}} = \frac{(0{,}090)^2}{0{,}25(0{,}15)^3} = 9{,}6$$

دوهم مثال: د N_2O_4 د تجزیې څخه NO_2 لاس ته راځي.

$$N_2O_4 \rightleftharpoons 2NO_2$$

په درې تجربو کې (t = 100°C) د NO_2 او N_2O_4 لمړني غلظتونه فرق کوي په درې واړو تجربو کې N_2O_4 او NO_2 د تعادلي حالت غلظتونه هم معلوم شوي او دغه معلومات په لاندې جدول کې ورکړل شوي دي:

د تعادلي حالت غلظتونه (M)	لمړني غلظتونه (M)	مواد	تجربه
0,040	0,100	N_2O_4	I
0,120	0,000	NO_2	
0,014	0,000	N_2O_4	II
0,072	0,100	NO_2	
0,070	0,100	N_2O_4	III
0,16	0,100	NO_2	

د دې معلوماتو له مخې د پورتني تعامل د تعادل ثابت Kc حساب کړی.
حل: د (65) معادلې په اساس لیکو چې:

ketabton.com - The Digital Library

$$K_1 = \frac{C^2(NO_2)}{C(N_2O_4)} = \frac{(0,12)^2}{0,040} = 0,3600$$

$$K_2 = \frac{C^2(NO_2)}{C(N_2O_4)} = \frac{(0,072)^2}{0,014} = 0,3703$$

$$K_3 = \frac{C^2(NO_2)}{C(N_2O_4)} = \frac{(0,160)^2}{0,070} = 0,3657$$

$$K_c = \frac{K_1 + K_2 + K_3}{3} = \frac{0,3600 + 0,3073 + 0,3653}{3} = 0,3653$$

پورتنی محاسبه ښئي چي د N_2O_4 د تجزئي د تعادل ثابت دسانتیگراد په 100 درجو کي په دري واړه تجربو کي یو شی (تقریباً 0,3653) دی او دسیستم په لمړنیو غلظتو پوري اړه نلري.

1 -3- 5 . د تعامل د تعادل د ثابت Kc څخه استفاده:

(۱) - د Kc د قیمت له مخي د تعادل حالت ته د تعامل د تگ لوری تعینیدای شي.

(۱۱) - د Kc د قیمت له مخي په معینو شرایطو د تعامل امکان معلومیدای شي.

مثال: د سانتیگراد په 25 درجو کي د لاندي کیمیاوي تعامل د تعادل د ثابت قیمت $K_c = 0,0156$ دی.

$$2HI_{(g)} \rightleftharpoons H_{2(g)} + I_{2(g)}$$

که په یو لیتر محلول کي د تعامل د موادو لمړني غلظتونه په لاندي ډول وي:

a, $C_{HI} = 1,00 mol$; $C_{H_2} = 0,01 mol$; $C_{I_2} = 0,01 mol$

b, $C_{HI} = 1,00 mol$; $C_{H_2} = 1,00 mol$; $C_{I_2} = 1,00 mol$

په دواړو حالتو کي د تعادل حالت ته د تعامل دتگ لوری تعین کړی.

ketabton.com - The Digital Library

حل :

$$KC = \frac{C_{H_2} . C_{I_2}}{C^2_{HI}} = 0,0156$$

a ,
$$KC = \frac{0,01 \ . \ 0,01}{(1)^2} = 10^{-4}$$

b ,
$$KC = \frac{1 \times 1}{(1)^2} = 1$$

محاسبه ښئي چي که د تعامل د موادو لمړني غلظتونه د (a) د حالت په شان وي دلته د Kc قيمت (10^{-4}) د تعادلي حالت د Kc د قيمت (0,0156) څخه کم دی نو که غلظتونه د (a) دحالت په شان وي تعامل ښي خوا يعني د H_2 او I_2 دجوړيدو په لوري ځي.
او که غلظتونه د b د حالت په شان وي دلته د Kc قيمت (1) د تعادلي حالت د قيمت (Kc = 0,0156) څخه زيات دی. نو پدې شرايطو کې تعامل د ښي خوا څخه چپ خوا ته يعني د HI د جوړيدو په لور ځي. په دواړو حالتو کې تعامل د تعادل حالت ته ځي تر څو چې د تعادل ثابت Kc ئې (0,0156) شي.
مثال : لاندې تعامل امکان د سانتيګراد په 25 درجو کې وګورئ.

$$N_{2(g)} + O_{2(g)} \rightleftharpoons 2NO_{(g)}$$

$$Kc = \frac{C^2(NO)}{C(N_2) \ . \ C(O_2)} = 1 \ . \ 10^{-30}$$

جواب : د Kc د قيمت څخه ښکاري چې د تعادل په وخت کې د NO غلظت د N_2او O_2 د غلظتو په نسبت ډير کم دی، او په سيستم کې عملاً ټول O_2 او N_2 وجود لري يعني د تودوخې په 25 درجو کې O_2 او N_2 تعامل نکوي.
(۱۱۱) مثال : لاندې تعامل د تودوخې په 25°C کې په پام کې نيسو.

ketabton.com - The Digital Library

$$2Cl_{(g)} \rightleftharpoons Cl_{2(g)}$$

$$Kc = \frac{C(Cl_2)}{C^2(Cl)} = 1 \times 10^{38}$$

د Kc لوړ قیمت ښئي چې د تعادل په وخت کې په سیستم کې د کلورین د اتومو په نسبت د کلورین مالیکولونه ډیر زیات دي یعني د کلورین تقریباً ټول اتومونه مالیکولونه جوړوي. نو ویلای شو چې پورتنی تعامل غیر رجعي تعامل دی.

(۱۷) - مثال : دتودوخې په 25°C درجو کې لاندې تعامل په پام کې نیسو.

$$N_2O_{4(g)} \rightleftharpoons 2NO_{2(g)}$$

$$Kc = \frac{C^2(NO_2)}{C(N_2O_4)} = 0{,}36$$

دلته د Kc قیمت (0,36) تقریباً (1) ته نژدې دی یعني په تعادلي حالت کې د اولیه موادو او د تعامل څخه حاصل شویو موادو غلظتونه سره ډیر توپیر نلري. تر څو چې خارجي شرایط تغیر ونکړي په پورتني سیستم کې مستقیم او معکوس تعاملا یو هم نه ختمیږي.

(۷)- مثال : په عادي حرارت کې ایتایل الکول او استیک اسید د لاندې معادلې په اساس تعامل کوي:

$$CH_3COOH_{(L)} + C_2H_5OH_{(L)} \longrightarrow CH_3COO - C_2H_{5(L)} + H_2O_{(L)}$$

60 گرامه استیک اسید د 46 گرامه ایتایل الکول سره ګډ او حرارت ورکړل شوی او دتعادل په حال کې 12 گرامه اوبه او 58,7 گرامه ایتایل اسیتت جوړ شوی دی.

د پورتني تعامل د تعادل ثابت حساب کړی.

د موادو لمړني غلظتونه:

$$C_{CH_3COOH} = 60gr = \frac{60}{60} = 1\ mol = a$$

ketabton.com - The Digital Library

$$C_{C_2H_5OH} = 46gr = \frac{46}{46} = 1\ mol = b$$

$$C_{CH_3COOC_2H_5} = 0gr = 0\ mol$$

$$C_{H_2O} = 0gr = 0\ mol$$

د تعادل په حالت کې دموادو غلظتونه :

$$C_{CH_3COOC_2H_5} = 58,7gr = \frac{58,7}{88} = 0,666\ mol = X$$

$$C_{H_2O} = 12gr = \frac{12}{18} = 0,666\ mol = X$$

$$C_{CH_3COOH} = (a - x) = (1 - 0,666) = 0,333\ mol$$

$$C_{C_2H_5OH} = (b - x) = (1 - 0,666) = 0,333\ mol$$

$$Kc = \frac{C(CH_3COOC_2H_5)\ C(H_2O)}{C(CH_3COOH)\ .\ C(C_2H_5OH)} = \frac{(0,666)^2}{(0,333)^2} = 4$$

(۷) - مثال: په عادي حرارت کې استیک اسید او ایتایل الکول په لاندې ډول تعامل کوي. که 92 گرامه ایتایل الکول او 120 گرامه استیک اسید سره گډ شي نو څو گرامه ایتایل استیت به جوړ شي.

حل :

$$CH_3COOH + C_2H_5OH \rightleftharpoons CH_3COOC_2H_5 + H_2O$$

لمړي غلظتونه $\frac{120}{60} = 2\ mole$ $\frac{92}{46} = 2\ mole$ $0\ mole$ $0\ mole$

تعادلي غلظتونه $2 - X$ $2 - X$ X X

ketabton.com - The Digital Library

$$K_c = \frac{C_{CH_3COOC_2H_5} \cdot C_{H_2O}}{C_{CH_5COOH} \cdot C_{C_2H_5OH}} = \frac{X \cdot X}{(2-X)(2-X)} = \frac{X^2}{(2-X)^2} = 4$$

$$4(2^2 + X^2 - 2 \cdot 2X) = X^2$$
$$16 + 4X^2 - X^2 - 16X = 0$$
$$3X^2 - 16X + 16 = 0$$
$$aX^2 - bX + c = 0$$
$$a = 3 \quad ; b = -16 \quad ; c = 16$$

$$X = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a}$$

$$X = \frac{+16 \pm \sqrt{256 - 192}}{6}$$

$$X_1 = 1{,}33 \text{ mole} \quad ; \quad X_2 = 4 \text{ mole}$$

دا چې د لمړنيو موادو غلظت 2 موله دی نو $X = 4$ قيمت نشي اخيستلای پس د تعادل په وخت کې د ايتايل اسيت غلظت 1,33 موله دی.

يعني د پورتني تعامل څخه $88 \cdot 1{,}33 = 177{,}04$ گرامه ايتايل اسيت حاصليږي.

2 - 3 - 5 . د کيمياوي تعادل ړنگيدل:

دلې شاتلي پرنسيپ:

کيمياوي تعادل د معينو خارجي شرايطو (غلظت، فشار، د تودوخې درجه) لاندې منځ ته راځي او کله چې د دغه شرايطو څخه يو هم تغير وکړي نو کيمياوي تعادل ړنگيږي. دلې شاتلي د پرنسيپ پر اساس کله چې يو کيمياوي تعامل د تعادل په حال کې وي او د خارجي شرايطو څخه کوم يو تغير وکړي نو د مستقيم او معکوس تعاملاتو د جملې څخه هغه تعامل ډير چټک کيږي چې راغلی تغير بيرته جبران کړي.

1 - **د غلظت د تغير اثر :** لاندې تعامل په پام کې نيسو:

$$2SO_2 + O_2 \underset{V_2}{\overset{V_1}{\rightleftharpoons}} 2SO_3$$

ketabton.com - The Digital Library

$$Kc = \frac{C^2(SO_3)}{C^2(SO_2) \cdot C(O_2)}$$

لکه چې پاس مو وویل په تعادلي حالت کې د حرارت په معینه درجه کې د Kc قیمت ثابت دی. د دې معنی دا ده چې د Kc په افاده کې که صورت زیات شي نو باید د هغې سره سم مخرج هم زیات شي تر څو د Kc قیمت ثابت پاتې شي. او برعکس که صورت کم شي نو باید چې مخرج هم کم شي تر څو Kc تغیر ونکړي. په پورتني تعامل کې که مونږ د آکسیجن یا د سلفردای اکساید غلظت زیات کړو نو تعامل باید په خپله د سلفرترای اکساید غلظت زیات کړي تر څو په پورتني کسر کې د صورت او مخرج نسبت (Kc) ثابت پاتې شي.

دا پدې کیږي چې په پورتني تعامل کې باید مستقیم تعامل (------>) چټک ($V_1 > V_2$) شي. همدا ډول که مونږ د تعامل د محیط څخه SO_3 خارج کړو یعني د SO_3 غلظت کم کړو نو تعامل باید په خپله د آکسیجن او سلفردای اکساید غلظتونه کم کړي. یعني دا څل هم باید مستقیم تعامل (------>) د معکوس تعامل په پرتله ډیر چټک ($V_1 > V_2$) شي.

همدا ډول که په پورتني تعامل کې SO_3 د خارج څخه د تعامل محیط کې اضافه شي نو تعامل باید په خپله د SO_2 او O_2 مقدار زیات کړي یعني دا څل باید معکوس تعامل (<------) ډیر چټک ($V_2 > V_1$) شي.

د پورتني بیان څخه دوه مهمې نتیجې تر لاسه کیږي:

الف - که د یو رجعي تعامل حاصلات دایماً د تعامل د محیط څخه خارج شي داسې تعامل عملاً ختمیدای شي.

ب - که وغواړو چې د یوې کیمیاوي مادې څخه اعظمي استفاده وشي نو باید د هغې سره تعامل کونکې ماده په تعامل کې ورزیاته شي.

2 - دفشار د تغیر اثر:

که د یو کیمیاوي تعامل مواد گازات وي او سربیره پر دې په تعامل کې د داخل شویو او دتعامل څخه د حاصل شویو موادو دمولونو شمیر سره توپیر ولري په داسې تعاملاتو کې د خارجي فشار تغیر د تعامل تعادلي حالت ته تغیر ورکولای شي. لاندې رجعي تعامل د تعادل په حالت کې په پام کې نیسو.

$$2SO_2 + O_2 \underset{V_2}{\overset{V_1}{\rightleftharpoons}} 2SO_3$$

پدې سیستم کې درې موله کیمیاوي مواد تعامل کوي او دوه موله حاصلات تری لاس ته راځي. یعني د اولیه موادو حجم د تعامل د حاصلاتو د حجم څخه زیات دی.

اوس هغه ظرف چې د تعامل مواد پکې دي پر هغې خارجي فشار داسې زیاتوو چې د تودوخې درجه ثابته پاتې شي..

د خارجي فشار په زیاتیدو سره د سیستم حجم کمیږي او د دې لپاره چې د سیستم حجم کم شي نو باید مستقیم تعامل ډیر چټک ($V_1 > V_2$) شي. بر عکس که د تودوخې په ثابته درجه کې د تعامل پر سیستم خارجي فشار کم

ketabton.com - The Digital Library

شي نو باید د سیستم حجم زیات شي او د تعامل د معادلې څخه ښکاري چې د معکوس تعامل په نتیجه کې د سیستم حجم زیاتیږي. پس باید معکوس تعامل ډیر چټک $(V_2 > V_1)$ شي. د پورتني بیان څخه دا نتیجه اخیستلای شو چې یو کیمیاوي تعامل چې د تعادل په حال دی که پر هغه خارجي فشار زیات شي دلته د مستقیم او معکوس تعاملاتو د جملې څخه هغه تعامل ډیرچټک کیږي چې د هغې په نتیجه کې د سیستم حجم کمیږي او بر عکس.

3 - د تودوخې د درجې د تغیر اثر:

په رجعي تعاملاتو کې د مستقیم او معکوس تعاملاتو له جملې څخه یو ئې اندو ترمیک او بل ئې اکزوترمیک وي. لکه چې مخکې مو وویل(ص۱۳۷) په داسې تعاملاتو کې د اندوترمیک تعامل دفعال کولو انرژي د اکزوترمیک تعامل د فعال کولو د انرژۍ څخه زیاته وي. نو څکه د (64) معادلې په اساس ویلای شو کله چې په یو رجعي تعامل د تودوخې درجه لوړه کړای شي نو تعادل داندوترمیک تعامل په لوري درنیږي یعني اندو ترمیک تعامل د اکزوترمیک تعامل په پرتله ډیر چټک کیږي.

ketabton.com - The Digital Library

شپږم فصل

دسپرشني سیستمونه

که د موادو خورا کوچني ذرات یو په بل کې ګډ شي داسې ګډ وله د دسپرشني سیستم په نامه یادیږي. مثلاً که بوره په اوبو کې حل شي یو د سپرشني سیستم لاس ته راځي چې په هغې کې بوره نشر شوې ماده او اوبه د انتشار د محیط په نامه یادېږي. د انتشار د محیط او نشر شوې مادې په اساس نه (9) ډوله دسپرشني سیستمونه وجود لري.

1 - جامد په جامد کې لکه د فلز اتو الیاژونه

2 - جامد په مایع کې . لکه د مالګې یا بورې محلول په اوبو کې.

3 - جامد په ګاز کې . لکه لوګی، دوړې او نور.

4 - مایع په جامد کې لکه کرستلي اوبه په مالګو کې.

5 - مایع په مایع کې. لکه الکول په اوبو کې.

6 - مایع په ګاز کې. لکه وریځ

7 - ګاز په جامد کې . لکه هایدروجن په پلاتین کې

8 - ګاز په مایع کې . لکه سودا واتر، کوکاکولا او نور.

9 - ګاز په ګاز کې. لکه هوا چې د مختلفو ګازاتو مخلوط دی.

د نشر شوې مادې د ذراتو د کوچني والي له مخې دري ډوله دسپرشني سیستمونه وجود لري.

1 - 6 . معلق سیستمونه:

په دا ډول سیستمونو کې د نشر شوې مادې ذرات د انتشار په محیط کې ځوړند (معلق) وي. دلته د نشر شوې مادې د ذراتو قطر $10^{-3} - 10^{-5}$ cm وي. دا سیستمونه په دوو ګروپو ویشل کیږي:

الف - **املشنونه :** په املشنو کې هم نشر شوې ماده او هم د انتشار محیط دواړه مایع وي لکه شیدې چې د غوړو د کوچنیو ذراتو او اوبو څخه جوړیږي.

ب - **سوسپنشنونه :** په سوسپنشنونو کې نشر شوې ماده د جامد کوچني ذرات او د انتشار محیط مایع وي. لکه خړې اوبه یا د سیلاب اوبه .

2 - 6 . کلوئیدي سیستمونه:

په کلوئیدي سیستمونو کې د نشر شوې مادې د ذراتو قطر $10^{-5} - 10^{-7}$ cm وي داسې ذرات د مالیکولو څخه لوی وي دفلتر د کاغظ څخه تیریږي او په عادي مکروسکوپ کې نه لیدل کیږي. کلوئیدي سیستمونه د معلق سیستمونو په پرتله ثابت وي مګر دا سیستمونه هم د زماني په تیریدو سره تغیر کوي. په اوبو کې د نشایستې محلول او وینه د کلوئیدي سیستمونو ښه مثالونه دي.

ketabton.com - The Digital Library

3 - 6 . محلولونه:

محلولونه د یو فاز څخه جوړ مجانس سیستمونه دي چې تر کیب ئې په معینو حدودو کې تغیر کولای شي. دلته د انتشار محیط د محلل او نشر شوې ماده د حل شوې مادې په نامه یادیږي. په محلولو کې هغه جز چې فازي حالت ئې د محلول په شان وي د محلل په نامه او دمحلول بل جز چې فازي حالت ئې دمحلول د فازي حالت څخه توپیر لري د حل شوې مادې په نامه یادیږي. لکه د مالگې په محلول او په سودا واتر کې مالگه او کاربندای اکساید حل شوي مواد او اوبه محلل دي. که د محلول ټول اجزا د محلول په شان فازي حالت ولري دلته هغه جز چې مقدار ئې زیات دی د محلل او هغه بل جز چې مقدار ئې کم دی د حل شوې مادې په نامه یادیږي لکه د اوبو او الکولو محلول.
د محلول د جوړیدو په جریان کې هم د حل شوې مادې او هم د محلل داخلي جوړښت تغیر کوي. که د خالصې حل شوې مادې په مالیکولو یا کرستلو کې د ذراتو تر منځ کیمیاوي اړیکي وجود لري او د محلل د مالیکولو تر منځ بین المالیکولي قواوې عمل کوي نو کله چې محلول جوړ شي د حل شوې مادې د ذراتو او د محلل د ذراتو تر منځ پخوانۍ اړیکي تغیر کوي او اوس د حل شوې مادې د ذراتو او د محلل د ذراتو تر منځ نوې اړیکې منځ ته راځي د دې اړیکو په هکله دوه نظرئې وجود لري:

الف - **د محلول کیمیاوي نظریه** : د دې نظر پر اساس د محلل او حل شوې مادې د ذراتو تر منځ کیمیاوي اړیکي منځ ته راځي. که د گوگړو تیزاب په اوبو کې حل کړو ډیر زیات حرارت آزادیږي که د کاپر سلفیتو سپین پودر په اوبو کې حل شي د حاصل شوي محلول حجم د عمومي حجم په نسبت 3,5% کم وي.
د پورتنیو مثالو څخه معلومیږي چې د محلل او حل شوې مادې ذرات یو په بل کې ساده نه گډیږي بلکه د هغوئ تر منځ متقابل تاثیر دومره شدید دی چې په هغو کې د سیستم انرژي او د اولیه موادو خواص تغیر کوي، نو ځکه د انحلال عملیه کیمیاوي تعامل ته ورته او د محلول د کیمیاوي نظرئې طرفداران وائي چې د محلل او حل شوې مادې د ذراتو تر منځ کیمیاوي اړیکي جوړیږي.

ب - **د محلول فزیکي نظریه** : د دې نظرئې طرفداران وائي چې د محلل او حل شوې مادې د ذراتو تر منځ فزیکي قواوې عمل کوي. د غیر قطبي مالیکولو تر منځ (مثلاً د نجیبه گازاتو محلول) دا قواوې ډیرې ضعیفه او د قطبي مالیکولو او د ایونو تر منځ دا قواوې ډیرې قوي دي. مثلاً د اوبو د قطبي مالیکولو او دمالگې د ایونو تر منځ د الکتروستاتیکي جذب په نتیجه کې د مالگې کرستل په اوبو کې حلیږي او په نتیجه کې په اوبو کې د مالگې محلول لاس ته راځي. په محلول کې د مالگې کتیون او انیون یو د بل څخه جدا او هر یو د اوبو د قطبي مالیکولو په منځ کې ښکیل وي.
د اوبو د مالیکولو په منځ کې د ایونو ښکیل کیدل د هایدریشن په نامه یادیږي. که د کتیون او انیون چارجونه مختلف العلامه ولې عدداً یو شی وي دا چې د کتیون حجم دانیون د حجم په پرله ډیر کم وي نو دکتیون د چارج کثافت د انیون د چارج د کثافت په پرتله ډیر زیات وي. نو ځکه د اوبو ډیر شمیر مالیکولونه د کتیون چاپیره وصل وي او انیون د ډیر کم شمیر مالیکولو په منځ کې ښکیل وي. که د مالگې محلول په ورو ورو گرم شي نو د اوبو آزاد مالیکولونه الوزي او د ایونو سره تړلي مالیکولونه د مالگې د هایدریت په کرستل کې پاتې کیږي چې دغه اوبه د کرستلي اوبو په نامه یادیږي. مثلاً د کاپر سلفیت د هایدریت تر کیب $CuSO_4 . 5H_2O$ دی. علمي تحقیقات ښئي

ketabton.com - The Digital Library

چې پدې هایدریت کرستل کې د اوبو د پنځو مالیکول څخه څلور ئې د Cu^{+2} ایون سره ارتباط لري او یواځې یو مالیکول د SO_4^{-2} ایون سره مربوط دی.

6 - 4 . د حل کیدو قابلیت:

بعضې کیمیاوي مواد یو په بل کې په هر نسبت حل کیږي. مثلاً الکول، د گوگړو تیزاب، د مالگې تیزاب او نور په هر نسبت د اوبو سره محلول جوړوي. ولې بعضې مواد لکه بنزین، د خوړلو مالگه او بوره د معین فشار لاندې د تودوخې په معینه درجه کې په معین مقدارونو په اوبو کې حل کیږي او د هغې نه زیات نشي حل کیدای. دغسې محلول چې په هغې کې حل شوي ماده نوره نه حل کیږي د مشبوع محلول په نامه یادیږي.

په مشبوع محلول کې حل شوي ماده څومره چې په محلول کې حل کیږي هغومره بیرته د محلول څخه جدا کیږي یعنې د حل شوي مادې انحلال یو دینامیک تعادل جوړوي.

$$\text{مشبوع محلول} \underset{V_2}{\overset{V_1}{\rightleftharpoons}} \text{حل کیدونکي مواد}$$

$$V_1 = V_2$$

په پورتنۍ افاده کې V_1 په مشبوع محلول کې د حل کیدونکي مادې د حل کیدو سرعت او V_2 بیرته د مشبوع محلول څخه د حل شوي مادې د جدا کیدو سرعت ښئي. په مشبوع محلول کې د حل شوي مادې مقدار په هغه محلل کې د دغه حل شوي مادې انحلالیت یا د حل کیدو قابلیت ښئي.

6 - 5 . د محلول د غلظت افادې:

په یو محلول کې د حل شوي مادې مقدار ته د هغه محلول غلظت وائي. د محلول غلظت په لاندې ډولو افاده کیدای شي.

I - **فیصدي غلظت** : فیصدي غلظت په دوه ډوله دی. وزني فیصدي او حجمي فیصدي.

(۱) - **وزني فیصدي** : د محلول په 100 وزني حصو کې د حل شوي مادې د وزني حصو مقدار ته د محلول وزني فیصدي ویل کیږي مثلاً په اوبو کې د بورې 5% محلول دا معنی لري چه د دغه محلول په 100 گرامو کې 5 گرامه بوره او 95 گرامه اوبه دي.

(۲) - **حجمي فیصدي** : د محلول د حجم په 100 واحده کې د حل شوي مادې د حجم مقدار ته د هغه محلول حجمي فیصدي وائي. مثلاً په اوبو کې د الکولو لس حجمي فیصده داسې محلول دی چې د هغه په سل لیتره کې لس لیتره الکول دي.

(II) - **مولارتي** : په یو لیتر (1000cc) محلول کې د حل شوي مادې د مولونو شمیر د هغې محلول د مولارتي په نامه یادیږي.

مثال : د اوبو په نیم لیتر محلول کې 196 گرامه د گوگړو تیزاب حل شوي دي. د دې محلول مولارتي معلومه

ketabton.com - The Digital Library

کړی.
حل:

$$M_{H_2SO_4} = 2 . 1 + 32 + 4 . 16 = 98$$

د محلول حجم	----	د H_2SO_4 وزن
(په ml)		(په گرام)
500		196
1000		X

$$X = \frac{1000 . 196}{500} = 392gr$$

$$X = \frac{392}{98} = 4 \text{ moles}$$

د محلول حجم	----	د حل شوي مادي مولونه	---	مولارتي
(پهml)		(moles)		(m)
1000		1		1
1000		4		X

$X = m = 4$

(iii) - **نارملتي** : په یو لیتر محلول کي د حل شوي مادي د معادل وزنونو شمیر د هغه محلول د نارملتي په نامه یادیږي.
مثال : په 100 ملي لیتر محلول کي 9,8 گرامه د گوگړو تیزاب حل شوي دي د دغه محلول نارملتي معلومه کړی.
حل :

$M_{H_2SO_4} = 98$ مالیکولي کتله

H_2SO_4 معادل وزن $= \frac{98}{2} = 49$

ketabton.com - The Digital Library

د حل شوي مادي كتله	----	د محلول حجم
(gr)		(ml)
9,8		100
X = 98		1000

نارملتي	--------	د حل شوي مادي كتله	---	د محلول حجم
(N)		(gr)		(ml)
1		49		1000
X		98		1000
X = N = 2				

(iv) - **مولالتي:** په 1000 گرامه محلل كي د حل شوي مادي د مولو شمير د هغه محلول د مولالتي په نامه يادېږي.

مثال: په 2000 گرامه اوبو كي 19,6 گرامه د گوګړو تيزاب حل شوي دي د دي محلول مولالتي څو ده.

حل :

$$M_{H_2SO_4} = 2 + 32 + 4 \cdot 16 = 98$$

د حل شوي مادي كتله	----	د محلل كتله
(gr)		(gr)
19,6		2000
X = 9,8		1000

$$X = 9,8gr = \frac{9,8}{98} = 0,1 \text{ moles}$$

مولالتي	-------	د حل شوي مادي وزن	------	د محلل كتله
(m)		(gr)		(gr)
1		9,8		1000
X		9,8		1000
X = m = 0,1				

(v) - **مولي قسمت :** كه يو سيستم د (1) (2) او (3) موادو څخه جوړوياوددغه موادو دمولو شمير په ترتيب سره n_1 ، n_2 او n_3 وي نو د هري مادي مولي قسمت (X) په لاندي ډول پيدا كيږي.

$$X_1 = \frac{n_1}{n_1 + n_2 + n_3} \; ; \; X_2 = \frac{n_2}{n_1 + n_2 + n_3} \; ; \; X_3 = \frac{n_3}{n_1 + n_2 + n_3}$$

6-6 . د حل کیدو پر قابلیت موثر عوامل :

د موادو د حل کیدو قابلیت تر هر څه لمړی د حل شوي مادې او محلل په طبیعت یعني د هغوئ د مالیکولو په جوړښت پوري اړه لري. یعني شبه مواد په خپلو منځو کي ښه حلیږي. مثلاً الکول، مالګي تیزابونه او قلویات چي قطبي یا ایوني مالیکولونه لري دغه مواد په قطبي محلل لکه اوبو کي ښه حل کیږي او دغه مواد په بنزین، ایتر او کاربن تترا کلوراید کي ښه نه حل کیږي. بر عکس غوړي ، ربړ و کنډ او نور عضوي مواد چي مالیکولونه ئي غیر قطبي دي دغه مواد په غیر قطبي محللونو لکه بنزین، ایتر او کاربن تترا کلوراید کي ښه حل کیږي. لدې پر ته دا لاندي عوامل د موادو په حل کیدو باندي تاثیر لري :

الف - **د فشار تأثیر :** په مایعاتو او جامداتو کي د ګاز انحلالیت د خارجي فشار په لوړیدو سره زیاتیږي. په همدي اساس CO_2 د فشار په واسطه په شربتونو کي حلوي او مختلف مشروبات لکه کوکاکولا، فانتا، سودا واتر او نور لاس ته راوړي.

دا چي د مایعاتو د متقابل انحلال په جریان کي د سیستم حجم ډیر کم تغیر کوي نو ځکه د مایعاتو په متقابل انحلال د خارجي فشار د تغیر رول هم کم دی. همدا ډول په مایعاتو کي د جامداتو پر انحلال هم د خارجي فشار تغیر دومره اثر نکوي.

ب - **د تودوخي د درجي تأثیر :** د تودوخي د درجي په لوړیدو سره په مایع ، جامد او ګاز کي د ګاز انحلال کمیږي. په مایعاتو کي د جامداتو د انحلال پروسه دوه مرحلي لري.

په لمړۍ مرحله کي د جامد کرستلي جالۍ ماتیږي او د جامد آزاد ذرات (ایونونه، مالیکولونه) منځ ته راځي. د دې کار دپاره ډیره انرژي ضرور ده یعني دا مرحله اندوترمیک ده.

په دوهمه مرحله کي د حل شوي مادې آزاد ذرات د محلل د مالیکولونو سره سلویتونه جوړوي. دلته یو څه انرژي آزادیږي (دا مرحله اکزوترمیک ده) . خو اکثراً پدې مرحله کي آزاده شوي انرژي د لمړۍ مرحلي د جذب شوي انرژۍ په پرتله کمه وي نو ځکه په اوبو کي د اکثره جامداتو د حل کیدو په وخت کي د محلول ظرف سړیږي یعني د داسي جامداتو د انحلال عملیه اندو ترمیک ده او د تودوخي د درجي په لوړیدو سره دد غسي جامداتو انحلالیت هم زیاتیږي شکل (1-6).

مګر د بعضي جامداتو لکه KOH او $Ca(OH)_2$ دانحلال عملیه اکزوترمیک ده نو ځکه د دغسي جامداتو د انحلال په وخت کي د تودوخي زیاتول د دغه موادو د انحلالیت د کمیدو سبب ګرځي د تودوخي په 298k په اوبو کي د بعضي موادو انحلالیت په (1 - 6) او (2 - 6) جدولونو کي ورکړل شویدي.

ketabton.com - The Digital Library

(۱ — 6) جدول : په اوبو کي د مالگو د حل کيدو مقدار (T = 298°k)

bij 298 K

	mol kg^{-1} water	g kg^{-1} water
$AgNO_3$	$1,42\cdot10^{1}$	$2,41\cdot10^{3}$
$AlCl_3 . 6H_2O$	3,46	$8,35\cdot10^{2}$
$Al_2(SO_4)_3$	$9,15\cdot10^{-1}$	$3,13\cdot10^{2}$
$BaCl_2$	1,46	$3,04\cdot10^{2}$
$Ba(NO_3)_2$	$3,91\cdot10^{-1}$	$1,02\cdot10^{2}$
$Ba(OH)_2 . 8H_2O$	$1,50\cdot10^{-1}$	$4,73\cdot10^{1}$
$CuSO_4 . 5H_2O$	1,39	$3,47\cdot10^{2}$
$FeCl_2 . 4H_2O$	6,36	$1,26\cdot10^{3}$
$FeSO_4$	1,03	$1,56\cdot10^{2}$
$HgCl_2$	$2,69\cdot10^{-1}$	$7,30\cdot10^{1}$
$KAl(SO_4)_2 . 12H_2O$	$3,02\cdot10^{-1}$	$1,43\cdot10^{2}$
KNO_3	3,75	$3,79\cdot10^{2}$
KOH	$1,71\cdot10^{1}$	$9,59\cdot10^{2}$
$KSCN$	$2,46\cdot10^{1}$	$2,39\cdot10^{3}$
K_2SO_4	$6,91\cdot10^{-1}$	$1,20\cdot10^{2}$
$MgCl_2 . 6H_2O$	5,77	$1,17\cdot10^{3}$
$MgSO_4$	1,83	$2,20\cdot10^{2}$
NH_4Cl	7,34	$3,93\cdot10^{2}$
NH_4NO_3	$2,68\cdot10^{1}$	$2,15\cdot10^{3}$
$(NH_4)_2SO_4$	5,78	$7,64\cdot10^{2}$
$NaBr$	9,19	$9,46\cdot10^{2}$
$Na_2CO_3 . 10H_2O$	1,03	$2,95\cdot10^{2}$
$NaCl$	6,15	$3,59\cdot10^{2}$

	mol kg^{-1} water	g kg^{-1} water
KBr	5,70	$6,78\cdot10^{2}$
KCN	$1,10\cdot10^{1}$	$7,16\cdot10^{2}$
K_2CO_3	8,11	$1,12\cdot10^{3}$
KCl	4,81	$3,59\cdot10^{2}$
$KClO_3$	$7,00\cdot10^{-1}$	$8,58\cdot10^{1}$
KF	$1,75\cdot10^{1}$	$1,02\cdot10^{3}$
$K_3Fe(CN)_6$	1,48	$4,87\cdot10^{2}$
$K_4Fe(CN)_6 . 3H_2O$	$8,57\cdot10^{-1}$	$3,62\cdot10^{2}$
$KHCO_3$	3,62	$3,62\cdot10^{2}$
$KHSO_4$	3,78	$5,15\cdot10^{2}$
KI	8,92	$1,48\cdot10^{3}$
$NaHCO_3$	1,22	$1,02\cdot10^{2}$
$NaHSO_4$	2,38	$2,86\cdot10^{2}$
NaI	$1,23\cdot10^{1}$	$1,84\cdot10^{3}$
$NaNO_2$	$1,23\cdot10^{1}$	$8,49\cdot10^{2}$
$NaNO_3$	$1,08\cdot10^{1}$	$9,18\cdot10^{2}$
$NaOH$	$1,05\cdot10^{1}$	$4,20\cdot10^{2}$
Na_2S	2,53	$1,97\cdot10^{2}$
$Na_2SO_4 . 10H_2O$	1,97	$6,35\cdot10^{2}$
$Na_2S_2O_3 . 5H_2O$	4,80	$1,19\cdot10^{3}$
$Pb(NO_3)_2$	4,47	$1,48\cdot10^{3}$
$ZnSO_4 . 7H_2O$	3,56	$1,02\cdot10^{3}$

ketabton.com - The Digital Library

(6 − 2) جدول : په اوبو کې د گازاتو انحلالیت

په یو لیتر اوبو کې لو $P = P^{o}$

per liter water bij $p = p_0$

tempe-ratuur K	H_2 10^{-3} mol L^{-1}	N_2 10^{-3} mol L^{-1}	CO 10^{-3} mol L^{-1}	O_2 10^{-3} mol L^{-1}	CO_2 10^{-3} mol L^{-1}	Cl_2 10^{-3} mol L^{-1}	H_2S 10^{-3} mol L^{-1}	SO_2 mol L^{-1}	HCl mol L^{-1}	HBr mol L^{-1}	NH_3 mol L^{-1}
273	0,960	1,05	1,58	2,18	76,3	206	208	3,56	22,6	27,4	52,5
283	0,879	0,830	1,26	1,70	53,1	141	152	2,53			40,0
293	0,817	0,688	1,04	1,38	38,8	103	115	1,76	19,7	24,4	31,3
298	0,790	0,638	0,955	1,26	33,5	90,2	102	1,46	19,0		27,8
303	0,759	0,598	0,893	1,16	29,5	80,4	91,1	1,21			25,1
313	0,732	0,527	0,790	1,03	23,2	64,3	74,1	0,84	17,2	22,0	
323	0,719	0,487	0,719	0,933	19,2	54,5	62,1				
333	0,714	0,455	0,665	0,871	15,6	45,5	53,1		15,1	20,4	
343		0,438	0,643	0,817		38,4	45,5				
353		0,429	0,638	0,786		30,4	41,1			17,6	
363		0,424	0,634	0,768		17,4	37,5				
373		0,424	0,629	0,759		0,0	36,2				

په محلول کې د حل شوي گاز غلظت د محلول دپاسه د هغه گاز د جزئي فشار سره مستقیم تناسب لري (د هنري قانون) دا قانون د هغه گازاتو دپاره صدق کوي چې د محلل (ابو) سره تعامل نه کوي.

ketabton.com - The Digital Library

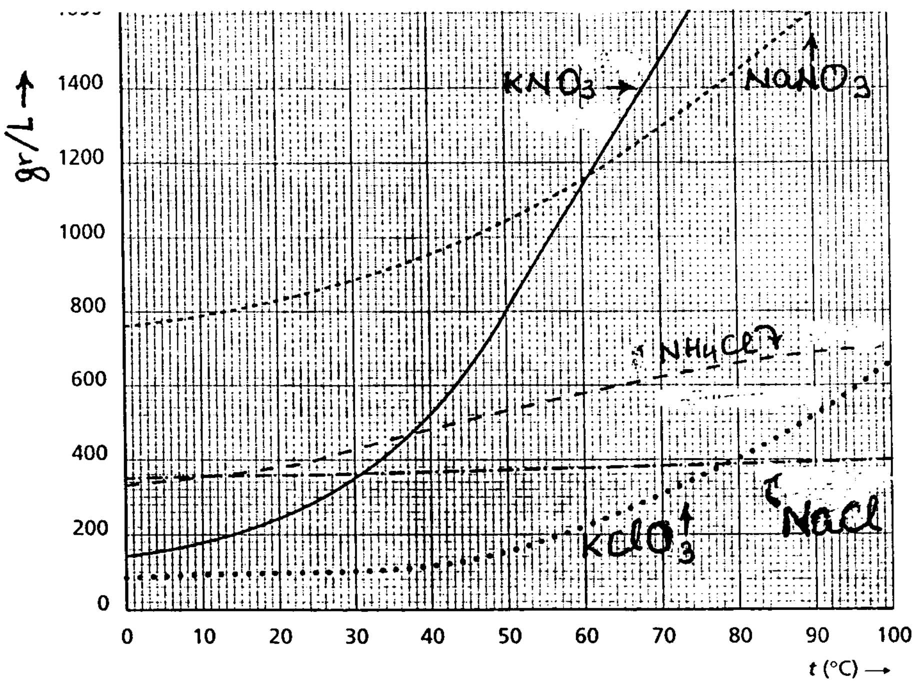

لمړی (1 - 6) شکل: د جامداتو پر انحلال د تودخې اثر

7 - 6 . د محلول خواص:

اول - د محلول برقي هدایت : په غیر قطبي محللونو کې د غیر قطبي موادو محلولونه برق نه تیروي، ولې په قطبي محلـلو کې د الکترولیتي موادو محلولونه برق تیروي. لدې څخه دا معلومیږي چې الکترولیت په محلول کې د ایونو په حالت وي.

بریښنا تیرول (برقي هدایت):

په (2 - 6) او (3 - 6) شکلونو کې د موادو د برقي هدایت د معلومولو تجربې ښودل شوې دي.

ketabton.com - The Digital Library

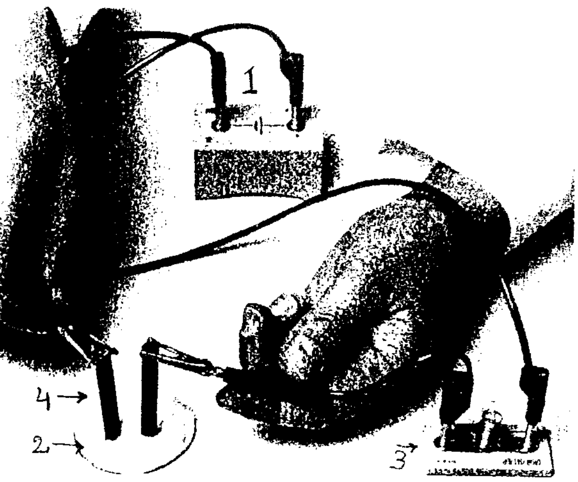

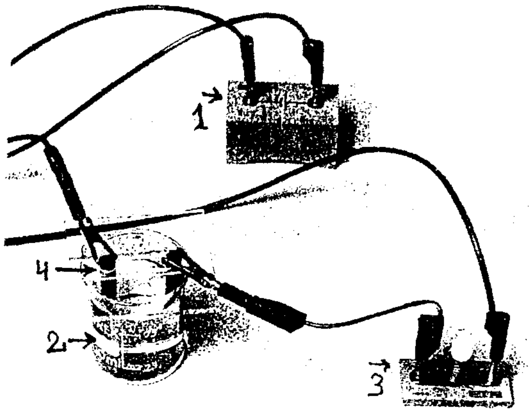

دویم (2 - 6) شکل: د وچو مالګو برقي هدایت معلومول

1 - د بریښنا (برق) منبع
2 - مالګه په لوښي کې
3 - د لرګي یا پلاستیکي تخته کې د بریښنا ګروپ
4 - کاربني الکترودونه

دریم (3 - 6) شکل: د مایعاتو برقي هدایت معلومول

1 - د بریښنا (برق) منبع
2 - په ګیلاس کې مایع محلول
3 - د لرګي یا پلاستیکي تخته کې د بریښنا ګروپ
4 - کاربني الکترودونه

عمل: د پورتنیو شکلونو مطابق د موادو د بریښنا ترونې د معلومولو وسیلې جوړې کړئ او احتیاط وکړئ چې لاس مو د برق سیم سره و نه لګیږي.

1 - د مقطرو اوبو د برق هدایت وګورئ.
2 - د خوړلو د وچې مالګې برقي هدایت وګورئ او تشریح کړئ چې وچه مالګه ولې برق نه تیروي.
3 - اوبو کې د خوړلو د مالګې د محلول برقي هدایت وګورئ او تشریح کړئ چې ولې دغه محلول برق تیروي.
4 - د وچې بورې او د بورې د محلول برقي هدایت وګورئ او تشریح کړئ چې بوره او د بورې محلول ولې برق نه تیروي.

دوهم - د محلول د بخار فشار: کله چې غیر مفر مواد په یو محلل کې حل شي نو د حاصل شوي محلول د بخار فشار د خالص محلل د بخار د فشار په پرتله کم وي. په داسې مواردو کې د حل شوي مادې د ذراتو او د محلل د مالیکولو تر منځ نوي پیدا شوي اړیکي د خالص محلل د مالیکولو تر منځ د اړیکو په پرتله مضبوطې وي نو د محلل مالیکولونه په سختۍ بخار کیږي او څکه د بخار فشار ئې هم کم وي شکل (4 - 6).

ketabton.com - The Digital Library

دریم - **د محلول د غلیان او انجماد نقاط:** که د یوې خوا په محلل کې د غیر مفر مادې د حل کیدو له کبله د خالص محلل په پرتله د محلول د بخار فشار کمیږي. د بلې خوا د دغسې حل شوې مادې ذرات په محلول کې د محلل د مالیکولو د نظم او کرستل کیدو اخلال کوي نو ځکه د غیر مفرې مادې د حل کیدو له کبله د یوې خوا د خالص محلل په پرتله د محلول د غلیان نقطه لوړیږي او د بلې خوا د خالص محلل په پرتله د محلول د انجماد نقطه ټیټیږي . (2 - 6شکل) .

مثلاً خالصې اوبه د عادي فشار $(p = 1\ at)$ لاندې د تودوخې په $100°C$ درجو (t_1) کې جوش کیږي. خو کله چې په اوبو کې کومه غیر مفر ماده حل شي د محلول د بخار فشار ټیټیږي او دد ې دپاره چې محلول غلیان وکړي باید د بخار فشار ئې یو اتوموسفیر ته جګ شي. د دې دپاره باید محلول ته د t_2 پورې حرارت ورکړل شي یعنې د خالص محلل په پرتله د محلول د غلیان نقطه د Δt په اندازه لوړه ده .

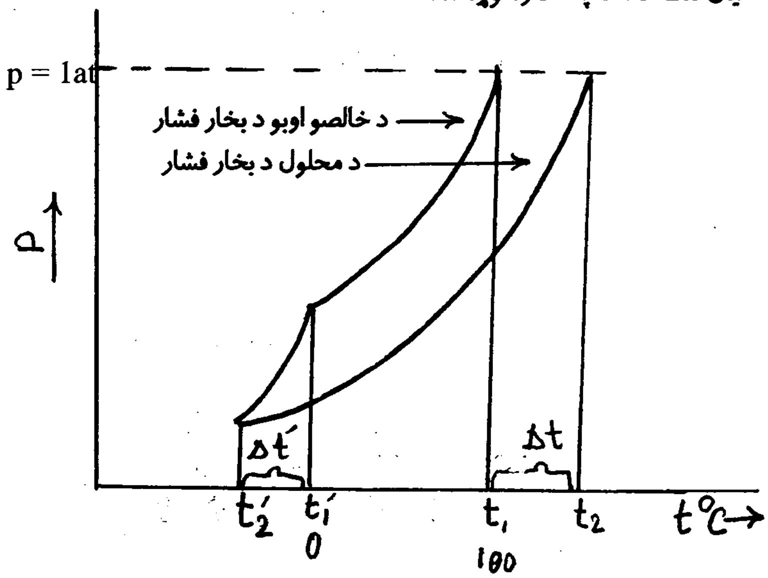

خلورم (4 - 6) شکل

همدارنګه که خالص اوبه د سانتیګراد په صفر درجه (t'_1) کې کنګل کیږي نو د غیر مفرې مادې محلول د سانتیګراد په (t'_2) درجه کې انجماد کوي چې دلته د خالصو اوبو په پرتله د محلول د انجماد نقطه د $\Delta t'$ په اندازه ټیټه ده . د خالص محلل په پرتله د محلول د غلیان د نقطې لوړیدل او دانجماد د نقطې ټیټیدل په محلول کې د حل شوې مادې په غلظت (د ذراتو په شمیر)پورې مستقیم ارتباط لري. چې دغه ارتباط په لاندې فورمولو کې ښودل شویدی.

غیر الکترولیت محلول $\Delta t = E \cdot m \quad , \Delta t' = k \cdot m$ ....6 -(66)

الکترولیت محلول $\Delta t = iE \cdot m \quad , \Delta t' = ik \cdot m$ .... 6-(67)

دلته m د محلول مولالي غلظت ، Δt دغلیان د نقطې لوړیدل، $\Delta t'$ د انجماد د نقطې ټیټیدل ، E د ایبولو

ketabton.com - The Digital Library

سکوپیک ثابت او K د کریوسکوپیک ثابت په نامه یادیږي چې د دې ثابتونو قیمتونه د مختلفو محللونو دپاره په جدولو کې ورکړل کیږي. مثلاً د بعضي محللونو د K او E قیمتونه په لاندې جدول کې ورکړل شویدي:

محلل	K	E
اوبه	1,86	0,52
بنزول	5,10	2,64
د سرکې تیزاب	3,90	3,10

په (67) افاده کې i ښئي چې عملاً د یوه مالیکول څخه په محلول کې څو ذرات لاس ته راځي.
i د الکترولیت د انفکاک د درجې سره داسې رابطه لري:

$$i = 1 + \alpha\ (\gamma - 1)$$

دلته α د الکترولیت د انفکاک درجه او γ ښئ چې په نظري ډول د یو مالیکول څخه څو ذرې لاس ته راځي. مثلاً په $ALCL_3$ کې د γ قیمت (4) دی.

6 - 8 . الکترولیتي محلولونه:

په اوبو او نورو قطبي محللو کې د تیزابو، قلویاتو او مالګو محلولو ته الکترولیتي محلولونه وائي.
د ایوني کرستل د حل کیدو په وخت کې د محلل د مالیکول (+) قطب په کرستل کې (-) ایون ته او د محلل د مالیکول (-) قطب په کرستل کې (+) ایون ته نژدې کیږي د محلل د مالیکولو او د کرستل د ایونو تر منځ د متقابل جذب په نتیجه کې د کرستل کرستلي جالۍ ړنګیږي او ایونونه محلول ته داخلیږي او په محلول کې هر ایون د محلل د مالیکولو په واسطه سلویت کیږي او پدې ترتیب د کرستلي الکترولیت محلول جوړیږي.

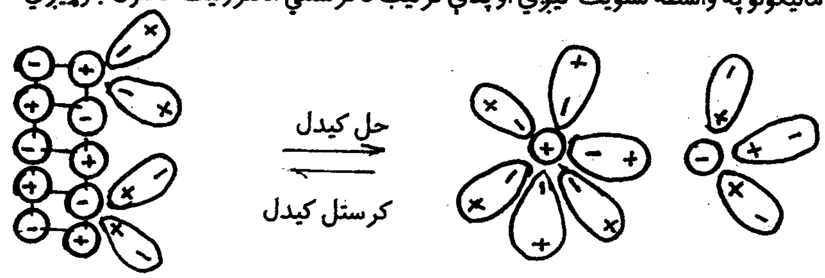

په کرستل کې ایونونه — په محلول که ایونونه

غیر کرستلي مواد چې قطبي مالیکولونه لري د محلل د قطبي مالیکولو تر تاثیر لاندې په (+) او (-) ایونو انفکاک کوي مثلاً په اوبو کې د HCl الکترولیتي انفکاک داسې صورت نیسي:

$$H_2O + HCl \text{ ---------- } H_3O^+_{aq} + Cl^-_{aq}$$

ketabton.com - The Digital Library

6 - 9 . د الکترولیت قوت:

بعضي الکترولیتونه په محلول کي مکمل په ایونو تفکیک کیږي . داسي الکترولیتونه د قوي الکترولیتونو په نامه یادیږي مثلاً په اوبو کي ټولي منحلي مالګي ، بعضي تیزابونه ($HI, HBr, HCl, HClO_4, HNO_3$) او بعضي القلي ګاني ($KOH, NaOH$) دقوي الکترولیتو په جمله کي حسابیږي.

عضوي تیزابونه او $H_2SiO_3, HCN, H_2S, H_2CO_3$ او همدارنګه NH_4OH دضعیف الکترولیتو له ډلي څخه دي. ضعیف الکترولیتونه په محلول کي مکمل انفکاک نکوي.

د الکترولیت قوت د الکترولیت د انفکاک د درجي (α) او د الکترولیت د انفکاک د ثابت K_D له مخي معلومیږي.

1 - د الکترولیت د انفکاک درجه: ضعیف الکترولیتونه مکمل انفکاک نکوي . که په محلول کي د الکترولیت ټول مالیکولونه په N او د هغي له جملي څخه تفکیک شوي مالیکولونه په n وښودل شي نو دهغه الکترولیت د انفکاک درجه مساوي کیږي:

$$\alpha = \frac{n}{N} \quad ; \quad \alpha = \frac{n}{N} \cdot 100 \ldots\ldots\ldots\ldots (69 - 6)$$

څو اساسه تیزابونه او قلوي ګاني په څومرحلو تفکیک کیږي او د هري مرحلي د انفکاک درجه ئي فرق کوي. لکه دري اساسه تیزاب H_3PO_4 په لاندي ډول انفکاک کوي:

$$H_3PO_4 \rightleftharpoons H^{+} + H_2PO_4^{-1} \quad , \quad \alpha_1$$

$$H_2PO_4^{-1} \rightleftharpoons H^{+} + HPO_4^{-2} \quad , \quad \alpha_2$$

$$HPO_4^{-2} \rightleftharpoons H^{+} + PO_4^{-3} \quad , \quad \alpha_3$$

باید زیاته کړو چي په محلول کي د الکترولیت د غلظت په زیاتیدو سره د هغه د انفکاک درجه کمیږي. لکه چي په غلیظ H_2SO_4 کي د H^+ د ایونو مقدار تقریباً صفر دی. نو څکه د ګوګړو غلیظ تیزاب د اوسپني سره تعامل نکوي او په همدي لحاظ دا تیزاب د اوسپني په ټانکیو کي انتقال او ساتل کیږي.

2 - د الکترولیت د انفکاک ثابت : لکه چي پاس مو وویل ضعیف الکترولیتونه مکمل انفکاک نکوي د داسي موادو انفکاک رجعي جریان دی چي د تودوخي په معینه درجه کي دغه جریان تعادلي حالت نیسي. مثلاً د سرکي د تیزابو الکترولیتي انفکاک په پام کي نیسو:

$$CH_3COOH \rightleftharpoons CH_3COO^{-}_{aq} + H_3O^{+}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$K_D = \frac{[CH_3COO^-.aq]\,[H_3O^+]}{[CH_3OOH]} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ 6-(70)$$

په پورتنۍ افاده کې K_D د الکترولیت د انفکاک ثابت* او په لوی قوس [ ] کې د موادو د تعادلي حالت غلظتونه (mole/liter) لیکل کیږي.

که د سرکې د تیزابو لمړنی غلظت C موله وي او د تعادل د برقرار کیدو تر لحظې پورې د دغه تیزاب αc موله تفکیک شوي وي نو د تعادل په وخت کې لیکلای شو چې:

$$\begin{array}{ccccc} CH_3COOH & \rightleftharpoons & CH_3COO^-.aq & + & H_3O^+ \\ C-\alpha c & & \alpha c & & \alpha c \end{array}$$

$$K_D = \frac{\alpha c\,.\,\alpha c}{C-\alpha c} = \frac{\alpha^2 c^2}{C(1-\alpha)}$$

$$K_D = \frac{\alpha^2 c}{1-\alpha} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ 6-(71)$$

اخري افاده د یو الکترولیت د انفکاک د درجې او د انفکاک د ثابت ارتباط ښئي.

په ضعیفه الکترولیتو کې چې ($\alpha << 1$) ده نو د ضعیفه الکترولیتو دپاره لیکلای شو چې:

$$K_D = \alpha^2 C \quad \ldots\ 6-(72)$$

د اخري افادې نه معلومیږي چې که د الکترولیت غلظت کمیږي نو د الکترولیت دانفکاک درجه لوړیږي یعنې د الکترولیت انفکاک زیاتیږي. (71) او (72) معادلې د استولد درقیق کولو قانون بیانوي.

6 - 10 . دانحلالیت حاصل ضرب:

که یوه مالگه په اوبو کې لږه حلیږي(مثلاً AgCI) نو کله چې د دغه مالگې کرستلونه په اوبو کې اچول کیږي د تودوخې په معینه درجه کې بالاخره داسې لحظه رارسي چې په اوبو کې د حل شوي مالگې مقدار نور نه زیاتیږي. دغه محلول ته مشبوع محلول وائي. په مشبوع محلول کې څومره مالگه چې په اوبو کې حلیږي هغومره مالگه بیرته ورڅخه جدا او کرستل کیږي یعنې د انحلال عملیه تعادلي حالت ته رسیږي. چې دتعادلي حالت په شرایطو کې

*- (8-10) جدول

ketabton.com - The Digital Library

ليكو:

$$AgCl_{(s)} \rightleftharpoons Ag^{+}_{(ag)} + Cl^{-}_{(aq)}$$

$$K_D = \frac{[Ag^{+}][Cl^{-}]}{[AgCl_{(s)}]}$$

په پور تنۍ افاده کې $[AgCl_{(s)}]$ په کرستل کې د مالګې غلظت ښئې او په کرستل کې د مالګې غلظت ثابت دی. پس ليکو چې:

$$K = [AgCl_{(s)}]$$

$$K \cdot K_D = [Ksp]$$

$$Ksp = [Ag^{+} . aq] [Cl^{-} . aq] \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots 6-(73)$$

Ksp د انحلاليت د حاصل ضرب د ثابت په نامه ياديږي. د تودوخې په معينه درجه کې د يوې مالګې د Ksp قيمت ثابت او معين وي او په جدولو کې ورکړل کيږي. (۵-۱۵ جدول)

د Ksp د قيمت له مخې کيدای شي چې په يوه محلل کې د يوې مالګې د حل کيدو ممکن مقدار پيدا شي.

1 - مثال : د $CaCO_3$ د انحلاليت حاصل ضرب د تودوخې په 25°C کې:

$$Ksp = 45,2 . 10^{-10} \text{ (gr-ion/liter)}$$

دی. د تودوخې په 25°C درجو کې د $CaCO_3$ انحلاليت پيدا کړی.

$$CaCO_3 \rightleftharpoons Ca^{+2} . aq + CO_3^{-2} . aq$$

$$Ksp = [Ca . aq] [CO_3 . aq] = 45,2 . 10^{-10} \text{ gr-ion/liter}$$

$$[Ca^{+2} . aq] = [CO_3^{-2} . aq]$$

$$[Ca^{+2} . aq] = \sqrt{45,2 . 10 \text{ (gr-ion/liter)}} = 6,7 . 10^{-5} \text{ gr-ion/liter}$$

$$[CaCO_3] = 6,7 . 10^{-5} \text{ mol/liter}$$

2 - مثال : د سانتيګراد په 20 درجو کې په اوبو کې د کلسيم سلفيت انحلاليت $1,5 . 10^{-2}$ mol/liter دی. د کلسيم سلفيت د انحلاليت حاصل ضرب حساب کړی.

ketabton.com - The Digital Library

حل:

$$CaSO_4 \rightleftharpoons Ca^{+2}_{aq} + SO_4^{-2}{}_{aq}$$

$$[Ca^{+2}_{aq}] = [SO_4^{-2}{}_{aq}] = 1,5 \cdot 10^{-2} \text{ mol/lit}$$

$$Ksp = [Ca^{+2}_{aq}][SO_4^{-2}{}_{aq}] = (1,5 \cdot 10^{-2})(1,5 \cdot 10^{-2})$$

$$Ksp = 2,25 \cdot 10^{-4} \text{ (gr-ion/liter)}^2$$

3 - مثال: د $PbCl_2$ د انحلاليت حاصل ضرب ^{2}(gr-ion/liter) $1,7 \cdot 10^{-5}$ دی که د $PbCl_2$ کرستلونه په خالصو اوبو کي واچول شي د Pb^{+2} ايون غلظت به په محلول کي څو وي.

حل:

$$PbCl_{2(S)} \rightleftharpoons Pb^{+2}_{aq} + 2Cl^{-}_{aq}$$

$$Ksp = [Pb^{+2}_{aq}][Cl^{-}_{aq}]^2$$

$$[Cl^{-}_{aq}] = 2[Pb^{+2}_{aq}]$$

$$Ksp = [Pb^{+2}_{aq}][2Pb^{+2}_{aq}] = 4[Pb^{+2}_{aq}]^3$$

$$[Pb^{+2}_{aq}]^3 = \frac{Ksp}{4} \quad ; [Pb^{+2}_{aq}] = \sqrt[3]{\frac{Ksp}{4}} = \sqrt[3]{\frac{1,7 \cdot 10^{-5}}{4}}$$

$$[Pb^{+2}_{aq}] = 1,62 \cdot 10^{-2} \text{ gr-ion/liter}$$

11 - 6 . داوبو دايونود ضرب حاصل او PH:

معلومه شويده چي اوبه ډير کم برق تيروي يعني اوبه ډير ضعيف الکتروليت دی چي په لاندي ډول انفکاک کوي:

$$H_2O \rightleftharpoons H^{+} + OH^{-}$$

$$K_D = \frac{[H^{+}][OH^{-}]}{[H_2O]} = 1,8 \cdot 10^{-16} \qquad (22°C)$$

ketabton.com - The Digital Library

د انفکاک د ثابت دا کوچني عدد ښئي چې د اوبو تقریباً د یوم ملیارد مالیکولو څخه یو مالیکول په H^+ او OH^- تفکیک کیږي نو په پورتني افاده کې [H_2O] ثابت او همغه لمړني مقدار نیولای شو او لیکو چې:

$$K_{H_2O} = K_D\,[H_2O] = [H^+]\,[OH^-]$$

K_{H_2O} د اوبو د ایونو د ضرب حاصل په نامه یادیږي. که د اوبو لمړني مقدار یو لیتر (1000gr) وي نو

$$[H_2O] = \frac{1000}{18} = 55{,}56\ mol$$

$$K_D\,.\,[H_2O] = 1{,}8\,.\,10^{-16}\,.\,55{,}56 = 10^{-14}$$

$$K_{H_2O} = [H^+]\,[OH^-] = 10^{-14}$$

د خالصو اوبو د برقي هدایت د اندازه کولو څخه معلومه شویده چې په (25°C) درجو کې په یو لیتر اوبو کې د H^+ او OH^- مقدار یو شی او مساوي دی له:

$$[H^+] = [OH^-] = 10^{-7}\ gr\text{-}ion/liter$$

نو ځکه خالصې اوبه د تیزابیت او قلویت له پلوه خنثی او برقي هدایت ئې کم دی.
مهمه خبره داده چې په خالصو اوبو او د اوبو په هر ډول محلول کې د $[H^+]$ او $[OH^-]$ د ضرب حاصل ثابت دی.

$$[H^+]\,[OH^-] = 10^{-14} = const\ .\ (22°C)$$

که په اوبو کې تیزاب واچول شي د هایدروجن د ایون غلظت زیاتیږي ($[H^+] > 10^{-7}$)او داسې محلول ته تیزابي محلول وائي او که په اوبو که قلوي زیاته شي نو د هایدروجن د ایون غلظت کمیږي ($[H^+] < 10^{-7}$) داسې محلول ته قلوي محلول وائي. په قلوي او تیزابي محلولو کې هم د $[H^+]$ او $[OH^-]$ د ضرب حاصل ثابت او 10^{-14} دی.
دا چې منفي طاقت لرونکي اعداد یو څه مشکل په نظر راځي نو ځکه د هایدروجن د غلظت پر ځای د PH د مفهوم څخه کار اخلي.
PH د هایدروجن د ایون د غلظت سره داسې ارتباط لري:

$$PH = -\log\,[H^+] \ldots\ldots\ldots\ldots\ldots\ 6\ldots (74)$$

او همدارنګه د هایدروکسیل دایون د غلظت پر ځای د POH د مفهوم څخه کار اخلي:

ketabton.com - The Digital Library

$$POH = -\log[\bar{OH}] \quad \text{.............} \quad (75)$$

د خالصو اوبو لپاره لیکو چې:

$$PH = -\log[\overset{+}{H}] = -\log 10^{-7} = 7$$

$$POH = -\log[\bar{OH}] = -\log 10^{-7} = 7$$

$$PH + POH = 7 + 7 = 14 \qquad (22°C) \text{........} \quad (76)$$

د PH په اساس د محیط تیزابیت، قلویت او خنثی توب داسې دی:

خنثی محیط $[\overset{+}{H}] = 10^{-7}$; $PH = 7$

تیزابي محیط $[\overset{+}{H}] > 10^{-7}$; $PH < 7$

قلوي محیط $[\overset{+}{H}] < 10^{-7}$; $PH > 7$

د محیط PH دیو ډول عضوي مرکباتو په مرسته معلومیږي. دا عضوي مواد په مختلفو محیطو کې خپل رنګ ته تغیر ورکوي او د هغوئ د رنګ له مخې د محیط PH معلوموي.
دغه مواد دمعرفو په نامه یادیږي. په لاندې جدول کې د فینول فتالین، میتایل اورنج، سور میتایل او د لتمس کاغذ د رنګ تغیر ښودل شوی دی:

د معرف نوم	د معرف د رنګ تغیر: تیزابي	خنثی	قلوي
میتایل اورانج	سور (PH < 3,1)	نارنجي (3,1< PH < 4,4)	زیړ (PH > 4,4)
سور میتایل	سور (PH < 4,2)	نارنجي (4,2 < PH < 6,3)	زیړ (PH > 6,3)
فنول فتالین	بې رنګ (PH < 8,0)	آلوچه ئي کم رنګ (8,0 < PH < 9,8)	آلوچه ئي (PH > 9,8)
لتمس کاغذ	سور (PH < 5)	ګلابي (5 < PH < 8)	آبي (PH > 8)

ketabton.com - The Digital Library

1 - مثال : يو محلول چي د هايدروکسيل د ايون غلظت پکي $[OH^-] = 1,5 \cdot 10^{-1}$ دی د هغه محلول PH به څو وي.

حل :

$$POH = -\log [OH^-] = -1,5 \cdot 10^{-1} = -\log 1,5 - \log 10^{-1} = -0,2 + 1 = 0,8$$

$$PH + POH = 14$$

$$PH + 0,8 = 14$$

$$PH = 14 - 0,8$$

$$PH = 13,2$$

2 - مثال : د يو محلول PH = 10,6 دی. پدې محلول کې د H^+ غلظت معلوم کړی.

حل :

$$-\log [H^+] = 10,6 = -0,4 + 11$$

$$\log [H^+] = 0,4 + (-11)$$

د اطرافو انتي لوگارتم نيسو:

$$[H^+] = \text{antilog } 0,4 \times \text{antilog } (-11)$$

$$[H^+] = 2,5 \cdot 10^{-11}$$

3 - مثال : د HCl د 0,001M محلول PH حساب کړی.

حل :

$$[H^+] = 0,001M = 10^{-3} \ mol L^{-1}$$

$$PH = -\log[H^+] = -\log 10^{-3}$$

$$PH = -(-3) \cdot \log 10 = 3 \cdot 1 = 3$$

12 - 6 . بفر محلول :

د PH تعينول او کنترول په بعضي ځايو کې ډير اهميت لري. مثلاً د انسان دويني PH = 7,4 او د معدې د اوبو PH = 2 دی. که د انسان د ويني PH له دغه حد څخه توپير پيدا کړي نو هغه بيو کيمياوي تعاملات چې په وينه کې صورت نيسي بې نظمه او د انسان ژوند د خطر سره مخامخ کيږي. همدا ډول که د انسان د معدې د اوبو PH له دغه قيمت څخه کم يا زياد شي نو انسان ته د معدې تکليف او ورسره د اعصابو نا آرامي ورپيدا کيږي.

په طبابت کې د PH د ثابت ساتلو دپاره د بفري محلولو څخه استفاده کوي.

بفري محلول د يو ضعيف تيزاب او د هغه د مالگې يا د يوې ضعيفې قلوي او د هغې د مالگې څخه لاس ته راځي. په بفر محلول کې که لږ څه تيزاب او يا لږه څه قلوي اضافه شي نو د بفر PH تغير نکوي . د دې پيښې ميخانيکيت په لاندې مثال کې تشريح کيږي.

فرض کوو چې مونږ ی ضعيف تيزاب استک اسيد لرو . دا تيزاب په اوبو کې په لاندې ډول تفکيک کيږي.

$$CH_3COOH \rightleftharpoons CH_3COO^-_{aq} + H_3O^+$$

او د تودوخې په معينه درجه کې د انفکاک پروسه تعادلي حالت ته رسي. که په دغه محلول کې د استک اسيد مالگه يعنې سوديم استات اضافه کړو دا چې هره مالگه مکمل انفکاک کوي نو د سوديم استات څخه ډير مقدار د

ketabton.com - The Digital Library

CH_3COO^- ایونونه تولیدیږي چې د دغه ایونونو شمیر د محیط د H^+ د ایون سره تعامل کوي او بیرته استک اسید جوړوي او یو مقدار CH_3COO^- ایونونه په محلول کې آزاد پاتې کیږي.
دا وخت په سیستم کې په معینه اندازه استک اسید ذخیره کیږي. او دسیستم PH هم معین قیمت لري. دا سیستم د بفر د محلول په نامه یادیږي.
الف - که په دې بفر محلول کې تیزاب یعنې د (H^+) ایون اضافه کړو نو د (H^+) ایو ن په محلول کې د آزاد CH_3COO^- سره د سر کې تیزاب جوړوي او په محیط کې د H^+ غلظت یا د محیط pH ثابت پاتې کیږي.
ب - که پدې بفر محلول کې قلوي یعنې د (OH^-) ایونونه اضافه شي نو دا د OH^- اضافه شوي ایونونوه په محلول کې د آزاد CH_3COOH سره تعامل کوي او H_2O جوړوي چې په نتیجه کې بیا هم د بفر د محلول pH ثابت پاتې کیږي. هر څومره چې یو بفر محلول د تیزابو یا قلوي د اضافه کولو په مقابل کې خپل pH ثابت وساتي هغومره د هغه بفر ظرفیت ډیر وی. که د بفر د محلول ضعیف تیزاب په HA او د دې تیزاب مربوطه مالګه په MA وښودل شي نو لیکو چې:

$$HA \rightleftharpoons H^+ + A^-, \qquad K = \frac{[H^+][A^-]}{[HA]}, \qquad \frac{1}{[H^+]} = \frac{1}{k} \times \frac{[A^-]}{[HA]}$$

دا چې په اوبو کې منحل مالګې مکمل انفکاک کوي نو کیدای شي چې په بفر محلول کې د A^- غلظت عملاً د مالګې غلظت او د ضعیف تیزاب غلظت د هغه لومړنی غلظت ونیول شي اوس د آخري افادې د اطرافو لوګاریتم نیسو او لیکو چې:

$$\log\frac{1}{[H^+]} = \log\frac{1}{K} + \log\frac{[A^-]}{[HA]}, \quad pH = pK + \log\frac{[A^-]}{[HA]}, \quad pH = pK + \log\frac{[salt]}{[acid]}$$

په آخري افاده کې [acid] د بفر د محلول د ضعیفه تیزاب غلظت [salt] په دغه محلول کې د ضعیفه تیزاب د مالګې غلظت او K د نوموړي تیزاب د انفکاک ثابت دی چې په جدول کې ورکړل کیږي.

13 - 6 . په الکترولیتي محلولو کې کیمیاوي تعاملات:

د الکترولیتي محلول په منځ کې کیمیاوي تعامل په لاندې حالاتو کې عملاً ممکن وي.
1 - که د تعامل حاصلات رسوب وکړي لکه :

مالیکولي معادله $AgNO_3 + NaCl \longrightarrow NaNO_3 + AgCl\downarrow$

ایوني معادله $Ag^+_{aq} + NO^-_{3\,aq} + Na^+_{aq} + Cl^-_{aq} \longrightarrow Na^+_{aq} + NO^-_{3\,aq} + AgCl\downarrow$

نتیجه $Ag^+_{aq} + Cl^-_{aq} \longrightarrow AgCl\downarrow$

2 - که د تعامل د حاصلاتو څخه یوه یا څو مادې ضعیف الکترولیت وي.

مالیکولي معادله $NaOH + HCl \longrightarrow NaCl + H_2O$

ایوني معادله $Na^+_{aq} + OH^-_{aq} + H^+_{aq} + Cl^-_{aq} \longrightarrow Na^+_{aq} + Cl^-_{aq} + H_2O$

نتیجه $H^+ + OH^- \longrightarrow H_2O$

ketabton.com - The Digital Library

3 - که د تعامل د حاصلاتو څخه یو یا څو ئي گازات وي لکه :

ماليکولي معادله $2HCl + Na_2S \longrightarrow 2NaCl + H_2S$

ايوني معادله $2H_3\overset{+}{O} + 2\overset{-}{Cl}_{.aq} + 2\overset{+}{Na}_{.aq} + \overset{-2}{S}_{.aq} \longrightarrow 2\overset{+}{Na}_{.aq} + 2\overset{-}{Cl}_{.aq} + H_2S\uparrow$

نتيجه $2H_3\overset{+}{O} + \overset{-2}{S}_{.aq} \longrightarrow H_2S + 2H_2O$

که د قوي الکتروليتو محلولونه سره يو ځای شي او په نظري ډول د هغوئ د تعامل څخه منحل او قوي الکتروليتونه لاس ته راځي نو دغسي کيمياوي تعامل عملاً صورت نه نيسي. مثلاً که د سوديم سلفيت او مگنيزيم کلورايد محلولونه سره يو ځای کړو په نظري ډول د دوئ د تعامل څخه سوديم کلورايد او مگنيزيم سلفيت لاس ته راځي ولي دا چي مگنيزيم سلفيت او هم سوديم کلورايد په اوبو کي حل او قوي الکتروليتونه دي نو دغه تعامل صورت نه نيسي بلکه دغه مالگي د آزادو ايونو په شکل په محلول کي حل وي.

ماليکولي معادله $Na_2SO_4 + MgCl_2 \longrightarrow 2NaCl + MgSO_4$

ايوني معادله $2\overset{+}{Na}_{.aq}+\overset{-2}{SO_4}_{.aq}+\overset{+2}{Mg}_{.aq}+2\overset{-}{Cl}_{.aq} \longrightarrow 2\overset{+}{Na}_{.aq}+2\overset{-}{Cl}_{.aq}+\overset{+2}{Mg}_{.aq}+\overset{-2}{SO_4}_{.aq}$

14 - 6 . د مالگو هايدروليز:

د اوبو سره د کيمياوي موادو تعامل چي د هغي په نتيجه کي نور کيمياوي مواد جوړ شي د هايدروليز په نامه يادېږي. که د تيزاب او قلوي د تعامل په نتيجه کي مالگه او اوبه لاس ته راځي نو برعکس د مالگي د هايدروليز څخه بيرته تيزاب او قلوي جوړېږي. دا چي مالگه د څه ډول تيزاب او قلوي څخه لاس ته راغلي پدي اساس په اوبو کي د مالگي د حل کيدو په وخت کي لاندي امکانات وجود لري:

1 - که مالگي د قوي قلوي او ضعيف تيزاب نه لاس ته راغلي وي لکه Na_2CO_3 ,K_2CO_3 ,KCN Na_3PO_4 ,CH_3COONa داسي مالگي په اوبو کي هايدروليز کيږي نو ځکه د دغسي مالگو محلول قلوي وي.

ماليکولي معادله $CH_3COONa + H_2O \rightleftharpoons CH_3COOH + NaOH$

ايوني معادله $CH_3CO\overset{-}{O} + \overset{+}{Na} + HOH \rightleftharpoons CH_3COOH + \overset{+}{Na}_{.aq} + \overset{-}{OH}_{.aq}$

نتيجه $CH_3CO\overset{-}{O}_{.aq} + HOH \rightleftharpoons CH3COOH + \overset{-}{OH}_{.aq}$

ليدل کيږي چي په محلول کي د $\overset{-}{OH}$ آزاد ايونونه منځ ته راځي نو ځکه دغه محلول قلوي $(PH > 7)$ دي.

2 - که مالگي د قوي تيزاب او ضعيف قلوي نه لاس ته راغلي وي لکه $Bi(NO_3)_2$, $AgCl_3$, $CuSO_4$,

ketabton.com - The Digital Library

NH_4Cl ,NH_4NO_3 داسې مالګې په اوبو کې هایدرولیز کیږي او د دغسې مالګو محلول تیزابي وي.

مالیکولي معادله $NH_4Cl + H_2O \rightleftharpoons NH_4OH + HCl$

ایوني معادله $\overset{+}{NH_4} + \overset{-}{Cl} + HOH \rightleftharpoons NH_4OH + \overset{+}{H_3O} + \overset{-}{Cl}_{aq}$

نتیجه $\overset{+}{NH_4} + HOH \rightleftharpoons NH_4OH + \overset{+}{H_3O}$

دلته په محلول کې د $\overset{+}{H_3O}$ آزاد ایونونه زیاتیږي نو ځکه دا محلول تیزابي ($PH < 7$) دی.

3 - که مالګې د ضعیف تیزاب او ضعیف قلوي نه لاس ته راغلي وي لکه Al_2S_3 ,($(NH_4)_2S$, NH_4CN, $(CH_3COO_3)Fe$ داسې مالګې هایدرولیز کیږي. که د مالګې مربوط تیزاب او قلوي یو شان ضعیف وي نو لاس ته راغلی محلول به خنثی ($PH = 7$) وي. او که قلوي د تیزاب په پرتله ډیره ضعیفه وي نو لاس ته راغلی محلول به لږ څه تیزابي وي او بر عکس.

مالیکولي معادله $CH_3COONH_4 + H_2O \rightleftharpoons CH_3COOH + NH_4OH$

$(K_D = 1,76 \cdot 10^{-5})$ $(K_D = 1,79 \cdot 10^{-5})$

دلته د تیزاب او قلوي قوت تقریباً یو شی دی نو ځکه حاصل شوی محلول خنثی ($PH = 7$) دی.

4 - که مالګې د قوي تیزاب او قوي قلوي څخه لاس ته راغلي وي لکه KCl , $NaCl$, KNO_3 , Na_2SO_4 او نورې داسې مالګې په اوبو کې د حل کیدو په وخت کې نه هایدرولیز کیږي.

د دغسې مالګو سلویټ شوي ایونونه په محلول کې آزاد ګرځي او محلول ئې خنثی ($PH = 7$) وي.

مالیکولي معادله $NaCl + H_2O \rightleftharpoons NaOH + HCl$

ایوني معادله $\overset{+}{Na}_{aq} + \overset{-}{Cl}_{aq} + HOH \rightleftharpoons \overset{+}{Na}_{aq} + \overset{-}{OH}_{aq} + \overset{+}{H_3O}_{aq} + \overset{-}{Cl}_{aq}$

نتیجه $HOH \rightleftharpoons \overset{-}{OH}_{aq} + \overset{+}{H_3O}$

$[\overset{+}{H_3O}] = [\overset{-}{OH}_{aq}]$

$PH = 7$

که د مالګې مربوط تیزاب یا قلوي څو اساسه وي داسې مالګې په څو مرحلو کې هایدرولیز کیږي مثلاً :

د لمړۍ مرحلې مالیکولي معادله $CuCl_2 + H_2O \rightleftharpoons CuOHCl + HCl$

ketabton.com - The Digital Library

د دوهمي مرحلې ماليکولي معادله $CuOHCl + H_2O \rightleftharpoons Cu(OH)_2 + HCl$

د لمړۍ مرحلې ايوني معادله $Cu^{+2}_{.aq} + 2Cl^{-}_{.aq} + HOH \rightleftharpoons CuOH^{+}_{.aq} + Cl^{-}_{.aq} + H_3O^{+} + Cl^{-}_{.aq}$

نتيجه $Cu^{+2}_{.aq} + HOH \rightleftharpoons CuOH^{+}_{.aq} + H_3O^{+}$

$PH < 7$

د دوهمي مرحلې ايوني معادله $CuOH^{+} + Cl^{-} + HOH \rightleftharpoons Cu(OH)_2 + H_3O^{+} + Cl^{-}_{.aq}$

نتيجه $CuOH^{+} + HOH \rightleftharpoons Cu(OH)_2 + H_3O^{+}$

$PH < 7$

همدارنگه هغه مالګه چې مربوط تيزاب ئې دوه اساسه وي داسې هايدروليز کيږي:

د لمړۍ مرحلې ماليکولي معادله $Na_2CO_3 + H_2O \rightleftharpoons NaHCO_3 + NaOH$

د دوهمي مرحلې ماليکولي معادله $NaHCO_3 + H_2O \rightleftharpoons H_2CO_3 + NaOH$

د لمړۍ مرحلې ايوني معادله $2Na^{+}_{.aq} + CO^{-2}_{3.aq} + HOH \rightleftharpoons Na^{+}_{.aq} + HCO^{-}_{3.aq} + Na^{+}_{.aq} + OH^{-}_{.aq}$

نتيجه $CO^{-2}_{3.aq} + HOH \rightleftharpoons HCO^{-}_{3.aq} + OH^{-}_{.aq}$

د دوهمي مرحلې ايوني معادله $Na^{+}_{.aq} + HCO^{-}_{3.aq} + HOH \rightleftharpoons H_2CO_3 + OH^{-}_{.aq}$

نتيجه $HCO^{-}_{3.aq} + HOH \rightleftharpoons H_2CO_3 + OH^{-}_{.aq}$

$PH > 7$

لکه چې ليدل کيږي د هايدروليز عمليه يو رجعي جريان دی مګر که د هايدروليز په تعامل کې نه حل کيدونکي مواد يا ګازات حاصل شي په داسې حالاتو کې هايدروليز مکمل صورت نيسي. مثلاً:

$FeCl_3 + 3H_2O \longrightarrow Fe(OH)_3\downarrow + HCl$

ketabton.com - The Digital Library

دلته د فرک هایدروکساید د تولید او رسو ب له امله پورتنی تعامل غیر رجعي دی.
پاس مو ولیدل چې د هایدرولیز عملیه د خنثوي تعاملاتو عکس عملیه ده. دا چه خنثوي تعاملات اکزوترمیک دي نو د هایدرو لیز عملیه اندو ترمیک ده. نو ځکه تودوخه د هایدرولیز د عملیي سره مرسته کوي.

6 - 14 - 1 . د هایدرولیز درجه :

د هایدرولیز ددرجه β د الکترولیت د انفکاک د درجې په شان مفهوم لري. یعني د یوې مادې د هایدرولیز شویو مولو او د هغه مادې د ټولو مولو نسبت ته د هغې مادې د هایدرولیز درجه واثي یعني لیکو چې:

$$\beta = \frac{n}{N}$$

دلته n د هایدرولیز شوې مولونه او N د هغې مادې ټول مولونه ښئي.
باید زیاته کړو چې د محلول د رقیق کولو او محلول ته د حرارت ورکولو په نتیجه کې د مالګې هایدرولیز ښه صورت نیسي او د β قیمت زیاتیږي.
همدارنګه د هایدرولیز په محیط کې د تیزاب یا قلوي اضافه کول په هایدرولیز ډیر تاثیر کوي.

6 - 14 - 2 . د هایدرولیز ثابت :

دا چې هایدرولیز د نورو کیمیاوي تعاملاتو په شان یو رجعي جریان دی او د تودوخي په معینه درجه کې دغه جریان تعادلي حالت ته رسیږي نو دلته هم د نورو کیمیاوي تعاملاتو په شان د کتلې د عمل قانون تطبیقیږي.
مثلاً:

$$CH_3COONa + H_2O \rightleftharpoons CH_3COOH + NaOH$$

$$CH_3COO^-_{aq} + Na^+_{aq} + HOH \rightleftharpoons CH_3COOH + Na^+_{aq} + OH^-_{aq}$$

$$CH_3COO^-_{aq} + HOH \rightleftharpoons CH_3COOH + OH^-_{aq}$$

$$K_D = \frac{[CH_3COOH]\,[OH^-]}{[CH_3COO^-_{aq}]\,[H_2O]}$$

په رقیقو محلولو کې د اوبو غلظت ثابت نیولای شو او لیکو چې :

$$K_D \cdot [H_2O] = K_h$$

ketabton.com - The Digital Library

دلته Kh د هایدرولیز د ثابت په نامه یادیږي چې د هغه قیمت د کیمیاوي تعامل د تعادل د ثابت په شان د حرارت په معینه درجه کې ثابت او معین دی. که د Kh قیمت پاس د K_D په افاده کې کینبودل شي نو لیکو چې:

$$Kh = \frac{[CH_3COOH]\,[\bar{O}H_{aq}]}{[CH_3CO\bar{O}_{aq}]}$$

د آخري افادې صورت او مخرج په [$H_3\overset{+}{O}$] کې ضربوو.

$$Kh = \frac{[CH_3COOH]\,[\bar{O}H_{aq}]\,[H_3\overset{+}{O}]}{[CH_3CO\bar{O}_{aq}]\,[H_3\overset{+}{O}_{aq}]}$$

$$Kh = \frac{[\bar{O}H_{aq}]\,[H_3\overset{+}{O}]}{K_D\,(CH_3COOH)} = \frac{K\,H_2O}{K_D\,(CH_3COOH)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots 6\text{—}(78)$$

د اخري افادې څخه معلومیږي چې د هایدرولیز ثابت د مالګې د مربوط تیزاب د قوت($K_D\ (CH_3COOH)$) سره معکوس تناسب لري. په همدې ترتیب سره د NH_4Cl د مالګې د هایدرولیز ثابت داسې افاده کیږي:

$$Kh = \frac{K_{H_2O}}{K_D(NH_4OH)} \quad \ldots\ldots\ldots\ldots 6\text{—}(79)$$

یعني د مالګې د هایدرولیز ثابت د هغه مالګې مربوط قلوي د قوت ($K_D\ (NH_4OH)$) سره معکوس تناسب لري.

د (78) او (79) افادو څخه ښکاري چې د قوي* تیزاب او قوي* قلوي مالګې نه هایدرولیز کیږي. یوازې هغه مالګې هایدرولیز کیدای شي چې د هغوئ مربوط تیزاب یا قلوي ضعیف الکترولیت وي.

سوال 1 : د $2\bar{B}r_{(aq)}$ او $\bar{B}r_{2(aq)}$ تر منځ څه فرق دی. دلته که د بروم ایون په اوبو کې مطلوب وي نو کومه لیکنه صحیح ده.

جواب : $2\bar{B}r_{(aq)}$ صحیح لیکنه ده. دا لیکنه په اوبو کې د بروم دوه ایونه ښئي.

سوال 2 : د خوړلو د مالګې مالیکولي فورمول NaCl لیکو. ایا د NaCl مالیکول جدا په طبیعت کې وجود لري.

جواب: مالګې اکثراً کرستلي مواد دي او جدا جدا مالیکولونه ئې په طبیعت کې وجود نلري د NaCl فورمول ښئي

* - قوي الکترولیت مکمل انفکاک کوي او KD نلري.

ketabton.com - The Digital Library

چي د مالګي په کرستل کي د سوديم او کلور د اتومو نسبت $Na : Cl = 1 : 1$ دی.

سوال 3 : د جدول (8-1) څخه ښکاري چي کاپر سلفيت په اوبو کي او کاپر سلفايد په اوبو کي ښه نه حليږي. ووایاست چي په دغه دوه ايوني مرکباتو کي په کوم يوه کي ايوني رابطه مضبوطه ده.

جواب : کاپر سلفيت په اوبو کي حليږي نو د هغي د انفکاک معادله داسي ليکو :

$$CuSO_4 \longrightarrow Cu^{+2}_{(aq)} + SO_4^{-2}{}_{(aq)}$$

دلته ايوني رابطه سسته ده او اوبه کولای شي چي دغه دواړه ايونونه سره جلا کړي . کاپر سلفايد په اوبو کي نه حليږي پس دلته ايوني ر ابطه دومره مضبوطه ده چي اوبه نشي کولای دغه ايونونه يو له بل څخه جلا کړي.

سوال 4 : تاسي غواړی داسي محلول جوړ کړی چي فقط د کلورايد ايونونه ولري. آيا دغه کار ممکن دی.

جواب : دغه کار ممکن نه دی . څکه د کلورايد د ايون سره بل مثبت ايون حتمي وي تر څو محلول خنثی شي.

سوال 5 : د زنک سيانايد د مالګي فورمول $Zn(CN)_2$ دی دا مالګه په اوبو کي حل کوو.

a - وښاياست چي په اوبو کي د زنک سيانايد په محلول کي کوم ايونونه موجود وي.

b - ووایاست چي زنک سيانايد په اوبو کي ساده الکتروليتي انفکاک کوي او که هايدروليز کيږي.

c - په اوبو کي د زنک سيانايد محلول د څه په نامه ياديږي .

جواب :

$$Zn(CN)_2 + 2H_2O \longrightarrow Zn^{+2}_{(aq)} + 2\overset{-}{OH}_{(aq)} + 2HCN_{(g)}\uparrow \qquad - a$$

b - د پورتنی معادلي څخه ښکاري چي زنک سيانايد د اوبو سره تعامل کوي (هايدروليز کيږي)

c - په اوبو کي د زنک سيانايد محلول ته د زنک هايدروکسايد محلول ويلای شو.

سوال 6 : د باريم کلورايد او سوديم سلفيت محلولونه په يو بيکر کي يو ځای اچوو.

a - په جدا بيکرونو کي د مالګو کوم ايونونه موجود وي.

b - د دواړو مالګو په شريک محلول کي کوم ايونونه موجود وي.

c - که په دغه د شريک محلول بيکر کي رسوب جوړ شي او دغه محلول فلتر کړو نو ووایاست چي په رسوب کي کومه مالګه او په فلترات (محلول) کي کوم ايونونه موجود وي.

d - که فلترات ته حرارت ورکړو نو کومه مالګه لاس ته راځي.

جواب :

$$BaCl_2 \xrightarrow{\text{اوبه}} Ba^{+2}_{(aq)} + 2\overset{-}{Cl}_{(aq)} \qquad - a$$

$$Na_2SO_4 \xrightarrow{\text{اوبه}} 2\overset{+}{Na}_{(aq)} + SO_4^{-2}{}_{(aq)}.$$

b - د انحلاليت د جدول (8 - 1) څخه معلوميږي چي $BaSO_4$ په اوبو کي نه حليږي. نو که په شريک

ketabton.com - The Digital Library

محلول کې د Ba^{+2} , Cl^{-} , Na^{+} او SO_4^{-2} ایونونه وي د هغوئ څخه Ba^{+2} او SO_4 یو ځای کیږي او د باریم سلفیت رسوب جوړوي او د Cl^{-} او Na^{+} ایونونه په محلول کې پاتې کیږي.

$$Ba^{+2}_{(aq)} + 2Cl^{-}_{(aq)} + 2Na^{+}_{(aq)} + SO_4^{-2}_{(aq)} \longrightarrow BaSO_4\downarrow + 2Cl^{-}_{(aq)} + 2Na^{+}_{(aq)}$$

c - که دغه محلول فلتر شي نو د فلتر د کاغذ پر مخ د باریم سلفیت رسوب او په فلترات کې د Na^{+} او Cl^{-} ایونونه پاتې کیږي.

d - که فلترات ته حرارت ورکړو نو اوبه الوزي او د سودیم کلوراید مالګه په بیکر کې پاتې کیږي.

سوال 7 : د انحلالیت د جدول څخه وواياست چې :

a - په اوبو کې د کومو کیتونو مالګې ډیرې حل کیږي.

b - په اوبو کې د کومو انیونو مالګې ډیرې حل کیږي.

جواب :

a - په اوبو کې د K^{+} , Na^{+} او NH_4^{+} ټولې مالګې حل دي.

b - په اوبو کې د NO_3^{-} او CH_3COO^{-} ټولې مالګې حل دي.

سوال 8 : د موادو د رنګونو د جدول (4 - 8) له مخې وواياست چې $AgBr$, Ag_2CrO_4 , $CuSO_4$, $Cu^{+2}_{(aq)}$, $FeSCN^{+2}_{(aq)}$ څه ډول رنګ لري.

جواب: $AgBr$ (ژیړ)، Ag_2CrO_4 (سور)، $CuSO_4$ (سپین)، $Cu^{+2}_{(aq)}$ (آبي)، $FeSCN^{+2}_{(aq)}$ (سور) رنګونه لري.

سوال 9 : احمد غواړي وپوهیږ ي چې آیا نکل کاربونیت په اوبو کې حل دی او که نه . په لابراتوار کې نکل کاربونیت نشته مګر نکل نایتریت او سودیم کاربونیت شته.

آیا احمد ددې مرکباتو په مرسته د نکل کاربونیت انحلالیت معلومولای شي او که نه . که احمد دغه مالګو محلولونه یو ځای کړي او یو رسوب جوړ شي نو احمد څه قضاوت کولای شي.

جواب : که څه هم د Ni^{+2} ایون د انحلالیت په جدول کې نه دی ورکړل شوی مګر که احمد نکل نایتریت په اوبو کې واچوي او حل شي نو دا چې د جدول له مخې سودیم نایتریت او سودیم کاربونیت دواړه په اوبو کې حل دي پس په محلول کې د موجودو ایونو (Ni^{+2}, Na^{+}, NO_3^{-}, CO_3^{-2}) څخه یوازې د Ni^{+2} او CO_3^{-2} د ترکیب څخه ($NiCO_3$) رسوب جوړیدای شي.

سوال 10 : احمد په یو بیکر کې د سلور نایتریت محلول لري . هغه پر دې محلول د سودیم ایوداید محلول قطره قطره اچوي او همزمان د دې سیستم برقي هدایت اندازه کوي او په نتیجه کې د (5 - 6) شکل ګراف لاس ته راوړي.

a - د دواړو محلولو تر منځ د تعامل معادله ولیکئ.

b - د ګراف لمړی قسمت ولې (افقي) تللی دی.

c - د ګراف دویم قسمت ولې پورته تللی دی.

d - ووایاست چې د سودیم ایوداید د محلول د 5ml, 10ml او 15ml د علاوه کولو وروسته په سیستم کې کوم

ketabton.com - The Digital Library

ایونونه موجود دي.

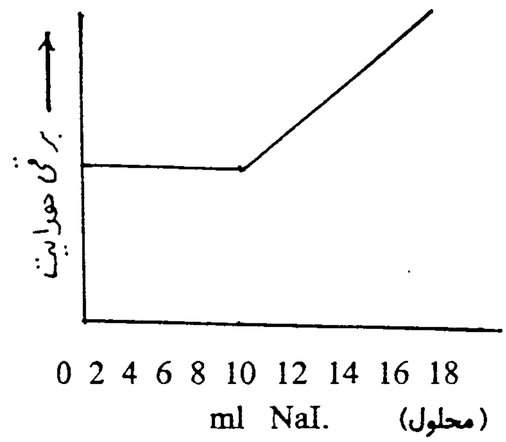

(5 - 6) شکل : د سیستم د برقي هدایت تغیر

e - د صنف نور شاگردان عین تجربه اجرا کوي مگر هغوئ د باریم هایدروکساید پر محلول قطره قطره د کاپر سلفیت محلول اضافه کوي او همزمان د سیستم برقي هدایت اندازه کوي ووایاست چې د شاگردانو په محلولو کي کوم کیمیاوي تعاملات صورت مومي.

f - د شاگردانو د تجربي دیاگرام د (د کاپر سلفیت د محلول ملي لیتره -- برقي هدایت) په کواردیناتو کي رسم کړئ.

جواب :

a - د انحلالیت د جدول څخه معلومیږي چې په دې سیستم کي AgI په اوبو کي حل نه دی پس لیکو:

$$Ag^{+}_{(aq)} + NO_{3}^{-}{}_{(aq)} + Na^{+}_{(aq)} + I^{-}_{(aq)} \longrightarrow AgI\downarrow + NO_{3}^{-}{}_{(aq)} + Na^{+}_{(aq)}.$$

b - د گراف لمړی قسمت څکه افقي دی چې د محلول څخه د Ag^{+} د ایونو د جدا کیدو سره همغه اندازه د Na^{+} ایونونه په محلول کي اضافه کیږي او نتیجه کي د محلول برقي هدایت ثابت پاتي کیږي.

c - د سودیم ایوداید د محلول په اضافه کولو سره داسي لحظه رارسي چې د Ag^{+} ټول ایونونه رسوب کوي اوس چې نور سودیم ایوداید په سیستم کي اضافه کیږي په محلول کي د ایونو تعداد زیاتیږي او ورسره د محلول برقي هدایت هم زیاتیږي.

d - د گراف څخه معلومیږي چې د 5ml سودیم ایوداید په اضافه کولو د محلول برقي هدایت تغیر نه دی کړی یعني څومره چې د Ag^{+} او I^{-} ایونونه کم شوي دي په همغه اندازه د Na^{+} او NO_{3}^{-} ایونونه په سیستم کي زیات شوي دي دلته په سیستم کي NO_{3}^{-} , Na^{+} او Ag^{+} ایونونه موجود دي. کله چې 10ml د سودیم ایوداید محلول په سیستم کي اضافه شي دلته د Ag^{+} ټول ایونونه رسوب کوي او په محلول کي د Na^{+} او NO_{3}^{-} ایونونه پاتي کیږي. کله چې 15 ملي لیتره د سودیم ایوداید محلول په دغه محلول اضافه شي نو په سیستم کي د Na^{+}, NO_{3}^{-} او I^{-} ډیر شمیر ایونونه موجود وي نو څکه د سیستم برقي هدایت زیاتیږي.

e - د صنف د شاگردانو په سیستم کي د SO_{4}^{-2} او Cu^{+2}, OH^{-}, Ba^{+2} ایونونه موجود وي د انحلالیت د جدول له مخي $BaSO_4$ او $Cu(OH)_2$ غیر منحل مواد دي نو د باریم هایدروکساید پر محلول د کاپر سلفیت د محلول

ketabton.com - The Digital Library

په علاوه کولو سره دوه رسوبه (ټول ایونونه) کمیږي.

$$Ba^{+2}.aq + SO_4^{-2}.aq \longrightarrow BaSO_4$$
$$Cu^{+2}.aq + 2OH^{-}.aq \longrightarrow Cu(OH)_2$$

دلته د باریم هایدروکساید پر محلول د کاپر سلفیت د محلول په علاوه کولو سره دوه رسوبه او څلور ایونونه د محلول څخه جدا کیږي.

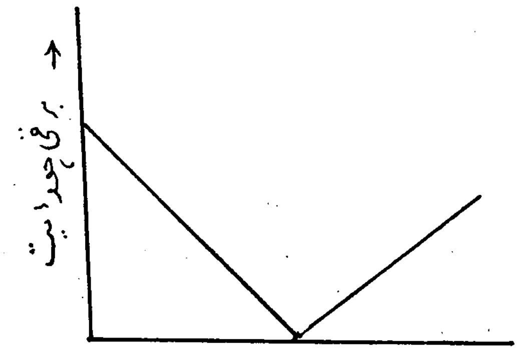

ml د کاپر سلفیت محلول ⟶

شپږم (6 -6) شکل :

په دې توګه په سیستم کې د کاپر سلفیت د محلول په اضافه کولو سره د سیستم برقي هدایت په ترتیب سره کمیږي او کله چې د [illegible] ټول ایونونه رسوب وکړي د محلول برقي هدای صفر ته راښکته کیږي او له دې وروسته د کاپر سلفیت د محلول په اضافه کولو سره په سیستم کې د Cu^{+2} او SO_4^{-2} ایونونه زیاتیږي او ورسره سم د سیستم برقي هدایت هم بیرته لوړیږي.

ketabton.com - The Digital Library

اووم فصل

اکسیدیشني - احیاوي تعاملات

پخوا د یوې کیمیاوي مادې او اکسیجن تر منځ کیمیاوي تعامل ته اکسیدیشني عملیه او د کیمیاوي مادې څخه د اکسیجن جدا کیدو یا د هایدروجن سره د یوې کیمیاوي مادې تعامل او یو ځای کیدو ته د احیا عملیه ویل کیده. مگر دغه تعریف اوس تغیر کړیدی. نن ورځ د الکترون بایللو ته اکسیدیشني عملیه او د الکترون رانیولو ته احیاوي عملیه ویل کیږي. هغه ماده چې الکترون بایلي (بل عنصر ته ور کوي) د احیا گر او هغه بله ماده چې الکترون اخلي د اکسیدانت په نامه یادیږي.

مثال 1 : د Fe^{+2} کیتون د اکسیدانت او هم د احیا گر په حیث عمل کولای شي.

a - دوه نیم تعاملات ولیکئ چې په هغو کې دغه کیتون د اکسیدانت او احیا گر په حیث عمل کوي دلته وښایاست چې کوم یو نیم تعامل اکسیدیشني او کوم یو احیاوي عملیه ده او هم احیا شوې او اکسیدایز شوې ماده په گوته کړئ.

جواب :

احیا شوې ماده — احیاوي عملیه:

$$Fe^{+2} + 2e^{-} \xrightarrow{\text{احیاوي عملیه}} F^{\circ}e_{(s)} \quad (\text{اکسیدانت})$$

اکسیدایز شوې ماده — اکسیدیشني عملیه:

$$Fe^{+2} - 1e^{-} \xrightarrow{\text{اکسیدیشني عملیه}} Fe^{+3} \quad (\text{احیا گر})$$

b - که د جستو ټوټه د $FeCl_2$ محلول ته واچول شي کوم کیمیاوي تعامل منځ ته راځي. دلته لمړی نیم تعاملات او بیا عمومي تعامل ولیکئ.

$$Z^{\circ}n - 2e^{-} \xrightarrow{\text{اکسیدیشني عملیه}} Zn^{+2}$$

$$Fe^{+2} + 2e^{-} \xrightarrow{\text{احیاوي عملیه}} F^{\circ}e_{(s)}$$

$$Z^{\circ}n + Fe^{+2} \xrightarrow{\text{اکسیدیشني - احیاوي تعامل}} Zn^{+2} + F^{\circ}e$$

پورتني مثال کې گورو چې :

اکسیدانت هغه ماده ده چې د بلې مادې څخه الکترونونه اخلي په خپله احیا کیږي هغه بله ماده اکسیدایز کوي احیا گر هغه ماده ده چې بلې مادې ته الکترونونه ور کوي په خپله اکسیدایز کیږي او هغه بله ماده احیا کوي. د الکترون ور کولو ته اکسیدیشني عملیه او د الکترون اخستلو ته احیاوي عملیه واټي په کوم تعامل کې چې دغه دواړه عملې همزمان یو ځای صورت نیسي د اکسیدیشني - احیاوي تعامل په نامه یادیږي.

ketabton.com - The Digital Library

مثال 2 - هایدروجن پر اکساید په خنثی او تیزابي محیطو کي په لاندي ډول تعامل کوي

$$H_2O_2 + 2\bar{e} \longrightarrow 2OH^-$$ خنثی محیط

$$H_2O_2 + 2H^+ + 2\bar{e} \longrightarrow 2H_2O$$ تیزابي محیط

پورتني تعاملات په پام کي ونیسی، د پتاسیم ایودايد تیزابي محلول او د هایدروجن پر اکساید د تعامل معادله ولیکئ.

$$2K^+ + 2I^- - 2\bar{e} \longrightarrow I^\circ_2 + 2K^+ \quad / \quad 2$$

$$2H^+ + H_2O_2 + 2\bar{e} \longrightarrow 2H_2O \quad / \quad 2$$

$$2K^+ + 2I^- + 2H^+ + H_2O_2 \longrightarrow I^\circ_2 + 2H_2O + 2K^+$$

په پورتني تعامل کي هایدروجن پر اکساید د اکسیدانت رول لري ولي د قوي اکسیدانت لکه د $KMnO_4$ په تیزابي محلول کي هایدروجن پر اکساید دد احیا گر رول لري.

$$8H^+ + \overset{+7}{Mn}O_4 + 5\bar{e} \longrightarrow Mn^{+2} + 4H_2O \quad / \quad 2$$

$$H_2O_2 - 2\bar{e} \longrightarrow 2H^+ + O_2 \quad / \quad 5$$

$$16H^+ + 2\overset{+7}{Mn}O_4 + 5H_2O_2 \longrightarrow 2Mn^{+2} + 8H_2O + 10H^+ + 5O_2$$

مثال 3 - د (1 - 7) جدول په اساس ووایاست چي د لاندي تعاملاتو له جملي څخه کوم یو صورت موندلای شي. د هر ممکن تعامل نیم تعاملات او مکمل تعامل ولیکئ.

a - سرب د زنک سلفیت د محلول سره

b - کلسیم د اوبو سره

c - ایودین د بروم د اوبو سره

d - اکسیجن د فرس کلوراید د محلول سره

e - نقره د مالگي د تیزابو د محلول سره

جواب :

a - په دي سیستم کي Pb° احیا گر او Zn^{+2} اکسیدانت دی. اگر چي SO_4^{-2} هم د گوگړو د تیزابو په گرم او غلیظ محلول کي اکسیدانت دی خو بیا هم Zn^{+2} تر هغه قوي اکسیدانت دی. د بلي خوا $PbSO_4$ په اوبو کي نه حلیږي نو په دي اساس لاندي کیمیاوي تعامل عملاً مکن دی.

ketabton.com - The Digital Library

$$Pb^{0} + SO_4^{-2} + Zn^{+2} \longrightarrow PbSO_4 + Zn^{0}$$

$$Pb^{0} - 2\bar{e} \longrightarrow Pb^{+2} \quad 2 \quad 1$$

$$Zn^{+2} + 2\bar{e} \longrightarrow Zn^{0} \quad 2 \quad 1$$

b - Ca یو احیا گر دی او اوبه د هغي په مقابل کې اکسیدانت کیدای شي (1 - 7). نو ځکه لیکو چې :

$$Ca^{0} + 2H_2O \longrightarrow Ca(OH)_2 + H_2$$

$$Ca^{0} - 2\bar{e} \longrightarrow Ca^{+2} \quad 2 \quad 1$$

$$2H_2O + 2\bar{e} \longrightarrow Ca(OH)_2 + H_2 \quad 2 \quad 1$$

c - ایودین (I^{0}_2) او برومین (Br^{0}_2) دواړه اکسیدانتونه دي او د هغوئ اکسیدانتي قوت ډیر فرق نلري نو ځکه ایودین د بروم د اوبو سره تعامل نه کوي.

d - اکسیجن یو اکسیدانت دی. Fe^{+2} او Cl^{-} دواړه احیا گر دي. مگر د (1 - 7)جدول له مخي Fe^{+2} د Cl^{-} څخه قوي احیا گر دی نو په دې لحاظ د اکسیجن او د فرس کلوراید د محلول تر منځ په تیزابي محیط کې داسې تعامل ممکن دی.

$$4H^{+} + O_2 + 4Fe^{+2} \longrightarrow 2H_2O + 4Fe^{+2}$$

$$O_2 + 4\bar{e} \longrightarrow 2O^{-2} \quad 1$$

$$Fe^{+2} - 1\bar{e} \longrightarrow Fe^{+3} \quad 4$$

e - نقره او د کلوراید انیون دواړه احیا گر دي او H^{+} اکسیدانت دی ولې H^{+} دومره قوي اکسیدانت نه دی چې د نقرې څخه الکترون جذب کړي نو ځکه نقره د مالگې د تیزابو سره تعامل نه کوي.

مثال 4 - د بروم د اوبو او د فرس سلفیت تر منځ د تعامل امکان وگورئ او معادله ئې ولیکئ.

جواب : بروم یو اکسیدانت دی د هغې په مقابل کې باید یو احیا گر موجود وي چې د بروم سره تعامل وکړي. د Fe^{+2} او SO_4^{-2} له جملې څخه Fe^{+2} احیا گر کیدای شي مگر په SO_4^{-2} کې چې د سلفر اکسیدشني درجه اعظمي (+6) ده نو د (SO_4^{-2}) ایون احیا گر نشي کیدای پس لیکو چې:

ketabton.com - The Digital Library

$$Br_2^{0} + 2\bar{e} \longrightarrow 2Br^{-} \quad / 1$$

$$Fe^{+2} - 1e \longrightarrow Fe^{+3} \quad / 2$$

$$Br_2^{0}{}_{.aq} + 2Fe^{+2}_{.aq} \longrightarrow 2Br^{-}_{.aq} + 2Fe^{+3}_{.aq}$$

مثال 5 - رقیق نایترک اسید د اوسپنې سره تعامل کوي.

a - که د تیزاب مقدار کافي زیات وي نو وواياست چې دلته NO او که NO_2, Fe^{+2} او که Fe^{+3} جوړیدای شي.

جواب :

a - د رقیق نایترک اسید او اوسپنې د تعامل څخه NO او Fe^{+2} لاس ته راځي خو که د تیزاب مقدار کافي زیات وي نو Fe^{+2} نور هم اکسیدایز کیږي او Fe^{+3} جوړیږي.

$$4H^{+} + NO_3^{+5} + 3\bar{e} \longrightarrow NO^{+2} \quad / 3 \quad / 1 \quad + 2H_2O$$

$$F^{\circ}e - 3\bar{e} \longrightarrow Fe^{+3} \quad / 3 \quad / 1$$

$$4H^{+} + NO^{+5}_{3.aq} + F^{\circ}e \longrightarrow NO_{(g)} + Fe^{+3}_{.aq} + 2H_2O$$

مثال 6 - بلیک واتر د سودیم هایپوکلورایت (NaOCl) او سودیم کلوراید محلول دی. که په دغه محلول کې تیزاب واچول شي نو لاندې تعامل صورت مومي.

$$ClO^{-}_{.aq} + Cl^{-}_{.aq} + 2H^{+}_{(aq)} \longrightarrow Cl_{2.aq} + H_2O_{(l)}$$

په دغه تعامل کې اکسیدانت او احیا گر په گوته کړی. د پورتنې تعامل دواړه نیم تعاملات هم ولیکئ.

$$2H^{+} + \text{اکسیدانت}\ ClO^{-} + 1\bar{e} \longrightarrow \tfrac{1}{2} Cl_2 \quad / 1 \quad + H_2O$$

$$\text{احیا گر}\ Cl^{-} - 1\bar{e} \longrightarrow \tfrac{1}{2} Cl_2 \quad / 1$$

$$2H^{+} + ClO^{-} + Cl^{-} \longrightarrow CL_2 + H_2O$$

1 - 7. د اکسیدیشني - احیاوي تعاملاتو د کیمیاوي معادلو توزین:

د اکسیدیشني - احیاوي تعاملاتو د کیمیاوي معادلو د توزین لپاره دوه میتوده په کار وړل کیږي چې یو ئې د

ketabton.com - The Digital Library

الکتروني توزين او بل ئي د ايوني الکتروني توزين په نامه ياديږي.
د الکتروني توزين په ميتود کي دا واقعيت په نظر کي نيول کيږي چي ماليکولونه د چارج له پلوه خنثی دي نو ځکه د الکترونونو عمومي شمير کوم چي احيا گر اتومونه ئي د لاسه ورکوي بايد د هغه الکترونو د عمومي شمير سره مساوي وي کوم چي اکسيدانتي اتومونه ئي رانيسي. په دي صورت کي د کيمياوي معادلي په دواړو خواو کي د اکسيدانتي اتومونو چارج د احياگرو اتومو د چارج سره مساوي کيږي او د تعامل کيمياوي معادله توزين کيږي. د الکتروني توزين په ميتود کي د بايلل شويو او رانيول شويو الکترونو شمير د کيمياوي معادلي په دواړو خواو کي د عناصرو د اکسيديشني درجي له مخي پيدا کيږي.
مثلاً لاندي کيمياوي معادله په پام کي نيسو.

$$K\overset{+7}{Mn}O_4 + \overset{+2}{Fe}SO_4 + H_2SO_4 \dashrightarrow \overset{+3}{Fe_2}(SO_4)_3 + \overset{+2}{Mn}SO_4 + K_2SO_4 + H_2O$$

په پورتنی معادله کي گورو چي د کوم عنصر اکسيديشني درجي د تعامل نه مخکي او د تعامل نه وروسته تغير کړيدی نو يوازي د دغه عناصرو اکسيديشني درجه د هر عنصر د پاسه ليکو او بيا په لاندي ډول عمل کوو:

$$\overset{+7}{Mn} + 5e^- \dashrightarrow \overset{+2}{Mn} \quad / \; 1 \quad / \; 2$$

$$\overset{+2}{Fe} - 1e^- \dashrightarrow \overset{+3}{Fe} \quad / \; 5 \quad / \; 10$$

اوس د Mn اتومونه په (2) کي او د اوسپني اتومونه په (10) کي ضربوؤ او ليکو چي:

$$2KMnO_4 + 10FeSO_4 + H_2SO_4 \text{-----------} 2MnSO_4 + 5Fe_2(SO_4)_3 + K_2SO_4 + H_2O$$

د اوبو د ماليکولو شمير د H_2SO_4 په ضريب پوري اړه لري او د H_2SO_4 ضريب د معادلي په دواړو طرفو کي د SO_4^{-2} د ايونو د تساوي څخه (8) لاس ته راځي نو د پورتنی معادلي مکمل بيلانس داسي دی:

$$2KMnO_4 + 10FeSO_4 + 8H_2SO_4 \dashrightarrow 2MnSO_4 + 5Fe(SO_4) + K_2SO_4 + 8H_2O$$

2 - مثال: په لاندي تعامل کي د دري عناصرو اکسيديشني درجه تغير کوي. د دي تعامل معادله بيلانس کړی.

$$\overset{+3}{AS_2}\overset{-2}{S_3} + H\overset{+5}{N}O_3 + H_2O \dashrightarrow H_3\overset{+5}{AS}O_4 + H_2\overset{+6}{S}O_4 + \overset{+2}{N}O$$

$$2\overset{+3}{AS} - 4e^- \dashrightarrow 2\overset{+5}{AS}$$

$$3S^{-2} - 24e^- \dashrightarrow 3S^{+6} \Big\} \; 28e^- \quad / \; 3$$

$$N + 3e^- \dashrightarrow N^{+} \quad 3e^- \quad / \; 28$$

$$3AS_2S_3 + 28HNO_3 + 4H_2O \text{------------} 6H_3ASO_4 + 9H_2SO_4 + 28NO$$

ketabton.com - The Digital Library

3 - مثال : لاندې کيمياوي معادله بيلانس کړی:

$$\overset{+4}{Mn}O_2 + H\overset{-}{Cl} \dashrightarrow \overset{+2}{Mn}Cl_2 + Cl^{\circ}_2 + H_2O$$

$$\overset{+4}{Mn} + 2e \dashrightarrow \overset{+2}{Mn} \quad 2 \;/\; 1$$
$$2\overset{-}{Cl} + 2e \dashrightarrow CL^{\circ}_2 \quad 2 \;/\; 1$$

$$1MnO_2 + 2HCl + 2HCl \dashrightarrow 1MnCl_2 + Cl^{\circ}_2 \cdot 2H_2O$$

4 - مثال: په لاندې تعامل کې په يو مرکب کې د دوه عناصرو اکسيډيشني درجه تغير کوي د دغه تعامل کيمياوي معادله بيلانس کړی.

$$K\overset{+5}{Cl}O_3 \dashrightarrow K\overset{-}{Cl} + \overset{\circ}{O}_2$$

$$\overset{+5}{Cl} + 6\overset{-}{e} \longrightarrow \overset{-}{Cl} \quad /4 \quad /2$$
$$2\overset{-2}{O} - 4\overset{-}{e} \longrightarrow \overset{\circ}{O}_2 \quad /6 \quad /3$$

$$2KClO_3 \dashrightarrow 2KCl + 3O_2$$

5 - مثال : په لاندې تعامل کې يو عنصر اکسيډيشن او احيا شوی دی. د دغه تعامل معادله بيلانس کړی.

$$Cl_2 + KOH \dashrightarrow KCl + KClO_3 + H_2O$$

$$Cl^{\circ} - 5\overset{-}{e} \dashrightarrow \overset{+5}{Cl} \quad 1$$
$$Cl^{\circ} + 1\overset{-}{e} \dashrightarrow Cl^{-1} \quad 5$$

$$3Cl_2 + 6KOH \dashrightarrow 5KCl + KClO_3 + 3H_2O$$

2 - 7 . الکترودي پوتانسيل:

که يوه فلزي ميله په يو داسې محلول کې چې هلته د دې فلز ايونونه حل وي داخل کړو نو که محلول ډير رقيق وي د فلز اتومونه خپل ولانسي الکترونونه د فلز په کرستلي جالی کې پريږدي او مثبت ايونونه محلول ته داخليږي.
چې دلته د برقي ميلې او محلول تر منځ د برقي پوتانسيل تفاوت منځ ته راځي. همدا ډول که محلول ډير غليظ وي نو ممکن د فلز مثبت ايونونه د محلول څخه د فلز پر سطح جمع شي. دلته بيا د محلول او فلز تر منځ د برقي پوتانسيل

ketabton.com - The Digital Library

تفاوت منځ ته راځي. په پورتني دواړو حالاتو کې د تودوخې په يوه معينه درجه کې د فلز او محلول تر منځ د ايونو په تګ راتګ کې يو تعادل منځ ته راځي. پدې شرايطو کې د فلز او د محلول تر منځ د برقي پوتانسيل فرق يو معين قيمت پيدا کوي چې د الکترودي پوتانسيل په نامه ياد او د φ په حرف سره ښودل کيږي. او دغه کيمياوي تعامل چې د محلول او ميلې په بين الفازي سطحه کې صورت نيسي اکسيديشني - احياوي تعامل دی چې د الکترودي تعامل په نامه ياديږي:

$$Me^{+2}_{aq} + 2\bar{e} \rightleftharpoons Me^{0}$$

$$OX + 2\bar{e} \rightleftharpoons Red$$

د الکترودي پوتانسيل قيمت د فلز په طبيعت، د تودوخې په درجه او په محلول کې د فلز د ايونو په غلظت پورې اړه لري. د تودوخې په 25°C درجو کې دغه ارتباط داسې دی.

$$\varphi = \varphi^{\circ} + \frac{RT}{ZF} \ln \frac{a_{ox}}{a_{red}} \quad \ldots\ldots\ldots \text{7 - } (80)$$

$$T = 298K^{\circ}, \qquad F = 96500 c/mol, \qquad R = 8{,}31\ j/mol$$

$$\varphi = \varphi^{\circ} + \frac{0{,}095}{Z} \log \frac{a_{ox}}{a_{red}} \quad \ldots\ldots\ldots \text{7 - } (80')$$

دا چې په خالص جامد فاز کې د فلز د اتومو غلظت (فعاليت) ثابت او $a_{red} = 1$ دی نو ليکو چې:

$$\varphi = \varphi^{\circ} + \frac{0{,}059}{Z} \log a_{ox} \quad \ldots\ldots\ldots \text{7 - } (81)$$

دلته φ د الکترودي پوتانسيل قيمت د محلول په مختلفو غلظتونو او φ° د الکترودي پوتانسيل داسې قيمت دی کله چې ($a_{ox} = 1$) دی. φ° د الکترودي پوتانسيل د ستندرد قيمت په نامه ياديږي. بايد زياته کړو چې د الکرتودي پوتانسيل مطلق قيمت معلومول مشکل کار دی. د دې پر ځای د هايدروجن د الکترود د ستندرد الکترودي پوتانسيل په نسبت د نورو الکترودو ستندرد الکترودي پوتانسيل قيمتونه معلوم شوي او په (1 - 7) جدول کې ورکړل شويدي. د ستندرد الکترودي پوتانسيل د تعينولو آله په (2 - 7) شکل کې ښودل شويده.

ketabton.com - The Digital Library

7-3 . د هایدروجن ستندرد الکترود:

د هایدروجن ستندرد الکترود (7-1) شکل کې ښودل شوی دی. لکه چې په شکل کې معلومیږي په یو شیشه ئي نل کې یو مولاره د مالګي تیزاب اچول کیږي او په دغه تیزابو کې یوه پلاتیني صفحه ځوړندیږي. د بل کوچني نل په واسطه چې د عادي فشار ($P = 1at$) لاندې هایدروجن د پلاتین صفحې ته جریان مومي او د پلاتین د صفحې په حجم کې جذبیږي. د پلاتین د کتلستي عمل په نتیجه کې د هایدروجن بعضي مالیکولونه د هایدروجن په اتومو بدلیږي او دغه جریان د پلاتین پر سطحه تعادلي حالت ته رسي.

$$\frac{1}{2}H_2 \rightleftharpoons H$$

د پلاتین او د محلول په بین الفازي سطحه کې د پلاتیني صفحې په حجم کې د H د اتومو او په تیزابي محلول کې د H^+ د ایونو تر منځ متحرک تعادل منځ ته راځي.

$$H_{(g)} \rightleftharpoons H^+_{aq} + e^-$$

په مجموعي توګه په الکترود کې د هایدروجن د ګاز او په محلول کې د هایدروجن د ایونو تر منځ یو تعادل په لاندې ډول منځ ته راځي:

$$\frac{1}{2}H_{2\,(g)} \rightleftharpoons H^+_{aq} + e^-$$

د دغه متعادل اکسیدیشني - احیاوي جریان په نیجه کې د پلاتین د صفحې په منځ کې د H_2 د مالیکولو او د تیزابو د محلول تر منځ د برقي پوټانسیل توپیر منځ ته راځي خو په ستندرد شرایطو کې یعنې چې د تودوخې درجه $25°C$ د تیزابو غلظت $[H^+] = 1M$ او د هایدروجن د ګاز فشار $P = 1at$ وي د محلول او پلاتیني صفحې تر منځ دغه د برقي پوتانسیل توپیر صفر قبول شوی او پدې شرایطو د هایدروجن الکترود ته د هایدروجن نارمل یا ستندرد الکترود وائي.

ketabton.com - The Digital Library

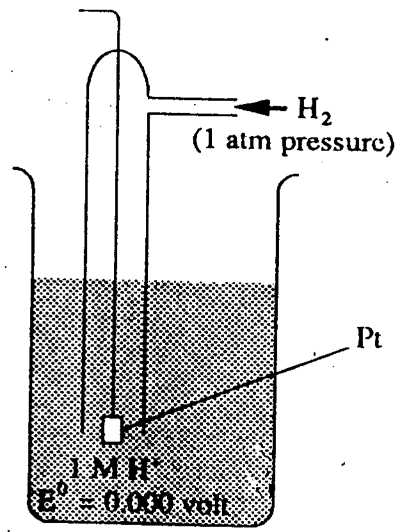

لمړی (7 - 1) شکل
د هایدروجن نارمل الکترود

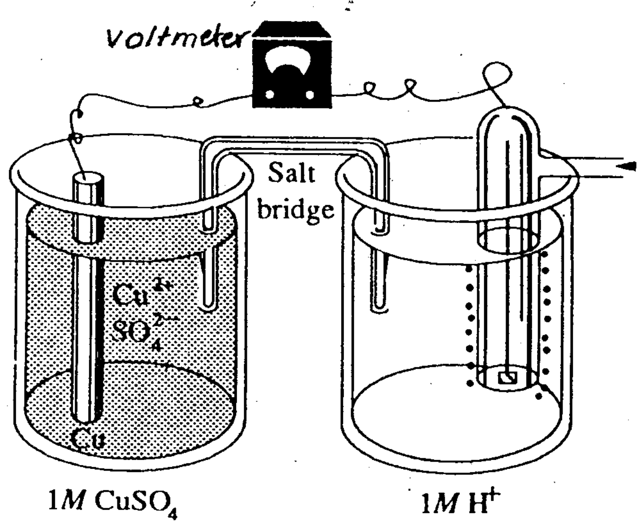

دوهم (7 - 2) شکل
د ستندر الکترودي پوتانسیل د تعینولو آله

ketabton.com - The Digital Library

اول (1 - 7) جدول: د کیمیاوي موادو ستندرد الکترودي پوتانسیل E^{o}_{298} , V

in V bij T = 298 K en $p = p_0$.

[ ] = 1MOlL⁻¹

اکسیدانت		احیاګر	E^{o}_{298} , V
$F_2(g) + 2e^-$	⇄	$2F^-$	+2,87
$O_3(g) + 2H^+ + 2e^-$	⇄	$H_2O(l) + O_2(g)$	+2,07
$H_2O_2 + 2H^+ + 2e^-$	⇄	$2H_2O(l)$	+1,77
$Ce^{4+} + e^-$	⇄	Ce^{3+}	+1,70
$PbO_2(s) + SO_4^{2-} + 4H^+ + 2e^-$	⇄	$PbSO_4(s) + 2H_2O(l)$	+1,69
$2HClO + 2H^+ + 2e^-$	⇄	$Cl_2(g) + 2H_2O(l)$	+1,63
$MnO_4^- + 8H^+ + 5e^-$	⇄	$Mn^{2+} + 4H_2O(l)$	+1,52
$Au^{3+} + 3e^-$	⇄	$Au(s)$	+1,50
$PbO_2(s) + 4H^+ + 2e^-$	⇄	$Pb^{2+} + 2H_2O(l)$	+1,46
$ClO_3^- + 6H^+ + 6e^-$	⇄	$Cl^- + 3H_2O(l)$	+1,45
$Cl_2(g) + 2e^-$	⇄	$2Cl^-$	+1,36
$Cr_2O_7^{2-} + 14H^+ + 6e^-$	⇄	$2Cr^{3+} + 7H_2O(l)$	+1,36
$O_3(g) + H_2O(l) + 2e^-$	⇄	$2OH^- + O_2(g)$	+1,24
$MnO_2(s) + 4H^+ + 2e^-$	⇄	$Mn^{2+} + 2H_2O(l)$	+1,23
$O_2(g) + 4H^+ + 4e^-$	⇄	$2H_2O(l)$	+1,23
$Br_2 + 2e^-$	⇄	$2Br^-$	+1,09
$Br_2(l) + 2e^-$	⇄	$2Br^-$	+1,07
$AuCl_4^- + 3e^-$	⇄	$Au(s) + 4Cl^-$	+1,00
$NO_3^- + 4H^+ + 3e^-$	⇄	$NO(g) + 2H_2O(l)$	+0,96
$H_2O_2 + 2e^-$	⇄	$2OH^-$	+0,94
$NO_3^- + 3H^+ + 2e^-$	⇄	$HNO_2 + H_2O(l)$	+0,93
$Hg^{2+} + e^-$	⇄	Hg^+ ▸1	+0,91
$Cu^{2+} + I^- + e^-$	⇄	$CuI(s)$	+0,85
$Hg^{2+} + 2e^-$	⇄	$Hg(l)$	+0,85
$NO_3^- + 2H^+ + e^-$	⇄	$NO_2(g)$ ▸2 $+ H_2O(l)$	+0,81
$Ag^+ + e^-$	⇄	$Ag(s)$	+0,80
$Hg^+ + e^-$	⇄	$Hg(l)$ ▸3	+0,80
$Fe^{3+} + e^-$	⇄	Fe^{2+}	+0,77
$O_2(g) + 2H^+ + 2e^-$	⇄	H_2O_2	+0,68
$I_2 + 2e^-$	⇄	$2I^-$	+0,62
$MnO_4^- + 2H_2O(l) + 3e^-$	⇄	$MnO_2(s) + 4OH^-$	+0,57
$MnO_4^- + e^-$	⇄	MnO_4^{2-}	+0,54
$I_3^- + 2e^-$	⇄	$3I^-$	+0,53
$I_2(s) + 2e^-$	⇄	$2I^-$	+0,53
$Cu^+ + e^-$	⇄	$Cu(s)$	+0,52
$O_2(g) + 2H_2O(l) + 4e^-$	⇄	$4OH^-$	+0,40
$Fe(CN)_6^{3-} + e^-$	⇄	$Fe(CN)_6^{4-}$	+0,36
$Cu^{2+} + 2e^-$	⇄	$Cu(s)$	+0,34

اکسیدانتي فعالیت زیاتیږي ↑

احیاګري فعالیت زیاتیږي ↓

ketabton.com – The Digital Library

د (7 - 1) جدول ادامه

اکسیډانتي فعالیت زیاتیږي ↑

احیاګري فعالیت زیاتیږي ↓

اکسیدانت		احیاګر	E°_{298}, V
$HgCl(s) + e^-$	⇌	$Hg(l) + Cl^-$ ▸4	+0,27
$AgCl(s) + e^-$	⇌	$Ag(s) + Cl^-$	+0,22
$SO_4^{2-} + 4\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$SO_2 + 2\,H_2O(l)$ ▸5	+0,17
$Cu^{2+} + e^-$	⇌	Cu^+	+0,15
$Sn^{4+} + 2\,e^-$	⇌	Sn^{2+}	+0,15
$S(s) + 2\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$H_2S(g)$	+0,14
$S_4O_6^{2-} + 2\,e^-$	⇌	$2\,S_2O_3^{2-}$	+0,10
$HCOOH + 2\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$H_2CO + H_2O(l)$	+0,06
$NO_3^- + H_2O(l) + 2\,e^-$	⇌	$NO_2^- + 2\,OH^-$	+0,01
$2\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$H_2(g)$	0,000
$SO_4^{2-} + 2\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$SO_3^{2-} + H_2O(l)$ ▸5	−0,09
$Pb^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Pb(s)$	−0,13
$Sn^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Sn(s)$	−0,14
$Ni^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Ni(s)$	−0,25
$Co^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Co(s)$	−0,28
$PbSO_4(s) + 2\,e^-$	⇌	$Pb(s) + SO_4^{2-}$	−0,36
$Cd^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Cd(s)$	−0,40
$Fe^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Fe(s)$	−0,44
$S(s) + 2\,e^-$	⇌	S^{2-}	−0,48
$2\,CO_2(g) + 2\,H^+ + 2\,e^-$	⇌	$H_2C_2O_4$	−0,49
$Cr^{3+} + 3\,e^-$	⇌	$Cr(s)$	−0,74
$Zn^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Zn(s)$	−0,76
$2\,H_2O(l) + 2\,e^-$	⇌	$H_2(g) + 2\,OH^-$	−0,83
$SO_4^{2-} + H_2O(l) + 2\,e^-$	⇌	$SO_3^{2-} + 2\,OH^-$ ▸5	−0,92
$Zn(OH)_4^{2-} + 2\,e^-$	⇌	$Zn(s) + 4\,OH^-$	−1,22
$Al^{3+} + 3\,e^-$	⇌	$Al(s)$	−1,67
$Mg^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Mg(s)$	−2,34
$Al(OH)_4^- + 3\,e^-$	⇌	$Al(s) + 4\,OH^-$	−2,35
$Na^+ + e^-$	⇌	$Na(s)$	−2,71
$Ca^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Ca(s)$	−2,87
$Ba^{2+} + 2\,e^-$	⇌	$Ba(s)$	−2,90
$K^+ + e^-$	⇌	$K(s)$	−2,92
$Li^+ + e^-$	⇌	$Li(s)$	−3,05

■ Dé vermelde waarden kunnen in enkele gevallen vrij sterk afwijken van gegevens uit andere bronnen. Meestal is de keuze van het milieu de oorzaak.

1▸ $2\,Hg^{2+} + 2\,e^- \rightleftharpoons Hg_2^{2+}$

2▸ $N_2O_4(g) \rightleftharpoons 2\,NO_2(g)$.

3▸ $Hg_2^{2+} + 2\,e^- \rightleftharpoons 2\,Hg(l)$

4▸ $Hg_2Cl_2(s) + 2\,e^- \rightleftharpoons 2\,Hg(l) + 2\,Cl^-$

5▸ SO_4^{2-} یلوازي اکسیدانت د ګوګړو په ګرمو او غلیظو تیزابو کې

$H_2SO_4(l) + 2\,H^+ + 2\,e^- \rightleftharpoons SO_2(g) + 2\,H_2O(l)$

ketabton.com - The Digital Library

4 - 7 . د برقي انرژۍ کیمیاوي منابع، الکتروکیمیاوي یا ګلواني حجرې:

که اکسیدانتي او احیا ګر مواد یو ځای او سره ګډ وي نو دلته الکترونونه راساً د احیاګر موادو څخه اکسیدانتي موادو ته داخلیږي چې د دې دواړو موادو څخه نوي کیمیاوي مواد جوړ او د دې کیمیاوي تعامل انرژي اکثراً د حرارت په شکل په سیستم کې جذب یا آزادیږي. ولې که د اکسیدیشن د عملي نیم تعامل او د احیا د عملي نیم تعامل یو له بل څخه لیرې او جدا جدا صورت ومومي او د احیاګرو موادو څخه الکترونونه په یو سیم کې اکسیدانتي موادو ته لاړ شي نو دلته د برق جریان جوړیږي او د کیمیاوي تعامل انرژي په برقي انرژي اوړي. هغه لوښی (ظرف) چې په هغې کې د اکسیدیشن او احیا نیم تعاملات جدا جدا صورت مومي د الکترودونو په نامه یادیږي. په یو الکترود کې الکترولیتي محلول او د محلول په منځ کې کاربني یا فلزي میله ایښودل کیږي. د الکترولیتي محلول او د جامد فاز (فلزي یا کاربني میله) د تماس پر سطح اکسیدیشني نیم تعامل یا احیاوي نیم تعامل صورت مومي. هغه الکترود چې په هغه کې احیاوي نیم تعامل صورت مومي په هغه کې الکترونونه جذبیږي او د مثبت الکترود په نامه یادیږي. هغه الکترود چې په هغه کې اکسیدیشني نیم تعامل صورت مومي د هغه څخه الکترونونه آزادیږي او د منفي الکترود په نامه یادیږي که مثبت او منفي الکترودونه د یوې نیمه قابل نفوذ پردې (ممبران) او یا د مالګې د پله (یو نل چې د KCl یا KNO_3 د مشبوع محلول څخه ډک وي) په واسطه یو د بل سره په تماس کې وي او د دواړو الکترودو میلې د یو فلزي سیم په واسطه یو د بل سره وصل وي دلته د منفي الکترود څخه د سیم له لارې مثبت الکترود ته الکترونونه (برق) جریان کوي او د مالګې د پله یا د نیمه قابل نفوذ پردې له لارې د الکترولیت محلول مثبت او منفي ایونونه تبادله کیږي او په دې ترتیب په ټولې سیستم کې د برق جریان منځ ته راځي. په دې ترتیب په یو الکترود کې اکسیدیشني عملیه او په بل الکترود کې احیاوي عملیه په خپله جریان مومي او د هغې په نتیجه کې د برق جریان تولیدیږي. دغسې آله چې په هغې کې په خپل سر اکسیدیشني - احیاوي تعامل صور مومي او د هغې په نتیجه کې د برق جریان منځ ته راځي د الکتروکیمیاوي یا ګلواني حجرې په نامه یادیږي. لاندې د دوه الکتروکیمیاوي حجرو شکلونه ښودل شوي دي.

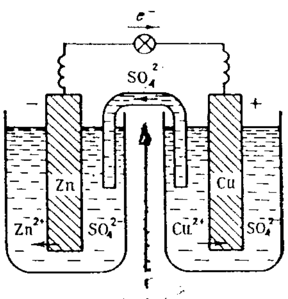

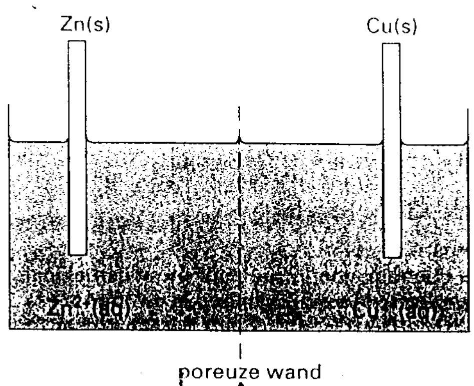

دریم (3 - 7) شکل: جستي مسي ګلواني حجره

ketabton.com - The Digital Library

مثال : يوه داسې الكتروكيمياوي حجره رسم کړی چې الکترودونه ئې دوه بيکرونه او د مالگې پل ئې د U په شکل يو بنيښنه ئي نل وي. په يو بيکر کې کاربني ميله او د بروم (1M) محلول، په بل بيکر کې کاربني ميله او د پوتاسيم ايودايد (1M) محلول او په U شکله بنيښنه ئي نل کې د KNO_3 مشبوع محلول وي.

b - په دواړو الکترودو کې هغه نيم تعاملات وليکئ د کومو په نتيجه کې چې په حجره کې د برق جريان منځ ته راځي.

c - ووايياست چې الکترونونه دکوم الکترود څخه کوم الکترود ته ځي.

d - د دواړو الکترودو د محلولو او د مالگې د پله تر منځ کوم ايونونه کومې خواته جريان مومي.

e - په ستندرد شرايطو کې د دغه حجرې محرکه قوه حکساب کړئ.

جواب :

a - شکل (7-4)

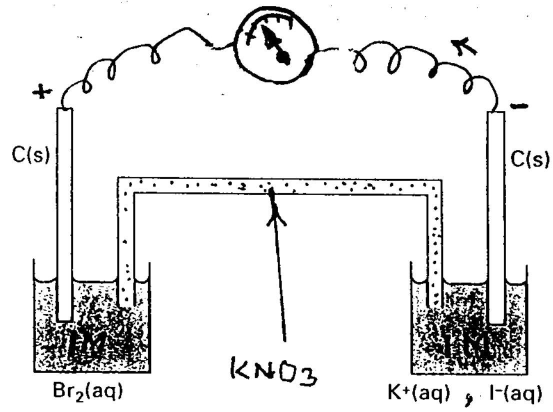

خلورم (4 - 7) شکل

b -

$$(-)\quad 2\bar{I} - 2\bar{e} \longrightarrow I_2$$
$$(+)\quad \overset{o}{Br_2} + 2\bar{e} \longrightarrow 2\bar{Br}$$
$$2\bar{I} + \overset{o}{Br_2} \longrightarrow \overset{o}{I_2} + 2\bar{Br}$$

c - الکترونونه په يو سيم کې د هغه بيکر څخه چې د KI محلول پکې دی د هغه بيکر په لور چې د Br_2 محلول پکې دی حرکت کوي.

d - په منفي الکترود کې يعنې په هغه بيکر کې چې د KI محلول لري د $\bar{I}$ ايونونه کاربني ميلې ته راځي دلته الکترون د لاسه ورکوي او خنثی کيږي (I^o_2 جوړيږی) نو ځکه د $\bar{I}$ د ايونو تعداد په محلول کې کميږي په محلول کې مثبت چارجونه د منفي چارجونو په نسبت زياتيږي د دې دپاره چې منفي چارجونه بيرته زيات او د مثبت چارجونو سره مساوي شي د مالگې د پله څخه د NO_3 ايونونه محلول ته داخليږي.

ketabton.com - The Digital Library

د مثبت الکترود په محلول کې منفي ایونونه ($\bar{Br}$) زیاتیږي د دې لپاره چې د مثبت او منفي چارجونو مقدار مساوي شي نو دمالګې د پله څخه مثبت ایونونه ($\overset{+}{K}$) محلول ته داخلیږي.
e - د (7 - 1) جدول له مخې د بروم او ایودین ستندرد الکترودي پوتانسیلونه په لاندې ډول دي.

$$Br_2/\bar{Br} : + 1,07\ V$$
$$I_2/\bar{I} : + 0,62\ V$$

دا چې په الکتروکیمیاوي حجره کې اکسیدیشني - احیاوي تعامل په خپل سر صورت نیسي او د برق جریان (محرکه قوه E) منځ ته راځي نو په دې اساس د محرکې قوې علامه باید همیشه مثبت ($E > 0$) وي نو لیکو چې :

$$E^\circ = \varphi\ Br_2/\bar{Br} - \varphi\ I_2/\bar{I} = 1,07 - 0,62 = 0,45V$$

دغه تغیرات د انرژۍ په دیاګرام کې داسې ښودل کیږي

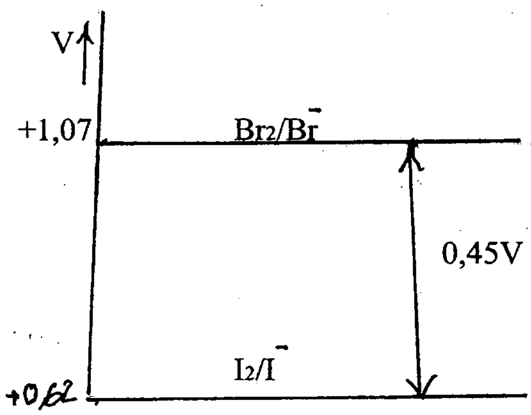

7 - 5 . د الکتروکیمیاوي حجرې پر محرکه قوه د مختلفو عواملو اثر:

که د مسو میله د $CuSO_4$ په محلول که او د جستو میله د $ZnSO_4$ په محلول که کیږدو دلته یو د مس الکترود او بل د جست الکترود لاس ته راځي. که دواړه الکترودونه دمالګې د پل (KCl مشبوع محلول) په واسطه سره مرتبط کړو یوه ګلواني حجره تري جوړیږي که د $CuSO_4$ او $ZnSO_4$ د محلولو غلظتونه یو شی وي او موږ د مسو او جستو میلې د مسي سیم په واسطه د ګلوُنو متر له لارې یو بل سره وصل کړو نو ګلوانو متر به د برق جریان د جستو د الکترود له خوا د مسو د الکترود په طرف وښئي. د برق دا جریان د هغه اکسیدیشني او احیاوي تعاملاتو په نتیجه کې منځ ته راځي کوم چې د جستو او د مسو په الکترودو کې جدا، جدا صورت مومي. یعني لرو چې :

ketabton.com - The Digital Library

د اکسیدیشن جریان د جستو په الکترود کي $Zn^{\circ} - 2e^{-} \longrightarrow Zn^{+2}$

داحیا کیدو جریان د مسو په الکترود کي $Cu^{+2} + 2e^{-} \longrightarrow C^{\circ}u$

د حجري تعامل $Z^{\circ}n + Cu^{+2} \longrightarrow C^{\circ}u + Zn^{+2}$

دا چي جست د مسو په پرتله یو فعال فلز دی نو کله چي دغه فلزات هر یو د خپلي مالگي په محلول که کیښودل شي د جستو میله د ډیر کیمیاوي فعالیت په سبب په اوبو کي حل کیږي. یعني (Zn^{+2}) ایونونه د کرستلي جالی څخه محلول ته داخلیږي او خپل ولانسي الکترونونه په میله کي پریږدي. نو دلته د جستو میله (-) چارج او د ($ZnSO_4$) محلول (+) چارج پیدا کوي. مس کم فعال عنصر دی. د مسو میله که د $CuSO_4$ په رقیق محلول کي وي نو کیدای شي چي یو کم شمیر د (Cu^{+2}) ایونونه د مسو د میلي څخه د $CuSO_4$ محلولو ته داخل شي او د دغه ایونو الکترونونه په میله کي پاتي شي او میله یو څه منفي چارج پیدا کړي چي دغه منفي چارج به حتماً د جستو د میلي منفي چارج په پرتله کم وي. او که د کاپر سلفیت ($CuSO_4$)
محلول ډیر غلیظ وي نو کیدای شي چي د Cu^{+2} ایونونه دمسو پر میله جمع شي او د مسو میله (+) چارج پیدا کړي. په دواړو صورتو کي د مسو د الکترود او د جستو د الکترود تر منځ د برق د پوتانسیل توپیر موجود وي یعني د جستو پر الکترود د الکترونو شمیر د مسو د الکترود په پرتله زیات وي نو کله چي دغه دواړه الکترودونه د گلوانو متر له لارې د مسي سیم په واسطه سره وصل شي. د برق جریان (د الکترونو جریان) د جستو د الکترود څخه د مسو د الکترود په طرف بنئي.
د برق دغه جریان چي گلوانو متر ئي ښئي د گلواني حجرې د برقي محرکي قوي په نامه یادیږي. هغه قوه چي په هادي سیم کي الکترونونه د یو الکترود څخه بل الکترود ته ټیله کوي د برقي محرکي قوي په نامه یادیږي. د برقي محرکي قوي مقدار د دوو الکترودو د الکترودي پوتانسیل د فرق سره مساوي وي یعني لیکو چي:

$$E = \varphi Cu - \varphi Zn = (\varphi^{\circ}Cu + \frac{0{,}059}{2}\log aCu^{+2}) - (\varphi^{\circ}Zn + \frac{0{,}059}{2}\log aZn^{+2})$$

$$\varphi^{\circ}Cu - \varphi^{\circ}Zn = E^{\circ}$$

$$E = E^{\circ} - \frac{0{,}059}{2}\log\frac{aZn^{+2}}{aCu^{+2}} \quad \text{........ م.(82)}$$

د ستندرد الکترودي پوتانسیل د معلومولو لپاره داسي یوه گلواني حجره ترتیبوي چي یو الکترود ئي د هایدروجن ستندرد الکترود او بل الکترود ئي د امتحاني عنصر ستندرد الکترود وي. کله چي د دغسي گلواني حجرې برقي محرکه قوه E° په گلوانو متر اندازه شي نو د پورتنی محاسبي په شان لیکو چي:

$$E^{\circ} = \varphi^{\circ}x - \varphi^{\circ}H_2 = \varphi^{\circ}x \quad \text{......... م.(83)}$$

ketabton.com - The Digital Library

د هايدروجني الكترود ستندرد پوتانسيل صفر قبول شوی پس دغه اندازه شوی برقي محركه قوه د امتحاني الكترود د پوتانسيل ستندرد قيمت دی.

په (7-١) جدول كې د عناصرو ستندرد الكترودي پوتانسيلو نه په همدې طريقه پيدا شوی دی. دا جدول په محلول كه د عناصرو نسبي فعاليت ښئي چې د جدول د شروع څخه د جدول تر پايه د عناصرو احياگري فعاليت په تر تيب زيات او برعكس د جدول له پای څخه د جدول د شروع په لور د عناصرو اكسيدانتي فعاليت په ترتيب زياتيږي.

80, 81, 82 او 83 رياضي افادې پر الكترودي پوتانسيل او د الكتروكيمياوي حجرې پر محركه قوه د تودوخې او غلظت اثر ښئي.

مثال 8 - بطری يا اكوموليا تور داسې الكتروكيمياوي حجره وي چې د بې چارج كيدو وروسته بيرته چراج كيږي. سربي- تيزابي الكتروكيمياوي حجره د بطريو په جمله كې راځي.

a - ووایاست چې سربي - تيزابي بطری د كومو اجزاؤ څخه جوړه وي

b - ووایاست چې په دې بطری كې د گوگړو تيزاب څه رول لري.

c - ووایاست چې په بطريو كې الكترودونه څنگه يو له بل څخه جلا شويدي.

d - په سربي - تيزابي بطری كې د برق جريان د كوم كيمياوي تعامل له امله منځ ته راځي

e - د سربي - تيزابي بطری د بيرته چارج كيدو په وخت كې كوم تعامل منځ ته راځي.

جواب:

a - د نورو الكتروكيمياوي حجرو په شان بطری هم د يو اكسيدانت او احيا گر څخه جوړه وي. په سربي - تيزابي بطری كې د سربو ميله (لوحه) احيا گر او PbO_2 يو اكسيدانت دی دغه دواړه جامد فازونه په يو لوښي كې د گوگړو په تيزابو (الكتروليت) كې درول كيږي.

b - په سربي- تيزابي بطری كې د گوگړو تيزاب د الكتروليت رول لري. كله چې په دې تيزابو كې د مثبت او منفي چارجونو تساوي له منځه ځي نو دغه تيزاب د جامدو الكترودو سره تعامل كوي او د مثبت او منفي چارجونو تساوي بيرته جبران كوي. چې په نتيجه كې د منفي الكترود څخه د مثبت الكترود په لور د الكترونو جريان (دبرق جريان) منځ ته راځي.

c - په الكترو كيمياوي حجره كې دا شرط ضرور دی چې د حجرې دواړه الكترودونه بايد يو د بل سره مستقيم تماس و نه لري او يو د بل سره گډ نه وي. دغه شرط په بطری كې شته . دا ځكه چې د بطری د دواړو الكترودو مواد جامد دي او يو د بل څخه ليري (جلا) ښودل كيږي.

d - كله چې سربي - تيزابي بطری برق توليدوي نو په هغې كې لاندې كيمياوي تعامل صورت مومي.

$$\text{انود}(-)\quad SO_4^{-2} + Pb^{\circ}(s) - 2\bar{e} \dashrightarrow PbSO_4(s)$$

$$\text{كتود}(+)\quad 4H^{+} + SO_4^{-2} + PbO_2 + 2\bar{e} \dashrightarrow PbSO_4 + 2H_2O$$

$$2H_2SO_4 + Pb^{\circ} + PbO_2 \underset{\text{چارج كيدل}}{\overset{\text{بې چارج كيدل}}{\rightleftharpoons}} 2PbSO_4(s) + 2H_2O$$

ketabton.com - The Digital Library

e - کله چې رجعي بطرۍ بې چارجه شي نو هغه د مستقیم برق د منبع په واسطه بیرته چارج اخلي دلته د بطرۍ منفي الکترود د منبع د منفي قطب او د بطرۍ مثبت الکترود د منبع د مثبت قطب سره تړي یعني برق په همغه لار مگر د معکوس لوري بیرته بطرۍ ته راځي، د بطرۍ په داخل که الکترولیتي محلول الکترولیز کیږي او بیرته لمړني مواد جوړ او بطرۍ چارج کیږي (5 - 7 شکل)، په سربي - تیزابي بطرۍ کې د بې چارج کیدو او بیرته چارج کیدو تعامل پاس ښودل شوي دي.

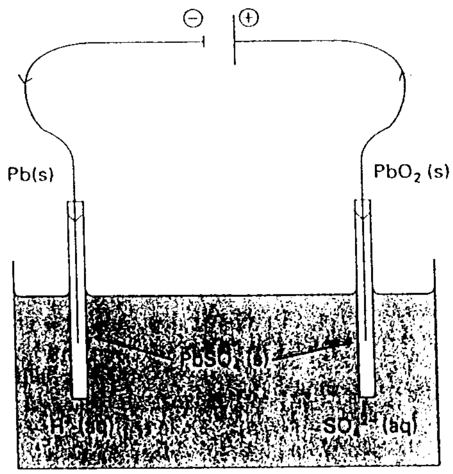

پنځم (5 - 7) شکل : د سربي - تیزابي بطرۍ چارجول

پورتني کیمیاوي تعامل یو رجعي تعامل دی هغه بطرۍ چې په هغې کې د رجعي کیمیاوي تعامل له امله د برق جریان منځ ته راځي د رجعي یا دوئي بطریو په نامه یادیږي. او هغه بطرۍ چه په هغې کې د برق جریان د یو غیر رجعي تعامل په نتیجه کې منځ ته راځي دغسې بطرۍ بیرته نه چارجیږي نو ځکه د غیر رجعي یا اولي بطرۍ په نامه یادیږي.

مثال 2 - سربي - تیزابي بطرۍ (اکو) اکثراً د شپږو حجرو څخه جوړې وي چې په مسلسل ډول تړل کیږي

a - د یوې حجرې ستندارده محرکه قوه (E°) حساب کړۍ.

b - د بطرۍ ستندرده محرکه قوه حساب کړۍ.

c - که سربي تیزابي بطرۍ (اکوا) بې چارجه شي او وغواړۍ چې هغه بیرته چارج کړۍ نو د هغې الکترودونه د یوې بلې بطرۍ (چارجونکي بطرۍ) سره تړۍ. وواياست چې د چارجونکي بطرۍ محرکه قوا باید څومره وي.

جواب :

a - په 1 مثال کې مو ولیدل چې د سربي تیزابي بطرۍ د هرې حجرې په دواړو الکترودو کې $PbSO_4$ جوړیږي د دغه الکترودي تعاملاتو ستندرد الکترودي پوتانسیلونه د (1 - 7) جدول له مخې په لاندې ډول دي.

$$PbO_2/PbSO_4 = +1{,}69$$
$$Pb/PSO_4 = -0{,}36$$

ketabton.com - The Digital Library

که دغه قیمتونه د انرژۍ په دیاگرام کې وښودل شي نو دنوموړي حجري ستندرده محرکه قوه (2,05v) کیږي.

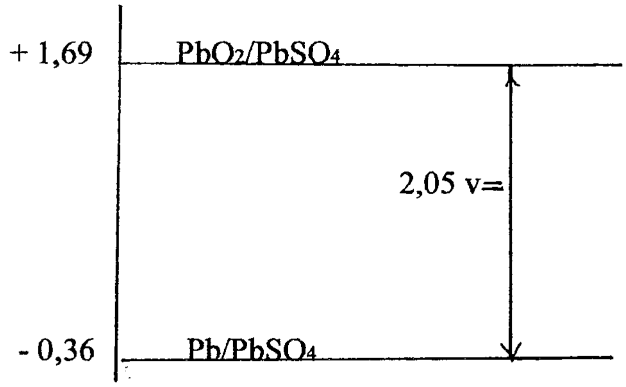

b - دا چې حجرې په مسلسل ډول تړل شوي دي نو د بطرۍ محرکه قوه د ټولو حجرو د محرکو قواؤ د مجموعې سره مساوي کیږي یعني لرو چې:

$$E = 2{,}05 + 2{,}05 + 2{,}05 + 2{,}05 + 2{,}05 + 2{,}05 = 12{,}3\ v$$

c - د بیرته چارجولو په وخت کې باید د بطرۍ مثبت الکترود د منبع (چارجونکې بطرۍ) د مثبت قطب او د بطرۍ منفي الکترود د منبع دمنفي قطب سره وتړل شي. (5 - 7 شکل). او د منبع (چارجونکې بطرۍ) ولتاژ باید د 12,3 V څخه زیات وي.

سوال 1 - کومه بطرۍ وچه بطرۍ بلل کیږي.

جواب : هغه بطرۍ چې الکترولیت ئې د خمیري په شان نه بهیدونکی او یا خو جامد مواد وي د وچې بطرۍ په نامه یادیږي. بعضي وچې بطرۍ یو جستي پوښ لري چې هغه د بعضي مالګو (لکه امونیم کلوراید، جست کلوراید او نور) د خمیري څخه ډک وي او په منځ کې ئې کاربني میله ایښودل شوي وي دلته جستي پوښ د منفي الکترود، کاربني میله د مثبت الکترود او د مالګې خمیره د الکترولیت رول لري. د وچو بطریو څخه په راډیو، ګړیو او د حساب په ماشینونو کې کار اخستل کیږي.

ketabton.com - The Digital Library

سوال 2 – د آواز د اوریدلو لپاره یو ډول کوچنۍ او سپکه آله جوړه شوې چې په غوږ کې اېښودل کېږي.

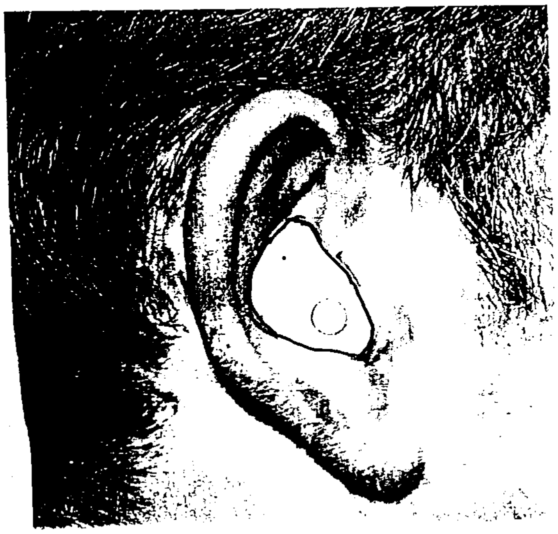

د دې آلې په داخل کې یوه ډېره کوچنۍ جستي هوایي بطرۍ چې خورا آرزانه ده ځای لري په دې بطرۍ کې یوه جستي او بله نکلي ټوټه دواړه په لمدبل کې یو له بل څخه جدا اېښودل شوي او د کوچني نري سیم له لارې وصل دي. د هوا څخه اکسیجن د یو ممبران له لارې د بطرۍ داخل ته نفوذ کوي. دلته جستي ټوټه د احیا گر او پخپله اکسیجن د اکسیدانت رول لري. یعني د جستي ټوټې څخه د Zn^{+2} ایونونه لمدبل ته داخل او الکترونونه په جستي ټوټه کې پاتې کېږي دا الکترونونه د سیم له لارې نکلي ټوټې ته ځي. اکسیجن د نکلي ټوټې څخه الکترونونه اخلي او د لمدبل (اوبو) سره تعامل کوي. په دې بطرۍ کې جستي ټوټه منفي الکترود او نکلي ټوټه مثبت الکترود جوړوي.

a – د جستي هوائي بطرۍ شکل رسم کړی.

b – د دواړو الکترودو کیمیاوي تعاملات ولیکئ.

c – په دې بطرۍ کې د برق د جریان لوری وښایاست.

d – په ستندرد شرایطو کې د دغه بطرۍ محرکه قوه حساب او د انرژۍ په دیاگرام کې یې وښایاست.

ketabton.com - The Digital Library

جواب:

a - اوم (7 - 7) شکل:

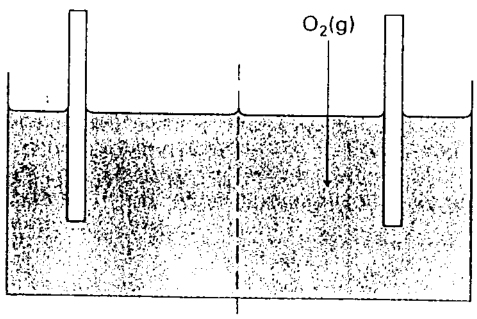

اووم (7 - 7) شکل: جستي هوائي بطری

b -

$$(-) \qquad Zn^{0} - 2\bar{e} \longrightarrow Zn^{+2}$$

$$(+) \qquad O_2 + 2H_2O + 4\bar{e} \longrightarrow 4\overline{OH}$$

c - د برق جریان د منفي الکترود (جست) څخه و مثبت الکترود (نکل) ته ځي.

d - د (7-1) جدول له مخي د مثبت او منفي الکترود قیمتونه په نظر کي نیسو او لیکو چي :

$$E^\circ = \varphi^\circ O_2/\overline{OH} - \varphi^\circ Zn^{0}/Zn^{+2} = +0,40 - (-0,76) = 1,16v$$

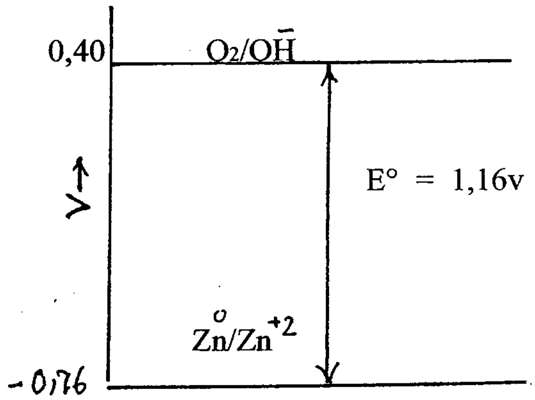

سوال 3 - نن ورځ په فضائي بېړیو، مصنوعي سپوږمیو، ترانسپورتي او جنګي وسایلو کي د حرارتي حجرو (بطریو) څخه کار اخستل کیږي. په حرارتي حجرو کي د کیمیاوي تعامل انرژي د حرارت په شکل نه بلکه مستقیماً د برقي انرژۍ په شکل آزادیږي.

a - د یوې حرارتي بطرۍ شکل رسم کړۍ.

b - ووایاست چي په دې حجره کي د احیا ګر او اکسیدانت په حیث کوم مواد استعمالیږي.

c - د دې حجرې د الکترودو جوړښت تشريح کړی.

d - د دې حجرې الکترودونه يو د بل څخه څرنګه جلا شوي دي.

e - د دې حجرې الکترودي تعاملات او عمومي تعامل وليکی.

جواب:

a - اتم (8 - 7) شکل.

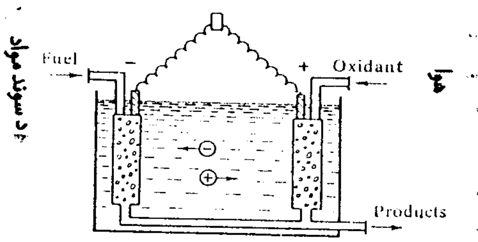

اتم (8 - 7) شکل : حرارتي حجره

b - په دې حجره کې د سون مواد (سکاره، کوکس، طبيعي يا مصنوعي ګاز) احياګر او د هوا اکسيجن د اکسيدانت په حيث استعماليږي.

c - د حرارتي حجرې الکترودونه دنلو څخه جوړ دي. د منفي الکترود نل ته د سون مواد او د مثبت الکترود نل ته هوا داخليږي.

d - دنورو ګلواني حجرو په څير د دې حجرې الکترودونه د الکتروليت (تيزاب، قلوي يا ذوب مالګي) په واسطه يو د بل څخه جلا شوي دي.

e - داسې حرارتي حجره چې د سون مواد ئې هايدروجن او الکتروليت ئې يوه قلوي وي په نظر کې نيسو:

$$(-) \qquad 4O\bar{H} + 2H_2 - 4\bar{e} = 4H_2O$$

$$(+) \qquad 2H_2O + O_2 + 4\bar{e} = 4O\bar{H}$$

$$2H_{2(g)} + O_{2(G)} = 2H_2O_{(L)} \qquad \Delta G^\circ = -474kjmol$$

پورتني کيمياوي تعاملات د الکترودونو (نلونو) او الکتروليت دتماس په سرحد کې صورت مومي. په الکتروليت کې د $\bar{OH}$ ايونونه د سون د موادو د نل په لور او په مسي سيم کې الکترونونه د هوا د نل په لور حرکت کوي. د هايدروجن په الکترود کې پلاتين او پلاديم د کتلست په حيث او د اکسيجن په الکترود کې د CO او Al يا د Mn, Fe او Ag مخلوط د کتلست په حيث په کار وړل کيږي.

ketabton.com - The Digital Library

سوال 7 - یوه ستندرده مسي - جستي الکترو کیمیاوي حجره په نظر کې نیسو په دې حجره کې د مس میله د کاپر سلفیت په یو مولاره محلول کې او د جست میله په یو مولاره جست سلفیت محلول کې ایښودل شوی او د دواړو محلول تر منځ نیمه قابل نفوذه پرده ایښودل کیږي.

a - د دغې حجرې شکل رسم کړی.

b - د دغې حجرې د محرکې قوې ستندرد قیمت حساب او د انرژي په دیا گرام کې ئې وښایاست.

c - د دغه حجرې (+) او (−) الکترودونه وښایاست.

d - که په محلول کې د Cu^{+2} غلظت کم شي نو د دغې حجرې محرکه قوه کمه او که زیاتیږي.

e - تشریح کړی چې د مسي - جستي حجرې څخه 2,2v محرکه قوه څنگه په لاس راتلای شي.

جواب:

a - نهم (9 - 7) شکل :

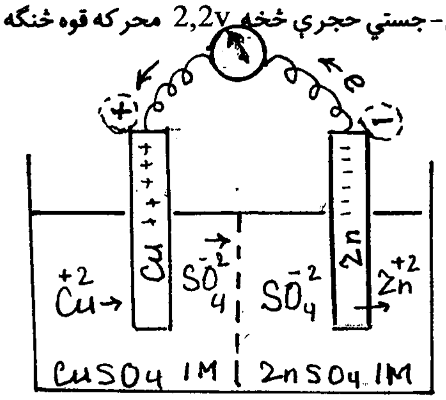

نهم (9 - 7) شکل : مسي - جستي حجره

b - څرنگه چې $aZn^{+2} = aCu^{+2} = 1molL^{-1}$ دی نو د (82) افادې په اساس لیکو چې:

$$E = E^\circ - \frac{0,059}{2}\log\frac{1}{1}$$

$$E = E^\circ$$

$$E^\circ = \varphi^\circ Cu/Cu - \varphi^\circ Zn/Zn = 0,34 - (-0,76) = 1,1v$$

دغه محاسبه د انرژۍ په دیا گرام داسې ښودل کیږي:

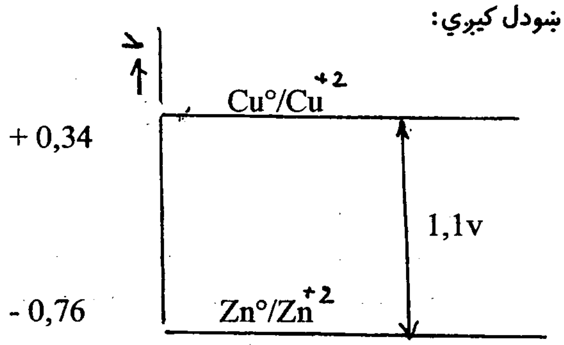

ketabton.com - The Digital Library

c – په دې حجره کې جستې الکترود منفي او مسې الکترود مثبت دی.

d – د (82) افادې څخه ښکاري چې که د مسو غلظت (aCu^{+2}) په دغه حجره کې کم شي نو $\log\frac{aZn^{+2}}{aCu^{+2}}$ زياتيږي دا چې E° ثابت دی نو د aCu^{+2} په کميدو سره E هم کميږي.

دغه تغيرات د انرژۍ په دياگرام کې وګورئ.

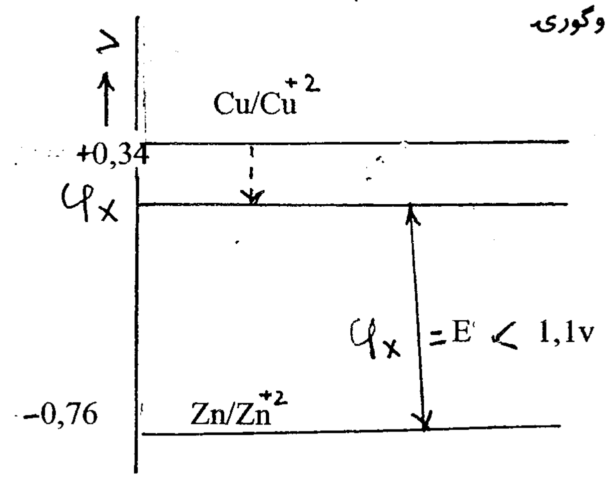

e – که دوه مسې – جستې الکتروکيمياوي حجرې په مسلسل ډول (د يوې حجرې مثبت قطب، د بلې حجرې منفي قطب) يو د بل سره وتړل شي نو د دغه سيستم محرکه قوه 2,2v کميږي.

لاربنوونه:

د موټر د نه چالانيدو علت بعضې وخت د موټر د بطرۍ ضعيفه (بې چارجه) کيدل وي. تاسې کولای شئ چې د موټر بطرۍ د مستقيم برق د يوې منبع په واسطه بيرته چارج او موټر مو چالان کړئ. دلته بايد د بطرۍ منفي قطب د منبع د منفي قطب او د بطرۍ مثبت قطب د منبع د مثبت قطب سره وتړل شي. دلته د برق جريان په معکوس لورې (بيرته بطرۍ ته) جريان کوي او په بطرۍ کې د هغه تعامل معکوس صورت مومي کوم چې په بطرۍ کې د برق د توليد (وتلو) په وخت کې صورت مونده وو.

يادونه :

د الکتروکيمياوي حجرې محرکه قوه په لاندې شرايطو پورې اړه لري.

1 – د احياګر او اکسيدانت قوت

2 – د حجرې په الکتروليت کې د ايونو غلظت

3 – دتودوخې درجه

دا هم بايد زياته شي چې د بطريو په جوړولو کې د ماحول د پاره د بطرۍ دموادو مضريت هم په نظر کې نيول کيږي. مثلاً که د ليتيم – فلورين بطرۍ تصور وکړو د (7 – 1) جدول له مخې د دې بطرۍ محرکه قوه بايد بر تولو زياته وي. مګر ليتيم يو قوي احياګر او فلورين يو قوي اکسيدانت يعنې دواړه ډير فعال عناصر او د ماحول د پاره مضر مواد دي. نو ځکه د دغه موادو څخه بطرۍ نه جوړوي. عملاً کيدای شي چې يوه بطرۍ 4v محرکه قوه ولري. او تر دې زياته محرکه قوه د څو بطريو د مسلسل تړلو څخه لاس ته راتلای شي. هغه بطرۍ چې په هغې کې د الکترودې تعاملاتو حاصلات ځای پر ځای د الکترود په څنګ کې جمع کيږي دغسې بطرۍ بيرته چارج اخستلای شي. نن ورځ ډير زيات برقي آلات په بطريو کار کوي. په غربي نړۍ کې د ترافيکي پيښو د مخنيوي په غرض په

ketabton.com - The Digital Library

لارو کې دریوران د ترافیکو له خوا کنترولیږي چې آیا څومره الکول، ټې څښلي دي. د دې کار لپاره په مختلفو ملکونو کې مختلف آلات په کار وړل کیږي. په (10 - 7) شکل کې دغسې یوه آله ښودل شویده. د دې آلې حساس قسمت یوه ګلواني حجره ده چې دوه الکترودونه لري او دواړه الکترودونه د یو الکترولیت په واسطه یو د بل څخه جلا شوي دي. په منفي الکترود (د اندازه ګیری الکترود) ایتانول د اوبو سره تعامل کوي او کاربندای اکساید جوړیږي.

$$C_2H_5OH + 3H_2O - 12e^- \text{ -------- } 2CO_2 + 12H^+$$

په مثبت الکترود کې د هوا اکسیجن په لاندې ډول تعامل کوي.

$$3O_2 + 12H^+ + 12e^- \text{ ---------- } 6H_2O$$

په دې ډول په دې حجره کې د برق جریان منځ ته راځي. د دې جریان اندازه په هغه الکولو پورې مربوط دی چې د دې آلې منفي الکترود ته داخلیږي. دغه آله ترافیک د دریور خولې ته نیسي او دریور هغه پف کوي چې په نتیجه کې د برق جریان منځ ته راځي. د برق د جریان د شدت له مخې د دریور د خولې په هوا کې د الکولو اندازه معلوموي.

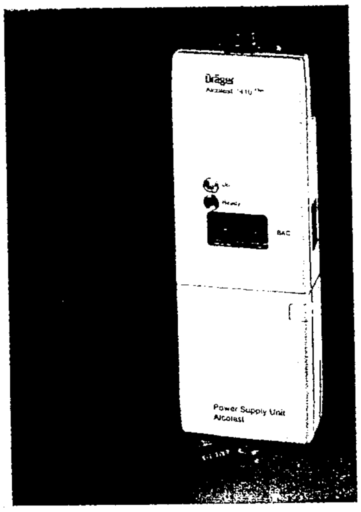

لسم (10 - 7) شکل : په هوا کې د الکولو د اندازه کولو آله

ketabton.com - The Digital Library

6 - 7 . دفلزاتو تخریب:

د محیط د موادو سره د فلزاتو تعامل د فلزاتو د تخریب په نامه یادیږي که وچ مواد (لکه بعضي گازات) د فلزاتو سره تعامل وکړي دغه تخریب کیمیاوي تخریب بلل کیږي. په اوبو یا لمدبل محیط کې د اکسیجن سره د فلزاتو تعامل او د فلزاتو د اکسایدو جوړیدل د الکترو کیمیاوي تخریب یا زنگ وهلو په نامه یادیږي. مثلاً که اوسپني یا فولادو ته اوبه او هوا (اکسیجن) ورسیږي نو د اوسپنیز شي د مخ مختلف قسمتونه د مثبت او منفي الکترودو حیثیت پیدا کوي په الکترودو کې اکسیدیشني او احیاوي تعاملات صورت مومي او بالاخره د اوسپني زنگ جوړیږي.

$$(-) \quad 2Fe_{(S)} - 4\bar{e} \longrightarrow 2Fe^{+2}$$

$$(+) \quad O_2 + 2H_2O + 4\bar{e} \longrightarrow 4\overline{OH}$$

$$2Fe + O_2 + 2H_2O \longrightarrow 2Fe(OH)_2$$

په محلول کې دغه $Fe(OH)_2$ اکسیدایز کیږي او د اوسپني زنگ یا $Fe_2O_3 . 3H_2O$ یا $Fe(OH)_3$ لاس ته راځي. که په فلزاتو کې د نورو عناصرو کثافات موجود وي دلته ډیرې وړې وړې الکترو کیمیاوي حجرې جوړیږي او هغه فلز ډیر ژر تخریبیږي. همدارنگه فلزات د تیزابو او نورو الکترولیتو په محیط کې ډیر ژر تخریبیږي.

سوال 1 -

a - د فلزاتو د تخریب چټکتیا (سرعت) په کومو عواملو پورې اړه لري.

په دې هکله دتعامل کونکو موادو د ذراتو د بین الفازي سطحې د پراخوالي (د ذراتو د کوچني والي) د تعامل کونکو موادو د غلظت او دتعامل د تودوخې د درجې تاثیر د فعاله ټکرونو د تیورۍ پر بنسټ توضیح کړۍ.

b - د وچې هوا لرونکو ملکونو په پرتله په اروپائي ملکو کې موتران ژر زنگ وهي او خرابیږي. دغه موضوع تشریح کړۍ.

جواب:

a - د فعاله ټکرونو د تیورۍ پر اساس د دوو مادو د ذراتو تر منځ کیمیاوي تعامل هغه وخت صورت مومي چې د هغوئ ذرات یو د بل سره ټکر وکړي. هر ټکر د تعامل سبب نه گرځي بلکه هغه ټکرونه چې په هغو کې د تعامل کونکو ذراتو انرژي کافي زیاته وي تر څو ذرات سخت ټکر وکړي او الکتروني قشرونه ئې یو بل ته نژدې او تعامل صورت وموي. داسې ټکرونه د فعاله ټکرونو په نامه یادیږي. که د تعامل کونو موادو کتلې په کوچنیو ذراتو بدلې شي دلته د ذراتو بین الفازي سطحه زیاته او د ذراتو تر منځ د فعاله ټکرونو امکان زیاتیږي او په نتیجه کې د تعامل د سرعت د زیاتیدو احتمال زیاتیږي همدارنگه که د تعامل کونکوموادو ذرات (غلظت) زیات وي نو د فعاله ټکرونو امکان او هم د تعامل د سرعت د زیاتیدو احتمال زیاتیږي که د تعامل د تودوخې درجه لوړه شي نو د تعامل کونکو موادو د ذراتو انرژي زیاتیږي دلته فعال ذرات او د فعاله ټکرونو امکان زیاتیږي او په نتیجه کې د تودوخې د درجې په لوړیدو سره د تعامل سرعت زیاتیږي.

b - د زنگ وهلو دپاره دوه اساسي شرطونه د اوبو او هوا موجودیت دی. دا چې په اروپا کې بارانونه ډیر دي نو ځکه

ketabton.com - The Digital Library

مټران په اروپا کې ژر زنګ وهي او ژر خرابيږي.
سوال 2 - په بتوني جوړښتونو کي د سمنتو په منځ کي د اوسپني سيمان ايښودل کيږي. که د اوسپني سيمان زنګ ووهي نو واياست چي بتون خرابيږي او که نه؟
جواب : د اوسپني په پرتله د اوسپني د اکسايد (د اوسپني د زنګ) حجم زيات دی کله چي د بتون په منځ کي اوسپنه زنګ وکړي د هغي حجم زيات شي او د هغي په شا وخوا بتون کي چاونه پيدا کيږي.
يادوني:
اوسپنه د نورو فلزاتو په پرتله په تخنيک او تعميراتي جوړښتونو کي ډيره استعماليږي د بلي خوا د اوبو او هوا په موجوديت کي اوسپنه زنګ وهي او خرابيږي چي له دي پلوه په نړۍ کي هر کال په مليارد و ډالره تاوان رسيږي نو په دې لحاظ د زنګ وهلو څخه د اوسپنيز جوړښتو ساتنه لوی اقتصادي ارزښت لري. د زنګ وهلو څخه د اوسپني حفاظت په دوه طريقو کيدای شي.
1 - که اوسپني ته اوبه او هوا ونه رسيږي نو هغه زنګ نه کوي د دې کار لپاره اوسپنيز جوړښتو ته د پلاستيک ، ښيښې يا د يو بل فلز پوښ جوړوي او يا ئي په مخصوصو رنګونو رنګوي.
2 - اوسپنه د يو بل فعال فلز (قوي احياګر) سره مستقيماً) يا د يو فلزي سيم په واسطه وصل کوي. اوس که دې محيط ته اکسيجن (اکسيدانت) راشي نو هغه فعال فلز د اکسيجن سره تعامل کوي او اوسپنه زنګ نه وهي. دغه فعال فلز د قرباني فلز په نامه ياديږي.
پاس مو وويل چي د اوسپني د زنګ وهني د مخنيوي په غرض اوسپنيز سامانونه په يو بل فلز پوښوي. په دې هکله د جستو (Zn) او د قلعي پوښونه په پام کي نيسو که (7 - 1) جدول ته پام وکړو نو ليدل کيږي چي جست د اوسپني په پرتله يو فعال فلز (قوي احياګر) او قلعي د اوسپني په پرتله کم فعال فلز (ضعيف احيا ګر)دی. اوس د اوسپني دوه سامانونه په پام کي نيسو چي يو ئي په جستو او بل ئي په قلعي پوښل شوی دی. تر څو چي دواړه پوښونه سالم دي د اوسپني دواړه سامانو ته اوبه او هوا نه رسيږي او زنګ نه وهي. د زماني په تيريدو سره جستي پوښ په ZnO او قلعي پوښ په SnO بدليږي او اوسپنه د زنګ وهلو څخه ساتي. خو که چيرې په دغه پوښونو کي سوري وشي او اوبه او هوا اوسپني ته ورسيږي. نو د دغه پوښونو ارزښت فرق پيدا کوي د اوبو په موجوديت کي جست او اوسپنه همدارنګه قلعي او اوسپنه ګلواني حجرې جوړوي. دا چي جست د اوسپني په پرتله فعال فلز (قوي احيا ګر) دی نو جستي پوښ د حجرې منفي الکترود او اوسپنه د حجرې مثبت الکترود ګرځي چي په نتيجه کي جست د اکسيجن سره تعامل کوي او اوسپنه پر ځای پاتي کيږي او نه تخريبيږي دا چي اوسپنه د قلعي په پرتله فعال فلز (قوي احياګر) دی نو د قلعي او اوسپني په حجره کي اوسپنه د حجرې منفي الکترود او قلعي د هغي مثبت الکترود ګرځي دلته په حجره کي د عمومي تعامل په نتيجه کي اوسپنه د اکسيجن سره تعامل کوي او د اوسپني اکسايد يعني زنګ جوړيږي. له دی ځايه معلوميږي چي که يو فلز د بل فلز په واسطه پوښ کيږي نو بهتر ده چي د پوښ فلز د اصلي فلز په پرتله ډير فعال وي.
سوال 3 - ولي اوسپني ته د جستو پوښ ورکوي په داسې حال کي چي د اوسپني زنګ د اوسپني اکسايد دی. جست هم د جستو په اکسايد اوړي.
جواب: د اوسپني اکسايد داسې کرستلي جوړښت لري چي د اوسپني د کرستلي جوړښت څخه ډير فرق لري نو ځکه دا اکسايد د اوسپني پر مخ نه نښلي او د باد او باران په واسطه د اوسپني له مخ څخه جدا کيږي او اوسپنه بيا زنګ وهي مګر د جستو د اکسايد کرستلي جوړښت داسې دی چي د اوسپني پر مخ جوخت نښلي او اوسپنه د زنګ وهلو څخه ساتي.

ketabton.com - The Digital Library

سوال 4 - د فلزاتو ښيښه ئي پوښ د څه په نامه يادېږي.
جواب : د فلزاتو پر مخ شيشه ئي پوښ دايمالي په نامه يادېږي دغه پوښ د SiO_2 ، BO_3 د قلوي فلزاتو د اکسايدونو TiO_2, Al_2O_3 او د سرب د اکسايد څخه لاس ته راځي دغه پوښ فلزات د تخريب څخه ساتي.
سوال 5 - اوسپنې ته د قلعي پوښ ورکوي خو کله چې په دغه پوښ کې سوري وشي نو دا اوسپنه د بې پوښه اوسپنې څخه ژر زنګ وهي وواياست چې بيا هم ولې اوسپنې ته د قلعي پوښ ورکوي.
جواب : اوسپنه او جست دواړه فعال فلزات دي چې په آسانۍ په تيزابو کې حل کېږي. ولې قلعي کم فعال فلز دی او په تيزابو کې په آسانۍ نه حل کېږي. بعضې سابه او تازه ميوې تيزاب لري چې د اوسپنې لوښي يا په جستو پوښل شوي د اوسپنې لوښي حل کوي نو څکه دغه خوراکي شيان په حلبي لوښو (قطيو) کې ساتل کېږي. حلبي قطۍ د اوسپنې څخه جوړې او په قلعي پوښل شوي وي.
سوال 6 - يوه جستي ناوه او بله مسي ناوه په پام کې نيسو. په دغه دواړو ناوو کې د اوسپنې ميخ ايښودل کېږي. وواياست چې کومه ناوه به ژر سورۍ او خرابه شي.
حل : د اوبه په موجوديت کې جستي ناوه د اوسپنې د ميخ سره او مسي ناوه د اوسپنې د ميخ سره دوه ګلواني حجرې جوړوي. په جستي ناوه کې داسې تعامل صورت نيسي.

$$Zn^{\circ} - 2\bar{e} \longrightarrow Zn^{+2}$$

$$Fe^{+2} + 2e \longrightarrow Fe^{\circ}$$

$$Zn^{\circ} + Fe^{+2} \longrightarrow Zn^{+2} + Fe^{\circ}$$

يعنې په جستي ناوه کې جست حلېږي او په ناوه کې سوری کېږي.
د مسو او د اوسپنې د ميخ په ناوه کې داسې تعامل صورت مومي.

$$Fe^{\circ} - 2\bar{e} \longrightarrow Fe^{+2}$$

$$Cu^{+2} + 2\bar{e} \longrightarrow Cu^{\circ}$$

$$Fe^{\circ} + Cu^{+2} \longrightarrow Fe^{+2} + Cu^{\circ}$$

نو په مسي ناوه کې ميخ حلېږي او مسي ناوه ساتل کېږي.
سوال 7 - اوسپنه يو داسې فلز دی چې د نورو فلزاتو په پرتله په پراخه پيمانه په تخنيک کې استعمالېږي.
a - ولې اوسپنه د نورو فلزاتو په پرتله په تخنيک کې ډېره استعمالېږي.
b - په پلونو، بتوني ساختمانونو او نورو هغو ځايو کې چې اوسپنې ته لمدبل رسېږي د اوسپنې د زنګ وهلو د مخنيوي په غرض د اوسپنې سره په تماس کې يو بل قرباني فلز (داسې فلز چې د اوسپنې څخه ئي احياګري فعاليت زيات وي) ايښودل کېږي. وواياست چې دغه کار څه فايده لري.
جواب :
a - د يوې خوا اوسپنه په طبيعت کې ډېره پيدا کېږي او استحصال ئي ارزان دی. د بلې خوا اوسپنه داسې فزيکي خواص لري چې د هغو له برکته د اوسپنې څخه کلک او مضبوط شيان جوړېدای شي.

ketabton.com - The Digital Library

b - تر څو چې قرباني فلز ختم نه وي اوسپنه زنګ نه وهي. قرباني فلز د اوسپنيز ساختمان په داسې قسمت کې اینبودل کیږي چې هغه په آسانۍ جدا، بدلیدای او نوی کیدای شي او د ټول ساختمان ړنګولو او نوي کولو ته ضرورت نه پیښیږي.

سوال 8 - په دریابو نو کې د تیلو دراایستلو دپاره د اوسپنې یوه مصنوعي جزیره ګۍ جوړوي. که په یوه ورځ کې د اوسپنې د زنګ وهلو سرعت $25mg \cdot dm^{-2}$ وي او د جزیره ګۍ عمومي سطحه $100m^2$ وي نو حساب کړۍ چې د یو کال دپاره د زنګ وهلو څخه د دغه جزیره ګۍ د ژغورنې دپاره څو کیلو ګرامه جست ضرور دي.

جواب: په اوبو کې د اوسپنې او جستو تر منځ داسې تعامل صورت مومي:

$$Zn^{\circ} + Fe^{+2} \longrightarrow Zn^{+2} + Fe^{\circ}(s)$$

د پورتنۍ معادلې څخه معلومیږي چې د یو مول جستو په واسطه د اوسپنې یو مول ایونونه بیرته په اوسپنه بدلیږي. یعنې یو مول حل شوې اوسپنه بیرته په فلزي اوسپنه اوړي یا په بل عبارت یو مول جست یو مول اوسپنه له زنګ وهلو څخه ژغوري. د بلې خوا که د اوسپنې سطحه $1dm^2$ وي نو په یوه ورځ کې د هغې څخه $25mg$ په اوبو کې حلیږي. دا چې د جزیر ګۍ خارجي سطحه $100m^2$ ده نو په یوه ورځ کې د دغې جزیره ګۍ څخه لاندې مقدار په اوبو کې حلیږي:

$$25 \, . \, 1dm^2 \, . \, 100m^2 = 25 \, . \, 1 \, . \, (100 \, . \, 100dm^2) = 2{,}5 \, . \, 10^5 \text{ mg} = 2{,}5 . 10^2 \text{ gr } Fe(s)$$

او په یو کال کې:

$$2{,}5 \; 10^2 \, . \, 365 = 9{,}13 \; . \, 10^4 \text{ g } Fe(s) \, .$$
$$9{,}13 \, . \, 10^4 \div 55{,}85 = 1{,}63 \, . \, 10^3 \text{ mol } Fe(s)$$

د پورتنۍ کیمیاوي معادلې په اساس یو مول جست یو مول اوسپنه د زنګ وهلو څخه ژغوري که د جست مولي کتله په پام کې ونیسو نو لیکو چې:

$$1{,}63 \, . \, 10^3 \cdot 65{,}38 = 1{,}07 \, . \, 10^5 \text{ g} = 1{,}07 \, . \, 10^2 \text{ kg } Zn \, (s)$$

یعنې د یو کال دپاره دغه جزیره ګۍ په $1{,}07 \, . \, 10^2$ kg جستو د زنګ وهلو څخه ژغورل کیدای شي.

2 - 6 - 7 . د سودیم کلوراید الکترولیز:

الف - **د سودیم کلوراید د مذابي الکترولیز:** الکترولیتونه په محلول او د مذابي په حالت که په مثبت او منفي ایونو انفکاک کوي. مثلاً سودیم کلوراید د مذابي په حالت که د Na^{+} او Cl^{-} ایونو په شکل وجود لري. کله

ketabton.com - The Digital Library

چې د دې مذابې څخه د مستقیم برق جریان تیریږي نو د Na^{+} ایونونه منفي الکترود (کتود) او د Cl^{-} ایونونه مثبت الکترود (انود)ته ځي.

$$2NaCl \xrightarrow{\text{ذوب}} 2Na^{+} + 2Cl^{-}$$

(−) کتود

$$2Na^{+} + 2e^{-} \xrightarrow{\text{احیا}} 2Na^{\circ}$$

(+) انود

$$2Cl^{-} - 2e^{-} \xrightarrow{\text{اکسیدیشن}} Cl^{\circ}_2$$

په کتود کې د سودیم ایونونه احیا کیږي او فلزي سودیم جوړوي. او په انود کې د کلورین ایونونه اکسیدیشن کیږي او د کلورین گاز آزادیږي.

ب - د سودیم کلوراید د اوبو د محلول الکترولیز :

پاس مو ولیدل چې د سودیم کلوراید په مذابه کې یواځې د همدې مالگې ایونونه Na^{+} او Cl^{-} وجود لري مگر د سودیم کلوراید د اوبو په محلول کې اوبه او د Na^{+} او Cl^{-} ایونونه وجود لري دلته په کتود کې د Na^{+} او H_2O د احیا د تعاملاتو له جملې څخه هغه تعامل صورت نیسي د کوم دپاره چې کمه انرژي مصرفیږي.

د (7-1) جدول څخه ښکاري چې H_2O د Na^{+} په پرتله قوي اکسیدانت دی نو دلته په کتود کې اوبه احیا او هایدروجن آزادیږي.

$$(-) \qquad 2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH$$

په آنود کې کلورین په استثنائي ډول د اوبو څخه د مخه اکسیدایز کیږي او په انود کې د کلورین گاز لاس ته راځي.

$$(+) \qquad 2Cl^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Cl^{\circ}_2$$

پس د سودیم کلوراید د اوبو د محلول د الکترولیز په جریان کې په کتود کې د هایدروجن گاز او په آنود کې د کلورین گاز آزادیږي او د سودیم هایدروکساید محلول هم په لاس راځي. خالص سودیم هایدروکساید(کاستک سودا) په صنعت کې په هم دې طریقه حاصلیږي.

$$2NaCl + 2H_2O \xrightarrow{\text{الکترولیز}} 2NaOH + H^{\circ}_2 + Cl^{\circ}_2$$

د پورتني مثال څخه څرگندیږي چې د خالصې کیمیاوي مادې د مذابې د الکترولیز او د هغې مادې د اوبو د محلول د

ketabton.com - The Digital Library

الکترولیز حاصلات کیدای شي چي فرق ولري. پاس مو ولیدل چي د محلول د الکترولیز په وخت په کتود کي د مختلفو کیتونو له جملي څخه تر ټولو قوي اکسیدانت او په انود کي د مختلفو انیونو له ډلي څخه ډیر قوي احیا گر په الکترودي تعاملاتو کي برخه اخلي. که د الکترولیز د آلي کوم الکترود منحل وي نو هغه هم په دغه مسابقه کي شاملیږي. د اکسیدانت او احیا گر نسبي قوت د (1 - 7) جدول څخه معلومیدای شي.

په آنود کي کیمیاوي تعاملات :

که د اوبو د محلول د الکترولیز په وخت کي په انود کي اوبه او Cl^- او Br^-, I^- انیونونه راټول وي نو د (1 - 7) جدول له مخي لمړی I^- بیا Br^- او په آخر کي Cl^- الکترونونه د لاسه ورکوي(اکسیدایز کیږي) او په نتیجه کي په آنود کي I_2, Br_2 او Cl_2 آزادیږي. که په انود کي اوبه او اکسیجن لرونکي انیونونه لکه SO_4^{-2}, CO_3^{-2}, NO_3^- او نور راټول وي نو دلته اوبه الکترولیز کیږي او نوموړي انیونونه پاتي کیږي. په دي صورت کي O_2 په انود کي آزادیږي.

$$(+)\quad 2H_2O - 4\bar{e} \longrightarrow O_2 + 4H^+ \qquad E^\circ = +1{,}23v$$

په کتود کي کیمیاوي تعاملات :

که په کتود کي اوبه او له هغي څخه ضعیفه اکسیدانتونه لکه Li^+, K^+, Na^+, Mg^{+2}, Ca^{+2}, Ba^{+2}, او نور کیتونونه راټول وي نو دلته قوي اکسیدانت (اوبه) الکترولیز کیږي په کتود کي هایدروجن آزاد او پاتي محیط قلوي گرځي.

$$(-)\quad 2H_2O + 2\bar{e} \longrightarrow H_2 + 2OH^- \qquad E^\circ = -0{,}83V$$

مگر که په کتود کي اوبه او له هغي څخه قوي اکسیدانتونه لکه Au^+ , Ag^+ , Hg^{+2}, Cu^{+2} , او نور راټول وي نو دلته پخپله دغه قوي اکسیدانتونه احیا او د هغوئ مربوط فلزات آزادیږي.

یادونه:

لکه چي مو ولیدل د اوبو دمحلول په کتودي تعاملاتو کي اوبه هم اکسیدانت او هم د احیاگر په حیث عمل کوي. په کتودي تعامل کي اوبه الکترونونه اخلي او د اکسیدانت په حیث عمل کوي په (1 - 7) جدول کي د اکسیدانت په حیث د اوبو ستندرد الکترودي پوتانسیل $E^\circ = -0{,}83v$ دی نو د اکسیدانتونو په قطار کي د H_2O $(E^\circ = -0{,}83V)$ څخه د F_2 په لور د اوبو څخه قوي اکسیدانتونه او د H_2O $(E^\circ = -0{,}83V)$ څخه د Li^+ په لور د اوبو څخه ضعیف اکسیدانتونه ځای لري .

په انودي تعامل کي اوبه الکترونونه د لاسه ورکوي او د احیا گر په صفت عمل کوي دلته د اوبو ستندرد الکترودي پوتانسیل $E^\circ = +1{,}23v$ دی. نو د احیا گرو په قطار کي د H_2O $(E^\circ = +1{,}23V)$ څخه د Li په لور قوي او د H_2O $(E^\circ = +1{,}23v)$ د F^- په لور د ابو څخه ضعیفه احیا گر قرار لري . نو په انود کي د نورو موادو ستندرد الکترودي پوتانسیلونه د دي عدد سره مقایسه او بیا قوي او ضعیف احیا گر تعینیږي.

تجربه :

د موادو د الکترولیز دپاره لاندي شیان ضرور دي.

1 - د مستقیم جریان منبع

2 - مایع الکترولیت یا د الکترولیت محلول چي ایونونه پکي آزاد حرکت کوي.

3 - دوه فلزي یا دوه کاربني الکترودونه. د کاربن او پلاتین الکترودونه د الکترولیز په جریان کي نه حلیږي نو ځکه د

ketabton.com - The Digital Library

غیر منحل الکترودونو په نامه یادیږي. او د نورو فلزاتو الکترودونه کوم چي د الکترولیز په جریان کي حل کیږي د منحل الکترودو په نامه یادیږي.

عمل : په یو بیکر کي دوه کاربني الکترودونه کښېږدئ او بیا یو الکترود د بطرئ (+) قطب او بل الکترود د بطرئ د (-) قطب سره وتړئ. اوس د دې آلې په واسطه د کاپر برومايد، کاپر کلورايد، سوديم سلفيت او د پوتاسيم برومايد محلول نه جدا جدا الکترولیز کړئ.

b - اوس د کاربني الکترودو پر ځای د مس دوه الکترودونه په ګیلاس کي کښېږدئ او په دې آله کي د سوديم کاربونيت محلول الکترولیز کړئ.

c - د هر محلول د الکترولیز په صورت کي الکترودي نیم تعاملات او عمومي تعامل او هم هغه مواد چي په الکترود کي آزادیږي ولیکئ.

مشاهدات : د کاپر برمايد د محلول د الکترولیز په وخت کي د کتود تر څنګ سور رنګي رسوب او آنود په شا وخوا کي سور بنفشي نګی محلول جوړیدل د دې معنی لري چي په کتود کي مس او په انود کي برومين آزادیږي.

د کاپر کلورايد د الکترولیز په وخت په کتود کي د سور رنګه رسوب او په انود کي د شين ژیړ بخن ګاز آزادیدل په کتود کي د مس او په انود کي د کلورين د آزادیدو نښه ده.

د سوديم سلفيت د الکترولیز په وخت په کتود کي د هايدروجن ګاز او په انود کي د اکسیجن ګاز آزادیږي.

د پوتاسيم برومايد د الکترولیز په نتیجه کي په کتود کي هايدروجن او په انود کي سور بنفشي رنګه مايع (Br_2) جوړیږي. په پورتنیو تجربو کي په خپله الکترودي مواد (c یا pt) په کتودي تعاملاتو کي برخه نه اخلي.

په مسي الکترودونو د سوديم کاربو نيت د محلول د الکترولیز په وخت په کتود او انود کي لاندي مواد موجودوي.

کتود: Na^{+} , H_2O , Cu

انود : CO_3^{-2} , H_2O , Cu

دلته په کتود کي هايدروجن آزادیږي او په انود کي مسي الکترود حل او کوچنی کیږي. د پورتنیو تجربو الکتر ودي تعاملات لاندي ورکړل شوي دي.

د کاپر برومايد الکترولیز

$$CuBr_2 \xrightarrow{\text{حل}} Cu^{+2}_{(aq)} + 2Br^{-}_{(aq)}$$

کتود (-) $\quad Cu^{+2} + 2e^{-} \longrightarrow Cu^{\circ}$

انود (+) $\quad 2Br^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Br_2$

د کاپر کلورايد الکترولیز

$$CuCl_2 \xrightarrow{\text{حل}} Cu^{+2}_{aq} + 2Cl^{-}_{aq}$$

کتود (-) $\quad Cu^{+2} + 2e^{-} \longrightarrow Cu^{\circ}$

انود (+) $\quad 2Cl^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Cl_2$

ketabton.com - The Digital Library

د سوديم سلفيت الكتروليز

$$Na_2SO_4 \xrightarrow{\text{حل}} 2Na^{+}_{aq} + SO_4^{-2}{}_{aq}$$

کتود (-) $2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$

انود (+) $2H_2O - 4e^{-} \longrightarrow O_2 + 4H^{+}$

د پوتاسيم برومايد الكتروليز

$$kBr \xrightarrow{\text{حل}} K^{+}_{a.q} + Br^{-}_{a.q}$$

کتود (-) $2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$

انود (+) $2Br^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Br_2$

د منحل الكترود (Cu) په واسطه د سوديم كاربونيت الكتروليز

دلته په کتود کي Cu^{0}*، H_2O او Na^{+} موجود وي. د (1 - 7) جدول له مخي د دغه موادو له جملي څخه اوبه ($E° = -0,83v$) قوي اکسيدانت دی چي د کتود څخه الكترونونه اخلي او په خپله احيا کيږي. نو ځکه دلته په کتود کي هايدروجن آزاديږي.

کتود (-) $2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$

په انود کي Cu^{0} ، H_2O ($E° = +1,23v$) او CO_3^{-2} راټوليږي. د (1 - 7) جدول له مخي د دغه موادو له جملي څخه په خپله الكترود (Cu^{0}) قوي احيا گر دی نو ځکه په انود کي لاندي تعامل صورت مومي.

انود (+) $Cu^{0} - 2e^{-} \longrightarrow Cu^{+2}$

او مسي الكترود په تدريج سره حل او کوچنی کيږي.

يادونه:

د کومو مالگو د الكتروليز په جريان کي چي د H^{+} يا OH^{-} ايونونه جوړيږي د دغه ايونو د پيژندني لپاره کيدای شي چي د الكترودو په محيط کي لازم کيمياوي معرفونه استعمال شي.

سوال 1 - د غير منحل الكترودود (کاربني ميله يا پلاتيني لوحه) په واسطه داسي محلول چي په هغي کي د سلور نايتريت او کاپر سلفيت مالگي حل وي الكتروليز کيږي.

a - که الكتروليز د ډير وخت لپاره ادامه ومومي نو ووایاست چي په منفي الكترود کي کوم ايونونه لمړی او کوم وروستي احيا کيږي.

---

* آزاد فلزات اکسيدانت ($M^{0} + e^{-} \longrightarrow M^{-}$) نشي کيدای.

ketabton.com - The Digital Library

b - په یو محلول کې د پوتاسیم ایوداید، پوتاسیم برومایډ او پوتاسیم کلوراید مالګي حل دي. که د مستقیم برق جریان د دغه محلول څخه د ډیر وخت لپاره تیر شي نو ووایاست چې په مثبت الکترود کې کوم ایونونه لمړی او کوم وروستی اکسیدایز کیږي.

جواب :

a - منفي الکترود کې اوبه $(E° = -0,83v)$ او د $\overset{+}{Ag}$ او $\overset{+2}{Cu}$ ایونونه راټولیږي. د $(1-7)$ جدول له مخې دلته لمړی $\overset{+}{Ag}$ او بیا $\overset{+2}{Cu}$ احیا کیږي.

b - په مثبت الکترود کې اوبه $(E = +1,23v)$ او د $\bar{I}$, $\bar{Br}$ او $\bar{Cl}$ ایونونه راټولیږي د $(1-7)$ جدول له مخې دلته لمړی $\bar{I}$ بیا $\bar{Br}$ او په آخر کې $\bar{Cl}$ الکترونونه د لاسه ورکوي (اکسیدایز کیږي) یعني په انود کې لمړی د I_2 بیا Br_2 او په آخر کې Cl_2 آزادیږي.

سوال 2 - د پوتاسیم سلفیت دمالګې محلول الکترولیز کیږي.

a - په کتود او انود کې کوم مواد آزادیږي. کیمیاوي معادلې ئې ولیکئ.

b - په کتود او انود کې د آزاد شویو موادو مولي نسبت څو دی.

c - په کتود او انود کې د آزاد شویو موادو (ګازاتو) د حجمونو نسبت څو دی.

d - مقطرې اوبه ولې نه الکترولیز کیږي.

جواب :

a - د (1-7) جدول له مخې دلته یوازې اوبه الکترولیز کیږي چې په کتود کې هایدروجن او په انود کې اکسیجن آزادیږي. په انود کې اوبه الکترونونه د لاسه ورکوي چې همدغه تعداد الکترونونه په کتود کې اوبه اخلي پس لیکو چې:

$$\text{انود} \quad (+) \quad 2H_2O - 4\bar{e} \longrightarrow O_2 + 4H^+ \qquad 2 \,/\, 1$$
$$\text{کتود} \quad (-) \quad 2H_2O + 2\bar{e} \longrightarrow H_2 + 2\bar{OH} \qquad 4 \,/\, 2$$

b - پورتني ضریبونه په پام کې نیسو او لیکو چې:

$$\text{انود} \quad (+) \quad 2H_2O - 4\bar{e} \longrightarrow O_2 + 4H^+$$
$$\text{کتود} \quad (-) \quad 4H_2O + 4\bar{e} \longrightarrow 2H_2 + 4\bar{OH}$$

لیدل کیږي چې په انود کې یو مول اکسیجن او په کتود کې دوه موله هایدروجن آزادیږي. پس د دغه ګازاتو د مولو نسبت مساوي کیږي له:

$$O_2 : H_2 = 1:2$$

دا چې په دواړو الکترودو کې فشار او د تودوخې درجه یو شی ده پس د دغه ګازاتو د مولو او د حجمو نو نسبت یو شی دی.

$$VO_2 : VH_2 = 1 : 2$$

d - د مقطرو اوبو برقي هدایت ډیر کم دی. له دې څخه معلومیږي چې په مقطرو اوبو کې آزاد $\overset{+}{H}$ او $\bar{OH}$

ketabton.com - The Digital Library

ایونونه ډیر کم وي. کله چې د بق جریان د مستقیم برق د منبع څخه دواړو الکترودونه ورشي نو په مقطرو اوبو کې د آزادو ایونو د نشتوالي له کبله د برق جریان د یو الکترود څخه بل الکترود ته نه ځي د برق سلسله نه تړل کیږي او الکترولیز صورت نه مومي.

سوال 3 - د لاندې سیستمونو د الکترولیز په صورت کې الکترودي نیم تعاملات ولیکئ.

a - الکترودونه د جست او محلول د پتاسیم سلفیت.

b - الکترودونه د پلاتین او محلول د مګنیزیم ایوداید.

c - الکترودونه د نقرې او محلول د کاپر کلوراید.

جواب :

a - د (1 - 7) جدول له مخې په هر سیستم کې جدا جدا قوي اکسیدانت او قوي احیا ګر پیدا کوو. قوي اکسیدانت او قوي احیاګر د قوس نه بهر لیکو. او لرو چې:

انود (+) (SO_4^{-2}, H_2O) , $Zn^{0} - 2e^{-} \longrightarrow Zn^{+2}$

کتود (-) (K^{+}, Zn^{0}) , $2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$

-b کتود (-) (Mg , Pt) , $2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$

انود (+) (H_2 , Pt) , $2I^{-}\ 2e^{-} \longrightarrow I_2^{0}$

- c کتود (-) (H_2 , Ag^{0}) , $Cu^{+2} + 2e^{-} \longrightarrow Cu^{0}$

انود (+) (H_2O , Cl^{-}) , $Ag^{0} - 1e^{-} \longrightarrow Ag^{+}$

سوال 4 - د الکترولیز د آلې الکترودونه د مس څخه جوړ دي. که په دې آلې د جست کلوراید محلول الکترولیز شي نو د څه وخت وروسته منفي الکترود 1,2 ګرامه زیاتیږي.

a - په دواړو الکترود کې نیم تعاملات ولیکئ.

b - حساب کړئ چې مثبت الکترد څو ګرامه کم شوی دی.

حل : د دې سیستم په الکترودو کې لاندې مواد راټولیږي.

کتود (-) Cu^{0} , H_2O Zn^{+2}

انود (+) Cu^{0} , H_2O , $2Cl^{-}$

د (1 - 7) جدول له مخې د کتود د موادو څخه Zn^{+2} قوي اکسیدانت دی او د انود د موادو له جملې څخه Cu^{0} قوي احیاګر دی پس لرو چې:

ketabton.com - The Digital Library

کتود (-) $Zn^{+2} + 2e^{-} \longrightarrow Zn^{\circ}$

انود (+) $Cu^{\circ} - 2e^{-} \longrightarrow Cu^{+2}$

b - له الکترودي تعاملاتو څخه ښکاري چې که په انود کې یو مول مس حل شي نو په کتود کې یو مول جست حاصل او د کتود وزن زیاتیږي.
د مسو مولي کتله 63,55gr او د جستو مولي کتله 65,38gr ده.
پس که په کتود کې 10^{-2} . 1,84 = 65,38 : 1,2 موله جستو رسوب کړی نو په انود کې هم $1,84 \, . \, 10^{-2}$ موله مس د مس د الکترود څخه جدا (حل) شوي دي چې $1,84 \, . \, 10^{-2}$ موله مس $1,84 \, . \, 10^{-2} \, . \, 63,55 = 1,2g$ کیږي. یعني د مس د الکترودڅخه 1,2gr مس په محلول کې حل شوي دي. په کتود کې د جستو د رسوب او په انود کې د مسو حل شوی مقدار (gr) څکه مساوي دی چې د دغه دواړو فلزاتو مولي کتلي تقریباً یو شی دي.

سوال 5 - که د الکترولیز په آله کې الکترودونه غیر منحل او په دغه آله د لاندې موادو رقیق محلولونه الکترولیز شي نو د الکترولیز څخه د لاس ته راغلیو موادو د مولو نسبت و ښایاست.

1 - د مالګې تیزاب
2 - د ګوګړو تیزاب
3 - سودیم هایدروکساید
4 - پتاسیم هایدروکساید
5 - د نل اوبه

جواب : دلته الکترودونه غیر منحل دي نو په الکترودي تعاملاتو کې یواځې د الکترولیت ایونونه احیا او اکسیدایز کیږي.

-1
$$HCl \xrightarrow{\text{حل}} H^{+}_{a.q} + Cl^{-}_{(aq)}$$

کتود (-) $H_2O \, , H^{+}$ $\qquad 2H^{+} + 2e^{-} \longrightarrow H_2$ / 1

انود (+) $H_2O \, , Cl^{-}$ $\qquad 2Cl^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Cl_2$ / 1

لکه چې لیدل کیږي په دواړو الکترودي تعاملاتو کې د الکترونو راکړه ورکړه مساوي ده نو څکه په الکترودو کې د حاصل شویو موادو د مولو نسبت $H_2 : Cl_2 = 1 : 1$ دی.

- 2
$$H_2SO_4 \xrightarrow{\text{حل}} 2H_{(aq)} + SO_{4\,(aq)}$$

کتود (-) $2H^{+} + 2e^{-} \longrightarrow H_2$ / 4 / 2

انود (+) $2H_2O + 4e^{-} \longrightarrow O_2 + 4H^{+}$ / 2 / 1

$$H_2 : O_2 = 2 : 1$$

3 - $NaOH \longrightarrow Na^{+}_{(aq)} + OH^{-}_{(aq)}$

کتود (-) Na^{+} , H_2O $\quad 2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$ $\quad /4 \quad /2$

انود (+) OH^{-} , H_2O $\quad 4OH^{-} - 4e^{-} \longrightarrow O_2 + 2H_2O$ $\quad /2 \quad /1$

$$O_2 : H_2 = 1 : 2$$

4 - د پتاسیم هایدروکساید د الکترولیز نتیجه د سودیم هایدروکساید په شان ده.

5 -

کتود (-) $\quad 2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}$ $\quad /4 \quad /2$

انود (+) $\quad 2H_2O - 4e^{-} \longrightarrow O_2 + 4H^{+}$ $\quad /2 \quad /1$

$$H_2 : O_2 = 2 : 1$$

سوال 6 - تشریح کړی‌چي د غیر منحل الکترودو په استعمال سره د سودیم کلوراید د محلول د الکترولیز څخه څنګه سودیم هایدروکساید لاس ته راځي.

جواب :

$$NaCl \xrightarrow{\text{حل}} Na^{+}_{(aq)} + Cl^{-}_{(aq)}$$

کتود (-) $\quad 2H_2O + 2e^{-} \longrightarrow H_2 + 2OH^{-}_{(aq)}$

انود (+) $\quad 2Cl^{-} - 2e^{-} \longrightarrow Cl_2$

یعني د سودیم کلوراید د محلول د الکترولیز په وخت په کتود کي هایدروجن او په انود کي کلورین آزادیږي او په محلول کي د Na^{+} او هم د OH^{-} ایونونه پاتي کیږي چي سودیم هایدروکساید جوړوي.

سوال 7 - په اکثرو اروپائي ملکو کي د خوړلو مالګه د بحر د اوبو څخه لاس ته راوړي دلته لمړی د مالګي مشبوع محلول حاصلوي او بیا وروسته د هغې اوبه د حرارت په مرسته‌تبخیروي. د درې ملیونه ټنه وچي مالګي د لاس ته راوړو لپاره حساب کړی.

a - د (6 - 2) جدول له مخي ووایاست چي د سودیم کلوراید مشبوع محلول کي په یو لیتر اوبو کي څو ګرامه سودیم کلوراید حل کیدای شي.

b - د درې ملیونه ټنه وچي مالګي د لاس ته راوړو لپاره به څو لیتره اوبه تبخیر شي.

c - د دغي اوبو د تبخیر لپاره څومره انرژي ضرور ده. دلته د (8 - 5) جدول څخه کار واخلئ.

d - د (11 - 8) جدول له مخي ووایاست چي د دغي انرژۍ لاس ته راوړلو لپاره څومره (m^3) طبعي ګاز ضرور دی.

ketabton.com - The Digital Library

e - که هر کور په کال کې $2500m^3$ د گاز مصرف ولري نو حساب کړئ چې دغه (d) گاز په کال کې د څومره کورونو دپاره کفایت کوي.

جواب:

a - د (۶-۲) جدول څخه معلومیږي چې په یو کیلو گرام (یو لیتر) اوبو کې $3,59 \cdot 10^2$ گرامه د خوړلو مالگه حل کیدای شي (مشبوع محلول جوړوي).

-b

اوبه (لیتر)	مالگه (گرام)
1	$3,59 \cdot 10^2$
X	$3 \cdot 10^{12}$

$$X = 3 \cdot 10^{12} \div 3,59 \cdot 10^2 = 8,4 \cdot 10^9 \text{ liter}$$

c - د (۵ - ۶) جدول له مخې ښکاري چې د یو کیلو گرام (یو لیتر) اوبو د تبخیر لپاره $2,26 \cdot 10^6$ ژوله انرژي ضرور ده پس لیکو چې:

اوبه (لیتر)	انرژي (ژول)
1	$2,26 \cdot 10^6$
$8,4 \cdot 10^9$	X

$$X = 8,4 \cdot 10^9 \cdot 2,26 \cdot 10^6 = 1,9 \cdot 10^{16} \text{ j}$$

d - د (۱۲ - ۶) جدول څخه معلومیږي چې د یو مکعب متر طبعي گاز د سولو څخه $32 \cdot 10^6$ ژول انرژي لاس ته راځي پس لرو چې:

د گاز حجم (m^3)	انرژي (ژول)
1	$32 \cdot 10^6$
X	$1,9 \cdot 10^{16}$

$$X = 1,9 \cdot 10^{16} \div 32 \cdot 10^6 = 5,9 \cdot 10^8 \, m^3$$

- e

$$5,9 \cdot 10^8 \div 2500 = 2,4 \cdot 10^5 \text{ کورونه}$$

ketabton.com - The Digital Library

الکترولیز په عمل کې:

خالص کیمیاوي مواد، فلزات او غیر فلزات د الکترولیز په واسطه لاس ته راتلای شي. مثلاً د کاپر کلوراید د محلول د الکترولیز څخه په کتود کې مس او په انود کې کلورین آزادیږي. لکه چې پاس مو ولوستل فعال فلزات د هغوئ د مالګو د محلولو د الکترولیز څخه لاس ته نشي راتلای . باید ددغو فلزاتو مرکبات ذوب شي او بیا د مذابې د الکترولیز څخه فعال فلزات هم په لاس راتلای شي مثلاً که د پوتاسیم کلوراید څخه د پتاسیم لاس راوړل مطلوب وي نو که موږ د دغې مالګې د اوبو محلول الکترولیز کړو دا چې په خپله اوبه د K^{+} څخه قوي اکسیدانت دی نو اوبه په کتود کې الکترون اخلي او هایدروجن احیا کیږي (آزادیږي) او پتاسیم په محلول کې د KOH په شکل پاتې کیږي. مګر که پتاسیم کلوراید ذوب او بیا الکترولیز شي دلته په کتود کې یوازې د K^{+} ایونونه دي نو ځکه دلته پخپله K^{+} احیا او په کتود کې آزاد او جمع کیږي.

$$K^{+} + e^{-} \dashrightarrow K^{\circ}$$

د ارزانه فلزاتو لوښو او نورو سامانونو ته د قیمتي فلزاتو ښکلي نازک پوښونه د الکترولیز د عملي په واسطه ورکړل کیږي. دلته هغه فلزي لوښي چې پوښ باید ورکړل شي د کتود (منفي الکترود) په حیث د الکترولیز په اله کې اینبودل کیږي. مثلاً که وغواړو چې یوې سکې ته د نقرې پوښ ورکړو نو د نقرې د یوې مالګې محلول جوړوو او په هغې کې دوه الکتروده چې منفي الکترود ئې همدغه سکه ده اینبودل کیږي . که دمستقیم برق جریان څو دقیقې د دې محلول څخه تیر شي نو لیدل کیږي چې سکې ښکلی نقره ئي پوښ پیدا کړی دی.

سوال 8 - بعضې فلزات د دغه فلزاتو د مالګو د الکترولیز څخه لاس ته راوړي . خو ټول فلزات د هغوئ د مالګو د الکترولیز څخه په لاس نشي راوړل کیدای.

a - د (7 - 1) جدول په اساس ووایاست چې آیا کوبالت (Co) د کوبال د مالګو د محلول د الکترولیز څخه په لاس راتلای شي. په دې هکله د (7-1) جدول کوم کمیت په کاریږي.

b - المونیم د هغه د مالګو د محلول د الکترولیز څخه په لاس نه راوړل کیږي. نو ووایاست چې په صنعت کې المونیم څنګه لاس ته راځي.

c - ولې د المونیم د استحصال فابریکه کې د برق برج حتمي دی.

d - د الکترولیز پرته په نورو طریقو هم فلزات لاس ته راتلای شي. مثلاً که د یو فلز د مالګې محلول ولرو او په دغه محلول کې یو بل فلز واچوو نو د مالګې مربوط فلز لاس ته راتلای شي او د دغه طریقې یو مثال د هغه لمړنیو موادو نومونه چې په آخري طریقه کې په کار ځي ولیکئ او هم کوم کیمیاي تعامل چې دلته صور مومي د هغه کیمیاوي معادله ولیکئ.

جواب :

a - د کوبالت د مالګې په محلول کې د Co^{+2} کیتون او اوبه په کتود کې راټولیږي د (7-1) جدول له مخې Co^{+2} د اوبو په پرتله قوي اکسیدانت دی نو په کتود کې Co^{+2} احیا کیږي او د کوبالت فلز لاس ته راځي.

$$Co^{+2} + 2e^{-} \dashrightarrow Co^{\circ}$$

ketabton.com - The Digital Library

یعني دلته د (1 - 7) جدول له مخې د E° د قیمت په اساس تر ټولو قوي اکسیدانت پیژندل کیږي.
b - د (1 - 7) جدول له مخې اوبه Al^{+3} په پرتله یو قوي اکسیدانت دی نو ځکه د المونیم د مالګو د محلول د الکترولیز څخه د المونیم فلز لاس ته نشي راوړل کیدای بلکه المونیم د المونیم د مالګو د مذابو د الکترولیز څخه (چې هلته اوبه نشته) لاس ته راتلای شي.
c - د الکترولیز په طریقه د المونیم د استحصال په فابریکه کې د المونیم د مالګو دویلې کولو لپاره ډیره برقي انرژي ضرور ده. نو ځکه په دغسې فابریکو کې جدا برج هم ضرور دی.
d - فرضاً غواړو چې د الکترولیز پر ته د مس د مالګې څخه مس لاس ته راوړو نو دلته د Cu په پرتله یو قوي احیا ګر (د مس څخه فعال فلز مثلاً اوسپنه) دمس د مالګې په محلول کې اچوو تر څو د Cu^{+2} ایونونه احیا او فلزي مس Cu° لاس ته راشي.

$$Cu^{+2} + 2e \longrightarrow Cu^{\circ}{}_{(s)}$$
$$Fe^{\circ}{}_{(s)} - 2e \longrightarrow Fe^{+2}$$
$$\overline{Cu^{+2} + Fe^{\circ} \longrightarrow Cu^{\circ} + Fe^{+2}}$$

سوال 9 - اوسپنې ته په دوه طریقو د جستو پوښ جوړولای شو.
1 - الکترولیز
2 - تودوخه (حرارت)
دغه دواړه طریقې تشریح کړی.
جواب:
1 - د الکترولیز یوه داسې آله چې کتود (منفي الکترود) ئې د اوسپنې وي جوړوو.
په دغه آله کې د جستو د مالګې محلول اچوو چې د دې مالګې د الکترولیز په نتیجه کې جست د اوسپنې پر مخ رسوب کوي او د جستو پوښ جوړوي.
2 - د تودوخې په لوړه درجه جست ویلې کوو او په دغه مذابه کې د اوسپنې سامان غوټه کوو. چې په نتیجه کې د اوسپنې پر مخ د جستو پوښ جوړیږي.
سوال 10 - اوسپنې ته د کروم پوښ په درې طریقو جوړولای شو.
1 - الکترولیز
2 - غوټه کول یا حرارتي طریقه
3 - په خپل سر کیمیاوي تعامل.
د دغه درې واړو طریقو کیمیاوي تعاملات ولیکئ.
جواب:
1 - د الکترولیز د آلې کتود (منفي الکترود) د اوسپنې څخه جوړوو او د کروم د مالګې مذابه یا د هغې محلول په دغه

ketabton.com - The Digital Library

آله کي الکترولیز کوو. دلته د Cr^{+3} کیتونونه په کتود کي احیا او د اوسپني پر مخ رسوب کوي.

$$Cr^{+3} + 3\bar{e} \longrightarrow Cr^{\circ}(s)$$

2 - اوسپنه د کروم په مذابه کي غوټه کوو دلته مایع کروم د اوسپني پر مخ جامد پوښ جوړوي.

$$Cr_{(L)} \longrightarrow Cr_{(S)}$$

3 - د اوسپني سامان د کروم د مالګي په محلول کي اېښودل کيږي او بیا دغه محلول ته د کروم څخه فعال فلز (قوي احیاګر) مثلاً المونیم اچوو دلته په خپل سر لاندي تعامل صورت مومي او کروم د اوسپني پر مخ رسوب کوي.

$$Cr^{+3} + 3\bar{e} \longrightarrow Cr_{(s)}$$
$$Al^{0}_{(S)} - 3\bar{e} \longrightarrow Al^{+3}$$
$$Cr^{+3} + Al^{0} \longrightarrow Cr^{0}_{(S)} + Al^{+3}$$

سوال 11 - د اوبو ډیر بندونه د فولادو د تختو څخه جوړوي.

a - په اوبو کي حل اکسیجن د فولادي تختو د زنګ وهني سبب ګرځي. د دې تعامل کیمیاوي معادله ولیکئ.

b - کله هم د فولادو تختي په مخصوصو رنګونو رنګوي دغه کار څه ګټه لري.

c - په اولسم (11-7) شکل کي د فولادو تخته ښودل شوې ده چي پر سر ئې د لمدبل طبقه (L) ښکاري. کله چي د اوسپني ایونونه د (1) قسمت څخه لمدبل طبقي ته وکوچیږي د دغه ایونو مربوط الکترونونه د فولادو په تخته کي پاتي کیږي او دا چي اوسپنه برق ښه تیروي نو نوموړي الکترونونه د فولادو (2) قسمت ته ځي که د (2) قسمت د پاسه لمدبل کي اکسیجن وي نو ووایاست چي هلته څه تغیرات رامنځ ته کیږي.

d - د دې تعامل معادله د (a) د تعامل د معادلې سره مقایسه کړئ.

e - دا چي د (1) او (2) قسمتونو د پاسه لمدبل د لمدبل شریکه طبقه جوړوي نو ووایاست چي د فولادو پر مخ د لمدبل طبقه کي کوم کیمیاوي تعامل صورت مومي او کوم مواد جوړیږي.

f - د فولادو د زنګ وهني د مخنیوي په غرض یو بله طریقه هم په کاریږي چي د کتودي دفاع د طریقي په نامه یادیږي. په دې طریقه کي د فولادو تختي (د بند دیوال) د مستقیم برق د منبع د کتود سره تړي یعني د بند دیوال کتود ګرځي.

ووایاست چي دلته د بند دیوال څه ډول چارج پیدا کوي.

g - دا کار د اوسپني پر تخریب څه ډول اثر کوي.

h - د کتودي دفاع په غرض د مستقیم برق د منبع (بطرۍ) منفي قطب د بند د دیوال سره او د هغې مثبت قطب په ځمکه کي ډوب یو زنځیر سره تړي. دا تړل په شکل کي وښایاست.

i - دغه زنځیر ولي د اوسپني د مخصوصو الیاژونو څخه جوړوي.

j - په دې سیستم کي د برق دوره څیر ته تړل کیږي.

ketabton.com - The Digital Library

k - په دې دوره کې شدید جریان منځ ته راتلای شي او که نه؟

l - که د کتودي دفاع دپاره د برق د مصرف قیمت په کال کې 4500 ډالره وي او د یو کیلو واټ ساعت (kwh) برق قیمت 7,5 سنټه او د بند د دیوال ټوله سطحه $1300m^2$ او د برق د منبع ولتاژ 2v وي نو حساب کړۍ چې په 4500 ډالره په کال کې څو کیلو وات ساعته د برق مصرف راځي.

m - دغه kwh برق څو امپیره کیږي.

n - حساب کړۍ چې د دیوال د $1cm^2$ سطحې څخه د برق څومره جریان تیریږي.

o - آیا دغه جریان کم دی او که زیات.

جواب :

a-

$$Fe^{0}_{(s)} - 2\bar{e} \longrightarrow Fe^{+2}$$

$$O_2 + 2H_2O + 4\bar{e} \longrightarrow 4\bar{OH}$$

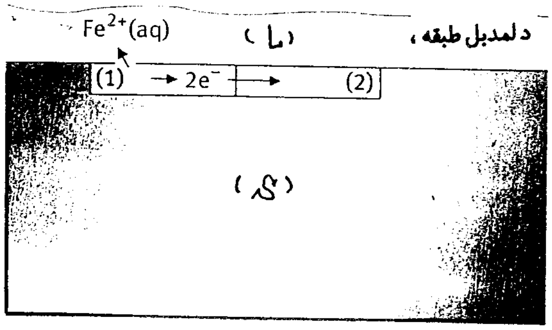

b - دغه مخصوص رنګونه د هوا څخه اوسپنې ته د اکسیجن د رسیدو مخنیوی کوي نو ځکه اوسپنه د زنګ وهنې څخه ژغوري.

c - په (2) قسمت کې اضافي الکترونونه دي.
کله چې دغه ځای ته اکسیجن راشي نو د اوبو په موجودیت کې دغه الکترونونه اکسیجن اخلي او د $\bar{OH}$ ګروپ جوړیږي.

ژولسم (11 - 7) شکل: د اوسپنې زنګ وهل

$$2H_2O + O_2 + 4\bar{e} \longrightarrow 4\bar{OH}$$

$$Fe - 2e \longrightarrow Fe^{+2}$$

d - دغه تعاملات د (a) د تعاملاتو سره یو شی دي.

e-

$$Fe^{+2} + 2\bar{OH} \longrightarrow Fe\ (OH)_2$$

f - دیوال منفي چارج اخلي.

g - کله چې دیوال (د فولادو تختو) ته الکترونونه راشي نو د Fe^{+2} ایونونه دغه الکترونونه اخلي او په اوسپنه (Fe^{o}) اوړي او په دې ترتیب د دیوال تخریب ورو کیږي.

h- د اوبو د بند کتودي دفاع په (12 - 7) شکل کې ښودل شوي ده.

i - د دغه زنځیر مواد یو خاص ډول الیاژ دي چې

ketabton.com - The Digital Library

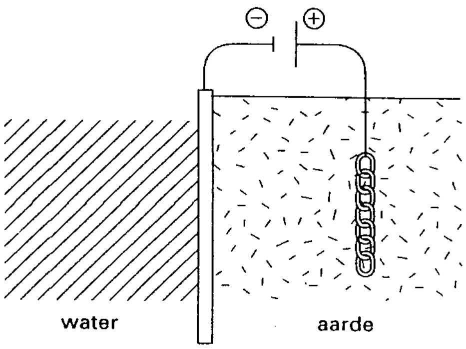

د رسم (7 - 1 2) شکل
د اوبو د بند کتودي دفاع

د اوبو او اکسیجن سره تعامل نه کوي.

j - د بند په اوبو کې د آزادو ایونو او یا د اوبو د بند د تل د ځمکې له لارې د برق د جریان دوره تړل کیږي.

k - اوبه او ځمکه دواړه لوړ برقي مقاومت لري.

د بل پلوه د برق د منبع ولتاژ هم دومره لوړ نه دی نو د $I = \frac{u}{R}$ افادې څخه ښکاري چې په دغه تړلې دورې کې به د برق د جریان شدت کم وي.

L -

kwh	پیسې
1	0,075
X	4500

$$X = 4500 \div 0,075 = 6 \cdot 10^{4}\ kwh$$

m - اوس که د سیستم د برقي مقاومت (R) د برق د جریان شدت (I) د برقي منبع د ولتاژ (u) د برقي جریان طاقت (P) او د برقي جریان د انرژۍ (E) تر منځ روابط په پام کې ونیسو نو لرو چې:

$$u = IR \quad (v)$$

$$P = uI = I^2R = \frac{E}{t} \quad (w)$$

$$E = Pt \quad (kwh)$$

$$P = \frac{6 \cdot 10^{4}\ kwh}{\text{کال}}$$

دا چې یو کال 8760 ساعته کیږي نو لیکو چې:

$$P = \frac{6 \cdot 10^{4}\ kwh}{8760h} = \frac{6 \cdot 10^{7}\ wh}{8760h}$$

$$P = 6,8 \cdot 10^{3}\ w$$

د ولتاژ قیمت (2v) دی نو لیکو چې:

ketabton.com - The Digital Library

$$P = uI \;, I = \frac{P}{u} = \frac{6,8 \,.\, 10^3}{2}$$

$$I = 3,4 \,.\, 10^3 A$$

n - د برق دغه جریان د دیوال د ټولې سطحې ($1300 m^2$) څخه تیریږي پس د یو سانتي متر مربع سطحې څخه د برق جریان مساوي کیږي له :

$$1m^2 = 1 \,.\, 10^4 \, cm^2$$

$$3,4 \,.\, 10^3 \div 1300 \,.\, 10^4 = 2,6 \,.\, 10^{-4} A \approx 0,3 \, mA$$

o - د برق د جریان دغه شدت ډیر کم دی که څوک د دیوال سره تماس وکړي نو خطر نلري.

سوال 12 - نن ورځ بعضي نکلي سامانونه چې پخوا به د فلزاتو څخه جوړيدل، د پلاستیک او فلز څخه جوړيږي. یعني دا چې د سامان اصلي تنه د پلاستیک او د هغې د پاسه ښکلی فلزي پوښ ورکول کیږي. د دې کار لپاره لمړی پلاستیکي سامان په یو داسې محلول کې چې هلته د $H_2PO_2^-$ ایونونه وي غوټه کوي او د هغې وروسته دغې محلول ته بل محلول چې د نکل ایونونه ولري اچوي. دلته نکل په پلاستیکي سامان رسوب کوي او هم د H^+ او $H_2PO_3^-$ ایونونه منځ ته راځي.

a - د دغه کیمیاوي تعامل معادله ولیکئ.

دغه نکلي پوښ لا تر اوسه ښکلی او ځلانده نه دی. خو اوس د هغې دپاسه د الکترولیز په واسطه بل ښکلی او ځلانده پوښ جوړيدای شي.

b - تشریح کړئ چې دغه لمړنی نکلي پوښ د کروم د پوښ جوړيدل څنګه ممکن کړل.

c - ووایاست دغه سامان چې نکلي پوښ لري د هغې د پاسه د کروم د پوښ د جوړيدو په غرض د الکترولیز د آلې د کوم الکترود سره باید وتړل شي.

جواب :

- a

$$Ni^{+2}_{(aq)} + H_2PO_2^-{}_{(aq)} + H_2O \longrightarrow Ni^{0}_{(S)} + 2H^+_{(aq)} + H_2PO_3^-{}_{(aq)}$$

b - دا چې پلاستیک برق نه تیروي او فلز برق تیروي نو ځکه د پلاستیک د پاسه یو فلزي پوښ ضرور دی چې د الکترولیز په آله کې د برق دوره وتړل شي او د محلول او الکترود تر منځ د الکترونو او ایونو راکړه ورکړه صورت ومومي.

c - دغه سامان باید د الکترولیز د آلې منفي الکترود سره وتړل شي.

سوال 13 - مس د هلکو پا یرایټ ($CuFeS_2$) د منرال څخه لاس ته راځي. د مس د استحصال تکنالوژیکي پروسه په لاندې شکل کې ښودل شویده.

ketabton.com - The Digital Library

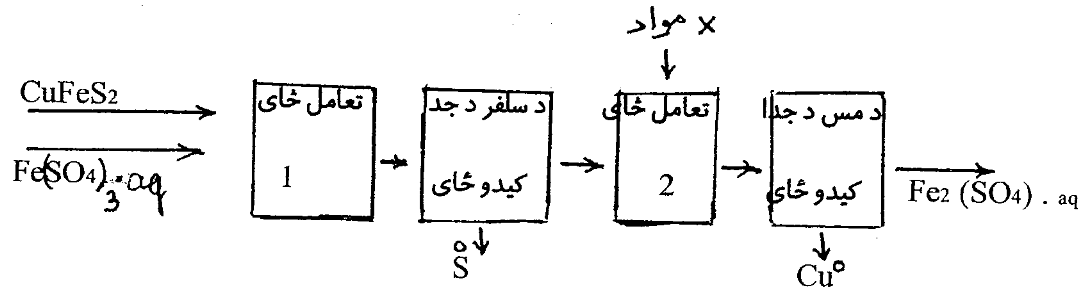

په (1) تعامل ځای کې لاندې تعامل صورت مومي.

$$CuFeS_{2\,(S)} + 4Fe^{+3}_{(aq)} \dashrightarrow Cu^{+2}_{(aq)} + 5Fe^{+2}_{(aq)} + 2S_{(S)}$$

a - ووایاست چې په دغه تعامل کې د هلکو پایرایت کوم عنصر احیاگر دي.
- د سلفر د جدا کیدو وروسته په (2) تعامل ځای کې باقي پاتې موادو سره یوه نامعلومه ماده (X) یوځای او یو کیمیاوي تعامل صورت مومي بیا دا مواد بل قسمت ته ځي او هلته ترې مس جدا کیږي او یواځې د $FeSO_4$ محلول بل طرف ته ځي.
b - د X مادې کیمیاوي فورمول ولیکی.
c - په (2) تعامل ځای کې کوم کیمیاوي تعامل صورت مومي معادله ئې ولیکی.
d - که لمړنیو (معدني) موادو کې د هلکو پایرایت سره نور مرکبات چې نقره او نکل ولري هم موجود وي نو په لاس ته راغلیو مسو کې د نقرې او نکل ناپاکي هم موجوده وي. د دې لپاره چې د دغه ناپاکه مسو څخه کاملاً پاک او خالص مس لاس ته راشي نو دغه ناپاکه مس ذوب اوبیا لوحې (تختې) ترې جوړوي او بیا ئې د الکترولیز په واسطه خالصه کوي. د الکترولیز په آله کې د ناپاکه مسو تختې د آنود (مثبت الکترود) او د خالصه مسو تختې د کتود سره تړي او د الکترولیت په حیث د کاپر سلفیت محلول استعمالوي. کله چې برق چالان شي نو د کاپر سلفیت په محلول کې د Cu^{+2} ایونونه د کتود په لورې ځي او هلته احیا او د خالصو مسو پر تخته رسوب کوي. د SO_4^{-2} ایونونه د انود په لور ځي او د انود څخه کتیونونه را جدا کوي او انود حل کیږي. د انود څخه لمړی د فعاله فلز اتو (قوي احیا گرو) کیتونونه (Cu^{+2} او Ni^{+2}) راجدا کیږي. د دې لپاره چې د نقرې (ضقیف احیا گر) کیتونونه د انود څخه راجدا نشي نو د کتود او انود تر منځ د برقي پوتانسیل فرق (د منبع ولتاژ) په معینه آندازه عیاروي تر څو یواځې د مس او نکل کیتونونه د انود څخه را جداشي. کله چې د نکل او مسو کیتونونه محلول ته راشي نو دا چې Cu^{+2} د Ni^{+2} په پرتله قوي اکسیدانت دی (جدول ۷ – ۱) نو د لته لمړی د Cu^{+2} ایونونه کتود ته ځي او د خالصو مسو پر تخته رسوب کوي (احیا کیږي) او Ni^{+2} په محلول کې پاتې کیږي فلزې نقره یا په انود کې پاتې او یا محلول ته راغورځي دغسې الکترولیز آله په لاندې شکل کې ښودل شویده.

ketabton.com - The Digital Library

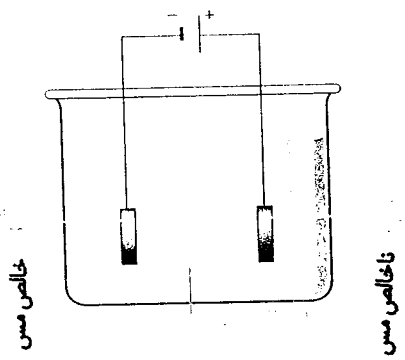

دیارلسم (13 - 7) شکل:

وواياست كوم مقدار كتله چې په انود كې د مسو او نكل د حل كيدو له كبله د انود څخه كميږي د هغې مقدار كتلې سره كومه چې د مسو د ايونو د رسوب له كبله پر كتود اضافه كيږي مساوي ده او كه نه؟

e - په الكتروليت كې د نكل د ايونو غلظت بايد د $0,1 mol \cdot L^{-1}$ څخه زيات نشي ځكه كه د نكل د ايونو غلظت له دغه مقدار څخه زيات شي نو بيا كيداى شي چې نكل هم پر كتود رسوب وكړي او نا مطلوب كيمياوي تعاملات صورت ومومي نو بايد چې د الكتروليز عمليه ډير وخت دوام و نه كړي او د بلې خوا په انود (ناخالصه د مسو تخته) كې د نكل مقدار بايد كم وي. د دې كار لپاره په انودي تخته كې د مس او نكل د مولونو تناسب $Cu : Ni = 20 : 1$ سره برابر وي نو بيا انتظار كيږي چې د انود څخه د مس او نكل ايونونه په همدغه تناسب محلول ته داخليږي.

كه د الكتروليز په آله كه يو ليتر د كاپر سلفيت محلول واچول شي او د الكترودو خاجي سطحه (چې پر هغې كيمياوي تعاملات صورت مومي) يو متر مربع وي او د مثبت الكترود خارجي سطحې ته د چارج د ورتلو سرعت دوه كولومبه پر يو متر مربع په يوه ثانيه كه وي نو حساب كړئ چې د الكتروليز عمليه بايد څو ساعته دوام وكړي تر څو د نكل د ايونو غلظت $[Ni^{+2}]$ د $0,1 mol \cdot L^{-1}$ څخه زيات نشي.

حواب :

a -

$$\overset{+2}{Cu}\overset{+2}{Fe}(\overset{-2}{S})_{2(s)} + 4\overset{+3}{Fe}_{(aq)} \dashrightarrow \overset{+2}{Cu}_{(aq)} + 5\overset{+2}{Fe}_{(aq)} + 2S^{0}_{(s)}$$

د پورتني تعامل څخه ښكاري چې د هلكو پايرايت د عناصرو له جملې څخه $(\overset{-2}{S})$ احيا گر دى.

b - د سلفر د جدا كيدو وروسته ټول مواد (2) تعامل ځاى ته راځي او د X د مادې سره تعامل كوي. دلته ټول Cu^{+2} په Cu° بدل شوي ځكه د Cu د جدا كيدو وروسته په محلول كې يوازې د Fe^{+2} ايونونه $(FeSO_{4 \cdot aq})$

ketabton.com - The Digital Library

موجود دي له دې څخه معلوميږي چې د X ماده اصلاً اوسپنه (Fe°) ده چې Cu^{+2} ئې احيا او جدا کړي دي او پخپله په Fe^{+2} اوښتې ده.

c - په (2) تعامل ځای کې لاندې کيمياوي تعامل صورت مومي.

$$Cu^{+2} + 2e \longrightarrow Cu^{\circ}$$
$$Fe^{\circ} - 2e \longrightarrow Fe^{+2}$$
$$Fe^{\circ} + Cu^{+2} \longrightarrow Cu^{\circ} + Fe^{+2}$$

d - د الکتروليز په عمليه کې اتومونه خپل الکترونونه په انود کې پريږدي او د کيتون په شکل محلول ته داخليږي. د محلول څخه کيتونونه کتود ته ځي هلته د کتود څخه الکترونونه اخلي او احيا کيږي. د الکترونو تعداد کوم چې په آنود کې جمع او کوم چې په کتود کې مصرفيږي کټ مټ يو شی دی. د بلې خوا د Ni^{+2} او Cu^{+2} ايونونه دواړه دوه دوه الکترونونه واخلي لو دواړه به احيا (Cu° , Ni°) شي. مګر خبره دا ده چې د Cu^{+2} کيتون د Ni^{+2} د کيتون په پر تله قوي اکسيدانت دی نو ځکه يوازې د Cu^{+2} کيتونونه کتود ته ځي او احيا کيږي. دا چې د Cu کتله د Ni د کتلې په پر تله زياته ده نو ځکه د انود د کتلې کميدل او د کتود د کتلې زياتيدل يو شی نه بلکه د کتود کتله ډيره زياتيږي.

e - معلومه ده چې د يو الکترون چارج $1,6 \, . \, 10^{-19}$ c او د يو مول الکرونو چارج $9,6 \, . \, 10^{4}$ c دی. نو که په يوه ثانيه که دوه کولومبه چارج الکترودوته ورکړل شي په دې صورت کې $2 : 9,6 \, . \, 10^{4} = 2,1 \, . \, 10^{-5}$ موله الکترونه د سيم څخه تيريږي. د بلې خوا Ni^{+} او هم Cu^{+2} هر يو دوه الکترونه د لاسه ورکوي او په Ni° او Cu° بدليږي.

پس په يوه ثانيه کې محلول ته د داخل شويو ايونو دمولونو تعداد مساوي کيږي له :

مول الکترون		مول ايون
2	----------	1
$2,1 \, . \, 10^{-5}$	----------	X

$$X = 2,1 \, . \, 10^{-5} : 2 = 1 \, . \, 10^{-5} \, mol \, (Ni + Cu)$$

د بلې خوا په انودي تخته کې د نکل او مس د مولونو نسبت (Cu : Ni = 20 : 1) دی نو د دغه مولونو 1/21 برخه يعني $(1/21 \, . \, 10^{-5}) = 4,9 \, . \, 10^{-7} mol$ د Ni ده د دې لپاره چې په محلول کې د Ni غلظت 0,1 mol L^{-1} ته ورسيږي د الکتروليز عمليه بايد $0,1 : 9,4 \, . \, 10^{-5} = 2 \, . \, 10^{5}$ sec يا 56 ساعته ($2 \, . \, 10^{5} : 3600 =$) دوام وکړي او د هغې وروسته قطع شي.

ketabton.com - The Digital Library

اتم فصل

د کیمیاوي موادو پیژندنه

د کیمیاوي موادو پیژندل د کیمیاوي تحلیل په نامه یادیږي. کیمیاوي تحلیل په دوه ډوله دی.

1 - **توصیفي تحلیل :** په یو خالص کیمیاوي مرکب کې د شاملو کیمیاوي عناصرو پیژندل، د کیمیاوي موادو د ګډولي د اجزاؤ (مرکباتو) پیژندل د کیمیاوي موادو د اصلیت پیژندنې یا توصیفي تحلیل په نامه یادیږي.

2 - **مقداري تحلیل :** په یو خالص کیمیاوي مرکب کې د ترکیب جوړونکو عناصرو د مقدارو دنسبت پیژندل یا د موادو د ګډولي د اجزاؤ (کیمیاوي مرکباتو) دمقدارونو د نسبت پیژندل د مقداري تحلیل په نامه یادیږي. د موادو دمقداري تحلیل لپاره دوه متوده چې یو ئې د حجم د اندازه کولو له مخې او بل ئې د وزن د اندازه کولو پر اساس د موادو د مقدارونو نسبت معلوموي په کار وړل کیږي. په دې آخرو کالونو کې یو شمیر فزیکي متودونه لکه کروماتو ګرافي، ماس سپکترومتري، سپکتروفوتو متري او نور هم د کیمیاوي تحلیل لپاره په کار وړل کیږي.

توصیفي تحلیل :

مثال: هایدروجن، اکسیجن، اوبه او کاربندای اکساید څنګه پیژندلای شو.

جواب:

د هایدروجن پیژندنه: په یو وچ امتحاني تیوب کې هایدروجن جمع او د اور لمبه ورته نژدې کړی دلته هایدروجن سوزي او د انفلاق آواز اوریدل کیږي.

$$H_2 + \frac{1}{2}O_2 \longrightarrow H_2O \qquad \Delta H < O$$

د اکسیجن پیژندنه : که په یو وچ تیوب کې اکسیجن جمع او د تیوب خولې ته تازه نیم سوې تیلې نژدې کړی تیلې بیر ته اور اخلي.

د اوبو پیژندنه : که د کاپر سلفیت سپین پودرو ($CuSO_4$) ته اوبه ورسیږي د هغې رنګ آبي ګرځي او نیل توتیا جوړیږي .

$$CuSO_4 + {}_5H_2O \longrightarrow CuSO_4\ .\ SH_2O$$

د کاربندای اکساید پیژندنه : که د چونې روڼ محلول ته د کاربندای اکساید ګاز داخل شي نو د کلسیم کاربونیت د رسوب د جوړیدو له امله محلول خړ ګرځي.

$$Ca(OH)_2 + CO_2 \longrightarrow CaCO_3 + H_2O$$

ketabton.com - The Digital Library

د ایودین، کلورین او سلفر دای اکساید پیژندنه :

الف - نشایسته (وړه) په ګرمو اوبو کې حل او ایودین د محلول څو څاڅکي ور واچوی. ګوری چې یو آبي رنګه محلول لاس ته راځي چې د ایودین موجودیت ثابتوي.

ب - که د فلتر کاغذ د پتاسیم ایوداید په محلول لوند او د نشایستې د محلول څاڅکي ور باندې واچول شي او بیا دا کاغذ د بلیک واتر (د سپینولو اوبه) د بوتل د خولې د پاسه د یو څه وخت دپاره ونیول شي. دلته هم د فلتر کاغذ آبي رنګ اخلي دا ځکه چې د بلیک واتر د بوتل څخه د کلورین ګاز راوځي او هغه چې د فلتر کاغذ ته ورسیږي نو د پتاسیم ایوداید په محلول کې د I^- ایون په آزاد ایودین I_2^0 اوړي او د کاغذ رنګ آبي ګرځي. په دې ډول د کلورین موجودیت ثابتیږي.

$$Cl_{2(g)} + 2e^- \longrightarrow 2Cl^-$$
$$2I^- - 2e^- \longrightarrow I_2^0$$
$$\overline{Cl^0_2 + 2I^- \longrightarrow I^0_2 + 2Cl^-}$$

ولې دا چې ایودین د پتاسیم ایوداید څخه نه یواځې د کلورین بلکه د نورو اکسیدانو په واسطه هم آزادیدای شي. نو د کلورین د پیژندنې دا لار دومره اطمیناني نه ده.

ج - د فتر کاغذ د ایودین په رقیق محلول لوند کړی دلته د فلتر کاغذ د ایودین قهوه ئي رنګ اخلي بیا نو د هوا کنبې لاندې په یوه کوچنۍ فلزي قاشقه کې یو څه سلفر واخلئ او د برقي منقل د پاسه ئې وسوزئ او د دې لوګي د پاسه د ایودین په محلول ککړ قهوه ئي رنګه د فلتر کاغذ د یو څه وخت دپاره ونیسئ وبه وینئ چې د کاغذ رنګ له منځه ځي. یعنې دلته ایودین د اوبو په موجودیت کې د سلفردای اکساید (د سلفر لوګی) سره تعامل کوي او د ایودین څخه HI چې یو بې رنګه مرکب دی جوړیږي او د فلتر د کاغذ قهوه ئي رنګ له مینځه ځي. د پورتنیو تغیراتو کیمیاوي تعامل داسې دی.

$$I^0_2 + 2e^- \longrightarrow 2I^-$$
$$\overset{+4}{S}O_2 + 2H_2O - 2e^- \longrightarrow (\overset{+6}{S}O_4)^{-2} + 4H^+$$
$$\overline{\overset{0}{I_2} + \overset{+4}{S}O_2 + 2H_2O \longrightarrow 2I^- + 4H^+ + SO_4^{-2}}$$

د سلفایت $(SO_3)^{-2}$ د انیون پیژندنه :

د سلفایت انیون د رسوبي تعاملاتو له مخې نشي پیژندل کیدای. ځکه که د انحلالیت جدول ته وګورو نو د سلفایت او کاربونیت انیونونه د ټولو کیتونو سره مشابه تعاملات ورکوي مګر دا چې د سلفایت ایون $(\overset{+4}{S}O_3)^{-2}$ یو احیاګر او د کاربونیت ایون $(\overset{+4}{C}O_3)^{-2}$ احیا ګر نشي کیدای پدې اساس د دغه دوه ایونو فرق کولای شو. که د فلتر کاغذ د ایودین په رقیق محلول کې لوند کړو او پر دغه کاغذ امتحاني محلول واچوو نو که په امتحاني محلول کې د سلفایت ایون موجود وی د لاندې تعامل په نتیجه کې آزاد ایودین په HI چې یو بې رنګه مرکب دی اوړي او د کاغذ قهو ئي رنګ له مینځه ځي.

ketabton.com - The Digital Library

$$I_{2(aq)} + SO_{3(aq)}^{-2} + H_2O \dashrightarrow 2\bar{I}_{(aq)} + 2\overset{+}{H}_{(aq)} + SO_{4(aq)}^{-2}$$

اکم (8 – 1) جدول : په اوبو کې د بعضي مالګو د انحلالیت تقریبي اندازه

$T = 293\ K$

کټیون	انیون												
	negaticve ionen NO_3^-	CH_3COO^-	Cl^-	Br^-	I^-	SO_4^{2-}	F^-	S^{2-}	OH^-	SO_3^{2-}	CO_3^{2-}	PO_4^{3-}	O^{2-}
Na^+	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	r
K^+	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	g	r
NH_4^+	g	g	g	g	g	g	g	o		g	o	o	
Mg^{2+}	g	g	g	g	g	g	s	m	s	m	m	s	s
Al^{3+}	g	g	g	g	g	g	g	r	s	r	r	s	s
Fe^{2+}	g	g	g	g	g	g	m	s	s	s	s	s	s
Zn^{2+}	g	g	g	g	g	g	g	s	s	s	s	s	s
Fe^{3+}	g	g	g	g		g	m		s		r	s	s
Cu^{2+}	g	g	g	g		g	g	s	s	s	s	s	s
Ca^{2+}	g	g	g	g	g	m	s	m	m	s	s	s	r
Ba^{2+}	g	g	g	g	g	s	m	m	g	s	s	s	r
Hg^{2+}	g	g	g	m	s	r	r	s			s	s	s
Pb^{2+}	g	g	m	m	s	s	m	s	s	s	s	s	s
$Hg^+(Hg_2^{2+})$	g	m	s	s	s	s	r	s		s	s	s	s
Ag^+	g	m	s	s	s	m	g	s		s	s	s	s

g - ښه حل (زیات له 0,1 مول في لیتر)

m - کم حل (کم له 0,1 مول في لیتر زیات له 0,01 مول في لیتر)

s - خراب حل (کم له 0,01 مول في لیتر)

o - په اوبو کې تجزیه کیږي

r - د اوبو سره تعامل کوي

د ابو موجودیت د سپین کاپر سلفیت په مرسته معلومیدای شي. دا ځکه چې سپین کاپر سلفیت د اوبو سره تعامل کوي او په نیل توتیا یا آبي رنګه کاپر سلفیت اوړي. د دې تعامل کیمیاوي تعادله لاندې ورکړل شویده.

$$CuSO_{4\,(S)} + SH_2O \dashrightarrow CuSO_4 \cdot SH_2O_{(S)}$$

د نیل توتیا په کرستل کې پنځه مالیکوله اوبه د کرستلي اوبو په نامه یادیږي. (د مختلفو موادو په کرستلونو کې کرستلي اوبه په معین مقدار موجودې وي. د اکثرو مالګو د هایدراتو په یو مالیکول کې 3 ,2 ,1 مالیکوله کرستلي اوبه موجودې وي. کرستلي اوبه کیدای شي د کرستلي جالی په غوټو کې ځای نیولی وي او یا خو د کیمیاوي یا هایدروجني اړیکې په واسطه د هغې کیمیاوي مادې د ایونونو سره تړاو ولري. نو ځکه د لمدبل د اوبو بر عکس کرستلي اوبه په ډیره سختۍ د مربوطه موادو څخه جدا کیږي. په نیل توتیا کې د پنځه مالیکوله کرستلي اوبو له جملې څخه څلور مالیکوله ئې د مس د ایون سره د دونر اکسپټر کیمیاوي اړیکې په واسطه یو کمپلکس $[Cu(H_2O)_4]^{+2}$ جوړوي او پنځم مالیکول ئې د سلفیت د ایون سره د هایدرو جني اړیکې په واسطه تړاو پیدا کوي. د تودوخې په $100°C$ کې کاپر سلفیت څلور مالیکوله کرستلي اوبه د لاسه ورکوي او پنځم مالیکول ئې د

ketabton.com - The Digital Library

تودوخې په $250°C$ کې جدا کیږي او سپین کاپر سلفیت ترې لاس ته راځي.)

سوال: د اوبو په محلول کې د Ba^{+2} او Mg^{+2} کیتونونه او هم د SO_4^{-2} او PO_4^{-3} انیونونه یو د بل نه څنګه فرق کولای شي.

جواب: د رسوبي تعاملاتو په مرسته د یو کیتون یا د یو انیون د پیژندلو دپاره د انحلالیت د جدول (۱ - ۸) نه کار اخستل کیږي. په دغه جدول کې باید وکتل شي چې دغه مشخص کیتون یا دغه مشخص انیون د کومو انیونو یا د کومو کیتونو سره رسوب جوړوي چې د نورو انیونو او یا د نورو کیتونو سره ئې نه جوړوي.

a - د Mg^{+2} او Ba^{+2} د کیتونو پیژندنه:

د انحلالیت د جدول څخه ښکاري چې Ba^{+2} د SO_4^{-2} سره رسوب جوړوي مګر Mg^{+2} ئې نه جوړوي د بلې خوا Mg^{+2} د OH^- سره رسوب جوړوي مګر Ba^{+2} ئې نه جوړوي پس په دوه امتحاني تیوبونو کې لږ څه د امتحاني موادو محلولونه اخلو په یو تیوب کې څو څاڅکي سودیم سلفیت او په بل تیوب کې څو څاڅکي سودیم هایدروکساید علاوه کوو. که د سودیم سلفیت په څاڅکو رسوب جوړ شو نو په امتحاني محلول کې د Ba^{+2} کیتونونه وجود لري او که د سودیم هایدروکساید په څاڅکو رسوب جوړ شو نو ویلای شو چې په امتحاني محلول کې د Mg^{+2} کیتونونه وجود لري.

b - د SO_4^{-2} او PO_4^{-3} د انیونو فرق:

د انحلالیت د جدول څخه ښکاري چې د سلفیت او فاسفیت انیونونه د ډیرو کیتونو په واسطه سره فرق کیدای شي موږ کولای شو د دې کار لپاره د Mg^{+2} څخه کار واخلو.

په امتحاني محلول کې د مګنیزیم نایتریت څو څاڅکي اچوو چې نتیجه کې مګنیزیم فاسفیت رسوب کوي او مګنیزیم سلفیت رسوب نه کوي.

سوال: د دې لپاره چې مالګې یو د بل څخه فرق کړای شو باید د هغو محلولونه جوړ کړو دغه مالګې په اوبو کې نه حلیږي بیا لازمه ده چې بله چاره ولټوو.

a - که په یوه پیاله کې یوه نامعلومه مالګه وي نو څنګه کولای شو وپیژنو چې دغه مالګه ارجنتم کلوراید او که ارجنتم کاربونیت ده.

جواب: په نوموړې مالګه کې څو څاڅکي د نایترک اسید محلول اچوو که د غه مالګه ارجنتم کاربونیت وي نو هغه د ښورې د تیزابو سره تعامل کوي او د کاربندای اکساید ګاز آزادیږي.

$$Ag_2CO_3\,(s) + 2H_3\overset{+}{O} + 2\overset{-}{NO_3} \dashrightarrow 2\overset{+}{AG}_{.aq} + 2\overset{-}{NO_3}_{.aq} + CO_2\nearrow + H_2O$$

او که ارجنتم کلوراید وي نو کوم ګاز نه آزادیږي.

b - څنګه پوهیدای شو چې په یوه پیاله کې چې باریم سلفیت دي په هغې کې سهواً باریم کاربونیت هم لویدلي دي.

جواب: د دغې پیالې مواد په امتحاني تیوب کې واچموی او پر هغې لږ څه د ښورې د تیزابو محلول اضافه کړی. که هلته د باریم کاربونیت مالګه وي نو په تیوب کې د کاربندای اکساید پوکنۍ جوړیږي.

$$BaCO_3\,(s) + 2H_3\overset{+}{O} + 2\overset{-}{NO_3}_{.aq} + \dashrightarrow \overset{+2}{Ba}_{.aq} + 2\overset{-}{NO_3}_{.aq} + CO_2\nearrow + H_2O$$

ketabton.com - The Digital Library

کروماتو گرافي:

کروماتو گرافي د کیمیاوي موادو د ګډولي (مخلوط) د اجزاؤ د پیژندني او یو د بل څخه د جلا کوني یو متود دی. دا متود د لمړي ځل لپاره په کال 1903 کې د یو روسي وابښه پیژندونکي میخائیل سوت له خوا د نباتاتو د پګمنتونو (رنګونو) د جلا کوني دپاره په کار وړل شویدی نو ځکه د کروماتو ګرفی (رنګ پیژندني) په نامه یاد شوی دی. ولي نن ورځ دغه متود د هر ډول موادو د ګډولي د اجزا. د پیژندني او یو د بل څخه د جلا کوني دپاره استعمالیږي. پر جاذب شي د یو مخلوط د مختلفو اجزاؤ د جذبیدو د قابلیت تفاوت د دې متود اساس جوړوي. کیمیاوي مواد په دې متود کې دوه فازي حالات لري. چې یو ئې ثابت فاز او بل يې متحر ک فاز وي. جاذب مواد یو ثابت فاز او اکثراً جامدات او یا یوه مایع وي چې پر جامد شي کې جذب شوي وي.

متحر ک فاز ګاز یا مایع او یا خو مایع محلول وي.

د امتحاني موادو ګډوله د متحر ک فاز سره یو ځای د ثابت فاز له مینځ څخه تیریږي په دې جریان کې د مخلوط بعضي اجزا مضبوطې جذب، بعضې ئې سستې او بعضې ئې هیڅ نه جذبیږي چې په دې ترتیب د ګډولي اجزاوې یو له بل څخه جدا کیږي. نن ورځ د کروماتو ګرافي ډیر ډولونه مینځ ته راغلي دي چې د هغو له جملې څخه یو متود ئې د ګاز کروماتو ګرافي دی چې لاندې تشریح کیږي.

ګاز کروماتو ګرافي:

په (1 - 8) شکل کې د ګاز کروماتو ګرافي ساده شیما ښودل شویده.

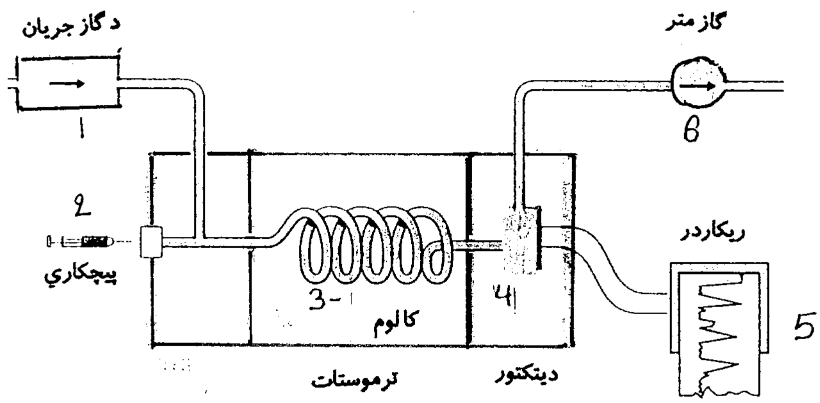

(1 - 8) شکل : د ګاز کروماتو ګرافي شیما

ketabton.com - The Digital Library

له (1) قسمت څخه حامل گاز کرماتو گراف ته داخليږي. په (2) قسمت کې پيچکاري د ستنې په واسطه د گاز امتحاني گډوله حامل گاز سره يو ځای کيږي او ټول گاز يو ځای په (3) قسمت (کالوم) کې جاذب موادو (ثابت فاز) ته ورننوځي. د گاز د گډولې د اجزاؤ د ماليکولي کتلې او دماليکولنو د قطبيت له مخې د گډولې هر جز په جدا جدا وختونو کې له (3) قسمت څخه وزي. که د گاز د جريان سرعت معين او ثابت وي نو دغه وختونه د هر گاز لپاره معين او مشخص دي. او د هغې له مخې د گډولې اجزأ پيژندل کيږي. د گډولې هغه اجزأ چې ماليکولي کتله يې کمه وي په لږ وخت کې له (3) قسمت څخه وزي. که جاذب مواد قطبي وي نو د گډولې هغه جز چې ماليکولونه ئې قطبي دي هغه پر جاذب محکم جذب او څه وخت وروسته له (3) قسمت څخه وزي . دلته بايد انتظار وايستل شي ترڅو ټول گاز د (3) قسمت څخه وزي. کله چې گاز له (3) څخه (4) قسمت ته داخليږي نو د ديتکتور څخه تيريږي او په دغه لحظه کې کمپيوتر او يا ريکاردر کې سگنال جوړيږي. د گاز د جريان مقدار د (6) آلې په واسطه اندازه کيږي. او په نتيجه کې کمپيوتر يا ريکاردر داسې گراف رسموي چې په هغې کې سگنال د پيک په شکل په گراف کې راځي. دغه گراف د کروماتو گرام په نامه ياديږي. په کروماتو گرام کې د وخت پر محور د پيک ځای د کالوم څخه د گاز د وتلو وخت او د پيک لاندې ساحې مساحت د گاز حجم ښئي. په کروماتو گراف کې د تودوخې درجه بايد دومره وي چې امتحاني گډوله د گاز حالت ولري او د (3) قسمت د تودوخې درجه د ترموستات په واسطه ثابته وساتل شي. د گاز د جريان سرعت بايد ثابت وي. د گاز د جريان سرعت په (1) قسمت کې کنتروليږي. په 2 - 8) , (3 - 8) , (4- 8) , شکلونو کې د معلوم او خالصو موادو يعني پنتان، هکذان او هپتان کروماتوگرامونه ښودل شوي دي. او (5- 8) شکل د پنتان او هپتان د مخلوط کروماتو گرام دی.

ketabton.com - The Digital Library

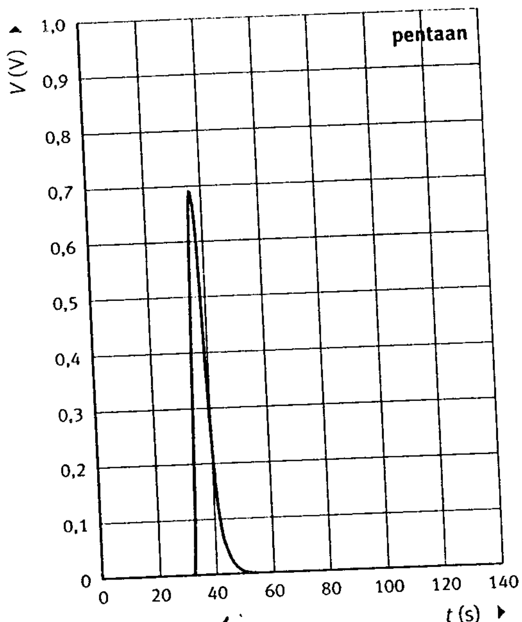

شکل (8-2)

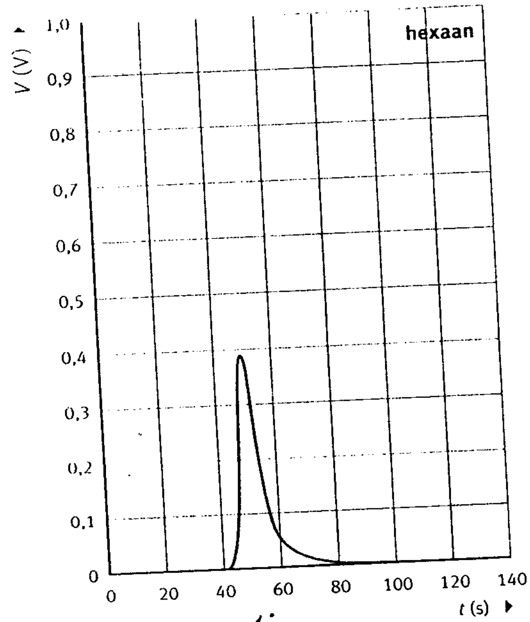

شکل (8-3)

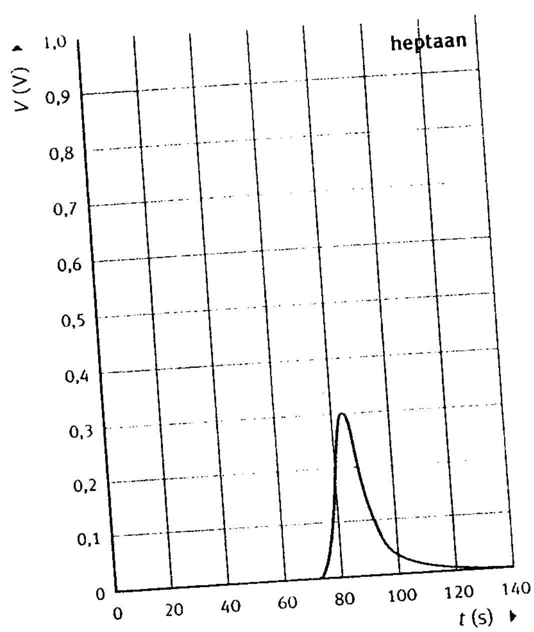

شکل (8-4)

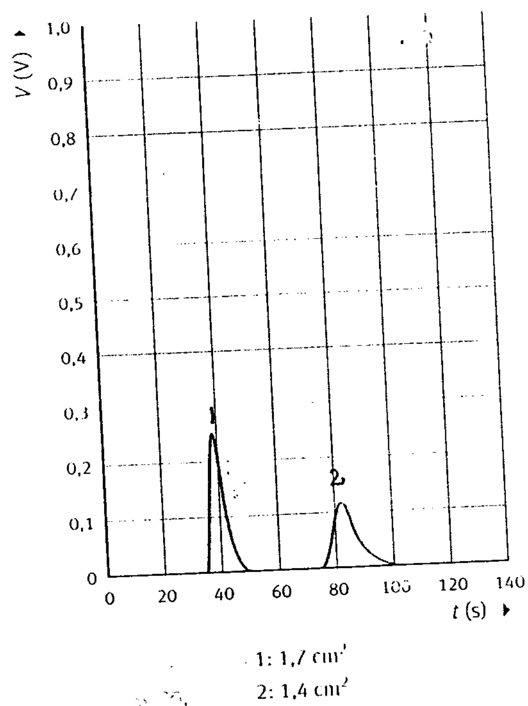

شکل (8 - 5)

ketabton.com - The Digital Library

(3 - 8) , (2 - 8)او (4 - 8) کروماتو گرامونه درې واړه په یو کروماتو گراف او د عین شرایطو لاندې اخستل شوي دي. د امتحاني موادو مقدار په درې واړو نمونو کې دوه مکرولیتره مایع ده. له پورتنیو شکلونو څخه ښکاري چې په دې کروماتو گراف او په دې شرایطو کې د دوه مکرولیتره امتحاني مایع په کروماتو گرام کې د پیکو لاندې ساحو مساحت 3,7 یا $3,8cm^2$ دی. همدا ډول د عین کروماتو گراف په واسطه د عین شرایطو لاندې دوه مکرولیتره د الکان (CnH_2r) د مخلوط کروماتو گرام په (5 - 8) شکل کې ښودل شوی دی د پورتنیو څلور واړو گرامونو د مقایسې څخه معلومیږي چې په (5 - 8) شکل کې دوه پیکونه په پنتان او هپتان پورې اړه لري. او د دې دوه پیکونو لاندې ساحو د مساحتو نسبت (pentane : heptane = 1,7 : 1,4) په نوموړي مخلوط کې د پنتان او هپتان د حجمونو نسبت ښئي.

سوالونه :

1 -

a - د کرماتو گرافی په تجربو کې ولې باید د کروماتو گراف د تودوخې درجه او د گاز جریان ثابت پاتې شي.

جواب : که د تجربو په جریان کې د کروماتو گراف د تودوخې درجه لوړه شي نو گاز له جاذب (کالوم) څخه ژر آزادیږي او ژر دیتکتور ته رسیږي همدا ډول که د گاز د جریان سرعت زیات شي گاز پر جاذب نه جذبیږي او ژر دیتکتور ته رسي یعنې په دواړو حالاتو کې مشخصه ئي وخت کمیږي بر عکس که د کروماتو گراف د تودوخې درجه ټیټه او یا د گاز د جریان سرعت کم شي مشخصه ئي وخت زیاتیږي. په څلور واړو حالاتو کې په کروماتو گرام باندې د وخت پر محور د پیک ځای تغیر کوي او د دغسې کروماتو گرام له مخې د گاز د گډولې د اجزاؤ نوعیت او مقدار سم نشي تعینیدلای.

b - په گاز کروماتو گرافي کې ترموستات باید د تودوخې په څو درجو عیار شي.

جواب : که د گاز گډوله د پنتان او هپتان څخه جوړه وي دا چې د پنتان د غلیان نقطه 309°k او د هپتان د غلیان نقطه 372°k ده نو ترموستات باید په 372°k عیار شي تر څو د گډولې ټولې اجزاوې د گاز حالت ولري.

2 - توضیح کړی چې مشخصه ئي وخت په لاندې فکتورونو پورې اړه لري.

a - د حامل گاز د جریان سرعت

b - د ثابت فاز د موادو نوعیت .

جواب :

a - که د حامل گاز سرعت زیات وي نو د گډولې اجزأ پر جاذب ښه نشي جذبیدای او ژر دیتکتور ته رسیږي چې په دې ترتیب مشخصه یي وخت تغیر کوي (لنډیږي) .

b - قطبي مواد مثلاً ایتانول په نظر کې نیسو چې د یو کالوم په منځ کې جریان کوي که په کالوم کې ثات فاز قطبي مواد وي نو ایتایل الکول په داسې ثات فاز ښه جذبیږي یعنې ایتانول په کالوم کې په ورو حرکت کوي او په ځنډ دیتکتور ته رسیږي چې دلته مشخصه ئي وخت اوږد (زیات) وي. برعکس که په کالوم کې ثابت فاز غیر قطبي مواد وي ایتانول پر هغې نه جذبیږي یعنې ایتانول په کالوم کې چټک حرکت کوي او ژر دیتکتور ته رسي چې دلته مشخصه ئي وخت لنډ (کم) وي.

3 - د پنتان او هپتان د گډولې کروماتو گرام په (5 - 8) شکل کې ورکړل شویدی په گډوله کې د پنتان او هپتان د حجمونو نسبت پیدا کړی.

جواب : پنتان او هپتان دواړه غیر قطبي مواد دي نو د دوئ مشخصه ئي وخت یوازې په مالیکولي کتله پورې اړه لري. دا چې د هپتان په نسبت د پنتان مالیکولي کتله کمه ده نو هغه د هپتان څخه د مخه دیتکتور ته رسي پس

ketabton.com - The Digital Library

ویلای شو چې په (5 - 8) شکل کې لمړی پیک په پنتان او دویم پیک په هپتان پورې اړه لري او د دغه پیکو لاندې ساحو مساحتونه او هم د دغو گازونو حجمونه په خپل مینځ کې داسې نسبت لري .

1,4 : 1,7 = هپتان : پنتان د پیک لاندې ساحو د مساحتو نسبت
1,4 : 1,7 = هپتان : پنتان د حجمونو نسبت

4 - د (2 - 8) , (3 - 8) او (4 - 8) شکلونو له مخې وواياست چې آیا پنتان که هکذان او که هپتان په عین جاذب مضبوط جذبیږي.
جواب : څرنگه چې مشخصه ئې وخت په کالوم کې د گاز د جذبیدو د شدت سره مستقیم اړیکې لري نو د دغه درې واړو شکلونو د مقایسې له مخې ویلای شو چې هپتان به کالوم کې مضبوط جذبیږي.
5 - د یو گاز کروماتوگراف کالوم د جامدو قطبي موادو څخه ډک شوی دی مونږ غواړو چې د متان او هایدروجن فلوراید مخلوط د دې کروماتو گراف په واسطه سره جلا کړو
a - پدې تجربو کې د کروماتو گراف د تودوخې ټیټه درجه څو کیدای شي.
جواب : د متان د غلیان نقطه 112°k او د هایدروجن فلوراید د غلیان نقطه 293°k درجې دي پس په کروماتو گراف کې د تودوخې درجه باید 293°k څخه لوړه وي.
b - وواياست چې د متان او که د هایدروجن فلوراید مشخصه ئې وخت زیات دی.
جواب : متان غیر قطبي او هایدروجن فلوراید یوه قطبي ماده ده. هایدروجن فلوراید په کالوم کې مضبوط جذبیږي او مشخصه ئې وخت یې اوږود (زیات) دی.
نوټ : د گاز کروماتو گرافي د متود په واسطه د گازي گډولې اجزأ په اطمینانې ډول جدا کیدای شي. جدا شوي اجزأ وروسته ما سسپکترو متر ته ورځي هلته د اجزاؤ نوعیت او هم د هغوئ مالیکولي جوړښت په دقیقه توگه معلومیږي. د دې کار لپاره بعضي وخت د IR سپکترو سکوپي څخه هم استفاده کیږي.

ماسسپکتروسکوپي:

د کتلې د تفاوت له مخې د کوچنیو ذرو پیژندل او یو له بل څخه فرق کول د ماسسپکتروسکوپي اساس جوړوي. د ماسسپکترو سکوپي په واسطه د عناصرو مختلف ایزوتوپونه پیژندل کیږي. دا متود د کیمیاوي تحلیل، د ایوني تعاملاتو د مطالعې او هم د کیمیاوي موادو د مالیکولونو د جوړښت د پیژندنې دپاره په کار وړل کیږي همدا ډول د وینې معاینه ، په تجارتي خوراکي شیانو کې د مضره موادو کنترول ، په کیمیاوي صنعت کې د هر قسم موادو پیژندل د ماسسپکتروسکوپي په واسطه کیږي. مثلاً د پولي ایتین د لاس ته راوړلو لپاره په ایتین ($CH_2 = CH_2$) کې د ایتان ډیر کم مقدار د پولي ایتین د جوړیدو مانع گرځي نو ځکه د ایتین هغه جریان چې رییکتور (تعامل ځای) ته ځي په منظم ډول همیشه کنترولیږي.
په ماسسپکترومتري کې د یوې کیمیاوي مادې د مالیکولونو د جوړښت د معلومولو دپاره لمړی دغه ماده باید خالصه شي چې بیا هغه په خلا ($\sim 10^{-4}$ pa) کې په گاز بدلیږي او وروسته ایونایز کیږي.
د امتحاني مادې مالیکولونه په ډیرو طریقو ایونایز کیدای شي چې د هغې له جملې څخه یوه طریقه ئې د آزادو الکترونونو گوزار دی. آزاد الکترونونه په شدت سره د امتحاني مادې مالیکولونو ته دومره نژدې کیږي چې د دې مالیکولونو څخه بعضي الکترونونه الوزي او هم بعضي سستې کیمیاوي رابطې شلیږي. چې په نتیجه کې مالیکول ایون

(ماليکول چې الکترون ورڅخه جلا شوی وي) او د ماليکول مثبت چارج لرونکي ټوټې (فرگمنتونه) جوړيږي. د دې ټولو ايونو چارج اکثراً (+1) وي.
مثلاً د کاربندای اکسايد د ايونايزيشن په نتيجه کې لاندې مثبت ايونونه لاس ته راځي.

$$CO_2 + e^- \dashrightarrow CO_2^+ + 2e^-$$

$$CO_2^+ \dashrightarrow CO + O^+$$

مثبت ايونونه داسې قسمت ته داخليږي چې هلته لوړه خلا او قوي برقي ساحه ده دلته د ايون د حرکت سرعت زياتيږي او بيا دغه ايونونه (فرگمنتونه) مقناطيسي ساحې ته کومه چې د ايونو د حرکت پر مسير عموده ده داخليږي. د مقناطيسي ساحې تر تأثير لاندې ايونونه له خپل اصلي مسير څخه انحراف کوي. د دې انحراف اندازه د هر ايون په کتله (m) او چارج (z) پورې اړه او m/z سره مستقيم تناسب لري. دا چې دلته د ايون چارج (1) دی نو د دغه انحراف اندازه يوازې د ايون (فرگمنت) د کتلې سره مستقيم تناسب لري. په دې اساس کله چې د مختلفو کتلو لرونکي فرگمنتونه مقناطيسي ساحې ته داخل شي دلته له خپل لمړني مسير څخه په مخلفو اندازو انحراف کوي او په نتيجه کې يو له بل څخه جلا کيږي او کله چې هغوئ په ديتکتور کې غورځي نو هره کتله جلا برقي سگنال مينځ ته راوړي ولې ټول هغه فرگمنتونه چې عين کتله لري يو شريک سگنال جوړوي. که يوه معينه کتله د نورو کتلو په پر تله ډير کرته په ديتکتور کې راجستر شي نو د هغې کتلې د سگنال شدت (د سگنال ارتفاع) د نورو سگنالو په پرتله زيات وي. په خپل منځ کې د سگنالونو د شدت د مقايسې دپاره د هغه تر ټولو لوړ سگنال شدت 100% قبلوي او د هغې په مقايسه د نورو سگنالونو د شدت فيصدي محاسبه کوي او په آخر کې د کتلې او د سگنال د شدت ارتباط په گراف رسموي داسې گراف د ماسسپکتروم په نامه ياديږي. لاندې 2 - ethoxybutane ماليکول څخه د ممکنه فرگمنتو جلا کيدل او په (6 - 8) شکل کې د 2 - ethoxybutane ماسسپکتروم ښودل شويدی.

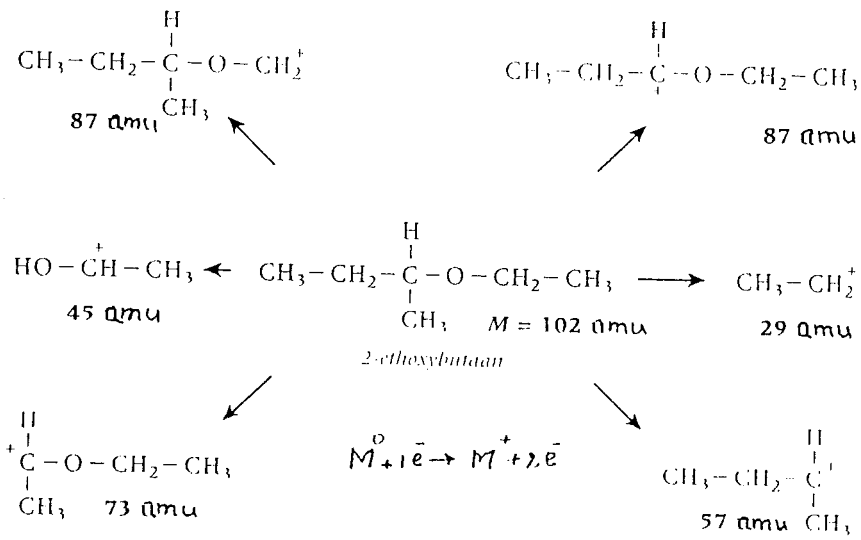

ketabton.com - The Digital Library

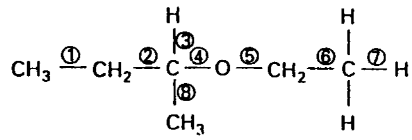

ټوټه(فرگمنت)	د شلیدلي اړیکي نمره
$CH_3-CH_2-CH(CH_3)-O-CH_2^+$	6
$CH_2-CH_2-C^+H-O-CH_2-CH_3$	8
$HO-C^+H-CH_3$	4
$CH_3-CH_2^+$	2
$^+CH(CH_3)-O-CH_2-CH_3$	2
$CH_3-CH_2-C^+H(CH_3)$	4

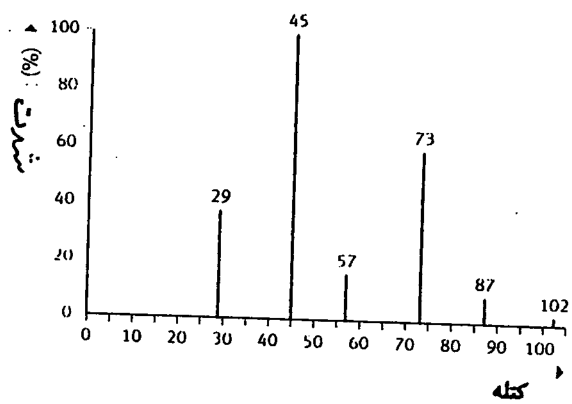

شېبرم (6 - 8) شکل : د (2 - ethoxybutane) ماسسپکتروم

ketabton.com - The Digital Library

سوال : د 2 ethoxybutane د مالیکول جوړښت او د مالیکول ځخه د مختلفو فرگمنتو جلا کیدل په پام کي ونیسی.

a - د مالیکول ځخه د هر فرگمنت د جدا کیدو په وخت کي کومه رابطه شلیږي.

جواب : په ۲۳۶ مخ کي جدا شوي ټوټي او د شلیدلي رابطي نمري ورکړل شویدي.

b - د نوموړي مالیکول ځخه د لاس ته راغلیو فرگمنتو ځخه معلومیږي چي د دغه فرگمنتو د جملي ځخه د یو فرگمنت په جلا کیدو کي نه یوازي یوه کیمیاوي رابطه شلیدلي ده بلکه په هغي کي د یوه اتوم ځای هم بدل شویدی. تاسي ووایاست چي دغه فرگمنت کوم دی دلته په مالیکول کي کومه اړیکه شلیدلي ده او د کوم اتوم ځای بدل شویدی.

جواب : دغه فرگمنت $HO - \overset{+}{C}H - CH_3$ دی دلته په مالیکول کي (4) نمبر رابطه شلیدلي ده او دلته د H اتوم د C د اتوم ځخه د O اتوم ته ورغلی دی.

سوال 7 : د لاندي کیمیاوي موادو د مالیکولو ځخه کوم فرگمنتونه جلا کیدای شي.

a - بروم متان

b - پروپان

جواب : لمړی د هري مادي د مالیکول جوړښت او بیا د هر مالیکول فرگمنتونه لیکو.

-a

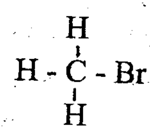

$$\overset{+}{C}H_3 \;,\; \overset{+}{Br} \;,\; CH_2 - \overset{+}{Br} \;,\; \overset{+}{H} \;,\; CH\overset{+}{Br} \;,\; CH_2^{+}$$

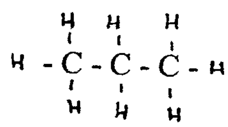

$$CH_3 - CH_2 - CH_2^{+} \;,\; CH_3 - \overset{+}{C}H - CH_3 \;,\; C_2H_5^{+} \;,\; \overset{+}{C}H_3 \;,\; H^{+}$$

سوال 8: که په (۲۳۶) صفحه کي د 2 - ethoxybutane د مالیکول جوړښت او د هغي ځخه لاس ته راغلیو فرگمنتو ته متوجه شی نو لیدل کیږي چي د نورو فرگمنتو د جلا کیدو امکان هم شته . دغه فرگمنتونه کوم دي چي پاس نه دي ښودل شوي.

جواب : $\overset{+}{C}H_3$ او H^{+}

سوال 9 : د یوي کیمیاوي مادي په ماسسپکتروم کي د کتلي 15 , 29 او 45 اتومي واحده (amu) فرگمنتونه لیدل کیږي د لاندي جدول له مخي ووایاست چي دغه کومه ماده ده.

ketabton.com - The Digital Library

کیمیاوي ماده	گروپ	د M کتله په (amu)
الديهايد، ايترونه، امينونه	H	1
د ميتايل لرونکي مختلف مرکبات	CH_3	15
الديهايد، ايتايل لرونکي مرکبات	CHO , C_2H_5	29
عضوي تيزابونه	COOH	45

جواب : هغه کيمياوي ماده چي له دغه گروپو څخه جوړه وي کيدای شي چي پروپانک اسيد وي.

$$CH_3 - CH_2 - COOH$$

سوال 10 : په يو ماسسپکتروم کي کوم پيک د امتحاني مادې د جوړښت په هکله دقيق معلومات ورکوي

a - هغه پيک چي په لويه کتله پورې مربوط وي.

b - هغه پيک چي په کوچنۍ کتله پورې مربوط وي.

جواب : هغه پيک چي د لويې کتلې لرونکی فرگمنت پورې مربوط وي د امتحاني مادې د ماليکول لوی قسمت ښئي او د ماليکول لوی قسمت د اصلي ماليکول د جوړښت په هکله دقيق معلومات ورکوي.

سوال 11 - د پروپانون او پروپانل ماليکولي کتلې يو شی دي مگر د هغوئ ماسسپکترونه سره فرق لري چي په (7 - 8) او (8 - 8) شکلونو کي ښودل شويدي.

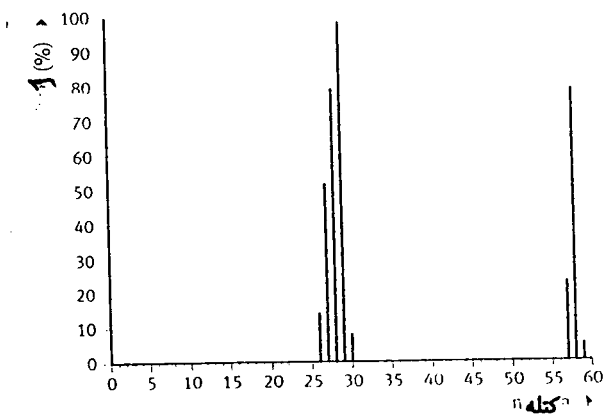

شکل (8 - 8)

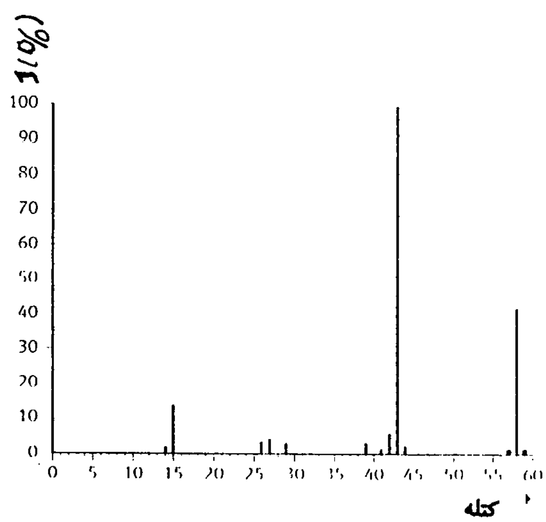

شکل (8 - 7)

ketabton.com - The Digital Library

وواياست چې كوم ماسسپكتروم د كومې مادې څخه لاس ته راغلى دى.
جواب : لمړى د دغه دواړو كيمياوي مركباتو ساختماني فورمولونه ليكو. بيا د دغه ساختماني فورمولونو له مخې د مختلفو فرگمنتو د جلا كيدو امكان او هم د باقي پاتې قسمت كتله په نظر كې نيسو.

$$CH_3 - C(=O) - CH_3$$

$$CH_3 - CH_2 - C(=O)H$$

د دغه دواړو مادو ماليكولي كتلې يو شى (58 amu) دي. د (7 - 8) شكل په ماسسپكتروم كې يو پيک په 15 amu او يو بل لوړ پيک پر 43 amu = (15 - 58) كې ښكاري. د 43 amu پيک د شدت څخه معلوميږي چې دلته ډير شمير د CH_3 گروپونه د كوم ماليكول څخه جلا شوي دي پس ويلاى شو چې (8 - 7) شكل ماسسپكتروم په پروپانون پورې اړه لري. همدا ډول د (8 - 8) شكل ماسسپكتروم كې 29 amu كتلې ته نژدې يو شمير پيكونه ښكاري. دغه پيكونه كيداى شي د ايتايل او د الديهايد د فرگمنتو څخه لاس ته راغلي وي. يعني كيداى شي چې دغه ماسسپكتروم د پروپانل وي.

سوال 12 : په مخدره موادو او هم په باراني ډنډ اوبو كې يوه ډيره مضره ماده يعني 2,4 dichlorofenoxy ethanoic acid چې تجارتي نوم ئې 2,4 D دى موجوده وي. ددې مادې د تثبيتولو دپاره ماسسپكترومتري ډيره استعماليږي. د دې مادې كيمياوي فورمول دا دى.

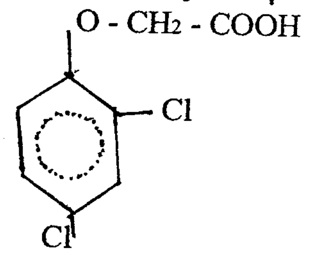

د دې مادې ماسسپكتروم كې په 175 amu, 162 amu او 220 amu پيكونه جوړيږي د دې پيكونو جوړيدل توضيح كړى.

جواب : د نوموړې مادې ماليكولي كتله 220 amu ده پس لرو چې :

a - د 220 amu پيک پخپله په ماليكول ايون پورې اړه لري.

b - كه له دغه ماليكول څخه د COOH گروپ (m = 45 amu) جدا شي نو د (220 - 45) = 175 amu پيک لاس ته راځي يعني د 175 amu پيک په $Cl_2 - C_6H_3 - O - CH_2$ فرگمنت پورې اړه لري.

c - كه د 2,4D د ماليكول څخه داسې يو گروپ چې كتله ئې 58 amu وي جدا شي (220 -58 = 162) نو

ketabton.com - The Digital Library

د 162 amu پیک لاس ته راځي مګر دلته نور امکانات هم شته. مثلاً که د $Cl_2 - C_6H_3 - O - CH_2$ فرګمنت څخه چې کتله ئې m = 175 amu ده د CH (m = 13 amu) ګروپ جدا شي او د هایدروجن یو اتوم د C څخه د O اتوم ته لاړ شي په هغه صورت کې د $Cl_2 - C_6H_3 - OH$ فرګمنت چې کتله ئې 162 amu ده لاس ته راځي.

تبصره: ماسپکترومتري یواځې د مالیکول د فرګمنتونو د کتلو له مخې دمالیکول د جوړښت په هکله قضاوت کوي. دا چې مختلف فرګمنتونه لکه CHO , C_2H_5 کیدای شي عیني کتله ولري نو په دې دلیل د ماسپکتروم له مخې د مالیکول د جوړښت په هکله مطلق قضاوت ډیر اطمیناني ندی پر ته له دې د ماسسپکترو سکوپي د مطالعې څخه داسي ښکاري چې د یو ماسسپکتروم توضیح کول اوږده عملي تجربه غواړي او د کیمیاوي موادو د مالیکول د جوړښت د پیژندنې دپاره بعضې وخت اضافي تحقیقاتو ته ضرورت پیښیږي.

جذبي سپکترومتري:

بعضې مواد، مایعات او محلولونه ځانګړي (خاص) رنګ لري. مثلاً د مسو د مالګو محلولونه اکثراً آبي رنګه وي چې د دغه رنګ له مخې د مس مالګي پیژندل کیدای شي.
کله چې رڼا (د لیدو وړ وړانګې) رنګه موادو ته داخلیږي نو رنګه مواد درڼا د اوه رنګه وړانګو له جملې څخه یوازې هغه وړانګې چې د څپې (موج) اوږدوالی ئې معین قیمت لري جذبولای شي. د موادو د دې خاصیت پر بنسټ د کیمیاوي موادو د پیژندلو یو متود چې جذبي سپکترومتري ئې بولي منځ ته راغلی دی. هغه وسیله چې د جذبي سپکترومتري تجربې پکې سرته رسي د سپکتروفوتومتر په نامه یادیږي. د دې وسیلې د کار طرز په لاندې ډول دی.

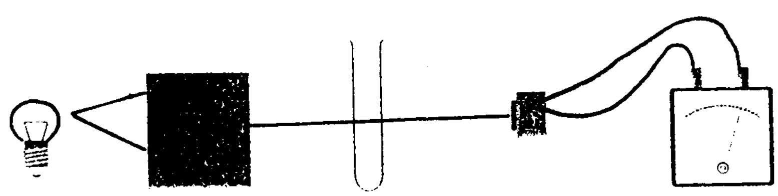

(9 - 8) شکل: جذبي سپکتروفوتومتر

د رڼا وړانګې مونو کروماتور ته راځي. د مونو کروماتور څخه د رڼا د اوه ډوله رنګه وړانګو له جملې څخه فقط یو ډول وړانګې چې د ټولو د څپو اوږدوالی (λ) یو شی وي وتلای شي. د مونو کروماتور څخه راوتلې وړانګې یو شیشه ئې نل (کیوت) ته راځي. په دې نل کې کیمیاوي مواد اچول کیږي. کله چې یو رنګه وړانګې د شیشه ئې نل څخه تیریږي نو دغه کیمیاوي مواد د وړانګو یو قسمت جذبوي چې په نتیجه کې د کیوت څخه د وتلیو وړانګو شدت کمیږي. د

ketabton.com - The Digital Library

کیوت ځخه د وتلیو وړانګو شدت په دري طریقو اندازه کیږي.

1 - د کیوت ځخه د راوتلیو وړانګو په لار کي فوتو سل ایښودل کیږي چي د ها تر تاثیر لاندې په فوتو سل کي د برق جریان منځ ته راځي او د امپیر متر په واسطه اندازه کیږي. چي د برق د جریا ن د شدت له مخي فوتو سل ته د راغلیو وړانګو شدت معلوموي. په دي تجربو کي دوه کیوتونه چي قطرونه ئي یو شی وي په کاریږي. په لمړي کیوت کي مقیاسي مایع او په بل کیوت کي امتحاني محلول اچول کیږي. د مقیاسي مایع ځخه د راتیر شویو وړانګو شدت په I^{o} او د محلول ځخه د راتیر شویو وړانګو شدت په I ښودل کیږي.

2 - د کیوت ځخه د راتیر شویو وړانګو شدت د یوې بلي آلي په واسطه هم معلوموي. دلته د جذب شویو وړانګو اندازه د ترانسمیسیون په فیصدۍ سره ښئي. د دې آلي لوحه د صفر ځخه تر 100 پوري درجي لري. کله چي د مقیاسي مایع ځخه د تیر شویو وړانګو شدت I^{o} معلوموي نو د الي ستن پر ۱۰۰ برابروي. بیا د محلول ځخه د تیر شویو وړانګو د شدت اندازه کولو په وخت دغه ستن د 100 ځخه ښکته راځي او کوم عدد چي ښئي د ترانسمیسیون د فیصدۍ په نامه یادیږي.

3 - کولوري متر (colorimeter) یوه بله آله ده چي د ترانسمیسیون فیصدي او اوپتیکي کثافت $\log \frac{I^{o}}{I} = E$ دواړه یو ځای ښئي. په دې آله کي د مقیاسي مایع ځخه د تیر شویو وړانګو د شدت I^{o} د اندازه کولو په وخت د آلي ستن د ترانسمیسیون پر 100 او د E پر صفر درجه راځي. که د مقیاسي مایع او امتحاني محلول د کیوتونو قطرونه یو شی وي نو بیا د عین محلول دپاره د $(\frac{I^{o}}{I})$ کمیت یو معین قیمت لري. او دا چي د محلول د غلظت په زیاتیدو سره د رڼا جذب زیات او I قیمت کمیږي چي د دې سره متناسب د $E = (\log \frac{I^{o}}{I})$ قیمت زیاتیږي نو ځکه د بعضي موادو د محلولو غلظت د جذبي سپکترو متري په واسطه معلومیدای شي.

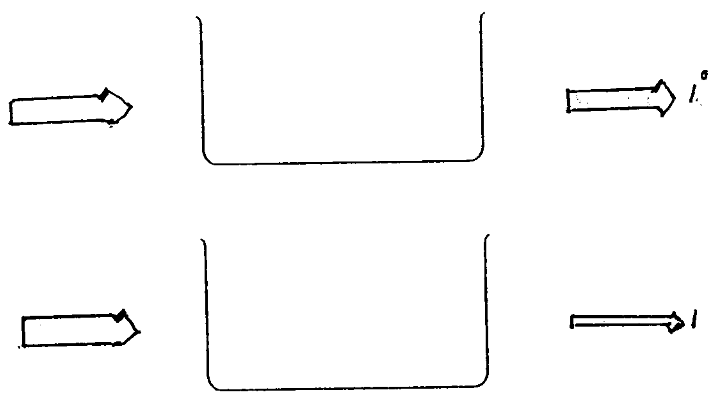

(10 - 8 شکل : د مقیاسي مایع (I^{o}) او محلول(I) ځخه د رڼا تیریدل

ketabton.com - The Digital Library

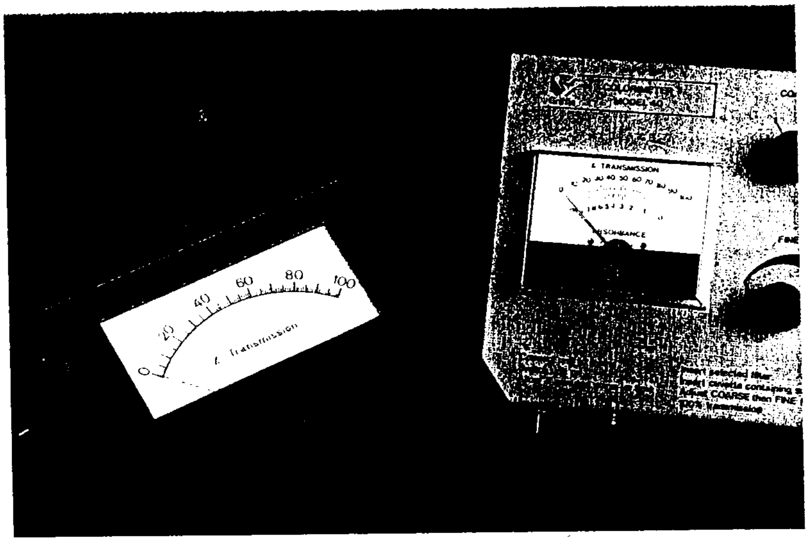

(8 10) شکل : د ترانسمیسیون او E د اندازه کولو آلې.

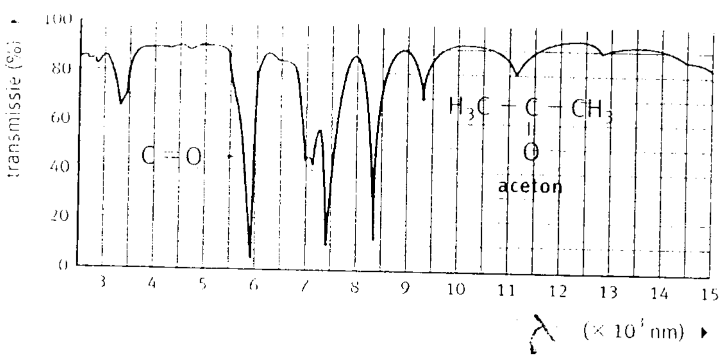

(12- 8) شکل : د استون IR سپکتر

ketabton.com - The Digital Library

باید زیاتو کړو چې د جذبي سپکترو متري په تجربو کې لمړی باید معلومه شي چې امتحاني سیستم د رڼا کومې وړانګې (λ) اعظمي جذبوي او بیا د دغه سیستم ټولې تجربې په همدغه (λ) سرته ورسیږي. د رنګه موادو د محلولونو د څېړنې دپاره اکثراً د لید وړ رڼا (λ = 400 - 700 nm) په کاریږي هلته چې ماورای بنفش وړانګې (λ = 180 - 400 nm) استعمالیږي دغه سپکتروفوتومتري (uv - spectrophotometry) په نامه او کوم وخت چې د (λ = 700 - 10 000 nm) وړانګې استعمالیږي نو دغه سپکتروفوتو متري د (IR-spectrophotometry) په نامه یادیږي. دا ډول سپکتروفوتومتري معمولاً د موادو د جوړښت د پیژندنې دپاره په کاریږي. مثلاً د عضوي موادو په کاربنې ځنځیر پورې مرتبط مشخصه ئې ګروپونه د مشخصې λ لرونکې وړانګې جذبوي چې د هغې له کبله د IR په سپکتر کې په همدغه λ یو پیک منځ ته راځي او په دې ترتیب د امتحاني عضوي موادو جوړښت پیژندل کیږي. په (8 - 12) شکل کې د استون سپکتر ښودل شوی دی چې په هغې کې د کیتون د ګروپ (C = O) پیک په λ = 5900 nm کې راڅرګندیږي.

دویم (2 - 8) جدول: د IR په سپکتر کې د بعضې ګروپونو مشخصه ئې موجې اعداد (cm^{-1}) ($\omega = \frac{1}{\lambda}$)

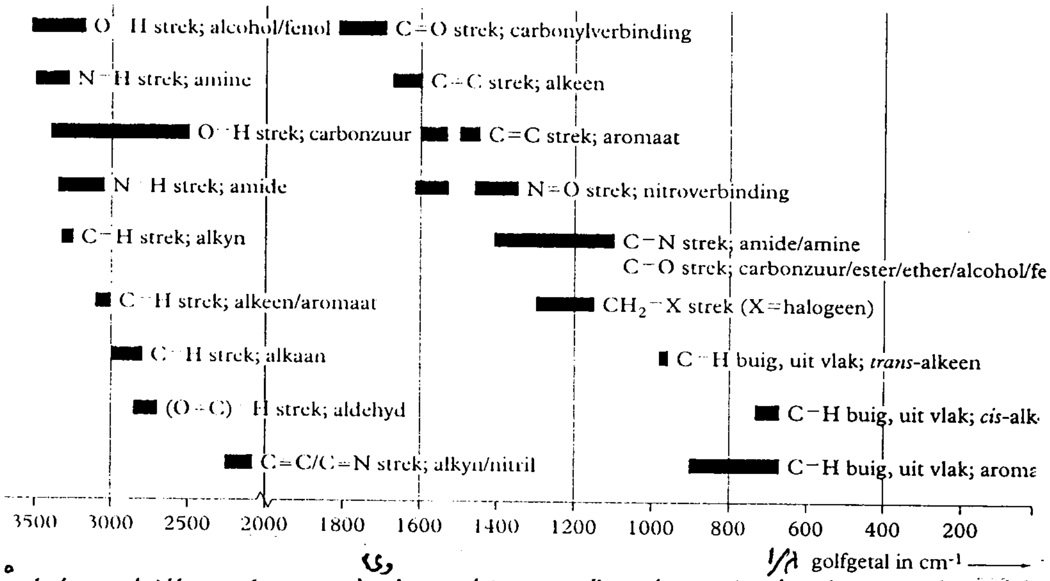

که په سپکترو متري کې داسې کیوتونه استعمال شي چې قطر ئې زیات (په سیستم کې د رڼا لار اوږدوي) دلته I° او I دواړه کمیږي مګر دا چې د رنګه موادو محلول د مقیاسي مایع په پرتله ډیره رڼا جذبوي نو I د I° په پرتله ډیر کمیږي او په نتیجه کې د E قیمت زیاتیږي. همدارنګه که کیوتونو قطر ثابت او یو شی وي مګر په محلول کې د رنګه موادو غلظت زیات شي دلته یوازې د I قیمت کمیږي چې بیا هم E قیمت زیاتیږي.

مثال: که د KSCN محلول په یو بل محلول کې چې د Fe^{+3} ایونونه لري واچول شي نو د FeSCN ایونونه چې محلول کې سور رنګ لري جوړیږي.

$$Fe^{+3}_{aq} + SCN^{-}_{aq} \rightleftharpoons FeSCN^{+2}_{aq}$$

ketabton.com - The Digital Library

د جذبي سپکترومتري په متود دغه سیستم مطالعه او هم وواياست چي:
1 - د رڼا کومي وړانگي په دغه سیستم کي اعظمي جذبيږي.
2 - آیا د سیستم رنگ او د جذب شویو وړانگو رنگ سره یو شی دی او که نه؟
تجربه :
a - په یو کیوت کي د KSCN رقیق محلول (مقیاسی مایع) واچوی بیا یو ملي لیتر د $FeCl_3$ محلول او یو ملي لیتر د KSCN رقیق محلول سره گډ کړی او لاس ته راغلی محلول په مقطرو اوبو دوه ځله رقیق کړی چي سور رنگ ئي پاتي وي. دغه محلول په یو بل کیوت کي واچوی.
b - سپکتروفوتومتر د رڼا په $(\lambda = 400$ nm$)$ برابر کړی بیا د مقیاسي مایع کیوت په سپکتروفوتومتر کي کښیږدی او د رڼا د شدت د اندازه کولو د آلي پر لوحه ستن د I° پر 100 درجو او د E پر صفر درجه ودروی له دي وروسته د $FeCl_3$ او KSCN گډوله سور رنگی محلول (امتحاني محلول) په سپکتروفوتو متر کي کښیږدی او E ئي اندازه کړی.
c - د b عملیه د رڼا په نورو وړانگو (λ) تکرار کړی او هر ځل د مقیاسي مایع څخه د راوتلیو وړانگو د شدت د اندازه کولو لپاره د لوحي ستن پر $I^{\circ} = 100$ او $E = 0$ ودروی او بیا وروسته E معلوم کړی چي پدي ډول هغه وړانگي (λ) چي په سیستم کي اعظمي جذبيږي معلومیدای شي. د دي تجربي وروسته پورتني دري سوالو ته داسي جواب پیدا کوی.
1 - په پورتني سیستم کي د رڼا $\lambda = 490 - 510$ nm وړانگي اعظمي جذب لري.
2 - دغه رڼا آبي - شین رنگ لري او محلول سور رنگ لري مگر بیا هم شین او سور رنگ اندول (complementar) رنگونه دي.
سوال 13 : که د Fe^{+3} د محلول غلظت زیات شي نو د رڼا جذب هم زیاتیږي.
a - وواياست چي د I قیمت کم او که زیاتیږي.
b - وواياست چي د E قیمت کم او که زیاتیږي.
جواب : که په محلول کي د Fe^{+3} غلظت زیات شي نو د I قیمت کم او د $E = (\log \frac{I^{\circ}}{I})$ قیمت زیاتیږي.
سوال 14 : په جذبي سپکترومتري کي د مقیاسي مایع او امتحاني محلول د رڼا جذب د قابلیت د اندازه کولو دپاره عین یو رنگه وړانگي $(\lambda = const)$ په کاریږي. که د امتحاني محلول دپاره د بل ډول یو رنگه وړانگو څخه کار واخستل شي نو نتیجه به ئي څه وي؟
جواب : بل ډول یو رنگه وړانگي لږې او یا ډیري جذبیږي پس د I قیمت تغیر کوي او نتیجه غلطه وي.
سوال 15 - احمد دجذبي سپکترومتري د څیړنو په جریان کي کله چي په مختلفو مونوکروماتیکو وړانگو کار کوي په هري λ د I° قیمت په 100% برابروي او وروسته I اندازه کوي. ملالی په هري (λ) د I° قیمت پر 100% نه برابروي بلکي د هغي په تجربو کي د I° قیمت د 80% څخه تر 100% تغیر کوي.
a - آیا د هغوئ د واړو جذبي سپکترونه سره فرق لري او که نه؟
b - د کوم یوه نتایج به ډیر دقیق وي.
جواب : د جذبي سپکتر کواردینات $(E - \lambda)$ دي چي $E = \log \frac{I^{\circ}}{I}$ دی که د I° د اندازه کولو دپاره ستن پر 100% برابره شي او بیا د I د اندازه کولو په وخت ستن 90% ته راښکته شي یا که د I° د اندازه کولو په وخت ستن پر 90% برابره شي او بیا د I د اندازه کولو په وخت ستن 80% ته راښکته شي په هر صورت د I°

ketabton.com - The Digital Library

او I فرق یو شی او هم $\frac{I^0}{I}$ ډیر فرق نه کوي.
مگر خبره دا ده چي که هر ځل د I^0 د اندازه کولو دپاره ستن پر همغه اعظمي عدد (100%) ودرول شي او بیا I اندازه شي نو حسابي غلطي به کمي وي او د تجربو نتیجي به دقیقي وي.

سوال 16 - په پورتني تجربه کي مو د $FeCl_3$ محلول د KSCN د محلول په واسطه رنگه کړ او د مقیاسي مایع په حیث مو د KSCN د رقیق محلول څخه کار واخیست. آیا کولای شو چي د KSCN د رقیق محلول پر ځای د مقطرو اوبو څخه د مقیاسي مایع په حیث کار واخلو.

جواب : د امتحاني محلول څخه پر ته بله هره بي رنگه مایع کیدای شي چي د مقیاسي مایع پر ځای استعمال شي. دلته باید وکتل شي چي آیا د مقطرو اوبو او د KSCN د محلول دپاره د I^0 قیمت یو شی دی او که نه ؟

سوال 17 :

a - که د کیوت قطر زیات شي (په کیوت کي د رڼا لار اوږده شي) د E قیمت کم او که زیاتیږي؟

b - که د امتحاني مادي غلظت په محلول کي زیات شي د E قیمت کم او که زیاتیږي؟

جواب : که د کیوت قطر زیات شي نو د رڼا د جذب مقدار زیات او د I^0 او I قیمتونه کمیږي مگر دا چي امتحاني رنگه مواد د مقیاسي مایع په پر تله ډیره رڼا جذبوي دلته د I قیمت د I^0 په پر تله زیات کمیږي او په نتیجه کي $E = (\log \frac{I^0}{I})$ زیاتیږي هر څومره چي د امتحاني مادي غلظت نور زیاتیږي I د I^0 په پر تله ډیر کمیږي او E ډیر زیاتیږي.

سوال 18 : په اوبو کي د 40% فورم الديهايد محلول د فورمالین په نامه یادیږي. دغه محلول د مکروب ضد موادو په حیث او هم د اناتومي نمونو د ساتلو دپاره ډیر استعمال لري. په دغه محلول کي په لاندي ډول کیمیاوي تعادل وجود لري.

$$H_2C = O + H_2O \rightleftharpoons H_2C(OH)_2$$

د فورمالین IR سپکتر په (13- 8) شکل کي ورکړل شوی دی.

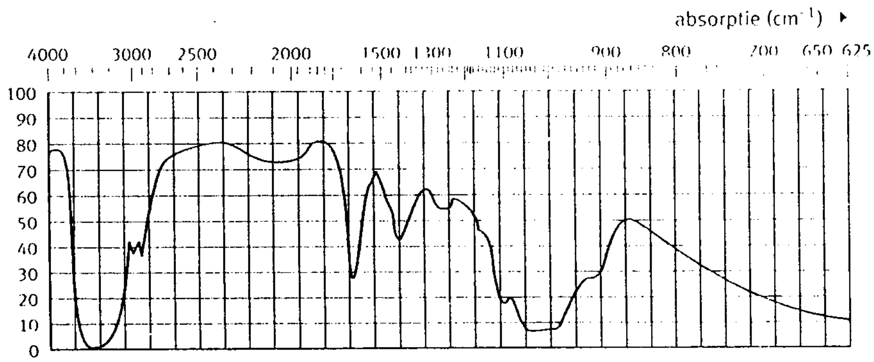

(13 - 8) شکل : د فورمالین IR سپکتر

ketabton.com - The Digital Library

د (8-2) جدول له مخې په دې سپکر کې يوازې يو پيک د $CH_2(OH)_2$ موجوديت ښئي. او نور پيکونه په دې هکله څه معلومات نشي ورکولای. $3500\ cm^{-1}$ فريکونسي ته نژدې پيک په نوموړي مخلوط کې د O - H رابطه ښئي ولې د $CH_2(OH)_2$ د موجوديت حکم نشي کولای.

a - وواياست چې $3500cm^{-1}$ پيک ولې د $CH_2(OH)_2$ موجوديت نشي ثابتولای په داسې حال کې چې په دې مرکب کې دوه د O - H رابطې شته.

b - وواياست چې کوم پيک د $CH_2(OH)_2$ موجوديت ښودلای شي.

جواب :

a - په فورمالين کې $CH_2(OH)_2$ او $H_2C = O$, H_2O ماليکولونه وجود لري. دلته د H_2O او هم د $CH_2(OH)_2$ په ماليکول کې د OH رابطه وجود لري.

b - د فورمالين د اجزاوو د ماليکولو جوړښت په لاندې ډول دی:

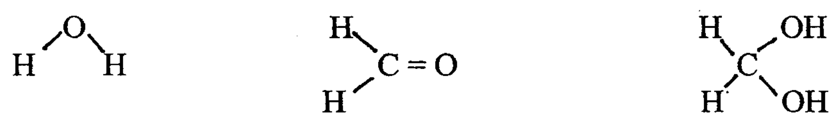

له پورتنيو ماليکولي جوړښتونو څخه ښکاري چې د C- O رابطه يوازې په $CH_2(OH)_2$ کې ده چې په H_2O او $H_2C = O$ کې نشته. د جدول له مخې د C - O اړيکه هغه وړانګې چې فريکونسي ئې د $1210cm^{-1}$ په شاوخوا کې وي جذبولای شي پس په پورتني سپکتر کې د $1000cm^{-1}$ فريکونسي‌ته نژدې پيک د C - O اړيکه يعنې د $CH_2(OH)_2$ د ماليکول موجوديت ښئي.

جذبي سپکتروميټري او د کيمياوي موادو دمقدار پيژندل:

هره کيمياوي ماده يوازې د رڼا ځانګړې وړانګې (λ) جذبولای شي چې د دې خاصيت پر بنسټ د کيمياوي موادو نوعيت او مقدار دواړه پيژندل کيدای شي. دلامبرت - بير د قانون له مخې د يو سيستم اوپتيکي کثافت $E = (\log \frac{I_0}{I})$ په هغه سيستم کې د رڼا جذبونکي مادې د غلظت سره مستقيم تناسب لري.

$$E = \log \frac{I_0}{I} = \varepsilon \cdot c \cdot d \ldots\ldots\ldots (8 - 1)$$

دلته ε د مولري جذب د ضريب په نامه ياديږي. د ε قيمت د وړانګو په λ او د رڼا جذبونکي مادې په طبيعت پورې اړه لري. د ε واحد $\frac{l}{c.cm}$ دی.

c - د محلول مولري غلظت او d د کيوټ قطر (په محلول کې د رڼا لار) ښئي. له پورتنۍ رابطې څخه ښکاري چې که $C = \frac{1Mol}{L}$ او $d = 1cm$ وي نو په دې شرايطو کې $E = \varepsilon$ کيږي. همدارنګه د (8 - 1) رابطې څخه ښکاري چې د E او C تر منځ رابطه مستقيم خط جوړوي نو که موږ د يوې امتحاني مادې د مختلفو غلظتو محلولونه جوړ کړو او د هغوئ اوپتيکي کثافتونه عملاً معلوم کړو نو داسې يو مستقيم خط(معياري ګراف) به لاس ته

ketabton.com - The Digital Library

راشي چي د (E - C) د کواردیناتو د مبدا څخه تیریږي. د دغسي ګراف په مرسته د همدغي مادي نامعلوم غلظتونه معلومیدای شي. البته شرط ئي دا دی چي ټولي تجربي په عین آلي او په عین وږانګو (λ) سرته ورسي او د ټولو کیوتونو قطرونه (d) یو شی وي.

تجربه :د ځمکي پر مخ اوبو کي د اوسپني مقدار معلومول :

د ځمکي پر مخ اوبو کي د اوسپني د مقدار د معلوملو دپاره لمړی باید معیاري ګراف رسم کړو .

a - داسي یو محلول جوړ کړئ چي په هغي کي د اوسپني د ایونو مقدار (Fe^{+3}_{aq}) $10mg/L$ مساوي وي. بیا په نهو امتحاني تیوبو کي د دي محلول ،اوبو او KSCN د محلول څخه په لاندي ډول 9 محلولونه جوړ کړئ او د هر محلول مولري غلظت [ ] محاسبه کړئ.

د تیوب نمبر	د Fe^{+3}_{aq} محلول ml	KSCN ml	اوبه ml	$[Fe^{+3}]\cdot 10^{-5}$ mol/liter	E
1	1,0	1,0	8,0	1,79	0,12
2	2,0	1,0	7,0	3,58	0,31
3	3,0	1,0	6,0	5,37	0,56
4	4,0	1,0	5,0	7,16	0,77
5	5,0	1,0	4,0	8,95	0,87
6	6,0	1,0	3,0	10,70	1,16
7	7,0	1,0	2,0	12,5	1,28
8	8,0	1,0	1,0	14,30	1,59
9	9,0	1,0	----	16,1	1,70

b - یو کیوت کي مقطري اوبه واچوئ بیا کیوت په سیکتروفوتو متر کي کښیږدئ. د سیکتروفوتومتر ستن د $I^0 = 100\%$ او $E = 0$ برابره کړئ.

c - د نهو واړو امتحاني محلولونو څخه په نهو پاکو او وچو کیوتونو کي (د کیوتونو قطرونه باید یو شی وي) امتحاني محلولونه واخلئ او E ئي معلوم کړئ. او بیا د (E - C) معیاري ګراف رسم کړئ.

d - بیا د ځمکي د مخ اوبه فلتر کړئ او د هغي څخه یو معین مقدار مثلاً 0,4ml اوبه واخلئ په هغي کي یو ml د KSCN محلول او بیا پر هغي دومره مقطر اوبه واچوئ تر څو حجم ئي 10 ml ته ورسي. اوس د دي محلول E اندازه کړئ او د معیاري ګراف په مرسته په هغي کي د اوسپني مقدار mol/liter معلوم کړئ.

حل : د پورتني جدول په اساس د (E - C) ګراف (14 - 8) شکل کي ښودل شوی دی.

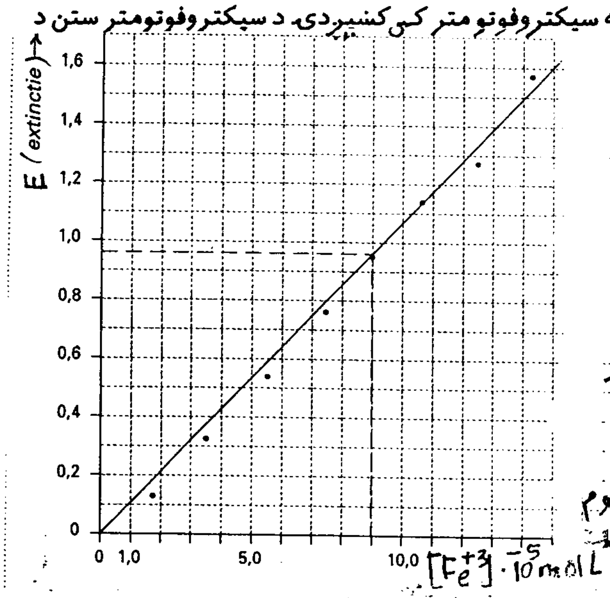

(14 - 8) شکل: د (E - C) معیاري ګراف

ketabton.com - The Digital Library

فرضاً که د ځمکي د مخ د اوبو $E = 0,6$ وي نو د شکل له مخي د اوسپني غلظت $[Fe^{+3}] = 9 . 10^{-5}$ mol/liter لاس ته راځي. ولي د اوسپ: دا غلظت د داسي محلول غلظت دی چي په هغي کي د ځمکي د مخ د اوبو څخه علاوه د KSCN محلول او مقطري اوبه هم دي چي حجم ئي 10ml ته رسیدلی دي. یعني د ځمکي د مخ د اوبو نمونه 25 کرته رقیقه سوي ده او د هغي اصلي غلظت مساوي کیږي:

$$9 . 10^{-5} . 25 = 2,25 . 10^{-4} \simeq 2,3 . 10^{-4} \text{ mol/L}$$

نن ورځ د کیمیاوي موادو د نوعیت او مقدار د پیژندني دپاره د جذبي سپکترومتری څخه ډیر استفاده کیږي. مثلاً ترافیک د یو ډول مخصوصي آلې په مرسته کولای شي د درایور د خولې څخه په راوتلې هوا کي د الکولو ډیر کم مقدار معلوم کړي. په دې آله کي یو مخصوص لایزر دی چي د هغي څخه داسي وړانګي چي د څپي اوږودوالی ئي $1,4\,\mu m$ دی تولیدیږي. الکول دغه وړانګي جذبولای شي. د درایور د خولې څخه په راوتلي هوا کي د الکولو مالیکولونه دغه وړانګي جذبوي او په نتیجه کي د وړانګو شدت کمیږي او د هغي له مخي په هوا کي د الکولو مقدار په اتومات ډول معلومیږي.

سوال 19 : بروم تایمول بلو یو ضعیف تیزاب دی چي په HB سره ښودل کیږي. دغه تیزاب په اوبو کي په لاندي ډول تفکیک کیږي.

$$HB_{.aq} + H_2O \rightleftharpoons H_3\overset{+}{O}_{.(aq)} + \bar{B}_{.(aq)} \ldots\ldots\ldots\ldots (a)$$

د پورتني تعادل ثابت داسي ښودل کیږي.

$$Kz = \frac{[H_3\overset{+}{O}]\,[\bar{B}]}{[HB]}$$

دلته $HB_{(aq)}$ او $\bar{B}_{(aq)}$ مختلف رنګونه لري نو ځکه بروم تایمول بلو د تیزابي - قلوي معرف په حیث استعمالیږي. $HB_{(aq)}$ په تیزابي محیط کي زیړ رنګ او $\bar{B}_{(aq)}$ په قلوي محیط کي آبي رنګ لري.

a - د پورتني تعادل له مخي وواياست چي د بروم تایمول بلو آبي رنګ د $HB_{(aq)}$ او که د $\bar{B}_{(aq)}$ له کبله دی.

b - احمد غواړي چي د بروم تایمول بلو د آبي رنګ د شدت او د $\bar{B}_{(aq)}$ د غلظت د رابطي مستقیم خط لاس ته راوړي. د دې کار لپاره هغه یو ستاندارد محلول چي د $\bar{B}$ غلظت ئي $[\bar{B}] = 1,00 . 10^{-5}$ mol/L دی جوړوي او بیا د دې محلول څخه یو شمیر نور محلولونه چي د $[\bar{B}_{(aq)}]$ غلظت ئي معلوم وي جوړوي. وواياست هغه محلول چي د $[\bar{B}]$ قیمت ئي د ستاندارد محلول نیمائي وي څنګه جوړ کړی او د دې کار لپاره د سلندر حجم باید څومره وي.

c - وواياست چي ولي دغه مستقیم خط باید د کواردیناتو د مبدأ څخه تیر شي.

d - احمد یو بفر محلول ($PH = 6,8$) جوړوي او پر هغي $1,00 . 10^{-5}$ mol/L د HB محلول علاوه کوي. دلته د HB یو قسمت انفکاک کوي او لاس ته راغلی محلول شین رنګ لري دا ځکه چي په دې محلول کي زیړ او آبي رنګونه مساوي دي. احمد د $\bar{B}$ غلظت د محلول د E د اندازه کولو له لاري معلوموي دا ځکه چي دلته زیړ

ketabton.com - The Digital Library

رنگ د محلول د E د قیمت په تغیر کې رول نه لري. وواياست چې ولې زيړ رنگ دلته د E د قیمت په تغیر کې تاثیر نه لري.

e - احمد په سپکټروفوټومتر کې د نوموړي محلول اوپټيکي کثافت E = 0,20 پيدا کړ د([B] - E) د مستقيم خط په مرسته د $[\bar{B}]$ غلظت پيدا کړی.

f - د $[\bar{B}]$ د قیمت د معلومولو وروسته احمد غواړي چې د HB د انفکاک ثابت (Kz) پيدا کړي او د دې کار لپاره هغه بايد په دې بفر محلول کې د $[\overset{+}{H_3O}]$ او [HB] قيمتونه هم پيدا کړي. دغه محاسبات سرته ورسوی.

حل :

a - پوهيږو چې په قلوي محلول کې د $\overset{-}{OH}$ ايونونه ډير وي. د $\overset{-}{OH}$ ايونونه د $\overset{+}{H_3O}$ د ايونو سره تعامل کوي او اوبه جوړوي نو د HB د ايوني انفکاک تعادل (a) ښي لاس خواته درنيږي چې په نتيجه کې د HB غلظت کم او د $\bar{B}$ ايونونه په محلول کې زياتيږي او د محلول رنگ آبي گرځي.

b - بايد د ستاندارد محلول د حجم په اندازه مقطري اوبه په ستاندارد محلول علاوه کړی.د دې کار دپاره کيدای شي چې يو 25 ml سلندر واخلي. په هغې کې 10 ml ستاندارد محلول او 10 ml مقطري اوبه سره گډ کړی.

c - د E - C مستقيم خط ولې د کوارديناتو د مبدأ څخه تيريږي . دا ځکه چې $E = \log \frac{I^{o}}{I}$ دی کله چې C = 0 شي نو $I^{o} = I$ او $\log \frac{I^{o}}{I} = 0$ کيږي.

d - احمد د محلول د E د اندازه کولو لپاره داسې وړانگې λ په کاروي چې په آبي رنگه موادو کې جذبيدای شي او زيړ رنگه موادو کې نشي جذبيدای نو ځکه زيړ رنگ د E په تغير کې تاثير نلري.

e - که د $(E - [\bar{B}])$ گراف رسم کړو نو ليدل کيږي د E = 0,20 سره $[\bar{B}] = 0{,}40 . 10^{-5}$ mol/L برابريږي.

f - که د محلول PH = 6,8 وي نو $[\overset{+}{H_3O}] = 1{,}6 . 10^{-7}$ mol/L کيږي پس لرو چې:

$$\text{لمړنی غلظت } \ \text{د HB} = 1{,}00 . 10^{-5} \text{ mol } L^{-1}$$

$$\text{تجزيه شوي مقدار } \ \text{د HB} = [\bar{B}_{aq}] = 0{,}40 . 10^{-5} \text{ mol } L^{-1}$$

$$\text{غلظت د تعادل په حالت کې } \ \text{د HB} = 1{,}00 . 10^{-5} - [\bar{B}_{aq}] = 1{,}00 . 10^{-5} - 0{,}40 . 10^{-5} = 0{,}60 . 10^{-5} \text{ mol } L^{-1}$$

پس په تعادلي حالت کې د ټولو موادو غلظتونه مساوي کيږي له :

$$[HB_{aq}] = 0{,}6 . 10^{-5} \text{ mol } L^{-1}$$

$$[B_{\cdot aq}] = 0{,}40 . 10^{-5} \text{mol } L^{-1}$$

$$[H_3O] - 1{,}6 . 10^{-7} \text{ mol } L^{-1}$$

ketabton.com - The Digital Library

$$Kz = \frac{[H_3O^{+} . aq]\,[B^{-} . aq]}{[HB . aq]} = \frac{1,6 . 10^{-7} . 0,4 . 10^{-5}}{0,6 . 10^{-5}} = 1,1 . 10^{-7}$$

سوال 20 : په جوش اوبو کې منحل اکسیجن د فلزي شیانو د تخریب سبب گرځي په اوبو کې منحل اکسیجن د سودیم سلفایت په واسطه لرې کیدای شي.

$$SO_3^{-2}{}_{(aq)} + O_{2(aq)} \longrightarrow 2SO_4^{-2}{}_{(aq)} \;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\; (1)$$

د پورتنۍ معادلې په اساس د سودیم سلفایت مقدار محاسبه کوو او بیا د دې لپاره چې ټول اکسیجن په پوره ډول د اوبو څخه لرې شوي وي یو څه اندازه زیات سودیم سلفایت په اوبو کې اچوو. د سودیم سلفایت د اضافي مقدار د معلومولو لپاره په همغه اوبو کې ایودین علاوه کوو.
ایودین د $SO_3^{-2}{}_{(aq)}$ سره تعامل کوي او په نتیجه کې $SO_3^{-2}{}_{(aq)}$ په $SO_4^{-2}{}_{(aq)}$ اوړي (2 معادله) . دلته هم زیات ایودین په همغه اوبو کې اچوو تر څو د (1) تعامل څخه پاتې ټول $SO_3^{-2}{}_{(aq)}$ په $SO_4^{-2}{}_{(aq)}$ بدل شي. د دې تعامل څخه د پاتې شوي ایودین مقدار داسې معلوموو چې لاس ته راغلی محلول د سودیم تیو سلفیت د محلول په واسطه تتر کوو (3 معادله) او په دې ترتیب د (2) تعامل څخه پاتې ایودین معلوموو. که د ایودین لمړنی مقدار معلوم وي نو د هغه څخه د (2) تعامل څخه پاتې ایودین مقدار تفریق کوو نو هغه مقدار ایودین معلومیږي چې په (2) تعامل کې مصرف شوي دي.

a – د تودوخې په 293°k کې په یو لیتر اوبو کې $1,38 . 10^{-3}$ مول اکسیجن حل کیدای شي. وواياست چې د یو لیتر اوبو څخه د منحل اکسیجن د لیرې کولو دپاره څو گرامه سودیم سلفایت ضرور دي. اوس څو گرامه سودیم سلفایت واخستل شي چې د دې ضروري مقدار څخه زیات وي.

b – د سودیم سلفایت او ایودین د تعامل معادله ولیکئ.

c – د سودیم تیو سلفیت او ایودین د تعامل معادله ولیکئ.

d – د سودیم سلفایت د علاوه کولو وروسته د تومونو اوبو په 100 ml کې 10 ملي لیتره $1,5 . 10^{-2}$ M د ایودین محلول اچول شویدي. دلته د (2) تعامل څخه د پاتې ایودن مقدار معلومولو په غرض د دې محلول د تتر دپاره 10,25 ملي لیتره $1,16 . 10^{-2}$ M د سودیم تیوسلفیت محلول مصرف شویدی معلوم کړئ چې د (1) تعامل څخه وروسته په یو لیتر جوش اوبو کې څو ملي گرامه سودیم سلفایت پاتې دی.

حل :

– a

$$2SO_3^{-2}{}_{(aq)} + O_{2(aq)} \longrightarrow 2SO_4^{-2}{}_{(aq)} \;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\;.\; (1)$$

2 mol   1mol

X $1,38 . 10^{-3}$ mol

$X = 2 . 1,38 . 10 = 2,76 . 10 \text{ mol} = 2,76 . 10 . 126 = 0,348 \text{ gr}$

ketabton.com - The Digital Library

اوس که موږ (0,4 gr) سوديم سلفايت په يو ليتر جوش اوبو کې واچوو نو دا مقدار د ضروري مقدار (0,348 gr) څخه زيات دی.

b -

$$SO_{3\,(aq)}^{-2} + I^{\circ}_{2\,(aq)} + H_2O \dashrightarrow SO_{4\,(aq)}^{-2} + 2H^{+}_{(aq)} + 2I^{-}_{(aq)} \;....\;(2)$$

c -

$$I_{2\,(aq)} + 2S_2O_{3\,(aq)}^{-2} \dashrightarrow 2I^{-}_{(aq)} + S_4O_{6\,(aq)}^{-2} \;.......\;(3)$$

$$I_2 + 2\bar{e} \dashrightarrow 2\bar{I}_{(aq)}$$

$$2S_2O_3^{-2} - 2\bar{e} \dashrightarrow S_4O_{6\,(aq)}^{-2}.$$

d -

د ايودين ټول مقدار $= 10 \,.\, 1{,}5 \,.\, 10^{-2}\,M = 0{,}150\ mmol\ I_2$

په تتر کې مصرف شوی سوديم تيو سلفيت $= 10{,}25 \,.\, 1{,}16 \,.\, 10^{-2}\,M = 0{,}119\ mmol\ S_2O_3^{-2}$

د (3) کيمياوي معادلې څخه ښکاري چې دوه موله $S_2O_3^{-2}$ د يو مول I_2 سره تعامل کوي پس لرو چې:

هغه مقدار ايودين چې د سوديم تيو سلفيت سره ئې تعامل کړيدی $= 0{,}119 : 2 = 5{,}95 \,.\, 10^{-2}\ mmol\ I_2$

يعني د (2) کيمياوي معادلې څخه $5{,}95 \,.\, 10^{-2}\ mmol$ ايودين پاتې دی. پس هغه مقدار ايودين چې په (2) معادله کې مصرف شوي مساوي کيږي.

په (2) معادله کې مصرف شوي ايودين = د ايودين ټول مقدار - $5{,}95 \,.\, 10^{-2}\ mmol =$

$$0{,}150\ mmol - 5{,}95 \,.\, 10^{-2}\ mmol = 15 \,.\, 10^{-2} - 5{,}95 \,.\, 10^{-2} = 9{,}06 \,.\, 10^{-2}\ mmol \,.\, I_{2\,(aq)}$$

په (2) معادله کې مصرف شوی ايودين ټول د هغه SO_3^{-2} د اکسيديشن لپاره مصرف شوي دي چې د (1) تعامل څخه پاتې دي. د بلې خوا په (2) معادله کې د SO_3^{-2} او I_2 د مولونو تعداد يو شی دی پس د (1) معادلې څخه د Na_2SO_3 پاتې مقدار مساوي کيږي.

ketabton.com - The Digital Library

$9,06 \cdot 10^{-2}$ mmol/100ml $= 90,6 \cdot 10^{-2}$ mmol/liter
$= 0,906$ mmol Na_2SO_3/liter $= 0,906 \cdot 126 = 114,156$ mgr Na_2SO_3/liter

سوال 21 : د جذبي سپکترومتري په واسطه کولای شو چې د څمکي په اوبو کې د نایتریت د ایونو اندازه معلومه کړو. دا ځکه چې د نایتریت ایونونه د سالیسالک اسید سره تعامل کوي او په قلوي محیط کې د دغه موادو د محلول رنګ ژیړ ګرځي.

a - د ژیړ رنګه محلول د جذبي سپکترومتري تجربه تشریح کړئ.

b - د لامبرت - بیرد د قانون له مخې هغه تجربه تشریح کړئ چې د ځمکي د مخ په اوبو کې د نایتریت د ایونو مقدار معلومیدای شي.

c - د ځمکي په اوبو کې د نایتریت د ایونو د مقدار د معلومولو د پاره د $E - [NO_3^-]$ ګراف په (15 - 8) شکل ښودل شویدی که د ځمکي د مخ د ابو $E = 0,18$ اندازه شوي وي نو د دغه معیاري ګراف په مرسته د ځمکي په اوبو کې د نایتریت د ایونو مقدار معلوم کړئ. د E د اندازه کولو په وخت د ځمکي اوبه د مقطرو اوبو په واسطه دوچنده رقیقي شویدي.

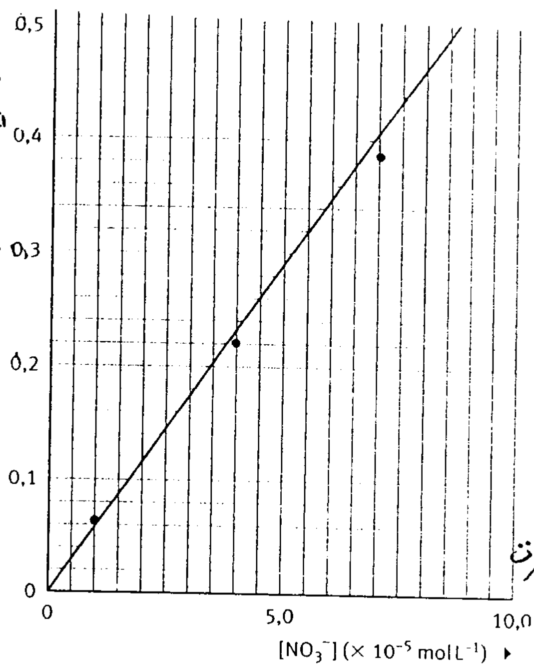

(15 - 8) شکل : د $E - [NO_3^-]$ معیاري ګراف

حل : لمړی باید هغه وړانګې وپیژنو چې په دې سیستم کې اعظمي جذبیږي.

د دې کار لپاره په اوبو کې د سالیسالک اسید محلول (مقیاسي محلول) او بل د نایتریت د ایونو او سالیسالک اسید داسې امتحاني محلول چې د دواړو موادو مقدار یکې مساوي وي او ژیړ رنګ ولري جوړوو. بیا د رڼا په مختلفو وړانګو (λ) د مقیاسي محلول او دامتحاني محلول په واسطه د رڼا جذب (I او I^0) اندازه او د هرې وړانګې (λ) لپاره د E قیمت پیدا کوو بیا د (E - λ) ګراف رسموو چې د هغې له مخې هغه وړانګې چې په ژیړ رنګه محلول کې اعظمي جذبیږي پیژنو.

b - کله چه مو د ژیړ رنګه محلول د جذبي سپکترو متري د پاره مناسبې وړانګې وپیژندلې بیا یو شمیر داسې محلولونه چې د نایتریت د ایونو مقدار یکې معلوم او د سالیسالک اسید په واسطه ژیړ رنګه شوي وي جوړوو. د همدغه پیژندل شویو وړانګو (λ) په واسطه د دغه محلولونو E اندازه کوو او بیا د $(E - [NO_3^- (aq)])$ ګراف (مستقیم خط) رسموو (15 - 8 شکل). وروسته د ځکې د مخ اوبه اخلو او یو څه سالیسالک اسید وراچوو تر څو رنګ ئې ژیړ شي. اوس د دې ژیړ رنګه محلول E اندازه او د ګراف له مخې په دغه محلول کې د نایتریت غلظت (مول فی لیتر) پیدا کوو.

c - د (15 - 8) شکل څخه ښکاري چې د $E = 0,18$ سره د $[NO_3^-] = 0,32 \cdot 10^{-5}$ mol L^{-1} سر خوري او دغه په یو لیتر کې $(0,32 \cdot 10^{-5} \cdot 62,01) = 1,98 \cdot 10^{-5}$ ګرامه یا تقریباً 20 ملي ګرامه د نایتریت ایونونه

ketabton.com - The Digital Library

کیږي. د بلې خوا دا چې دغه اوبه دوه چنده رقیقې شوي دي نو په یو لیتر د څمکې اوبو کې د نایتر د ایونو مقدار $20 \cdot 2 = 40mg$ کیږي.

سوال 22 - پتاسیم دای کرومیت په اوبو کې په لاندې ډول هایدرولیز کیږي.

$$Cr_2O_7^{-2} + H_2O \rightleftharpoons 2HCrO_4^{-}$$

$$C_0 - X \qquad\qquad 2X$$

دا چې $HCrO_4^{-}$ یو ضعیف تیزاب دی نو د PH په تغیر سره پورتنی تعادل یوې خواته ړنګریږي.

a - که د محیط PH زیات شي او د هغې سره د حجم تغیر د صرف نظر وړ وي نو ووایاست چې د $Cr_2O_7^{-2}$ مقدار به په محیط کې کم او که زیات شي.

b - د پورتني تعامل د تعادل د ثابت (K) افاده ولیکی.

c - د K د قیمت د معلومولو په غرض موږ د اوبو په یو لیتر بفر محلول کې $4 \cdot 10^{-4}$ مول $K_2Cr_2O_7$ حل کوو او د دې محلول اوپتیکې کثافت د $\lambda = 370\ nm$ وړانګو په واسطه $E = 1,228$ پیدا کوو. که د کیوت قطر یو سانتي متر او د محلول دموادو مولاري E (ε) په لاندې ډول وي.

$$\varepsilon\ Cr_2O_7^{-2}{}_{\cdot aq} = 7,27 \cdot 10^{2}\ L \cdot mol^{-1} \cdot cm^{-1}$$

$$\varepsilon\ HCrO_4^{-2}{}_{\cdot aq} = 4,81 \cdot 10^{3}\ L \cdot mol^{-1} \cdot cm^{-1}$$

نو د پورتني تعامل د تعادل ثابت (k) معلوم کړی.

حل :

a - که په دغه محلول کې قلوي زیاته شي د $Cr_2O_7^{-2}$ مقدار کم او تعادل ښې خوا ته درنیږي.

b - دا چې په محلول کې د اوبو مقدار زیات دی نو $[H_2O] = const$

$$K = \frac{[HCrO_4^{-}]^2}{[Cr_2O_7^{-2}]} = \frac{X^2}{C_0 - X}$$

c - دا چې په $Cr_2O_7^{-2}$ او $HCrO_4^{-}$ دواړو کې کروم شته نو د دغه محلول عمومي E په دغه دواړو رنګه موادو پورې اړه لري پس لرو چې:

$$E = \varepsilon \cdot c \cdot d \overset{d=1cm}{=} \varepsilon \cdot c = \varepsilon\, Cr_2O_7^{-2} \cdot C_{Cr_2O_7^{-2}} + \varepsilon\, HCrO_4^{-} \cdot C_{HCrO_4^{-}}$$

ketabton.com - The Digital Library

د پورتني کیمیاوي تعادل د معادلې څخه بنکاري چي :

$$C_{Cr_2O_7^{-2}} = C_0 - X = 4{,}0 \cdot 10^{-4} - X$$
$$C_{HCrO_4^{-}} = 2X = 2X \text{ mol } L^{-1}$$
$$E = 7{,}27 \cdot 10^2 (4 \cdot 10^{-4} - X) + 4{,}81 \cdot 10^3 \cdot 2X$$
$$1{,}228 = (0{,}2908 - 727 X + 9{,}62 \cdot 10^3 X$$
$$X = 1{,}05 \cdot 10^{-4}$$

$$K = \frac{X^2}{C_0 - X} = \frac{(1{,}05 \cdot 10^{-4})^2}{(4 \cdot 10^{-4} - 1{,}5 \cdot 10^{-4})} = 3{,}8 \cdot 10^{-5}$$

آزاد سوالونه

سوال 1 - اسپرین د سالیسالک اسید او استک اسید څخه لاس ته راځي که اسپرین په اوبو کي واچول شي نو هغه هایدرولیز کیږي او بیرته سالیسالک اسید او استک اسید لاس ته راځي. سالیسالک اسید د Fe^{+3} د ایونو سره یو آبي رنګه محلول جوړوي. د جذبي سپکترو سکوپي په واسطه په اسپرین کي د سالیسالک اسید مقدار معلوم کړی.

حل :

a - سره د دې چي د محلول رنګ آبي دی او د دې سیستم د سپکترو سکوپي دپاره به آبي رنګ وړانګي ضرور وي خو بیا هم بهتره ده چي عملاً هغه وړانګي (λ) معلومي شي کومي چي په دې سیستم ($Fe^{+3}.aq$ ، استک اسید، سالیسالک اسید، اوبه) کي اعظمي جذب لري.

b - د Fe^{+3} محلول دې په $[Fe^{+3}] = 0{,}1 \text{ mol } L^{-1}$ غلظت جوړ شي.

c - د سالیسالک اسید $(0{,}1 \text{ mol } L^{-1})$ او استک اسید $(0{,}1 \text{ mol } L^{-1})$ محلولونه جوړ او دواړو محلولو څخه لس لس ملي لیتره سره یو ځای کړی. بیا په 9 پاکو او وچو کیوتو کي مقطري اوبه او په لاندي اندازه د b او c محلولونه سره ګډ کړی.

ketabton.com - The Digital Library

b (ml)	C(ml)	H_2O ml
1	1	8
1	2	7
1	3	6
1	4	5
1	5	4
1	6	3
1	7	2

د پورتنيو محلولو د E د اندازه کولو وروسته د([ساليسالک اسيد] - E) معياري گراف رسم کړۍ.
d - اسپرين په يو فلاسک کې واچوۍ او مقطرې اوبه پرې علاوه کړۍ تر څو اسپرين حلښي. د لاس ته راغلي محلول حجم د مقطرو اوبو په واسطه د فلاسک د حجم نښې ته ورسوۍ او کوشش دې وشي چې د نظري محاسبې له مخې په لاس ته راغلي محلول کې د ساليسالک اسيد غلظت د $0,1 mol\ L^{-1}$ څخه زيات نه وي. لاس ته راغلی محلول دې ورو ورو گرم شي تر څو اسپرين مکمل هايدروليز شي. وروسته له سړيدو څخه دې دا محلول په همغه اندازه کپوت که واچول شي او E ئې معلوم کړۍ. بيا نو دمعياري گراف له مخې په نوموړي محلول کې د ساليسالک اسيد غلظت معلوم کړۍ.

سوال 2 :
په انگورو کې د بورې اندازه په دې پورې اړه لري چې د انگورو بوټي ته جمله څو ساعته لمر رسيدلی دی. په دې اساس له مختلفو انگورو څخه لاس ته راغلي واينو کې د الکولو اندازه له 12 څخه تر 13% پورې فرق کوي. داسې يوه تجربه معرفي کړۍ چې د رنگ د شدت (colorimetric analysis) له مخې په واينو کې د الکولو فيصدي معلوم کړای شي.

سوال 3 : د پنډ (سگرټ لايټر) گاز د مشبوع هايدروکابونو مخلوط دی. د گاز کروماتوگرافي په واسطه معلوم کړۍ چې د دغه گاز اجزأ کوم گازات دي.

سوال 4 : غالی، ټوکران، بعضي کاغذونه، خوراکي شيان او نور يو ډول رنگ لري د رنگه موادو نوعيت او د هغوئ اندازه د سپکترو فوتومتري په واسطه څرنگه پيژندلای شی.

سوال 5 - سپين ټوکران ژر ژيړيږي. د صابوني موادو د جوړولو په فابريکو کې يو خاص ډول مواد چې د اوپټيکي سپينونکو موادو په نامه ياديږي د صابون سره يو ځای کوي. تاسې وواياست چې دغه څه ډول مواد دي او هغوئ ټوکران څنگه سپينوي.

سوال 6 - د فنول فتالين، سور متايل، تايمول بلو او بروم تايمول بلو د يو ځای کولو څخه يو عام معرف لاس ته راتلای شي. تجربتاً معلوم کړۍ چې د جذبي سپکتر د لاس ته راوړلو په وخت کې کوم معرف په کوم PH کې د محلول د رنگ په تغير کې مرسته کوي. همدارنگه معلوم کړۍ هغه عام معرف چې د کيمياوي په لابراتوار کې موجود دی د کومو معرفو څخه لاس ته راغلی دی.

ketabton.com - The Digital Library

جدول دریم (1 - 3 - 8) : د کیمیاوي عناصرو ایزوتوپونه :

د عنصر ترتیبي نمبر Z	سمبول X	کتلوي عدد A= N + Z	اتومي کتله amu	په طبیعت کي فیصدي	د نيمائي تجزيه كيدو وخت ثانيه - s دقيقه - min ساعت - u ورځ - d کال - j	ورانگې انرژي MeV
			u	%	s/min/u/d/j	MeV[2]
0	n	1	1,008665		10,6 min	β^- en p^+
1	H	1	1,007825	100	$>7\cdot10^{30}$ j	
		2	2,014102	0,015	–	–
		3	3,016050		12,3 j	β^- 0,018
2	He	3	3,016029	0,00014	–	–
		4	4,002603	100	–	–
		6	6,018891		0,805 s	β^- 3,7
3	Li	6	6,015123	7,5	–	–
		7	7,016004	92,5	–	–
		8	8,022487		0,844 s	β^- 12,0
4	Be	7	7,016930		54 d	γ, K-vangst[3]
		8	8,005305		10^{-16} s	2 α
		9	9,012182	100	–	–
		10	10,013535		$2{,}7\cdot10^6$ j	β^- 0,555
5	B	8	8,024608		0,770 s	β^+ 0,014
		10	10,012938	19,8	–	–
		11	11,009305	80,2	–	–
		12	12,014353		0,0204 s	β^- 13,4, γ
6	C	10	10,016858		19,2 s	β^+ 2,2
		11	11,011433		20,4 min	β^+ 0,95, K-vangst
		12	12,000000[4]	98,89	–	–
		13	13,003355	1,11	–	–
		14	14,003242		5730 j	β^- 0,156
7	N	12	12,01864		0,0125 s	β^+ 16,6
		13	13,00574		9,97 min	β^+ 0,92
		14	14,00307	99,63	–	–
		15	15,00011	0,37	–	–
		16	16,00610		7,10 s	β^- 10,0, γ
8	O	15	15,00307		124 s	β^+ 1,7
		16	15,99492	99,76	–	–
		17	16,99913	0,038	–	–
		18	17,99916	0,20	–	–
		19	19,00358		26,8 s	β^- 3,0, γ
9	F	19	18,99840	100	–	–
10	Ne	20	19,99244	90,9	–	–
		21	20,99385	0,27	–	–
		22	21,99138	9	–	–
		24	23,99361		15 u	β^- 1,4, γ

ketabton.com - The Digital Library

د (3-8) جدول ادامه

Z	X	A	amu	%	s/min/u/d/j	MeV^{2}
11	Na	22	21,99444		2,6 j	β^+ 1,8, γ
		23	22,98977	100	–	–
		24	23,99096		14,8 u	β^- 1,39, γ
12	Mg	22	21,99958			β^+, K-vangst
		24	23,98505	78,8	–	–
		25	24,98584	10,1	–	–
		26	25,98260	11,1	–	–
		28	27,98388		21,2 u	β^- 0,460
13	Al	26	25,98689		6,4 s	β^+ 2,99
		27	26,98154	100	–	–
		28	27,98191		2,4 min	β^- 3,0, γ
14	Si	28	27,97693	92,23	–	–
		29	28,97650	4,67	–	–
		30	29,97377	3,10	–	–
		31	30,97535		2,6 u	β^- 1,48
		32	31,97414		700 j	β^- 0,21
15	P	30	29,97832		2,55 min	β^+ 3,5
		31	30,97376	100	–	–
		32	31,97391		14,3 d	β^- 1,72
		33	32,97173		25 d	β^- 0,26
16	S	32	31,97207	95,0	–	–
		33	32,97150	0,7	–	–
		34	33,96787	4,2	–	–
		35	34,96903		87,2 d	β^- 0,167
		36	35,96708	0,0136	–	–
		38	37,97116		2,9 u	β^- 1,10
17	Cl	34	33,97375		33,0 min	β^+ 4,5, γ
		35	34,96885	75,5	–	–
		36	35,96831		$3{,}01\cdot10^5$ j	β^- 0,66, β^+, K-vangst
		37	36,96590	24,5	–	–
		38	37,96801		37,3 min	β^- 4,81, γ
		39	38,96801		55,5 min	β^- 2,5
18	Ar	36	35,96755	0,34	–	–
		37	36,96678		34,8 d	K-vangst
		38	37,97673	0,06	–	–
		39	38,96432		269 j	β^- 0,565
		40	39,96238	99,6	–	–
19	K	39	38,96371	93,1	–	–
		40	39,96400	0,01	$1{,}28\cdot10^9$ j	β^- 1,33, K-vangst, γ
		41	40,96183	6,9	–	–
		42	41,96241		12,4 u	β^- 3,55, γ

ketabton.com - The Digital Library

ادامه جدول (3-8)

Z	X	A	amu	%	s/min/u/d/j	MeV
20	Ca	40	39,96259	96,9	–	–
		41	40,96228		$1,1 \cdot 10^5$ j	K-vangst
		42	41,95866	0,65	–	
		43	42,95877	0,14		
		44	43,95549	2,1		
		45	44,95619		163 d	β^- 0,256
		46	45,95369	0,0035	–	
		47	46,95454		4,54 d	β^- 1,4, γ
		48	47,95253	0,187	–	–
21	Sc	41	40,96925		0,60 s	β^+ 4,94
23	V	50	49,94716	0,24	$1 \cdot 10^{17}$ j	β^-, γ
		51	50,94396	99,76	–	–
		52	51,94478		3,8 min	β^- 2,73, γ
24	Cr	51	50,94477		27,5 d	γ, K-vangst
		52	51,94051	83,8	–	–
		53	52,94065	9,6	–	–
25	Mn	54	53,94036		312 d	K-vangst, γ
		55	54,93805	100	–	–
26	Fe	54	53,93961	5,8	–	–
		55	54,93830		2,9 j	K-vangst
		56	55,93494	91,7	–	–
		57	56,93540	2,2	–	–
		58	57,93328	0,33	–	–
		59	58,93488		45 d	β^- 1,56, γ
27	Co	56	55,93985		77 d	β^+ 1,5, γ, K-vangst
		57	56,93630		270 d	K-vangst, γ
		58	57,93576		70,8 d	β^+ 0,58, γ, K-vangst
		59	58,93320	100	–	–
		60	59,93382		5,27 j	β^- 0,315 (0,12% 1,48), γ
28	Ni	58	57,93535	67,8	–	–
		60	59,93079	26,2	–	–
		61	60,93106	1,2	–	–
		62	61,92835	3,7		
		63	62,92966		85 j	β^- 0,062
		64	63,92797	1,1	–	–
		65	64,93007		2,6 u	β^- 2,10, γ
29	Cu	63	62,92960	69,1	–	–
		64	63,92977		12,7 u	β^- 0,573, β^+, K-vangst
		65	64,92779	30,9	–	–

ketabton.com - The Digital Library

د (8-3) جدول ادامه

Z	X	A	amu	%	s/min/u/d/j	MeV ▸2
30	Zn	64	63,92915	48,9	–	–
		65	64,92923		250 d	β^+ 0,33, K-vangst, γ
		66	65,92604	27,8	–	–
		67	66,92713	4,1	–	–
		68	67,92485	18,6	–	–
		69	68,92654		51 min	β^- 0,90
		70	69,92533	0,6	–	–
31	Ga	69	68,92558	60,4	–	–
		71	70,92470	39,6	–	–
		72	71,92637		14,2 u	β^- 3,16
33	As	75	74,92160	100	–	–
		76	75,92240		26,8 u	β^- 2,97
		77	76,92065		40 u	β^- 0,68
34	Se	80	79,91652	49,8	–	–
35	Br	79	78,91834	50,5	–	–
		80	79,91853		17,7 min	β^- 2,0, β^+
		81	80,91629	49,5	–	–
		82	81,91680		36 u	β^- 0,465, γ
		87	86,92034		55 s	β^- 8,0, γ
36	Kr	80	79,91638	2,27	–	–
		81	80,91661		$2{,}1\cdot10^5$ j	K-vangst
		82	81,91348	11,6	–	–
		83	82,94034	11,5	–	–
		84	83,91151	56,9	–	–
		85	84,91252		4 u	β^- 0,85, γ
		86	85,91061	17,4	–	–
		87	86,91337		78 min	β^- 3,8, γ
		89	88,91660		3,2 min	β^- 4,0
37	Rb	85	84,91180	72,2	–	–
		86	85,91119		19,5 d	β^- 1,77, γ
		87	86,90918	27,8	$4{,}9\cdot10^{10}$ j	β^- 0,274
38	Sr	87	86,90889	7,02	2,7 u	γ
		88	87,90563	82,6	–	–
		90	89,90775		28 j	β^- 0,6
		94	93,91523		1,3 min	β^- 2,1, γ
39	Y	88	87,90953		106 d	β^+ 0,83, γ
		89	88,90586	100	–	–
42	Mo	99	98,90772		68,3 u	β^- 1,23, γ
43	Tc ▸5	99	98,90625		$2{,}2\cdot10^5$ j	β^- 0,32
		99 m	98,90640		6,0 u	γ

ketabton.com - The Digital Library

جدول (8-3) ادامه

Z	X	A	amu	%	s/min/u/d/j	MeV[2]
44	Ru	102	101,90435	31,6	–	–
		103	102,90631		40 d	β^- 6,84, γ
		104	103,90542	18,6	–	–
47	Ag	107	106,90510	51,8	–	–
		108	107,90596		2,41 min	β^- 1,49, γ
		109	108,90475	48,2	–	–
		110	109,90610		24 s	β^- 2,8
48	Cd	108	107,90418	0,9	–	–
		109	108,90495		462 d	K-vangst, γ
		110	109,90301	12,4	–	–
49	In	113	112,90409	4,3	105 min	γ
		114	113,90491		72 s	β^- 0,19, β^+, K-vangst
		115	114,90388	95,7	$6 \cdot 10^{14}$ j	γ
		116	115,90532		13 s	β^- 2,8
50	Sn	115	114,90335	0,35	–	–
		116	115,90175	14,3	–	–
		120	119,90220	32,9	–	–
		121	120,90423		22,7 u	β^- 0,4
51	Sb	121	120,90382	57,2	–	–
		122	121,90518		2,8 d	β^- 1,94, γ
		123	122,90422	42,8	–	–
52	Te	128	127,90446	31,8	–	–
53	I	123	122,90559		13,3 u	K-vangst, γ
		127	126,90447	100	–	–
		128	127,90584		25,0 min	β^- 2,02, γ
		131	130,90612		8,0 d	β^- 0,60, γ
54	Xe	128	127,90353	1,92	–	–
		140	139,92144		16 s	β^-, γ
55	Cs	133	132,90543	100	–	–
		137	136,90707		35 j	β^- 1,17, γ
56	Ba	133	132,90583		10,8 j	K-vangst, γ
		137	136,90582	11,3	–	–
	[5]	137m	136,90652		2,6 min	γ
		138	137,90524	71,7	–	–
		140	139,91058		12,8 d	β^- 1,02, γ
		144	143,92267		11,9 s	β^-
57	La	138	137,90711	0,09	$1,1 \cdot 10^{11}$	β^- 0,21, K-vangst

ketabton.com - The Digital Library

ادامه جدول (8-3)

			u	%	s/min/u/d/j	MeV*2
58	Ce	140	139,90544	88,5	–	–
		141	140,90822		32 d	β^- 0,56, γ
		142	141,90925	11,1	$5 \cdot 10^{16}$ j	
62	Sm	147	146,91491	15,0	$1,1 \cdot 10^{11}$ j	α 2,1, β^- 0,210, γ
71	Lu	176	175,94064	2,5	$2,2 \cdot 10^{10}$ j	β^- 0,430, γ
72	Hf	180	179,94656	35,2	–	–
		181	180,94911		43 d	β^- 0,41, γ
73	Ta	181	180,94801	99,99	–	–
		182	181,95017		115 d	β^- 0,53, γ
74	W	184	183,95095	30,7	–	–
		185	184,95352		74 d	β^- 0,43, γ
		186	185,95438	28,6	–	–
77	Ir	191	190,96060	37,3	–	–
		192	191,96270		74 d	β^-, β^+, γ
		193	192,96294	62,7	–	–
79	Au	192	191,96462		4,0 u	β^- 1,9, K-vangst, γ
		197	196,96656	100	–	–
80	Hg	202	201,97063	29,8	–	–
		203	202,97288		46,5 d	β^- 0,208, γ
		204	203,97348	6,9	–	–
		205	204,97621		5,5 min	β^- 1,75
81	Tl	201	200,97075		72 u	K-vangst, γ
		203	202,97234	29,5	–	–
		204	203,97387		2,7 j	β^- 0,76, K-vangst
		205	204,97441	70,5	–	–
		206	205,97610		4,2 min	β^- 1,8
		207	206,97745		4,76 min	β^- 1,47, γ
		208	207,98201		3,1 min	β^- 1,82, γ
		209	208,98530		2,2 min	β 1,8
		210	209,99005		1,32 min	β^- 1,80
82	Pb	204	203,97304	1,48	$1,4 \cdot 10^{17}$ j	γ
		206	205,97446	23,6	–	–
		207	206,97589	22,6	–	–
		208	207,97664	52,3	–	–
		209	208,98108		3,3 u	β 0,72
		210	209,98418		22,3 j	β^- 0,025, γ
		211	210,98874		36,1 min	β^- 0,5, γ
		212	211,99191		10,6 u	β^- 0,59, γ
		214	213,99977		26,8 min	β^- 0,65, γ

ketabton.com - The Digital Library

د (3-8) جدول ادامه

atoom-nummer	*symbool*	*massagetal*	*atoommassa*	*voorkomen (in de natuur)*	*halveringstijd*	*verval en energie van het deeltje*►1
			u	%	s/min/u/d/j	MeV►2
83	Bi	207	206,97844		50 j	K-vangst, γ
		209	208,98039	100	> 2 · 10^{18} j	
		210	209,98412		4,8 d	α 5,0, $β^-$, γ
		211	210,98730		2,16 min	α 6,62, $β^-$, γ
		212	211,99127		60,6 min	α 6,09, $β^-$, γ
		213	212,99432		46,5 min	$β^-$ 1,2, α
		214	213,99869		19,7 min	$β^-$ 3,3, α 5,50
84	Po	209	208,98243		200 j	α 4,09
		210	209,98288		140 d	α 5,298, γ
		211	210,98666		0,5 s	α 7,434
		212	211,98887		3 · 10^{-7} s	α 8,776
		213	212,99283		3,2 · 10^{-6} s	α 8,3
		214	213,99519		1,6 · 10^{-4} s	α 7,68
		215	214,99942		1,83 · 10^{-3} s	α 7,365
		216	216,00190		0,158 s	α 6,774, $β^-$
		218	218,00893		3,05 min	α 5,998, $β^-$
85	At	215	214,99866		10^{-4} s	α 8,04
		216	216,00241		3 · 10^{-4} s	α 7,64
		217	217,00465		2 · 10^{-3} s	α 7,0
		218	218,00861		2 s	α 6,63
86	Rn	218	218,00560		1,9 · 10^{-3} s	α 7,1
		219	219,00948		3,92 s	α 6,824
		220	220,01140		54,5 s	α 6,282
		222	222,01757		3,825 d	α 5,486
87	Fr	221	221,01418		4,8 min	α 6,3
		223	223,01974		21 min	$β^-$ 1,2, γ
88	Ra	223	223,01850		11,2 d	α 5,719, γ
		224	224,02020		3,64 d	α 5,7
		226	226,02541		1,60 · 10^{3} j	α 4,79, γ
		228	228,03114		6,7 j	$β^-$ 0,030
89	Ac	225	225,02322		10,0 d	α 5,8
		227	227,02775		27,7 j	$β^-$ 0,04, γ, α 4,94
		228	228,03108		6,13 u	$β^-$, γ, α 4,54
90	Th	227	227,02771		18,6 d	α 6,05, γ
		228	228,02875		1,9 j	α 5,42, γ
		229	229,03165		7340 j	α 5,02
		230	230,03313		7,7 · 10^{4} j	α 4,68, γ
		231	231,03629		25,6 j	$β^-$ 0,302, γ
	►6	232	232,03805	100	1,4 · 10^{10} j	α 3,98, γ
		233	233,04158		22,2 min	$β^-$ 1,23
		234	234,04358		24,1 d	$β^-$ 0,192, γ

ketabton.com - The Digital Library

ایزوتوپونه :

د عنصر ترتیبي نمبر Z	سمبول X	کتلوي عدد A= N + Z	اتومي کتله amu	په طبیعت کي فیصدي	د نیماتي تجزیه کیدو وخت s - ثانیه min - دقیقه u - ساعت d - ورځ j - کال	وړانګي انرژي MeV
		u	%		s/min/u/d/j	MeV ▸2
91	Pa	231	231,03589		$3{,}43 \cdot 10^4$ j	α 4,66
		233	233,04024		27,4 d	β^- 0,53
		234	234,04330		1,14 min	β^- 2,32
92	U ▸1	233	233,03963		$1{,}6 \cdot 10^5$ j	α 4,83, β^-, K-vangst, γ
		234	234,04095	0,0006	$2{,}4 \cdot 10^5$ j	α 4,76
	▸7	235	235,04393	0,72	$7{,}04 \cdot 10^8$ j	α 4,52
		236	236,04564		$2{,}47 \cdot 10^7$ j	α 4,49, γ
	▸8	238	238,05079	99,28	$4{,}47 \cdot 10^9$ j	α 4,18, γ
93	Np	237	237,04817		$2{,}14 \cdot 10^6$ j	α 4,77, γ
		239	239,05293		2,4 d	β^- 0,57, γ
94	Pu	239	239,05216		$2{,}4 \cdot 10^4$ j	α 5,2, γ
		240	240,05388		6850 j	α 5,1
	▸9	241	241,05685		14 j	α 4,91, β
		244	244,06410		$8{,}2 \cdot 10^7$ j	α 4,7
95	Am	241	241,05682		432 j	α 5,6, γ
		243	243,06137		10^4 j	α 5,4, γ
96	Cm	245	245,0655		8500 j	α 5,6, γ
		247	247,0703		$1{,}6 \cdot 10^7$ j	α 5,4, γ
100	Fm	249	249,0789		3 min	α 7,5, K-vangst
		257	257,0751		100 d	α 6,5, γ
101	Md	255	255,0911		27 min	α 7,30, K-vangst
		257	257,0956		5,5 u	K-vangst, α 7,2
103	Lr	257	257,0995		0,7 s	α 8,6, K-vangst
104	Rf	259	259,1055		3 s	α 9,2
		260	260,1063		$20 \cdot 10^{-3}$ s	splijting
105	Db	260	260,1110			α 9,1
		262	262,1138			α 8,7, splijting
106	Sg	259	259,1144		0,5 s	α 9,5, splijting
					0,8 s	α 9,1, splijting

1 ▸ - دلته د β^- یا β^+ اعظمي انرژي ورکړل شویده.

2 ▸ - = 1μeV = 10 ev

3 ▸ - د اتوم هسته د K د مدار څخه الکترون رانیسي.

4 ▸ - تقریباً

5 ▸ - m ایزومیر

6 ▸ - د توریم سلسله

7 ▸ - د اکتینیم سلسله

8 ▸ - د یورانیم سلسله

9 ▸ - د نپتونیم سلسله

ketabton.com - The Digital Library

څلورم (2 - 4 - 8) جدول : د كيمياوي مركباتو رنګونه

	سپين *wit*	كم رنګه زيړ *licht-geel*	زيړ *geel*	زيړ رنګه شين *geel-groen*	كم رنګه شين *licht-groen*	شين *groen*	نارنجي *oranje*	ګلابي *rose*	سور *rood*	قهوه ئي *bruin*	آبي *blauw*	آبي تور *donker-blauw*	بنفش *paars-violet*	خړ تور *grijs-zwart*	تور *zwart*
$AgBr(s)$		■													
$Ag_2CrO_4(s)$									■						
$AgI(s)$			■												
$Ag_2O(s)$										■					
$Ag_3PO_4(s)$			■												
$BaCrO_4(s)$			■												
$Br_2(l)/Br_2(aq)$			■				■		■	■					
$C(grafiet)$															■
$Cl_2(g)/Cl_2(aq)$					■										
$Co^{2+}(aq)$								■							
$CoCl_2(s)$											■				
$CoCl_2 . 6H_2O(s)$									■						
$Cr^{3+}(aq)$						■					■				
$CrCl_3 . 6H_2O(s)$						■									
$Cr_2O_3(s)$						■									
$CrO_3(s)$									■						
$Cr(OH)_3(gel)$						■									
$CrO_4^{2-}(aq)$			■												
$Cr_2O_7^{2-}(aq)$							■								
$Cu(s)$									■						
$Cu^{2+}(aq)$											■				
$CuCl_4^{2-}$						■									
$Cu_2Fe(CN)_6(gel)$										■					
$Cu(NH_3)_4^{2+}(aq)$												■			
$Cu_2O(s)$									■						
$CuO(s)$															■
$Cu(OH)_2(gel)$											■				
$CuSO_4(s)$	■														
$CuSO_4 . 5H_2O(s)$											■				
$F_2(g)$					■										
$Fe^{2+}(aq)$					■										
$Fe^{3+}(aq)$		■													
$Fe(CN)_6^{3-}(aq)$				■											
$Fe(CN)_6^{4-}(aq)$		■													
$FeCl_3 . 6H_2O(s)$										■					
$FeNO^{2+}(aq)$										■					
$FeO(s)$															■
$Fe_2O_3(s)$										■					
$Fe_3O_4(s)$															■
$Fe(OH)_2(gel)$						■									
$Fe(OH)_3(gel)$										■					
$FeS(s)$															■
$Fe_2S_3(s)$				■											■
$FeSCN^{2+}(aq)$									■						

خلورم (2 - 4 - 8) جدول : د کیمیاوي مرکباتو رنګونه

	سپین wit	کم رنګه زیړ licht-geel	زیړ geel	زیړ رنګه شین geel-groen	کم رنګه شین licht-groen	groen	نارنجي oranje	rose	سور rood	قهوه يي bruin	آبي blauw	آبي تور donker-blauw	بنفش paars-violet	خړ تور grijs-zwart	تور zwart
$FeSO_4 \cdot 7H_2O(s)$						■									
$HgI_2(s)$ ▸1			■						■						
$HgO(s)$ ▸1			■						■						
$HgS(s)$ ▸1	■								■						■
$I_2(s)$														■	
$I_2(g)$													■		
I_2(in apolaire oplos-middelen) ▸4										■			■		
$I_3^-(aq)$			■							■					
I_2-zetmeel(aq) ▸2						■				■	■	■	■		■
$K_2CrO_4(s)$			■												
$K_2Cr_2O_7(s)$							■								
$K_3Fe(CN)_6(s)$									■						
$K_4Fe(CN)_6 \cdot 3H_2O(s)$			■												
$KFeFe(CN)_6 \cdot H_2O(s)$												■			
$KMnO_4(s)$													■		
$K_2MnO_4(s)$						■									
$MnO_2(s)$										■					■
$MnO_4^-(aq)$													■		
$MnO_4^{2-}(aq)$						■									
$NO_2(g)$										■					
$Ni^{2+}(aq)$						■									
$NiCl_2 \cdot 6H_2O(s)$						■									
$Ni(OH)_2(gel)$						■									
P_4 ▸3	■	■													
P_x ▸3									■				■		
$PbCrO_4(s)$			■												
$PbI_2(s)$			■												
$PbO(s)$ ▸1		■							■						
$PbO_2(s)$										■					
$Pb_3O_4(s)$									■						
$PbS(s)$															■
$S_8(s)$		■													
$SnS(s)$										■					

1 ◄ - د دې موادو مختلف موديفيکيشنونه مختلف رنګونه لري

2 ◄ - د ايودين د مقدار په زياتيدو سره د مخلوط رنګ د کم رنګه آبي څخه تر تور رنګ پورې تغير کوي.

3 ◄ - سپين او زيړ فاسفورس عين کيمياوي ماده ده

4 ◄ - که د ماليکول په ترکيب کې اکسيجن وي په داسې محلل کې د ايودين محلول قهوه ئي رنګ لري

جدول (8 – 5) :

	کثافت $T = 293$ K	سطحي کشش vlakte-spanning $T = 293$ K	لزوجيت $T = 293$ K	مخصوصه حرارت 293-373 K	د حرارت تيرولو ضريب $T = 293$ K	د ذوب نقطه $p = p_0$	د ذوب حرارت	د غليان نقطه $p = p_0$	د بخار کيدو حرارت	د حرارت بحراني درجه	بحراني فشار
	10^3 kg m^{-3}	10^{-3} N m^{-1}	10^{-3} Pa s	10^3 J kg^{-1} K^{-1}	W m^{-1} K^{-1}	K	10^3 J kg^{-1}	K	10^6 J kg^{-1}	K	10^6 Pa
aceton اسيتون	0,79	23	0,33	2,20	0,16	178	92	329	0,515	509	6,1
alcohol [ethanol] الکول	0,80	22	1,2	2,43	0,17	159	105	351	0,841	516	6,2
aniline انالين	1,02	43	4,4	2,05	0,17	267	88	457	0,434	699	5,1
benzeen بنزين	0,88	29	0,65	1,71	0,15	279	127	353	0,393	563	4,6
benzine پترول	0,72			2,1		123					
chloroform کلوروفورم	1,49	27	0,6	0,96	0,12	210	244	334	0,250	535	5,5
ether [ethoxyethaan] ايتر	0,71	17	0,23	2,30	0,14	157	115	308	0,377	467	3,3
glycerol گلسرين	1,26	62	1500	2,43	0,29	291	175	563	0,83	725	
koolstofdisulfide- CO_2	1,26	32	0,36	1,00	0,14	161	57	319	0,35	552	7,5
kwik سيماب	13,5 ▸1	500	1,55	0,138	10,4	234	12	630	0,301	1720	100
melk شدي	1,02–1,04	45	2,1	3,9	0,49	272,5	92	373			
methanol ميتانول	0,79	23	0,60	2,50	0,21	176	145	338	1,11	513	7,5
olijfolie د زيتون غوړي	0,92	33	84	1,65	0,17			570			
paraffineolie د پارافين تيل	0,80	26	1000	2,13	0,15	327		573			
petroleum د خاورو تيل	0,79	27		2,14	0,15	203		423	0,319		
siliconenolie سليکان تيل	0,76	16	0,49	1,37	0,10	205		373			
spiritus 95% سپيريت	0,85					183		351 ▸5			
stookol د سون مخصوص تيل	0,95										
terpentijn تربنتاين	0,84	27	1,5	1,75	0,15	263		453	0,293	649	7,9
tetra تترا	1,59	26	0,97	0,84	0,10	250	17	350	0,193	556	4,4
water اوبه	0,998	73	1,00	4,18	0,60	273	334	373	2,26	647	22,1
zeewater ▸4 د بحر اوبه	1,024		1,01	3,93	0,60	270	334		2,26		
zwaar water- D_2O	1,105			4,22	0,58	277	318	374	2,07	645	21,7
zwavelzuur- H_2SO_4	1,84	55	28	1,38		284		603	0,511		

1 ▸ 13,6 bij 273 K
2 ▸ 273-333 K
3 ▸ 293K
4 ▸ 30‰ zout مالګه
5 ▸ destilleert tussen 323 en 473 K
6 ▸ eigenlijk een traject

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

شپږم (6 - 8) جدول : د بعضي موادو کثافتونه او مولاریتي غلظتونه.

bij 298 K

	وزني فيصدي	کثافت	مولاريتي
	%	kg L^{-1}	mol L^{-1}
د ګوګړو د تيزابو محلول	98,0	1,832	18,32
	17,5	1,118	2,00
	9,26	1,059	1,00
	4,77	1,029	0,500
د مالګې تيزاب	36,0	1,178	11,63
	13,7	1,065	4,00
	7,06	1,032	2,00
	3,60	1,015	1,00
د بوري د تيزابو محلول	65,0	1,385	14,29
	22,4	1,127	4,00
	11,9	1,064	2,00
	6,12	1,030	1,00
د سرکې د تيزابو محلول	100	1,044	17,39
	85,0	1,063	15,05
	23,4	1,028	4,00
	5,97	1,006	1,00

	وزني فيصدي	کثافت	مولاريتي
	%	kg L^{-1}	mol L^{-1}
NH_3	32,0	0,883	16,6
	25,0	0,904	13,3
	7,04	0,968	4,00
	3,47	0,982	2,00
NaOH	13,9	1,150	4,00
	7,42	1,079	2,00
	3,85	1,040	1,00
KOH	19,1	1,179	4,00
	10,3	1,092	2,00
	5,36	1,046	1,00

293 K

	وزني فيصدي	کثافت	مولاريتي
	%	kg L^{-1}	mol L^{-1}
د ګوګړو غليظ تيزاب	95–98	1,8	18
د مالګې غليظ تيزاب	36–38	1,2	12
د بوري غليظ تيزاب	65–70	1,4	15
د سرکې کنګل	99–100	1,0	17
د غليظ امونياک	25	0,91	13
د فاسفورس غليظ تيزاب	85	1,7	15
د چونې دايو مشبوع محلول	0,15	1,0	0,020
د سوديم هيدروکسايد مشبوع محلول	7,5	1,1	2,0

ketabton.com - The Digital Library

اوم (7 - 8) جدول : د بعضي موادو د ذوب او غلیان نقطي

د تصعید نقطه ▸1
تجزیه ▸2
منفجر ▸3

in K bij $p = p_0$

	ذوب نقطه	د غلیان نقطه
AgBr	705	1573 ▸2
Ag_2CO_3	491 ▸2	
AgCl	728	1823
AgI	831	1779
$AgNO_3$	485	717 ▸2
Ag_2O	503 ▸2	
$AlBr_3$	371	536
$AlCl_3$		451 ▸1
AlF_3		1564 ▸1
Al_2O_3	2345	3253
$Al_2(SO_4)_3$	1043	
$BaCO_3$	▸2	
$BaCl_2$	1236	1833
$Ba(NO_3)_2$	865	▸2
BaO	2191	2300
$BaSO_4$	1853	
CO	74	82
CO_2		195 ▸1
$COCl_2$	145	281
CS_2	162	319
$CaCO_3$	▸2	
CaC_2	720	3573
$CaCl_2$	1055	1900
CaF_2	1696	2773
CaO	2887	3123
$Ca(OH)_2$	583 ▸2	
CaS	▸2	
$CaSO_4$	1700 ▸2	
Cl_2O	253	277 ▸3
$CoCl_2$	997	1322
$CrCl_3$	1423	1573 ▸1
Cr_2O_3	2539	4273
$CuCl_2$	893	1266 ▸2
CuO	1599	
Cu_2O	1508	2073 ▸2
$Cu(OH)_2$	▸2	
CuS	376	493 ▸2
$CuSO_4$	473 ▸2	923 ▸2
$FeCO_3$	▸2	
$FeCl_2$	943	▸1
$FeCl_3$	579	588 ▸2
FeO	1642	
Fe_2O_3	1838	
$Fe(OH)_2$	▸2	
FeS	1466	
HBr	185	206
HCN	259	299
HCl	158	188
HF	190	293
HI	222	238
HNO_3	231	356
H_2O	273	373
H_2O_2	273	423
H_3PO_4	316	438 ▸2
H_2S	188	212
H_2SO_4	284	603
$HgCl_2$	549	575
HgO	773 ▸2	
KBr	1007	1708
$KBrO_3$	707 ▸2	
KCN	908	
K_2CO_3	1164	▸2
KCl	1043	1673 ▸1
$KClO_3$	629	673 ▸2
K_2CrO_4	1241	
$K_2Cr_2O_7$	671	
KF	1131	1778
$KHCO_3$	370 ▸2	
$KHSO_4$	487	▸2
KI	954	1603
KIO_3	833 ▸2	
$KMnO_4$	513 ▸2	
KNO_2	713	
KNO_3	607	673 ▸2
K_2O	623 ▸2	
KOH	633	1593
KSCN	446	773 ▸2
K_2S	1113	
K_2SO_4	1342	1962
$MgBr_2$	973	
$MgCO_3$	623 ▸2	
$MgCl_2$	987	1685
MgO	3125	3873
$Mg(OH)_2$	623 ▸2	
MgS	2273 ▸2	
$MgSO_4$	1397 ▸2	
$MnCO_3$	▸2	
$MnSO_4$	973	1123 ▸2

ketabton.com - The Digital Library

(۱۵ - ۶) جدول : حلالیت ضرب حاصل

bij 298 K

	oplosbaarheids-product K_s	pK_s		oplosbaarheids-product K_s	pK_s
AgBr	$5,4 \cdot 10^{-13}$	12,27	CuS	10^{-44}	44
AgCl	$1,8 \cdot 10^{-10}$	9,74	$Fe(OH)_2$	$4,9 \cdot 10^{-17}$	16,31
Ag_2CO_3	$8,5 \cdot 10^{-12}$	11,07	$Fe(OH)_3$	$2,6 \cdot 10^{-39}$	38,59
Ag_2CrO_4	$1,1 \cdot 10^{-12}$	11,96	FeS	$1 \cdot 10^{-19}$	19,0
AgI	$8,5 \cdot 10^{-17}$	16,07	HgS	10^{-52}	52
Ag_3PO_4	$8,9 \cdot 10^{-17}$	16,05	$MgCO_3$	$6,8 \cdot 10^{-6}$	5,17
Ag_2S	10^{-29}	29	$Mg(OH)_2$	$5,6 \cdot 10^{-12}$	11,25
AgSCN	$1,0 \cdot 10^{-12}$	12,00	MnS	$2,5 \cdot 10^{-16}$	15,60
Ag_2SO_4	$1,2 \cdot 10^{-5}$	4,92	$PbBr_2$	$6,6 \cdot 10^{-6}$	5,18
$Al(OH)_3$	$2,0 \cdot 10^{-32}$	31,70	$PbCl_2$	$1,2 \cdot 10^{-5}$	4,92
$BaCO_3$	$2,6 \cdot 10^{-9}$	8,59	$PbCO_3$	$1,5 \cdot 10^{-13}$	12,82
$BaCrO_4$	$1,2 \cdot 10^{-10}$	9,92	$PbCrO_4$	$1,8 \cdot 10^{-14}$	13,74
$BaSO_4$	$1,1 \cdot 10^{-10}$	9,96	PbI_2	$8,5 \cdot 10^{-9}$	8,07
$CaCO_3$	$5,0 \cdot 10^{-9}$	8,30	$Pb(OH)_2$	$1,4 \cdot 10^{-20}$	19,85
CaC_2O_4	$2,3 \cdot 10^{-9}$	8,64	PbS	10^{-27}	27
CaF_2	$1,5 \cdot 10^{-11}$	10,82	$PbSO_4$	$1,8 \cdot 10^{-8}$	7,74
$Ca(OH)_2$	$4,7 \cdot 10^{-6}$	5,33	SnS	$1 \cdot 10^{-25}$	25,0
$CaSO_4$	$7,1 \cdot 10^{-5}$	4,15	$SrSO_4$	$3,4 \cdot 10^{-7}$	6,47
$Cr(OH)_3$	$6 \cdot 10^{-31}$	30,2	$ZnCO_3$	$1,2 \cdot 10^{-10}$	9,92
CuI	$1,3 \cdot 10^{-12}$	11,89	$Zn(OH)_2$	$6 \cdot 10^{-17}$	16,2
$Cu(OH)_2$	$1,6 \cdot 10^{-19}$	18,80	ZnS	$2 \cdot 10^{-23}$	22,7

ketabton.com - The Digital Library

(8 - 8) جدول : د تصعید او تبخیر حرارتونه

اتم

in 10^5 J mol^{-1} bij T = 298 K en $p = p_0$

Li	+1,61	Mg	+1,49	Al	+3,24
Na	+1,08	Ca	+1,77	C (grafiet)	+7,15
K	+0,90	Ba	+1,75	I_2	+0,62
Rb	+0,82	Fe	+4,18	P_4 (wit)	+0,55
Cs	+0,78	Cu	+3,39	S_8	+0,93
Ag	+2,86	Pb	+1,96		
		Zn	+1,30		

مایعات

in 10^5 J mol^{-1} bij T = 298 K en $p = p_0$

Hg	+0,61	H_2O	+0,44	CH_3OH	+0,38
Br_2	+0,31	C_6H_6	+0,34	CH_3–CH_2OH	+0,43
				C_6H_5–CH_3	+0,37

(9 – 8) جدول : د کرستلي جالی انرژي (نظری محاسبه)

in 10^5 J mol^{-1} bij T = 298 K

LiF	−10,4	RbF	−7,8	MgF_2	−29,3	Na_2O	−25,3
LiCl	−8,5	RbCl	−6,8	$MgCl_2$	−25,0	K_2O	−22,8
LiBr	−8,0	RbBr	−6,5	$MgBr_2$	−24,0	MgO	−38,4
LiI	−7,6	RbI	−6,2	MgI_2	−23,1	CaO	−34,5
NaF	−9,2	CsF	−7,4	CaF_2	−26,2	BaO	−31,0
NaCl	−7,8	CsCl	−6,5	$CaCl_2$	−22,3	ZnO	−40,2
NaBr	−7,4	CsBr	−6,3	$CaBr_2$	−21,3	FeO	−39,0
NaI	−7,0	CsI	−6,0	CaI_2	−20,6	Fe_2O_3	−150
KF	−8,2	AgF	−9,7	$BaCl_2$	−20,2	Al_2O_3	−153
KCl	−7,1	AgCl	−9,1				
KBr	−6,8	AgBr	−8,9				
KI	−6,4	AgI	−8,9				

ketabton.com - The Digital Library

(۱۶-۸) جدول : دزنوکلا کی ثابت

bij 298 K

Bij deeltjes zonder toestandsaanduiding moet steeds (aq) worden gelezen.

evenwichtsreactie [1]			*dissociatieconstante* K_d	pK_d
$Ag(CN)_2^-$	⇄	$AgCN(s) + CN^-$	$4 \cdot 10^{-6}$	5,4
$AgCl_2^-$	⇄	$AgCl(s) + Cl^-$	$2 \cdot 10^{4}$	−4,3
$Ag(NH_3)_2^+$	⇄	$Ag^+ + 2\ NH_3$	$5{,}9 \cdot 10^{-8}$	7,23
$Ag(S_2O_3)_2^{3-}$	⇄	$Ag^+ + 2\ S_2O_3^{2-}$	$1 \cdot 10^{-13}$	13,0
$Al(OH)_4^-$	⇄	$Al(OH)_3(s) + OH^-$	$2{,}5 \cdot 10^{-2}$	1,60
AlF_6^{3-}	⇄	$Al^{3+} + 6\ F^-$	$2 \cdot 10^{-20}$	19,7
$Co(NH_3)_6^{2+}$	⇄	$Co^{2+} + 6\ NH_3$	$1{,}3 \cdot 10^{-5}$	4,89
$Co(NH_3)_6^{3+}$	⇄	$Co^{3+} + 6\ NH_3$	10^{-33}	33
$CuCl_4^{2-}$	⇄	$Cu^{2+} + 4\ Cl^-$	$2{,}4 \cdot 10^{-6}$	5,62
$Cu(NH_3)_4^{2+}$	⇄	$Cu^{2+} + 4\ NH_3$	$7{,}1 \cdot 10^{-14}$	13,15
$Fe(CN)_6^{4-}$	⇄	$Fe^{2+} + 6\ CN^-$	10^{-24}	24
$Fe(CN)_6^{3-}$	⇄	$Fe^{3+} + 6\ CN^-$	10^{-31}	31
$FeSCN^{2+}$	⇄	$Fe^{3+} + SCN^-$	$1{,}1 \cdot 10^{-3}$	2,96
HgI_4^{2-}	⇄	$HgI_2(s) + 2\ I^-$	$1{,}0 \cdot 10^{-6}$	6,00
I_3^-	⇄	$I_2 + I^-$	$1{,}4 \cdot 10^{-3}$	2,85
$Pb(OH)_4^{2-}$	⇄	$Pb(OH)_2(s) + 2\ OH^-$	$1 \cdot 10^{1}$	−1,0
$Zn(NH_3)_4^{2+}$	⇄	$Zn^{2+} + 4\ NH_3$	$2{,}6 \cdot 10^{-10}$	9,59
$Zn(OH)_4^{2-}$	⇄	$Zn(OH)_2(s) + 2\ OH^-$	$1 \cdot 10^{-1}$	1,0

EDTA-complexen

ketabton.com - The Digital Library

یولسم (14 - 8) جدول : د سوزیدو حرارتونه

جامدات

اوبه د بخار په شکل آزادیږي

	10^{6} J kg^{-1}	kWh kg^{-1}
قهوه‌يي رنګه سکاره	21	5,8
لرګي	16	4,4
د ډبرو سکاره	29	8,1
نورف	11	3,1

مایعات

$T = 298$ K. اوبه د بخار په شکل آزادیږي

	10^{9} J m^{-3}	10^{3} kWh m^{-3}
الکهول (ایتانول)	22	6,1
نفت (99% اکتان)	33	9,2
د ګاز تیل	36	10,0
سپریت	18	5,0
مخصوص تیل	40	11,1

ګازات

$T = 273$ K, $p = p_0$ اوبه د بخار په شکل آزادیږي

	10^{6} J m^{-3}	kWh m^{-3}
طبیعي ګاز	32	8,9
د طبیعي ګازاتو مخلوط	29,5 - 44,4	8,2 - 12,2
استلین	56,9	15,8
بوتان	120,7	34
بوتا ګاز	110	31
ایتلین	64,5	17,9
جنراتور ګاز	3,0	0,83
د اوسپنې د ذوب کولو د فابریکي ګاز	4,2	1,17
CO	12,8	3,6
میتان	35,8	9,9
پروپان	93,8	26
هایدروجن	10,8	3,0

ketabton.com - The Digital Library

Appendix 1. The Greek alphabet

Letters		Name	Letters		Name
Α	α	alpha	Ν	ν	nu
Β	β	beta	Ξ	ξ	xi
Γ	γ	gamma	Ο	ο	omicron
Δ	δ	delta	Π	π	pi
Ε	ϵ	epsilon	Ρ	ρ	rho
Ζ	ζ	zeta	Σ	σ, ς	sigma
Η	η	eta	Τ	τ	tau
Θ	θ	theta	Υ	υ	upsilon
Ι	ι	iota	Φ	ϕ	phi
Κ	κ	kappa	Χ	χ	chi
Λ	λ	lambda	Ψ	ψ	psi
Μ	μ	mu	Ω	ω	omega

Appendix 2. Fundamental constants

Constant	Symbol	Value in SI units
acceleration of free fall	g	9.806 65 m s^{-2}
Avogadro constant	L, N_A	6.022 1367(36) × 10^{23} mol^{-1}
Boltzmann constant	$k = R/N_A$	1.380 658(12) × 10^{-23} J K^{-1}
electric constant	ε_0	8.854 187 817 × 10^{-12} F m^{-1}
electronic charge	e	1.602 177 33(49) × 10^{-19} C
electronic rest mass	m_e	9.109 3897(54) × 10^{-31} kg
Faraday constant	F	9.648 5309(29) × 10^{4} C mol^{-1}
gas constant	R	8.314 510(70) J K^{-1} mol^{-1}
gravitational constant	G	6.672 59(85) × 10^{-11} m^{3} kg^{-1} s^{-2}
Loschmidt's constant	N_L	2.686 763(23) × 10^{25} m^{-3}
magnetic constant	μ_0	4π × 10^{-7} H m^{-1}
neutron rest mass	m_n	1.674 9286(10) × 10^{-27} kg
Planck constant	h	6.626 0755(40) × 10^{-34} J s
proton rest mass	m_p	1.672 6231(10) × 10^{-27} kg
speed of light	c	2.997 924 58 × 10^{8} m s^{-1}
Stefan-Boltzmann constant	σ	5.670 51(19) × 10^{-8} W m^{-2} K^{-4}

ketabton.com - The Digital Library

Group	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	n (Period)
	1 H																	2 He	1
	3 Li	4 Be											5 B	6 C	7 N	8 O	9 F	10 Ne	2
	11 Na	12 Mg											13 Al	14 Si	15 P	16 S	17 Cl	18 Ar	3
	19 K	20 Ca	21 Sc	22 Ti	23 V	24 Cr	25 Mn	26 Fe	27 Co	28 Ni	29 Cu	30 Zn	31 Ga	32 Ge	33 As	34 Se	35 Br	36 Kr	4
	37 Rb	38 Sr	39 Y	40 Zr	41 Nb	42 Mo	43 Tc	44 Ru	45 Rh	46 Pd	47 Ag	48 Cd	49 In	50 Sn	51 Sb	52 Te	53 I	54 Xe	5
	55 Cs	56 Ba	57-71 La-Lu	72 Hf	73 Ta	74 W	75 Re	76 Os	77 Ir	78 Pt	79 Au	80 Hg	81 Tl	82 Pb	83 Bi	84 Po	85 At	86 Rn	6
	87 Fr	88 Ra	89-103 Ac-Lr	104 Rf	105 Db	106 Sg	107 Bh	108 Hs	109 Mt	110 Uun	111 Uuu	112 Uub							7

Lanthanoids	57 La	58 Ce	59 Pr	60 Nd	61 Pm	62 Sm	63 Eu	64 Gd	65 Tb	66 Dy	67 Ho	68 Er	69 Tm	70 Yb	71 Lu	6
Actinoids	89 Ac	90 Th	91 Pa	92 U	93 Np	94 Pu	95 Am	96 Cm	97 Bk	98 Cf	99 Es	100 Fm	101 Md	102 No	103 Lr	7

Correspondence of recommended group designations to other designations in recent use

IUPAC Recommendations 1990	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Usual European Convention	IA	IIA	IIIA	IVA	VA	VIA	VIIA	VIII (or VIIIA)			IB	IIB	IIIB	IVB	VB	VIB	VIIB	0 (or VIIIB)
Usual US Convention	IA	IIA	IIIB	IVB	VB	VIB	VIIB	VIII			IB	IIB	IIIA	IVA	VA	VIA	VIIA	VIIIA (or 0)

ketabton.com - The Digital Library

Appendix 3. SI units

TABLE 3.1 Base and dimensionless SI units

Physical quantity	Name	Symbol
length	metre	m
mass	kilogram	kg
time	second	s
electric current	ampere	A
thermodynamic temperature	kelvin	K
luminous intensity	candela	cd
amount of substance	mole	mol
*plane angle	radian	rad
*solid angle	steradian	sr

*dimensionless units

TABLE 3.2 Derived SI units with special names

Physical quantity	Name of SI unit	Symbol of SI unit
frequency	hertz	Hz
energy	joule	J
force	newton	N
power	watt	W
pressure	pascal	Pa
electric charge	coulomb	C
electric potential difference	volt	V
electric resistance	ohm	Ω
electric conductance	siemens	S
electric capacitance	farad	F
magnetic flux	weber	Wb
inductance	henry	H
magnetic flux density (magnetic induction)	tesla	T
luminous flux	lumen	lm
illuminance	lux	lx
absorbed dose	gray	Gy
activity	becquerel	Bq
dose equivalent	sievert	Sv

ketabton.com - The Digital Library

TABLE 3.3 Decimal multiples and submultiples to be used with SI units

Submultiple	Prefix	Symbol	Multiple	Prefix	Symbol
10^{-1}	deci	d	10	deca	da
10^{-2}	centi	c	10^{2}	hecto	h
10^{-3}	milli	m	10^{3}	kilo	k
10^{-6}	micro	µ	10^{6}	mega	M
10^{-9}	nano	n	10^{9}	giga	G
10^{-12}	pico	p	10^{12}	tera	T
10^{-15}	femto	f	10^{15}	peta	P
10^{-18}	atto	a	10^{18}	exa	E
10^{-21}	zepto	z	10^{21}	zetta	Z
10^{-24}	yocto	y	10^{24}	yotta	Y

TABLE 3.4 Conversion of units to SI units

From	To	Multiply by
in	m	2.54×10^{-2}
ft	m	0.3048
sq. in	m^2	6.4516×10^{-4}
sq. ft	m^2	9.2903×10^{-2}
cu. in	m^3	1.63871×10^{-5}
cu. ft	m^3	2.83168×10^{-2}
l(itre)	m^3	10^{-3}
gal(lon)	l(itre)	4.546 09
miles/hr	m s^{-1}	0.477 04
km/hr	m s^{-1}	0.277 78
lb	kg	0.453 592
g cm^{-3}	kg m^{-3}	10^{3}
lb/in^3	kg m^{-3}	$2.767\ 99 \times 10^{4}$
dyne	N	10^{-5}
poundal	N	0.138 255
lbf	N	4.448 22
mmHg	Pa	133.322
atmosphere	Pa	$1.013\ 25 \times 10^{5}$
hp	W	745.7
erg	J	10^{-7}
eV	J	$1.602\ 10 \times 10^{-19}$
kW h	J	3.6×10^{6}
cal	J	4.1868

ketabton.com - The Digital Library

	0	I	2	3	4	5	6	7	8	9
I0	0000	0043	0086	0I28	0I70	02I2	0253	0294	0334	0374
II	04I4	0453	0492	053I	0569	0607	0645	0682	07I9	0755
I2	0792	0828	0864	0899	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	II06
I3	II39	II73	I206	I239	I27I	I303	I335	I367	I399	I430
I4	I46I	I492	I523	I553	I584	I6I4	I644	I673	I703	I732
I5	I76I	I790	I8I8	I847	I875	I903	I93I	I959	I987	20I4
I6	204I	2068	2095	2I22	2I48	2I75	220I	2227	2253	2279
I7	2304	2330	2355	2380	2405	2430	2455	2480	2504	2529
I8	2553	2577	260I	2625	2648	2672	2695	27I8	2742	2765
I9	2788	28I0	2833	2856	2878	2900	2923	2945	2967	2989
20	30I0	3032	3054	3075	3096	3II8	3I39	3I60	3I8I	320I
2I	3222	3243	3263	3284	3304	3324	3345	3365	3385	3404
22	3424	3444	3464	3483	3502	3522	354I	3560	3579	3598
23	36I7	3636	3655	3674	3692	37II	3729	3747	3766	3784
24	3802	3820	3838	3856	3874	3892	3909	3927	3945	3962
25	3979	3997	40I4	403I	4048	4065	4082	4099	4II6	4I33
26	4I50	4I66	4I83	4200	42I6	4232	4249	4265	428I	4298
27	43I4	4330	4346	4362	4378	4393	4409	4425	4440	4456
28	4472	4487	4502	45I8	4533	4548	4564	4579	4594	4609
29	4624	4639	4654	4669	4683	4698	47I3	4728	4742	4757
30	477I	4786	4800	48I4	4829	[illegible]	4857	487I	4886	4900
3I	49I4	4928	4942	4955	4969	4983	4997	50II	5024	5038
32	505I	5065	5079	5092	5I05	5II9	5I32	5I45	5I59	5I72
33	5I85	5I98	52II	5224	5237	5250	5263	5276	5289	5302
34	53I5	5328	5340	5353	5366	5378	539I	5403	54I6	5428
35	544I	5453	5465	5478	5490	5502	55I4	5527	5539	555I
36	5563	5575	5587	5599	56II	5623	5635	5647	5658	5670
37	5682	5694	5705	57I7	5729	5740	5752	5763	5775	5786
38	5798	5809	582I	5832	5843	5855	5866	5877	5888	5899
39	59II	5922	5833	5944	5955	5966	5977	5988	5999	60I0
40	602I	603I	6042	6053	6064	6075	6085	6096	6I07	6II7
4I	6I28	6I38	6I49	6I60	6I70	6I80	6I9I	620I	62I2	6222
42	6232	6243	6253	6263	6274	6284	6294	6304	63I4	6325
43	6335	6345	6355	6365	6375	6385	6395	6405	64I5	6425
44	6435	6444	6454	6464	6474	6484	6493	6503	65I3	6522
45	6532	6542	655I	656I	657I	6580	6590	6599	6609	66I8
46	6628	6637	6646	6656	6665	6675	6684	6693	6702	67I2
47	672I	6730	6739	6749	6758	6767	6776	6785	6794	6803
48	68I2	682I	6830	6839	6848	6857	6866	6875	6884	6893
49	6902	69II	6920	6928	6937	6946	6955	6964	6972	698I

55	7404	7412	7419	7427	7435	7443	7451	7459	7466	7474
56	7482	7490	7497	7505	7513	7520	7528	7536	7543	7551
57	7559	7566	7574	7582	7589	7597	7604	7612	7619	7627
58	7634	7642	7649	7657	7664	7672	7679	7686	7694	7701
59	7709	7716	7723	7731	7738	7745	7752	7760	7767	7774
60	7782	7789	7796	7805	7810	7818	7825	7832	7839	7846
61	7853	7860	7868	7875	7882	7889	7896	7903	7910	7917
62	7924	7931	7938	7945	7952	7959	7966	7973	7980	7987
63	7993	8000	8007	8014	8021	8028	8035	8041	8048	8055
64	8062	8069	8075	8082	8089	8096	8102	8109	8116	8122
65	8129	8136	8142	8149	8156	8162	8169	8176	8182	8189
66	8195	8202	8209	8215	8222	8228	8255	8241	8248	8254
67	8261	8267	8274	8280	8287	8293	8299	8306	8312	8319
68	8325	8331	8338	8344	8351	8357	8363	8370	8376	8382
69	8388	8395	8401	8407	8414	8420	8426	8432	8439	8445
70	8451	8457	8463	8470	8476	8482	8488	849[illegible]	8500	8506
71	8513	8519	8525	8531	8537	8543	8549	8555	8561	8567
72	8573	8579	8585	8591	8597	8603	8609	8615	8621	8627
73	8633	8639	8645	8651	8657	8663	8669	8675	8681	8686
74	8692	8698	8704	8710	8716	8722	8727	8733	8739	8745
75	8751	8756	8762	8768	8774	8779	8785	8791	8797	8802
76	8808	8814	8820	8825	8831	8837	8842	8848	8854	8859
77	8865	8871	8876	8882	8887	8895	8899	8904	8910	8915
78	8921	8927	8932	8938	8943	8949	8954	8960	8965	8971
79	8976	8982	8987	8993	8998	9004	9009	9015	9020	9025
80	9031	9036	9042	9047	9053	9058	9063	9069	9074	9079
81	903[illegible]	9090	9096	9101	9106	9112	9117	9122	9128	9133
82	9138	9143	9149	9154	9159	9165	9170	9175	91	91
83	9191	9196	9201	9206	9212	9217	9222	9227	92	92
84	9243	9248	9253	9258	9263	9269	9274	9279	92	9289
85	9294	9298	9304	9309	9315	9320	9325	9330	9335	9340
86	9345	9350	9355	9360	9365	9370	9375	9380	9385	9390
87	9395	9400	9405	9410	9415	9420	9425	9430	9435	9440
88	9445	9450	9455	9460	9465	9469	9474	9479	9484	9489
89	9494	9499	9504	9509	9513	9518	9523	9528	9533	9538
90	9542	9547	9552	9557	9562	9566	9571	9576	9581	9586
91	9590	9595	9600	9605	9609	9614	9619	9624	9628	9633
92	9638	9643	9647	9652	9657	9661	9666	9671	9675	9680
93	9685	9689	9694	9699	9703	9708	9713	9717	9722	9727
94	9731	9736	9741	9745	9750	9754	9759	9763	9768	9773
95	9777	9782	9786	9791	9795	9800	9805	9809	9814	9818
96	9823	9827	9832	9836	9841	9845	9850	985[illegible]	9859	9863
97	9868	9872	9877	9881	9886	9890	9894	9899	9903	9908
98	9912	9917	9921	9926	9930	9934	9939	9943	9948	9952
99	9956	9961	9965	9969	9974	9978	9983	9987	9991	9996

	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
.00	1000	1002	1005	1007	1009	1012	1014	1016	1019	1021
.01	1023	1026	1028	1030	1033	[illegible]	[illegible]	1040	1042	1045
.02	1047	1050	1052	1054	1057	1059	1062	1064	1067	1069
.03	1072	1074	1076	1079	1081	1084	1086	1089	1091	1094
.04	1096	1099	1102	1104	1107	1109	1112	1114	1117	1119
.05	1122	1125	1127	1130	1132	1135	1138	1140	1143	1146
.06	1148	1151	1153	1156	1159	1161	1164	1167	1169	1172
.07	1175	1178	1180	1183	1186	1189	1191	1194	1197	1199
.08	1202	1205	1208	1211	1213	1216	[illegible]	1222	1225	1227
.09	1230	1233	1236	1239	1242	1245	1247	1250	1253	1257
.10	1259	1262	1265	1268	1271	1274	1276	1279	1282	1285
.11	1288	1291	1294	1297	1300	1303	1306	1309	1312	1315
.12	1318	1321	1324	1327	1330	1334	1337	1340	1343	1346
.13	1349	1352	1355	1358	1361	1365	1358	1371	1374	1377
.14	1380	1384	1387	1390	1393	1396	1400	1403	1406	1409
.15	1413	1416	1419	1422	1426	1429	1432	1435	1439	1442
.16	1445	1449	1452	1455	1459	1462	1466	1469	1472	1476
.17	1479	1483	1486	1489	1493	1496	1500	1503	1507	1510
.18	1514	1517	1521	1524	1528	1531	1535	1538	1542	1545
.19	1549	1552	1556	1560	1563	1567	1570	1574	1578	1581
.20	1585	1589	1592	1596	1600	1603	1607	1611	1614	1618
.21	1622	1626	1629	1633	1637	1641	1644	1648	1652	1656
.22	1660	1663	1667	1671	1675	1679	1683	1687	1690	1694
.23	1698	1702	1706	1710	1714	1718	1722	1726	1730	1734
.24	1738	1742	1746	1750	1754	1758	1762	1766	1770	1774
.25	1778	1782	1786	1791	1795	1799	1803	1807	1811	1816
.26	1820	1824	1828	1832	1837	1841	1845	1849	1854	1858
.27	1862	1866	1871	1875	1879	1884	1888	1892	1897	1901
.28	1905	1910	1914	1919	1923	1928	1932	1936	1941	1945
.29	1950	1954	1959	1963	1968	1972	1977	1982	1986	1991
.30	1995	2000	2004	2009	2014	2018	2023	2028	2032	2037
.31	2042	2046	2051	2056	2061	2065	2070	2075	2080	2084
.32	2089	2094	2099	2104	2109	2113	2118	2123	2128	2133
.33	2138	2143	2148	2153	2158	2163	2168	2173	2178	2183
.34	2188	2193	2198	2203	2208	2213	2218	2223	2228	2234
.35	2239	2244	2249	2254	2259	2265	2270	2275	2280	2286
.36	2291	2296	2301	2307	2312	2317	2323	2328	2333	2339
.37	2344	2350	2355	2360	2366	2371	2377	2382	2388	2393
.38	2399	2404	2410	2415	2421	2427	2432	2438	2443	2449
.39	2455	2460	2466	2472	2477	2483	2489	2495	2500	2506
.40	2512	2518	2523	2529	2535	2541	2547	2553	2559	2564
.41	2570	2576	2582	2588	2594	2600	2606	2612	2618	2624
.42	2630	2636	2642	2649	2655	2661	2667	2673	2679	2685
.43	2692	2698	2704	2710	2716	2723	2729	2735	2742	2748
.44	2754	2761	2767	2773	2780	2786	2793	2799	2805	2812

ketabton.com - The Digital Library

	0	I	2	3	4	5	6	7	8	9
.50	3I62	3I70	3I77	3I84	3I92	3I99	3206	32I4	322I	3228
.5I	3236	3243	325I	3258	3266	3273	328I	3289	3296	3304
.52	33II	33I9	3327	3334	3342	3350	3357	3365	3373	338I
.53	3388	3396	3404	34I2	3420	3428	3436	3443	345I	3459
.54	3467	3475	3483	349I	3499	3508	35I6	3524	3532	3540
.55	3548	3556	3565	3573	358I	3589	3597	3606	3614	3622
.56	363I	3639	3648	3656	3664	3673	368I	3690	3698	3707
.57	37I5	3724	3733	374I	3750	3758	3767	3776	3784	3793
.58	3802	38II	38I9	3828	3837	3846	3855	3864	3873	3882
.59	3890	3899	3908	39I7	3926	3936	3945	3954	3963	3972
.60	398I	3990	3999	4009	40I8	4025	4036	4046	4055	4064
.6I	4074	4083	4093	4I02	4III	4I2I	4I30	4I40	4I50	4I59
.62	4I69	4I78	4I88	4I98	4207	42I7	4227	4236	4246	4256
.63	4266	4276	4285	4295	4305	43I5	4325	4335	4345	4355
.64	4365	4375	4385	4395	4406	44I6	4426	4436	4446	4457
.65	4467	4477	4487	4498	4508	45I9	4529	4539	4550	4560
.66	457I	458I	4592	4603	46I3	4624	4634	4645	4656	4667
.67	4677	4688	4699	47I0	472I	4732	4742	4753	4764	4775
.68	4786	4797	4308	48I9	483I	4842	4853	4864	4875	4887
.69	4898	4909	4920	4932	4943	4955	4966	4977	4989	5000
.70	50I2	5023	5035	5047	5058	5070	5082	5093	5I05	5II7
.7I	5I29	5I40	5I52	5I64	5I76	5I88	5200	52I2	5224	5236
.72	5248	5260	5272	5284	5297	5309	532I	5333	5346	5358
.73	5370	5383	5395	5408	5420	5433	5445	5458	5470	5483
.74	5495	5508	552I	5534	5546	5559	5572	5585	5589	56I0
.75	5623	5636	5649	5662	5675	5689	5702	57I5	5728	574I
.76	5754	5768	578I	5794	5808	582I	5834	5848	586I	5875
.77	5888	5902	59I6	5929	5943	5957	5970	5984	5998	60I2
.78	6026	6039	6053	6067	608I	6095	6I09	6I24	6I38	6I52
.79	6I66	6I80	6I94	6209	6223	6237	6252	6266	628I	6295
.80	63I0	6324	6339	6353	6368	6383	6397	64I2	6427	6442
.8I	6457	647I	6486	650I	65I6	653I	6546	656I	6577	6592
.82	6607	6622	6637	6653	6668	6683	6699	67I4	6730	6745
.83	676I	6776	6792	6808	6823	6839	6855	687I	6887	6902
.84	69I8	6934	6950	6966	6982	6998	70I5	703I	7047	7063
.85	7079	7096	7II2	7I29	7I45	7I6I	7I78	7I94	72II	7228
.86	7244	726I	7278	7295	73II	7328	7345	7362	7379	7396
.87	74I3	7430	7447	7464	7482	7499	75I6	7534	755I	7568
.88	7586	7603	762I	7638	7656	7647	769I	7709	7727	7745
.89	7762	7780	7798	78I6	7834	7852	7870	7889	7907	7925

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

مأخذونه

1 - D. K . Chakrabarty . An introduction to physical chemistrym Mumbai 400076 India 2001

2 - Johnm daintith. A dictionary of chemistry. fourth editionm Oxford University. 2000

3 - L. O. F. Pieren and others. Chemie VWO bovenbouw scheikundie 2 vijfde druk wolters - noordhoff, Groningen 1999

4 - John stoel and others. chemie VWO bovenbouw Scheikundie 1 deel 1 vijfde drukm wolters- noordhoff Groningen. 1998

5 - Jhon stoel and othersm Chemie havo bovenbouw scheikundie deel 1 vijfde druk wolters - noodhoff Groningen. 1998

6 -G. Verkerk and othersm Binas. informatie boek. VWO/havo voor het onderwijs in de jnatuurwetenschapen wolters - noordhoff Groningen. 1998

7 - L. O. F. Pieren. Chemie. Sheikundie 1 deel 1 VWO bovenbouw. uitwekingen boek. wolters - noordhoff, Groningen. 1998

8 - A . Rehman chaudhry and othersm Chemistry for class. Islamic book center. urdu bazar Lahore. 1995

9 - A. I. Bosev. Slavar khemicheskikh terminov Moscow. 1971

10 - N.L. Glenko. Obshaja khemija "khemija" L. O. 1978

11 - خیر محمد ماموند و دیگران . کیمیای عمومي و غیر عضوي . ۱ . وزارت تحصیلات عالي و مسلکي ج. د.ا. مسکو ۱۹٦٦

12 - خیر محمد ماموند . کیمیای فزیکي (ممد درسي برای محصلان رشته تکنالوژی کیمیا) . نشرات پولي تخنیک ۱۹۵۹ کابل.

13 - س . س . لیسنیاک . خیر محمد ماموند و دیگران . کیمیای عمومی و غیر عضوی نشرات پولی تخنیک ۱۳٦ کابل.

ketabton.com - The Digital Library

پوهانددوکتورخیرمحمد ماموند

د پو هاند دوکتور خیرمحمد ماموند لنده پېژندنه

خیر محمد ماموند د محترم مظلوم خان ځوی پر ۱۳۲۱ هجري کال د کونړ ولایت د مرکز اړوند د تېشي په کلي کې زېږېدلی دی . نوموړی پر ۱۳۲۷کال د کونړ ولایت دمرکز- چغته ا لسرای (اسعد اباد) په لمړني ښونځي کې شامل او پر ۱۳۳۳کال له دغه ښوونځي څخه د فارغېدووروسته په کابل کې د ابن سینا د منځني ښونځي په اوم ټولګي کې شامل او پر ۱۳۳۶کال د دغه ښونځي د نهم ټولګي څخه د فارغېدو وروسته دکابل دارالمعلمین په لسم ټولګي کې شامل شوی دی .
دکابل دارالمعلمین د هغه وخت د مقرراتوسره سم خیر محمد ماموند د یولسم ټولګي د نمرو پر اساس د مشرقي ولایت د ممتاز شاګرد په توګه د هیواد د نورو ولایتو د ممتازو شاګردانو (ټول اتلسو تنو) سره یو ځای د کابل دارالمعلمین د فاکولتې د څانګي په دولسم ټولګي کې شامل او پر ۱۳۳۹کال د کابل دار المعلمین له دولسم ټولګي څخه د فارغېدو وروسته پر ۱۳۴۰کال د کابل پوهنتون د طبیعي علومو په پوهنځي کې د کیمیا او بیالوژي په څانګه کې شامل شوی اوپر ۱۳۴۳کال له دغه پوهنتون څخه د فارغېدو وروسته په کابل کې د ښونکو د روزنې په اکادمی کې د طبیعي علومو د متخصص سره د کونتر پارت په توګه مقررشوی دی .ماموند د ښونکو د روزنې په اکادمی کې (۱۳۴۶-۱۳۴۴) د یونسکو د څانګړي درسي پروګرام سره سم د کیمیا ، بیالوژي ، او فزیک د مضمونونو د تدریس تر څنګ د لسم ټولګي کیمیا ، یولسم ټولګي فزیک ، دولسم ټولګي کیمیا اود دولسم ټولګي د بیالوژي کتابونه لیکلي دي . خیر محمد ماموند پر ۱۳۴۶ کال د ځانګړي کانکور امتحان له لارې د کابل پولیتخنیک انستیتوت د کیمیا په دیپارتمنت کې اسستانت(نامزد پوهیالی)مقررشوی او پر ۱۳۴۸کال د کابل پوهنتون لخوا د لوړو زده کړو د بشپړولو لپاره شوروي اتحاد ته استول شوی دی . ماموند د شوروي اتحاد د خارکوف په دولتي پوهنتون کې پر ۱۳۵۱کال د ماسترۍ دیپلوم اخستی اوبیایې پر ۱۳۵۴کال د داکترۍ (PhD)دتېزس څخه دفاع کړې اود همدغه کال د میزان په میاشت کې خپل هیواد ته راستون او بیر ته د کابل پولیتخنیک انستیتوت د کیمیا په دیپارتمنت کې استاد مقررشوی دی . پوهاند دوکتور خیرمحمد ماموند د (۱۳۴۶- ۱۳۷۱) کلونو په موده کې د کابل پولیتخنیک د عمومي کیمیا د دیپاتمنت په سپارښتنه د عمومي او غیر عضوي کیمیا او فزیکي کیمیا په مضمونونو کې اته (۸) درسي کتابونه لیکلي دي او هم یې دفزیکي کیمیا اوعمومي کیمیا مضمون تدریس کړی او په دې برخه کې یې د کابل پولیتخنیک او کابل پوهنتون د کیمیا په دیپارتمنتونو کې د فزیکي کیما په برخه کې د علمي څېړنو لارښونه کړې ده چې د دې علمي څېړنو نتایج د کابل پولیتخنیک او کابل پوهنتون په علمي مجلوکې چاپ شوي دي .
پوهاند دوکتورخیرمحمد ماموند پر ۱۳۶۴ کال د پوهاندۍ علمي رتبې ته اوپر ۱۳۷۰ کال د ماموریت فوق رتبې ته ترفیع

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

کړیده. خیرمحمد ماموند پر ۱۳۵۷کال د کابل پولیتخنیک پوهنتو ن رئیس مقررشوی او پر۱۳۵۸ کال د جدي د میاشتي پر شپږمه نېټه پر افغانستان . باندې د شوروي دیرغل سره په هیواد کي د رامنځته شویو شرایطو سره دتضاد په وجه یي ددغه پوهنتون د ریاست له مقام څخه په خپله خوښه استعفی کړی ده . دشوروي اتحاد دعلوموداکادمی او ددغه هیواد د پوهنتونو په علمي مجلوکي د چاپ شویو علمي مقالو په ګډون د پو هاند دوکتور خیرمحمد ماموند ۳۸عنوانه علمي اثار چاپ شوي دي چي له دغي ډلي څخه اتلس عنوانه درسي کتابونو لست لاندې ورکړل شوی دی . هیله ده چي په نژدې راتلونکی کي د فزیکي کیمیا (111)په نوم درسي کتاب هم د ګرانو هیواد والو خدمت ته وړاندې شي

ketabton.com - The Digital Library

ketabton.com - The Digital Library

د پوهاند دوکتور خیر محمد ماموند چاپ شوي کتابونه

۱- افغانستان د یرغلونو په لار کي . پوهاند دوکتورخیرمحمد ماموند .هالیند اتریخت ۲۰۱۲کال

۲- الکترولیتي محلولونه او الکترو کیمیا پوهاند دوکتور خیر محمد ماموند ۲۰۱۰کال

۳- فزیکی کیمیا (11)- الکتروکیمیا ، سپکتروسکوپي ، کروماتوگرافي. پوهاند دوکتورخیرمحمد ماموند . هالیند اتریخت ۲۰۱۳کال .

۴- د کیمیا قاموس . پوهاند دوکتور خیر محمد ماموند . هالیند اتریخت. ۲۰۰۷کال

۵- فزیکي کیمیا۱- پوهاند دوکتورخیر محمد ماموند . هالیند اتریخت ۲۰۰۵کال

۶- عمومي کیمیا . پوهاند دوکتور خیرمحمد ماموند هالیند اتریخت ۲۰۰۲کال

۷- کیمیای عمومي وغیرعضوي .س.لیسنیاک،خیرمحمدماموند.....پولیتخنیک کابل۱۳۶۴کال

۸- کیمیای فزیکي (کارهای لابراتواري).خیرمحمدماموند.پولی تخنیک کابل ۱۳۶۲کال

۹- فزیکي کیمیا(پوښتني اوحل شوي مثالونه)خیرمحمدماموندپولیتخنیک کابل۱۳۶۱ کال

۱۰- کیمیای فزیکی (ممد درسي برای محصلان تکنالوژي کیمیا) . خیر محمد ماموند . انستیتوت پولیتخنیک کابل . ۱۳۵۹کال .

۱۱- کیمیای عمومي وغیرعضوي(کارهای لابراتواری)کوڅیین ، خیرمحمد ماموند . ... انسیتیوت پولیتخنیک کابل ۱۳۴۸کال.

۱۲-کیمیای عمومي وغیر عضوی . کوڅیین،خیرمحمد ماموند .... انستیتوت پولیتخنیک کابل ۱۳۴۷کال

۱۳-کیمیای عمومی وغیر عضوی۱(ترجمه)خیرمحمد ماموند...مسکو۱۳۶۶

۱۴- کیمیای عمومی وغیرعضوی۲(ترجمه)خیرمحمد ماموند....مسکو۱۳۶۶

....

۱۵- ددولسم تولګي .کیمیا خیرمحمد ماموند.دښونکی دروزني اکادمي کابل ۱۳۴۵ کال

۱۶-.ددولسم تولګي بیالوژي . خیرمحمد ماموند . دښونکی د روزني اکادمي کابل ۱۳۴۵کال.

۱۷- دیولسم تولګي فزیک خیرمحمد ماموند دښونکی د روزني اکادمي کابل ۱۳۴۴

۱۸- دلسم تولګي کیمیا . خیرمحمد ماموند دښونکي د روزني اکادمي کابل ۱۳۴۴کال.

ketabton.com - The Digital Library

Publishing Medical Textbooks

Honorable lecturers and dear students,

The lack of quality textbooks in the universities of Afghanistan is a serious issue, which is repeatedly challenging the students and teachers alike. To tackle this issue we have initiated the process of providing textbooks to the students of medicine. In the past two years we have successfully published and delivered copies of 116 different books to the medical colleges across the country.

The Afghan National Higher Education Strategy (2010-1014) states: *“Funds will be made ensured to encourage the writing and publication of text books in Dari and Pashto, especially in priority areas, to improve the quality of teaching and learning and give students access to state-of- the-art information. In the meantime, translation of English language textbooks and journals into Dari and Pashto is a major challenge for curriculum reform. Without this, it would not be possible for university students and faculty to acquire updated and accurate knowledge”*

The medical colleges’ students and lecturers in Afghanistan are facing multiple challenges. The out-dated method of lecture and no accessibility to update and new teaching materials are main problems. The students use low quality and cheap study materials (copied notes & papers), hence the Afghan students are deprived of modern knowledge and developments in their respective subjects. It is vital to compose and print the books that have been written by lecturers. Taking the situation of the country into consideration, we need desperately capable and professional medical experts. Those, who can contribute in improving standard of medical education and Public Health throughout Afghanistan, thus enough attention, should be given to the medical colleges.

For this reason, we have published 116 different medical textbooks from Nangarhar, Khost, Kandahar, Herat, Balkh and Kapisa medical colleges and Kabul Medical University. Currently we are working to publish 20 more medical textbooks for Nangarhar Medical Faculty. It is to be mentioned that all these books have been distributed among the medical colleges of the country free of cost.

ketabton.com - The Digital Library

All published medical textbooks can be downloadable from www.ecampus-afghanistan.org

The book in your hand is a sample of printed textbook. We would like to continue this project and to end the method of manual notes and papers. Based on the request of Higher Education Institutions, there is need to publish about 100 different textbooks each year.

As requested by the Ministry of Higher Education, the Afghan universities, lecturers & students they want to extend this project to the non-medical subjects e.g. Science, Engineering, Agriculture, Economics, Literature and Social Science. It is reminded that we publish textbooks for different colleges of the country who are in need.

I would like to ask all the lecturers to write new textbooks, translate or revise their lecture notes or written books and share them with us to be published. We assure them quality composition, printing and free of cost distribution to the medical colleges.

I would like the students to encourage and assist their lecturers in this regard. We welcome any recommendations and suggestions for improvement.

It is mentionable that the authors and publishers tried to prepare the books according to the international standards but if there is any problem in the book, we kindly request the readers to send their comments to us or authors to in order to be corrected in the future.

We are very thankful to German Aid for Afghan Children its director Dr. Eroes, who provided funds for 20 medical textbooks in previous two years to be used by the students of Nangarhar and other medical colleges of the country.

I am especially grateful to GIZ (German Society for International Cooperation) and CIM (Centre for International Migration & Development) for providing working opportunities for me during the past three years in Afghanistan.

In Afghanistan, I would like cordially to thank His Excellency the Minister of Higher Education, Prof. Dr. Obaidullah Obaid, Academic Deputy Minister Prof. Mohammad Osman Babury and Deputy Minister for Administrative & Financial

ketabton.com - The Digital Library

Affairs Prof. Dr. Gul Hassan Walizai as well as the chancellor of Nangarhar University Dr. Mohammad Saber for their cooperation and support for this project. I am also thankful to all those lecturers that encouraged us and gave all these books to be published. At the end I appreciate the efforts of my colleagues in the office for publishing books.

Dr Yahya Wardak
CIM-Expert at the Ministry of Higher Education, March, 2013
Karte 4, Kabul, Afghanistan
Office: 0756014640
Email: textbooks@afghanic.org
wardak@afghanic.org

ketabton.com - The Digital Library

Message from the Ministry of Higher Education

In the history, book has played a very important role in gaining knowledge and science and it is the fundamental unit of educational curriculum which can also play an effective role in improving the quality of Higher Education. Therefore, keeping in mind the needs of the society and based on educational standards, new learning materials and textbooks should be published for the students.

I appreciate the efforts of the lecturers of Higher Education Institutions and I am very thankful to them who have worked for many years and have written or translated textbooks.

I also warmly welcome more lecturers to prepare textbooks in their respective fields. So, that they should be published and distributed among the students to take full advantage of them.

The Ministry of Higher Education has the responsibility to make available new and updated learning materials in order to better educate our students.

At the end, I am very grateful to German Committee for Afghan Children and all those institutions and people who have provided opportunities for publishing medical textbooks.

I am hopeful that this project should be continued and publish textbooks in other subjects too.

Sincerely,

Prof. Dr. Obaidullah Obaid

Minister of Higher Education

Kabul, 2013

ketabton.com - The Digital Library

Book Name	General Chemistry
Author	Prof. Dr. Khair Mohammad Mamond
Publisher	Nangarhar Medical Faculty
Website	www.nu.edu.af
No of Copies	1000
Published	2013
Download	www.ecampus-afghanistan.org
Printed at	Afghanistan Times Printing Press

This Publication was financed by German Aid for Afghan Children, a private initiative of the Eroes family in Germany.

Administrative and Technical support by Afghanic organization.

The contents and textual structure of this book have been developed by concerning author and relevant faculty and being responsible for it. Funding and supporting agencies are not holding any responsibilities.

If you want to publish your textbooks please contact us:
Dr. Yahya Wardak, Ministry of Higher Education, Kabul

Office 0756014640

Email textbooks@afghanic.org

All rights reserved with the author.

Printed in Afghanistan 2013

ISBN 978 – 0 – 9873172 – 0 – 9

ketabton.com - The Digital Library

Nangarhar Medical Faculty

AFGHANIC

Prof. Dr. Khair Mohammad Mamond

General Chemistry

Funded by
Kinderhilfe-Afghanistan

ISBN 978-0-9873172-0-9

2013

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English